T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

21. YÜZYIL BATI SİYASETİNDE FAŞİZMİN TEZAHÜRLERİ

(DOKTORA TEZİ)

Kaan KARADUMAN

BURSA – 2025

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

21. YÜZYIL BATI SİYASETİNDE FAŞİZMİN TEZAHÜRLERİ

(DOKTORA TEZİ)

Kaan KARADUMAN

Danışman:
Prof. Dr. Derda KÜÇÜKALP

BURSA – 2025

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 01/09/2025

Tez Başlığı / Konusu: 21. Yüzyıl Batı Siyasetinde Faşizmin Tezahürleri

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 217 sayfalık kısmına ilişkin, 01/09/2025 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %9'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar hariç/dahil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Kaan Karaduman
Öğrenci No:	712015009
Anabilim Dalı:	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Statüsü:	☐ Y.Lisans ☒ Doktora

Danışman
Prof. Dr. Derda KÜÇÜKALP
01.09.2025

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum "21. Yüzyıl Batı Siyasetinde Faşizmin Tezahürleri" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

01.09.2025

Adı Soyadı: Kaan KARADUMAN

Öğrenci No: 712015009

Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Tezin Türü: Yüksek Lisans / [ ] Doktora / [x] Sanatta Yeterlilik / [ ]

ÖZET

Yazar adı soyadı	**Kaan KARADUMAN**
Üniversite	**Bursa Uludağ Üniversitesi**
Enstitü	**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim dalı	**Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi**
Tezin niteliği	*Doktora*
Mezuniyet tarihi	**25/09/2025**
Tez danışmanı	**Prof. Dr. Derda KÜÇÜKALP**

21. YÜZYIL BATI SİYASETİNDE FAŞİZMİN TEZAHÜRLERİ

Bu çalışma 21. Yüzyılda faşizmin tarihsel ilkelerinin çağdaş siyasal bağlamda nasıl tezahür ettiğini araştırmaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı, günümüzde tarihsel faşizme benzerlikler taşıyan unsurların var olup olmadığı ve faşizmin ideolojik izlerinin çağdaş siyasal aktörlerin söylemlerinde sürülüp sürülemeyeceğidir. Bu kapsamda Donald Trump, Viktor Orban, Giorgia Meloni, Marine Le Pen ve Alice Weidel'in söylemleri, faşizmin kurucu ilkeleri olarak kabul edilen aşırı milliyetçilik, palingenetik söylem, ırkçılık, yabancı ve öteki düşmanlığı, lider kültü, eşcinsel karşıtlığı, ataerkil yapı ve anti-entelektüellik gibi unsurlar üzerinden incelenmiştir.

Çalışmada, söz konusu liderlerin konuşmaları, röportajları ve sosyal medya paylaşımları doküman analizi yöntemiyle değerlendirilmiş, veriler faşizmin kurucu ilkeleri -aşırı milliyetçilik, palingenetik söylem, ırkçılık, yabancı ve öteki düşmanlığı, lider kültü, eşcinsel karşıtlığı, ataerkil yapı ve anti entelektüellik- ekseninde kategorize edilerek tematik analize tabi tutulmuş ve ilgili literatürden elde edilen kuramsal çerçeveyle karşılaştırmalı bir okuma yapılmıştır. Bulgular, tarihsel faşizmin bütünsel bir biçimde yeniden üretildiğini göstermese de faşizmin ideolojik dil ailesine ait unsurların çağdaş sağ popülist söylemlerde ve politikalarda belirgin şekilde işlediğini ortaya koymaktadır. Özellikle ulusal kimlik vurgusu, göçmen karşıtlığı, geleneksel aile yapısının korunması ve liberal demokratik değerlerin sorgulanması, tarihsel faşizmin çağdaş uyarlamaları olarak değerlendirilebilecek niteliktedir. Sonuç olarak çalışma, faşizmin yalnızca geçmişe ait bir olgu olmadığını, aksine günümüz sağ popülizmi içinde ideolojik izlerini sürdürdüğünü ileri sürmektedir. Böylece çağdaş siyaset, faşizmin tarihsel mirasının yeniden üretildiği bir zemin olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: İdeoloji, faşizm, 21. Yüzyıl, sağ popülizm, söylem, siyaset.

ABSTRACT

Name & surname	**Kaan KARADUMAN**
University	**Bursa Uludağ University**
Institute	**Institute of Social Sciences**
Field	**Political Science and Public**
Degree awarded	*PhD.*
Date of degree awarded	**25/09/2025**
Supervisor	**Prof. Dr. Derda KÜÇÜKALP**

MANIFESTATIONS OF FASCISM IN 21ST-CENTURY WESTERN POLITICS

This study investigates how the historical principles of fascism manifest in the contemporary political context in the 21st century. The fundamental question of the study is whether elements similar to historical fascism exist today and whether ideological traces of fascism can be traced in the discourses of contemporary political actors. In this context, the discourses of Donald Trump, Viktor Orban, Giorgia Meloni, Marine Le Pen, and Alice Weidel are examined through the lens of elements considered to be the founding principles of fascism, such as ultranationalism, palingenetic discourse, racism, xenophobia, the cult of the leader, anti-gay sentiment, patriarchy, and anti-intellectualism.

The study evaluated the speeches, interviews, and social media posts of these leaders through document analysis. The data were categorized according to the founding principles of fascism—ultranationalism, palingenetic discourse, racism, xenophobia, the leader cult, homophobia, patriarchy, and anti-intellectualism—and subjected to thematic analysis. A comparative analysis was conducted using a theoretical framework derived from relevant literature. While the findings do not demonstrate the holistic reproduction of historical fascism, they do reveal that elements of fascism's ideological language family are prominently present in contemporary right-wing populist discourses and policies. In particular, the emphasis on national identity, anti-immigrant sentiment, the preservation of traditional family structures, and the questioning of liberal democratic values can be considered contemporary adaptations of historical fascism. Ultimately, the study argues that fascism is not merely a phenomenon of the past but, on the contrary, retains its ideological traces within contemporary right-wing populism. Thus, contemporary politics is considered a platform for the reproduction of the historical legacy of fascism.

Keywords: Ideology, fascism, 21st century, right-wing populism, discourse, politics.

ÖN SÖZ

Faşizm, tarihsel olarak geride bırakılmış bir olgu gibi görünse de aslında onun dil ailesine mensup birçok ideolojik unsur günümüz siyasal alanında varlığını sürdürmektedir. Bunun yanı sıra artan otoriterlik, ırkçılık, dini köktencilik ve sağ popülizm gibi eğilimler, içinde bulunduğumuz yüzyılı giderek daha katı bir hale getirmektedir. Bu nedenle günümüzde faşizmi tartışmak hem yerinde hem de gereklidir. Faşizm, yalnızca tarihin tozlu sayfalarında kalmış bir olgu değil, aynı zamanda ideolojik açıdan sürekli kendini yenileyen bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, çalışmada 21. yüzyıl siyasetinde faşist unsurlar üzerine bir inceleme yapılmıştır. Çalışma, klasik dönem faşizm çalışmalarına değinmekle birlikte esasen çağdaş faşizm okumaları üzerine inşa edilmiştir. Bu yönüyle özellikle Türkçe literatür açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Bu husus özelinde çağdaş faşizm literatürünü Türkçeye kazandıran başta İletişim Yayınları olmak üzere tüm yayınevleri ve çevirmenlere teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışma sürecinde her zaman bana vakit ayıran, değerli bilgi, deneyim ve yorumlarını esirgemeyen danışmanım ve hocam Prof. Dr. Derda KÜÇÜKALP'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisiyle faşizm üzerine gerçekleştirdiğimiz tartışmalar, konuyu daha derinlikli bir biçimde kavramama büyük katkı sağlamıştır.

Doktora eğitimim süresince derslerdeki katkılarının yanı sıra nazik yaklaşımıyla bana her zaman destek olan ve yeni fikirler üzerine düşünmemi sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Elif MADAKBAŞ GÜLENER ve ayrıca ihtiyaç duyduğum her an desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Gülbeyaz KARAKUŞ'a bana kattıkları için en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin dersleri oldukça sorgulayıcı ve geniş bir perspektifteydi. Bu anlamda bana olan katkısı büyüktür.

Tez savunma jürimde yer alarak çalışmamı titizlikle inceleyen ve katkılarını sunan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Kasım KÜÇÜKALP'e, Dr. Günhan GAYIRHAN'a ve Dr. Levent BÖRKLÜOĞLU'na da ayrıca teşekkür ederim.

Bugüne kadar bana olan destekleri için kıymetli ağabeyim Doğuş KARADUMAN, babam Seçkin KARADUMAN ve dostlarım Samet ÖNATA, Kaan PİYALE, Gürkan Cafer ÇAMUR, Kübra AKYÜZ ve Samet YAPRAK'a şükranlarımı sunuyorum.

Tez savunma dönemimde gerek evraklarımın takibinde gerekse de yanımda olarak her zaman desteğini sunan dostum Yusuf KOÇASLAN'a ve yine aynı şekilde desteklerini benden esirgemeyen kıymetli Seda DUDAK, Oğuzhan SİYAH, Beyzanur DUMAN ve Alican EKREN'e teşekkürü bir borç bilirim. Bu vesileyle süreç boyunca bana destek olan bütün arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunuyorum.

Annem bugünleri görseydi, eminim gurur duyardı. Ruhu şad olsun... Beni yetiştirdiği için kendisine teşekkür ederim.

Kaan KARADUMAN

BURSA/2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

ÖN SÖZ ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vii**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **10**

FAŞİZMİN KÖKENLERİ **10**

1.1. Faşizmin Etimolojisi 10

1.2. Faşizmi Ortaya Çıkaran Toplumsal ve Düşünsel Kökenler 13

1.3. Faşizmin Siyasi Tarihi 28

1.4. Faşizmin Doğası 31

1.5. Faşizm ve Diğer İdeolojiler 44

İKİNCİ BÖLÜM **53**

FAŞİZM TEORİSİ ÜZERİNE ÇAĞDAŞ TARTIŞMALAR **53**

2.1. Neo-Faşizm 53

2.2. Faşizmin Ölümü mü? Emilio Gentile 65

2.3. Faşizmin Anatomisi: Robert O. Paxton 74

2.4. Faşizmler: Henri Michel 80

2.5. Palingenetik ve Popülist Aşırı Milliyetçilik Olarak Faşizm: Roger Griffin 85

2.6. Faşizmden Popülizme: Federico Finchelstein 100

2.7. Faşist Siyaset: Jason Stanley 109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **122**

21. YÜZYILDA SİYASET VE FAŞİZM **122**

3.1. 21. Yüzyılın Krizleri ve Faşizm 122

3.1.1. Neoliberalizm ve Liberal Demokrasinin Krizi 122
3.1.2. Gerçeklerin İcadı, Faşizm ve Post-Truth 134
3.1.3. Günah Keçisi Olarak Göçmenler ve Irkçılık 142
3.1.4. Kimliğin Bunalımı: Kadın, Erkek ve Cinsiyet 152
3.2. Tarihsel Faşizmden 21. Yüzyıla Faşist Siyasetin İlkeleri 159
3.2.1. Çekirdek İlke Olarak Aşırı Milliyetçilik 159
3.2.2. Mitsel Geçmiş ve Palingenetik Söylem 170
3.2.3. Lider Kültü ve Tarihin Otobiyografikleşmesi 175
SONUÇ 187
KAYNAKÇA 197

GİRİŞ

Faşizm, 20. Yüzyılda iki büyük dünya savaşı arasında doğmuş ve en yüksek düzeyde eylem seviyesine ulaşmış bir hareket ve ideolojidir. Faşizm bir harekettir çünkü kitlelere dayanmaktadır. Bu anlamda kitle, faşizmin temel yapısını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bir ideolojidir çünkü düşünsel bir anlam haritası ifade etmektedir. Her ne kadar düşünsel yapısı eklektik bir forma sahip olsa da aşırı milliyetçilik, palingenetik unsurlar ve saldırgan lider kültü gibi kendisine has olan çekirdek ilkeleri içinde bulundurmaktadır. Ataerkil yapı, eşcinsel karşıtlığı, yabancı düşmanlığı, anti-entelektüellik, propaganda ve ırkçılık gibi ilkeler faşizmin çekirdek ilkelerinin etrafını sarmalayan ve onun uzantıları olan unsurlardır.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da pek çok faşist hareket ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin bazıları iktidara gelmiş bazıları ise iktidara ulaşamadan başarısız olmuşlardır. Bu anlamda faşizmin en etkili ve yüksek seviyede gösteren iki örneği İtalya ve Almanya'dır. Mussolini ve Hitler'in politikaları dünya tarihinde unutulmayacak izler bırakmış ve kitleleri peşlerinden sürüklemişlerdir. Faşizm yirminci yüzyılda belirli ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, siyasal-toplumsal ve ekonomik nedenler sebebiyle kitleler faşizmi arzulamışlardır. Bu arzu elbette anlık bir gelişmeyi ifade etmemektedir. Şikayetlerin varlığı Hoffercı bir ifadeyle[1] söz ustaları tarafından işlenmiş ve kitle mobilize edilmiştir. Nitekim ideolojik hareketlerin mevcudiyeti aynı zamanda bir gelişim aşamasını ifade etmektedir. Bu anlamda faşist liderler söylemleri ve eylemleriyle kitleyi ikna etmişler ve saflarına çekerek onlara hakikat olarak sundukları davalarını kabul ettirmişlerdir.

Faşizm büyük bir anlatıyı ifade etmektedir. Onun varoluşu kendisinin sunduğu millet-ulus-devlet hakikatine dayanmaktadır. Bu noktada faşizm ulusun güçlenmesini ve tarihteki gibi yeniden güçlü olmasını arzulamaktadır. Bu unsur onun palingenetik unsurunu ifade ederken onun muhafazakarlıktan farkını da ortaya koymaktadır. Nitekim muhafazakarlık geçmişe dair bir özlem iken geçmişi devrimci bir biçimde bugünde

[1] Ayrıca bknz. Eric Hoffer, Kesin İnançlılar, Çev. Erkil Günur, Tur Yayınları, 2017.

yeniden kurmayı arzulamamaktadır. Ancak faşizm, muhafazakarlıktan farklı olarak geçmişi bugünde devrimci bir formda yeniden inşa etmeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda da kitleye dava uğrunda gerekirse canını vermelerini vaaz etmektedir. Bu durum ise davayı ve davayı sırtında taşıyan lideri kutsallaştırmaktadır. Kitle, liderin vücudunda ve dilinde temsil edilmektedir. Bu nedenle liderin varlığı ve yaşamı, ulusun varlığını ve yaşamını ifade etmektedir.

İkinci dünya savaşı sonuna kadar olan faşist dönem tarihsel faşizm olarak adlandırılmaktadır. Bu anlamda tarihsel faşizmi, faşizmin klasik dönemi olarak adlandırmak mümkündür. Faşizmin İkinci Dünya Savaşı itibarıyla sona erdiği düşünülse de 1945 sonrası izleyen yıllarda neo-faşist hareketler ortaya çıkmış ve bugün sağ popülist söylem içerisinde faşizme benzer aşırı milliyetçilik, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, palingenetik söylem, güçlü ve saldırgan liderler ve gelenekçi-ataerkil savunular gibi doneler gelişmiştir. Bu noktada günümüzde faşizmin halen etkin bir ideoloji olarak yaşayıp yaşamadığı büyük bir tartışma konusudur.

Çağdaş dönemde Umberto Eco (2017) gibi araştırmacılar faşizmin bugün üniformalarla değil başka biçimlerde geleceğini iddia etmektedirler.[2] Emilio Gentile (2021) gibi kimi araştırmacılar ise faşizmin geçmişte kalan tarihsel bir fenomen olduğunu ve yeniden tekrarlanamayacağını ifade etmektedirler.[3] Robert O. Paxton (2020) ise bugün faşizmden tam bir tekerrürü değil de benzer işlevsel özellikleri anlarsak bugün faşizmin yaşadığını söyleyebileceğimizi belirtmektedir[4]. Bir başka araştırmacı Federico Finchelstein (2021) çağımızın faşizm çağı olduğunu, bugün sağ popülist liderlerin büyük çoğunlukla faşizme karşı bir özenme beslediğini ve onu demokratik bir yapıda yeniden formüle ettiğini belirtmektedir.[5] Çağdaş faşizm çalışmalarının önde gelen isimlerden bir başka isim olan Jason Stanley (2018) ise faşist siyaset kavramını kullanarak bugünün politik yaşamındaki faşist unsurlara dikkat çekerek faşizmin bugün hala etkin bir şekilde işlediğini ifade etmektedir.[6] Bu anlamda, çeşitli yorum farklılıklarından da görüleceği üzere bugün

[2] Umberto Eco, Düşman Yaratmak, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Doğan Kitap, 2017.
[3] Emilio Gentile, Faşist Kimdir?, Çev. Betül Parlak, İletişim Yayınları, 2021.
[4] Robert O. Paxton, Faşizmin Anatomisi. 2. Baskı. Çev. Hakan Atay ve Hivren Demir Atay, İletişim Yayınları, 2020.
[5] Federico Finchelstein, Faşizmden Popülizme, Çev. Ali Karatay, İletişim Yayınları, 2021.
[6] Jason Stanley, How Fascism Works- The Politics of Us and Them-, Random House LLC, 2018.

faşizmin varlığını devam edip etmemesi ve onun nasıl çalıştığının anlaşılması üzerine kesin bir uzlaşının olmadığı görülmektedir.

Bu bağlamda çalışmamızın temel problemi 21. Yüzyılda faşizmden bahsedebilmek mümkündür müdür? Ve tarihsel faşizme ait tezahürleri bugün görebilir miyiz? Soruları etrafında oluşmaktadır. Bu anlamda faşizmin ideolojik serüveni tarihsel faşizm ve bugünün politik eylemleri arasında benzerlikler ve farklılıklar kurularak ele alınacaktır. Tarihsel faşizmin ilkelerinden ve dönemsel motivasyonlarından-krizlerinden ve sunduğu reçetelerden yola çıkarak 21. Yüzyıl siyasetinde bu faşist unsurların var olup olmadığı tartışılacaktır. Nitekim bugün dünyada ve özellikle Avrupa-ABD coğrafyalarında aşırı sağcı siyasal oluşumlar giderek güçlenmektedirler.

Faşizm üzerine yapılan araştırmalara baktığımızda bu çalışmalarda iki ayrım görmekteyiz. Bu ayrımlardan -eğilimlerden- birincisi, tarihsel olarak faşizmi incelemektir. Bu hususta Henri Michel, Emilio Gentile, Robert O. Paxton ve benzerleri gibi araştırmacıları örnek olarak gösterebilmek mümkündür. Faşizmi tarihsel boyutuyla ele alan araştırmacılar onun karakteristiğini faşizmin tarihini inceleyerek çıkarımlar yapmaktadır. İkinci ayrım -eğilim- ise faşizmi bir ideoloji olarak incelemektir. Bu hususta da çağdaş dönemde Roger Griffin, Federico Finchelstein ve Jason Stanley gibi isimler öne çıkmaktadır. Bu çalışmalarda doğrudan faşizmin karakteristiğine, performansına ve söylem pratiği üzerine odaklanılmıştır. Çalışmamızda ise faşizm tarihsel boyuttan öte bir ideoloji olarak ele alınacak ve onun toplumsal-düşünsel kökenleri incelenerek karakteristiği üzerine durulacaktır. Bu bağlamda çalışmada hem faşizmi doğuran nedenler hem de faşizmi ifade eden ilkelerden yola çıkılarak bir inceleme yapılacaktır.

Çalışmada Stanleyci ve Finchelsteincı bir izlek takip edilecek ancak onlardan çeşitli noktalarda farklılaşılacaktır. Stanley *How Fascism Works* (2018) adlı eserinde faşizme dair on ilkeyi[7] ele alarak bu ilkelerin bugünün siyasetinde etkin bir biçimde işlediğini ortaya koymuş[8] ve faşizmi *biz ve onlar* siyaseti olarak tanımlamıştır. Finchelstein

[7] Mitsel geçmiş, propaganda, anti-entelektüellik, gerçek dışılık, hiyerarşi, mağduriyet, kanun ve düzen, cinsel kaygı, Sodom ve Gomore, çalışma özgürleştirir.
[8] Stanley'e benzer bir metotla çalışan bir diğer isim Finchelstein'dır. Finchelstein daha çok söylemlerden yola çıkarak bugünün bir tür faşizm çağı olduğunu öne sürmüştür.

söylemler ve eylemler üzerinden giderek milliyetçi sağ popülizmi post-faşizm olarak tanımlamış ve bugünün dünyasının faşizm çağı olduğunu ileri sürmüştür. Bunu yaparken de Stanley gibi faşizmin ilkelerini açıkça belirtmese de faşizme ait olduğu düşünülen ilkeleri bu bağlamda incelemiştir. Stanley ve Finchelstein'ın bu yaklaşımları çağdaş okumalar arasında farklı bir yöntemi ifade etmektedir. Nitekim faşizm üzerine çalışmalar bugün faşizmin yaşayıp yaşamadığı problemi üzerine çoğu zaman çekimser kalmaktadırlar. Stanley'in ve Finchelstein'ın doğrudan faşizmin etkin biçimde işlediğine yönelik tespiti bu anlamda kayda değerdir. Biz ise çalışmamızda her iki düşünürün çalışmasını hem daha kapsamlı bir hale getirmekte hem de onları Paxton ve Griffin ile buluşturmaktayız. Bu anlamda faşizmi göstermenin yanında bugün onu güçlendiren unsurlara dikkat çekilecektir. Bu unsurlar; neoliberalizmin ve liberal demokrasinin krizi, küreselleşme, göç problemi, cinsiyet hareketleri ve post-truth bağlamında yalan siyasetinin yükselişidir. Bu unsurları ele alarak hem bugün faşizmin yükselişinin nedenlerini ortaya koymanın yanında amacımız tarihsel faşizmi doğuran sebeplerle bir bağlantı kurabilmektir. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde faşizmi doğuran toplumsal ve düşünsel kökenlere yer verilecektir. Tarihsel faşizmi doğuran sebeplere baktığımızda burada kapitalizmin ve liberal demokrasinin krizi, aydınlanma-modernizm karşıtlığı ve savaş düzeni unsurları öne çıkmaktadır. Bu unsurlara bağlı olarak göç karşıtlığı, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve eşcinsellik karşıtlığı güçlenmiştir. 21. Yüzyılda ise benzer nedenler ve motivasyonlar görülmektedir. Örneğin bugün de liberal demokrasinin krizi, kapitalizm ve buna bağlı olarak neoliberalizmin krizi, modernizm ve aydınlanmacılık eleştirisi, göçmen ve eşcinsellik karşıtlığı görülmektedir.

Bir diğer unsur ise Stanley ve Finchelstein'dan farklı olarak faşizmin ilkeleri bu problemler çerçevesinde işlenmekle birlikte yine onlardan farklı olarak üç temel ilke ele alınmıştır. Bu ilkeler; aşırı milliyetçilik, palingenetik[9] unsur ve faşizmin saldırgan, mesihvari ve tarihi otobiyografikleştiren lider kültüdür. Bu ilkelerden aşırı milliyetçilik unsuru faşizmin temel çekirdek ilkesi olarak belirlenmiştir. Faşizmin ataerkil yapısı, irrasyonellik, anti-entelektüellik, cinsel kaygı ve propaganda gibi unsurları ise onun gelişim sürecindeki unsurlar olarak 21. Yüzyıldaki krizler içerisinde işlenecektir. Bir

[9] Hem aşırı milliyetçilik hem de palingenetik unsur Griffin'in faşizmin ideal tipinde ana unsurlar olarak görülmektedir.

diğer nokta da çalışmada Stanleyci izlek Griffin'in faşizm tanımı ile birleştirilecektir. Stanley ve Griffin çağdaş düşünürler olsalar da birbirleriyle doğrudan temasları henüz olmamıştır. Ancak iki düşünürün de birbirlerine yaklaştığı unsurlar görülmektedir. Örneğin Stanley'in *biz ve onlar* siyaseti Griffin'in *aşırı milliyetçiliği* ile benzer özellikler göstermektedir. Yine Stanley'in *mitsel geçmişi* Griffin'in *palingenetik* unsuru ile benzerlik göstermektedir. Bu anlamda çalışmada Stanleyci bir metot kullanılacak, Finchelstein'ın teorisi kabul edilecek ve bu düşünürler Griffin'in faşizm teorisiyle birleştirilerek ele alınacaktır. Başka bir deyişle, 21. Yüzyılda faşist unsurları araştırırken Stanley, Finchelstein ve Griffin'in faşizm teorileri bir araya getirilecektir.

Bugün faşizme dair araştırmalar yaparken çeşitli engeller ve hatalar görülmektedir. Birincisi, çoğu faşist kendisini açıkça bir faşist olarak tanımlamamaktadır çünkü faşist olmak pejoratif bir anlama bürünmüştür. İkincisi bugün faşizmi araştırırken öncül olarak Hitler ve Mussolini'nin eylemleri ele alınmaktadır. Elbette Hitler ve Mussolini faşizmin en önde gelen ateşli liderleridirler ve bu iki lider olmadan faşizmi incelemek de pek mümkün değildir. Ancak tarihsel faşizm döneminin iki savaş arası olağanüstü bir dönem olduğu ve bu iki liderin de faşizmi başarıya taşıyan iki uç nokta olduklarını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Faşizmin bugün yaşayıp yaşamadığı konusunda yapılan en büyük hatalardan biri ise faşizmi iktidarda aramaktır. Oysa faşizmin filizlenme, hareket hali, iktidar hali ve iktidar sonrası hali gibi çeşitli seviyeleri bulunmaktadır. Bu anlamda faşizm, yalnızca iktidar ile bağlantılandırmadan siyasetin her noktasında, her hareket ve örgütte yer alabilecek bir anlam haritası olarak görülmelidir.

Tarihsel faşizm olağanüstü bir dönemde eylem göstermiştir. Bu dönem savaşların yaşandığı, ülkelerin işgale uğradığı, sokakta kanlı çatışmaların meydana geldiği, büyük bir ekonomik kriz ve açlık yaşandığı bir dönemdir. Başka bir ifadeyle, krizler en zirve noktaya ulaşmıştır. Bugün ise benzer seviyede yüksek bir kriz anı ve olağanüstü durum yaşanmamaktadır. Bu anlamda faşizm de zamana ve mekâna göre farklılıklar arz etmektedir. Bugün faşizmi ortaya koymak için krematoryumlar aramak, sokakta ırkçı saldırılar sonucunda insanların ölmesi ve açık bir katliam çağrısı beklemek faşizmi bir ideoloji olarak incelemenin önüne geçmektedir. Bu gibi eylemler olağanüstü dönemler ile faşizmin olağanüstü durumlara uyum sağlayarak eylemsel olarak zirve noktasına çıkmayı

ifade etmektedir. Böyle bir yaklaşım kısmen faşizmi bir ideolojiden ziyade anlık hareket düzlemine indirgenmesine de neden olmaktadır. Elbette faşizm için hareket oldukça önemlidir ancak onun ideolojik bir anlam haritası olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim faşizm belli ihtiyaçlara yönelik ortaya çıkmış, gelişmiş ve topluma etki etmiştir. Faşizm aşırı örnekleri olan Almanya ve İtalya haricinde pek çok ülkede ya başarısız olmuş ya da düşük seviyelerde eylem göstermiştir.

Bu bağlamda çalışmamızda zamanın koşulları göz önünde bulundurularak faşizm tıpkı liberalizm gibi bir ideoloji olarak ele alınmıştır. Örneğin liberalizm dönemler içerisinde pek çok farklılık göstermiştir. Klasik liberalizm devleti bir şekilde kısıtlarken modern liberalizmde devletin rolü artmıştır. Bugün neoliberalizmde ise devlet piyasa tarafından işgal edilerek dönüştürülmüştür. Faşizm de yalnızca bir dönemde yaşanmış ve bitmiş bir hareket değildir. Her şeyden önce faşizm toplumda ve insanlarda birtakım ihtiyaçları karşılamaktadır. Bu ihtiyaçlar olduğu sürece faşizm de etkin biçimde işleyecek bir ideolojidir.

Bir diğer yanılgı faşizmin doğrudan totaliter olduğu ve bugün bu totaliter yönetimi aramaktır. Faşizm özü itibarıyla zamanı ve toplumu kontrol etmeyi arzulamaktadır.[10] Bu husus onun özü itibarıyla totaliterliğe ulaşmasını ifade edebilir ancak hem totaliterlik ve otoriterlik arasındaki çizgi incedir hem de faşist totalitarizme yalnızca Hitler örnek verilebilmektedir. Örneğin Giovanni Sartori *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş (1996)*[11] adlı eserinde Mussolini İtalyası'nı otoriterlik ile özdeşleştirmiştir. Buna karşılık Hitler Almanya'sı totaliterdir. Benzer kategorizasyonu Raymond Aron *Demokrasi ve Totalitarizm (1976)*[12] adlı eserinde yapmıştır. Bugün faşizmden totaliterliği beklemek hatalı olacaktır. Faşist liderler totaliterliği arzulamaktadırlar ancak var oldukları devlet-hukuk sistemi ve dönem itibarıyla totaliterliğe ulaşmaları veya ulaşamamaları bir süreci ifade etmektedir. Bu nedenle totaliterlik faşizmi araştırırken olmazsa olmaz bir unsur değildir.

[10] Derda Küçükalp, Egemenliğin Mantığı, Faşizm ve Şiddet, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Cilt 14, Sayı 53, ss. 85-95, 2018, s. 91.
[11] Giovanni Sartori, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, 1996, s. 210
[12] Raymond Aron, Demokrasi ve Totalitarizm, Çev. Vahdi Hatay, Kültür Bakanlığı, 1976, s. 287.

Bir diğer unsur her otoriterliği faşizm olarak tanımlama algısıdır. Böyle bir eşleştirme hem faşizmin karakteristiğini kaçırmayı hem de onu ortadan kaldırmayı ifade etmektedir. Her otoriter oluşum faşizm olmamakla birlikte her faşizm otoriterdir. Bu nedenle faşizmi tanımlamak için yalnızca otoriterlik yetmemektedir. Ona ait karakteristik ilkelerden faydalanmak gerekmektedir. Bu ilkelerden en önemlisi faşizmin çekirdeğini oluşturan temel ilke aşırı milliyetçiliktir. Faşizmin aşırı milliyetçiliğine palingenetik unsur, lider kültü, ataerkil yapı, ırkçılık-öteki düşmanlığı, yabancı düşmanlığı, irrasyonellik, liberal demokrasi-aydınlanma-modernizm karşıtlığı gibi unsurlar eşlik etmektedir. Bu bağlamda çalışmada faşizme yönelik öncelikle aşırı milliyetçilik analiz edilecek ve daha sonra ona eşlik eden diğer unsurlarla 21. Yüzyıl siyasetinde faşizm üzerine bir araştırma yapılacaktır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı 21. Yüzyıl siyasetinde görülen aşırı söylemleri ve politikaları analiz ederek bu söylem ve politikaların tarihsel faşizmin bir tezahürü olup olmadığı üzerinde tartışarak çözüme kavuşturmaktır. Günümüz dünyasında göç hareketleriyle yükselen ırkçılık, neoliberalizm ve liberalizmin krizi, aşırı liderlerin söylemlerinin alkışlanması, bu liderlerin iktidara gelmeleri ya da iktidara yaklaşmaları, eşcinsellik üzerinden yürütülen gelenekçi ve ataerkil tepkiler düşünüldüğünde bugün sıklıkla tartışılan ve üzerinde kesin bir uzlaşı bulunmayan 21. Yüzyılda faşizmin mevcudiyetinin tartışılması ise çalışmanın önemini yansıtmaktadır. Faşizmin yıkıcılığı düşünüldüğünde bugün faşizmi incelemek, onu besleyen kaynakları-şikayetleri tespit etmek ve onun nerede-nasıl çalıştığını anlamak her zamankinden daha önemli bir durumu ifade etmektedir. Bir diğer önem taşıyan unsur çağdaş faşizm üzerine Türkçe literatürde yapılmış tartışmaların eksikliğidir. Örneğin Türkiye'de yapılmış yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarına baktığımızda çağdaş faşizmi ele alan iki çalışma görmekteyiz. Bu çalışmaların ikisi de yüksek lisans tezi olmakla birlikte biri 2007 yılında Utku Usta tarafından yazılan "The Political Discourse of Extreme Right in Western Europe in the Light of "Classical" Fascism: The Case of The Front National in France" adlı çalışma iken diğeri ise Umut Devrim Özbideciler tarafından 2022 yılında yazılan "An Assessment of German Fascism as a Mass Movement in Relation to the Ruling Classes and its Significance for the Contemporary Rise of Right-Wing Populism: The Process of Fascisation" adlı çalışmadır. Her iki çalışma da İngilizce dili yazılmıştır. Geriye kalan on

dokuz tez çalışmasından beş tanesi doktora tezi, on dört tanesi ise yüksek lisans tezidir. Bu çalışmalardan sekiz tanesi siyaset bilimi alanındadır. Çalışmaların temeli ise daha yoğun olarak tarihsel faşizmle veya Fatih Yaşlı'nın 2008 yılında kaleme aldığı "Milliyetçilik ve Faşizm Türkiye'de Irkçı Milliyetçilik Üzerine Bir İnceleme" adlı çalışmasında olduğu gibi cumhuriyet dönemi ile ilgilidir. Bu anlamda çalışmamız Türkçe dilinde çağdaş faşizme odaklanan tek tez çalışması olarak görülmektedir. Buna ilaveten çalışmamız çağdaş faşizm teorisyenlerini ele aldığından dolayı aynı zamanda çağdaş faşizm okumaları için yine Türkçe literatürde önemli bir yere ait olacaktır.

Çalışmada nitel yöntemlerden doküman analizi ve betimleyici model kullanılacak, söylemler kategorize edilerek tematik analize tabi tutulacaktır. Çalışmanın örneklemi faşizm ile ilgili literatür ve söylemlerden oluşacaktır. İnceleme sahası olarak Avrupa ve ABD -Batı siyaseti- belirlenmiştir. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Birincisi, tarihsel faşizm Avrupa kökenlidir. İkincisi, bugün aşırı milliyetçiliğe dayanan sağ popülist söylemler Avrupa ve ABD siyasetinde daha yoğun bir biçimde işlenmektedir. Üçüncüsü ise çalışmada ülkelerin incelemesi amaçlanmaktan öte tarihsel faşizmin bugünde var olan tezahürlerine odaklanıldığından ülkeler ve liderler yalnızca birer örnek olarak kullanılacaklardır. Dördüncüsü ise hem dünya geneli bir coğrafyayı incelemenin zorluğu ve dil kısıtlığıdır. Bu nedenle Batı siyaseti çerçevesinde tarihsel faşizmle benzer unsurları taşıyan lider ve siyasal oluşumlardan örnekler sunulacaktır. Çalışmanın sınırlılığı ise 21. Yüzyıl olarak belirlenmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, faşizmin doğuşunu tetikleyen düşünsel kökenler, dönemsel krizler, faşizmin tanımı ve diğer ideolojilerle benzeyen ve ayrışan yönleri ele alınacaktır. İkinci bölümde ise çağdaş faşizm tartışmalarına yer verilecektir. Çalışmanın bu bölümünde ele alınacak olan çağdaş okumalar faşizmin bugünde var olup olmayacağı üzerine yapılan tartışmalardan yola çıkılarak haritalanmıştır. Başka bir ifadeyle, faşizmin zamanını doldurmuş bir fenomen olmasından, 21. Yüzyılın faşizmin çağı olduğuna dair kanıya değin bir akış izlenecektir. Bu bağlamda Emilio Gentile, Henri Michel, Roger Griffin, Federico Finchelstein ve Jason Stanley'in faşizm yorumları ele alınacaktır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise 21. Yüzyılın krizleri irdelenecek, tarihsel faşizmin doğmasındaki şartlar ile 21. Yüzyıl

arasındaki benzerlikler ortaya konacaktır. Ayrıca bu bölümde faşizmi oluşturan ilkelerden hareketle bu ilkelerin günümüz siyasetinde kullanılıp kullanılmadığı araştırılacaktır. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde yer alan faşizmin hangi ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıktığı ve onun karakteristik özellikleri ile üçüncü bölümde yer alan 21. Yüzyılın krizleri ve tarihsel faşizmin tezahür eden unsurlarının incelenmesi yönünden bir bağlantı kurulmaktadır. İkinci bölüm ise çalışmanın problemine dair yapılan tartışmaları ortaya koymaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FAŞİZMİN KÖKENLERİ

Çalışmanın bu bölümünde faşizmin kökenleri; etimolojik, düşünsel-toplumsal ve tarihsel olarak incelenecek ve faşizm üzerine bir tanımlama yapılacaktır. Faşizmin kökenleri esasen faşizmi doğuran sebepleri anlamayı ifade etmektedir. Bu sayede faşizmi doğuran şikayetlere ulaşılarak daha sonra üçüncü bölümde tarihsel faşizm ve 21. Yüzyıl faşizmi arasındaki şikayetler arasında bağlantı kurulması amaçlanmaktadır.

1.1. Faşizmin Etimolojisi

Elias Canetti'nin ünlü eseri Kitle ve İktidar[13]'da belirttiği üzere kitleler bir bütünü temsil etmektedirler. Bu bütün, insan bedenini oluşturan parçalara benzemektedir. Kitlenin her bir üyesi kolları, bacakları, başı ve diğer uzuvları oluşturmaktadır. Deyim yerindeyse doğrudan bir demeti ifade etmektedirler. Bu demet içerisindeki her bir üye birbirinden güç alarak var olmaktadır. Kitledeki her üye sırt sırta, omuz omuza vererek dışarıdan gelebilecek olan tehlikelere karşı bir olmaktadır. Faşizm de yapısı itibarıyla bir kitle hareketidir. Faşist kitle, üyelerinin -fedailerinin- birbirlerinden destek alarak -tıpkı diğer kitle hareketlerinde olduğu gibi- bir kişinin yapamayacağı büyüklükteki eylemleri icra etmektedirler. Faşizmin etimolojik kökeni de bu demet birliğini ve aynı zamanda gücü ve otoriteyi ifade eden Latince fasces kelimesinden gelmektedir.[14]

[13] Elias Canetti, Kitle ve İktidar. Çev. Gülşat Aygen. Ayrıntı Yayınları, 2022.
[14] Online Etymology Dictionary, Fasces, 2023.

Resim 1 Vetulonia'daki Etrüsk bölgesinde bir lictorun mezarında bulunan fasces benzeri dekoratif öge[15]

Fasces çubuk demetlerinden oluşan bir baltayı ve etimolojik anlamda birliği ifade etmekteydi.[16] Roma'da hakim sınıfı ifade eden lictorlar -suçluları cezalandırma yetkileri de bulunmaktaydı- fascesleri konsüllerin gücü ve resmi otoritesini temsil etmek amacıyla taşınmaktaydılar.[17] Bu bağlamda fasces otoriteye duyulması gereken saygıyı ve korkuyu da ifade etmekteydi.[18]

Resim 2 Fasces taşıyan bir Romalı Lictor[19]

[15] T. Corey Brennan, The Fasces: Ancient Rome's Most Dangerous Political Symbol, 2023.
[16] Andrew Vincent, Modern Politik İdeolojiler. Çev. Arzu Tüfekçi, Paradigma Yayıncılık, s. 220, 2006.
[17] Britannica, Fasces, 2023.
[18] Brennan, a.g.e. 2023.
[19] World History, Fasces, 2023.

Fasces bugün Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi'nin bir sembolü olarak da kullanılmaktadır. Temsilciler Meclisi 4 Mart 1789 tarihinde fasces benzeri bir sembol olan silahlı çavuş rozetini resmi olarak benimsemiştir.[20]

Resim 3 Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi'ndeki fasces sembolleri[21]

Fasces yüzyıllar sonra Benito Mussolini'nin Ulusal Faşist Partisi'nde (Italian Partito Nazionale Fascista) kendine yer bulmuştur.[22] Faşizm kavramı her ne kadar İtalyan faşistleriyle özdeşleşse de ilk kullanımları kendilerine fasci diyen sosyalist gruplar arasında olmuştur[23]. Örneğin 1893-1894 tarihlerinde Sicilyalı çiftçiler toprak sahiplerine karşı mücadele yürütmüşler ve kendilerini Fasci Siciliani olarak tanımlamışlardır. İzleyen yıllarda 1914'de sol milliyetçi gruplar giderek aktifleşmiş ve bu gruplara İtalyan faşist hareketinin baş mimarı Mussolini de katılmıştır.[24] Faşizmin doğrudan Mussolini'nin yarattığı faşist hareketle özdeşleşmesi ünlü Roma yürüyüşünden ve diğer devletlerle olan mücadelesinden sonra 1922-1923 yıllarında olmuştur.[25] Bugün Roger Griffin gibi birçok araştırmacı Mussolini'nin faşist hareketini nitelerken faşizm kelimesini büyük harfle -Faşizm-, vurgulamakta, diğer faşist hareketleri ise -faşizm- küçük harfle nitelemektedir.[26]

[20] Brennan, a.g.e. 2023.
[21] John Mancini, Our Symbolic Heritage, Italic Instute of America, 2023.
[22] Britannica, Fascist Party, 2023.
[23] Detaylı bilgi için ayrıca bknz. Andrew Vincent, a.g.e., s. 220.
[24] Robert O. Paxton, Faşizmin Anatomisi. 2. Baskı. Çev. Hakan Atay ve Hivren Demir Atay, İletişim Yayınları, 2020, s. 15.
[25] Andrew Vincent, a.g.e. s. 220.
[26] Roger Griffin, Faşizm, Genel Giriş. 2. Baskı. Çev. İsmail Ilgar. Ed. Constantin Iordachi, Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları. 2. Baskı, İletişim Yayınları, s. 187-208. 2019.

Mussolini kendisini takip edenleri faşist olarak nitelemiş ve Roma'yı ifade eden fascesi yaygın olarak kullanmıştır. Mussolini'nin başlattığı hareketin üyeleri ve parti temsilcileri kullandıkları her çeşit malzemede veyahut yaka rozetlerinde fascese yer vermişlerdir.[27] Fasces ve İtalyan faşistlerinin bağlantısı faşizmin karakteristik yapısını da ifade eden otoritenin önemini göstermektedir.

Il Popolo d'Italia

QUOTIDIANO DEI COMBATTENTI E DEI PRODUTTORI

Fondatore: BENITO MUSSOLINI

ARDITA

Anno VI. — N. 293 — Milano, Sabato 25 Ottobre 1919

Il sigillo fascista significa l'unione, la forza, la giustizia!

Come ricostruiscono i bolscevichi

La significazione

Il manifesto della Direzione del "pus,,

Resim 4 Benito Mussolini editörlüğünü yürüttüğü II Popolo d'Italia'da 16 Kasım 1919 tarihinde gerçekleşecek İtalya genel seçimlerinde Ulusal Faşist Parti üyelerini betimlemek üzere kullanılacak fascesi tanıtıyor, 25 Ekim 1919[28]

1.2. Faşizmi Ortaya Çıkaran Toplumsal ve Düşünsel Kökenler

Robert O. Paxton'ın *Faşizmin Anatomisi* (2020) adlı eserinde belirttiği gibi bugün faşizmden bahsedebilmemiz için tarihsel faşizmin birebir aynısını beklemekten ziyade ona benzer koşulları ve eylemleri aramamız daha uygundur.[29] On dokuzuncu ve yirminci yüzyılın ilk yarısından çeşitli izler bize bugünün faşizmini anlamamız konusunda yardımcı olmaktadırlar. Örneğin, faşizmi doğuran toplumsallar koşulları ifade eden; Aydınlanma fikri, modern-liberal kapitalizmin krizi, Marksizmin materyalizm anlayışı ve göç sorunu -biz ve onlar siyaseti- bağlantı kurmamızı sağlayan temel unsurlardır. Çünkü bu unsurlar faşizmi doğuran ahlaki ve maddi unsurları ifade etmektedirler. Bugün bu krizlerin benzerleri, neoliberal geç kapitalizmin krizi, ideolojilerin sonunu ifade eden ve

[27] Brennan, a.g.e. 2023.
[28] Brennan, a.g.e. 2023.
[29] Paxton, a.g.e. s. 292.

post modern bir ruhla bezenmiş anlatısız yaşam ve göç sorunu -biz ve onlar siyaseti- olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zeev Sternhell'in de belirttiği üzere (2008) faşizmi doğuran sebepler yalnızca Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan siyasal, sosyal ve iktisadi krizler değil aynı zamanda -ve daha önemli bir unsur olarak- hakim siyasal kültüre yönelik karşı çıkıştır.[30] Bu anlamda faşizm, aydınlanma düşüncesine -beraberinde akılcılığa-[31], Marksizmin materyalizm anlayışına, hümanizme ve ideolojik moderniteye karşı duyulan hoşnutsuzluktan doğmuş ve felsefi dirimselcilik, idealizm ve iradeci metafiziğe yönelmiştir.[32] Başka bir ifadeyle, faşizm esasen Avrupa toplumun yıllardır beslediği hoşnutsuzlukların bir sonucunu ifade etmektedir. İdeal toplum ise bireyselcilik ve komünal bir medeniyetten ziyade millete dayanan organik bir toplum olarak görülmüştür[33] Bu anlamda da faşizmin kökeni İtalya'dan ziyade Fransız Aydınlanması olarak görülmektedir.[34] İki savaş arası dönemde meydana gelen krizler ise burjuvazinin savunmacı tepkilerini ifade etmektedir. Bu dönemde burjuvazi hem var olan krizleri gidermek için hem de proleter hareketin güçlenmesine karşı faşizme destek vermiştir.

19. yüzyılın liberal kapitalist döneminde burjuvazi devlete egemen olmuş ve kısıtlı bir oy hakkı ile parlamentoyu ele geçirerek yönetmeyi hedeflemiştir. Bu dönemde burjuvazinin iki sorunu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, işçi sınıfı mücadelesinin yükselişiyken, ikincisi ise kendi aralarındaki farklılıklardır. Bu anlamda, ünlü Napolyon Bonapart liberal kapitalist dönemde var olan toplumsal ve politik krizlerin bir çıktısı olarak her ne kadar üst sınıf ve devletin önde gelenlerinin isteksizliği bulunsa da yükselişe geçmiştir. Başka bir ifadeyle, Bonarpart kentli ve kırsal orta sınıfın kurtarıcısı olarak görülmüştür. Ancak yine de orta sınıf ve sınıf dışı unsurların destek verdiği bu geniş kitle hareketi bağımsız bir grup olarak örgütlenip istikrar gösterememiştir. Çünkü bu yapının toplumun tamamına

[30] Zeev Sternell, How to Think about Fascism and its Ideology. Constellations, 15, 2008, s. 281
[31] Constantin Iordachi, Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmalarına: Giriş, Ed. Constantin Iordachi, "Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları", Çev. İsmail Ilgar, İletişim Yayınları, 2019, s. 17.
[32] Stanley G. Payne, Faşizm Taslak Bir Tanım, Ed. Iordachi Constantin, Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları, Çev. İsmail Ilgar, İletişim Yayıncılık A.Ş., 2019, s. 171.
[33] Zeev Sternhell, Faşizm, Ed. Iordachi Constantin, Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları, Çev. İsmail Ilgar, İletişim Yayıncılık A.Ş., 2019, s. 98.
[34] Zeev Sternell, How to Think about Fascism and its Ideology. Constellations, 15, 2008, s. 281

ulaşmasını sağlayacak sosyal teknikler gelişmemiş durumdadır.[35] İlerleyen yıllarda ise oy hakkının genişlemesi, siyasal partilerin toplumun her yerinde vücut bulması ve savaşlarla birlikte kentli ve kırsal orta sınıfın bu buhranı faşizmi, faşist liderleri ve resmi-resmi olmayan militan güçleri yaratmıştır.

Dünya ekonomik buhranına kadar kapitalizm insanlara herkesin kendi hayat koşullarını iyileştirebileceği yanılsamasını vaat etmiştir. Bu vaat kapitalizmin insanlar üzerinde egemenlik kurmasını sağlayan önemli bir araç olmuştur.[36] Ancak ekonomik buhranla beraber doğan kriz, hayal kırıklığı ve yükselen proleter mücadeleye karşı kapitalist ideoloji faşizmin saflarına katılmıştır.

Ekonomik çöküşle beraber rekabetçi piyasadan öte savaş ekonomisine bağlı rekabetçi savaş anlayışı hâkim olmuştur. Ekonomist Sir George Paish'in 1931 yılında çöküşü hiçbir şeyin engellemeyeceği ve Muhafazakâr siyasetçi L. S. Amery'nin 1932 yılında Avrupa'da tam bir çöküş yaşanacağı ifadeleri yaşanan krizini ifade etmektedir.[37] Bu durum ise anayasal parlamenter biçimden, otoriter bir devlete-partiye geçişi sağlamıştır. Bundan dolayı da liberal düzen, parlamenter rejim ve siyasal partiler ülke ve toplum çıkarları sebebiyle eleştirilmiş[38] ve Almanya örneğinde olduğu gibi gerektiği zaman ortadan kaldırılmışlardır.

Orta sınıflar, yükselen proleter hareketi kalıcı bir şekilde yok etmek adına yalnızca orta sınıfı değil aynı zamanda geleneksel orta sınıf ideolojisini benimseyen beyaz yakalıları ve hükümet yetkililerini de kendi saflarına katmaya çalışmışlardır.[39] Bu anlamda faşizmin kitle şeması da ortaya çıkmıştır. Ancak faşizm zamanla yalnızca orta sınıfın bir ifadesinden de öte her kesime ulaşmış ve genişlemiştir. Özellikle sınıfsız olan ve hayal kırıklığına uğramış kişiler de kendilerine uğrunda ölünecek bir yol bulmuşlardır. Bu yol elbette milliyetçilik nüvesiyle de biçimlenmiştir. Faşizmin toplumsal kökenlerini ifade eden diğer unsurlar ise hümanist aydınlanma çağı ve modern dünyanın ruhuna karşı duyulan hoşnutsuzluktur. Bu anlamda faşizm, aydınlanmanın ve hümanizmin

[35] Wolfgang Abendroth, The Problem of the Social Function and Social Preconditions of Fascism, International Journal of Politics, Winter. 1972, p.104-105.
[36] Abendroth, a.g.e. s. 109.
[37] George Paish ve L. S. Amery'den Aktaran; R. Palme Dutt, Fascism and Social Revolution: A Study of the Economics and Politics of the Extreme Stages of Capitalism in Decay, Proletarian Publishers, Third Printing, 1978.
[38] Bu eleştiriler gerek Hitler Almanyası'nda gerekse de Carl Schmitt'in metinlerinde görülmektedir.
[39] Abendroth, a.g.e. s. 106.

revizyonunu yapmayı amaçlamış ve demokrasinin ahlaksal yapısına karşı çıkan gelenekten beslenmiştir.[40]

Erich Fromm'a göre birinci dünya savaşı sonraki ortaya çıkan ekonomik, sosyal, toplumsal kopuşlar, işsizlik ve bireyselleşme gibi süreçler insanlarda güvenlik duygusunu zayıflatmıştır. Buna bağlı olarak bireyler giderek *yabancılaşmış bir yalnızlık* içerisine düşmüştür. Bu aynı zamanda modern dünyanın getirdiği özgürlük[41] ve ondan bir kaçış arayışını da ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, özgürlüğün getirdiği sorumluluk dayanılmaz bir hal almış ve otoriter çözümler rasyonelleştirilmiştir. Çünkü Fromm'a göre bireyler özgürlüğün sebep olduğu yalnızlık ve sorumluluk yükünden kurtulmak otoriterliğe/yetkeciliğe -bir başkasına teslim olma-, yıkıcılığa -nesnelere ya da kişilere zarar verecek bir özdeşleşme kurma- ve otomaton-konformizme/robot uyumluluğuna -piyasa ve rekabetçi sisteme göre aynılaşmış hale getirme- yönelmektedirler. Bu yollar tarihsel faşizmin gelişimine psikososyal zemin sağlayan süreçleri ifade etmektedirler.[42]

Faşizm her ne kadar toplumsal sebeplerden doğsa da kendisini bir ideoloji olarak var etmek için benzer hoşnutsuzlukları dile getiren Alman Romantikleri, Friederich Nietzsche, Georges Sorel, Giovanni Gentile, Gustave Le Bon, Pareto, Robert Michels, Carl Schmitt ve Heidegger gibi çeşitli filozofların eleştirilerinden de faydalanmıştır. Bu anlamda, Alman Romantiklerin duygusal ve kültürel mistisizmiyle aydınlanma çağının öncesine dönme gayretinden, Sorel'in Marksizmin revizyonu ve proletarya yerine bütün bir milleti koyma çabasından, Kartezyencilik ve Kantçılık felsefesine karşı çıkışlarından dolayı Bergson ve Nietzsche'den, kitlelerin yönetilmeye muhtaç oldukları ve bir lidere itaat etmeye ihtiyaç duyduklarını ifade eden Le Bon, Michels ve Pareto'dan[43] ve faşizmin totaliter bir yapısı olduğunu, dine, topluma, geleneklere nüfus etmesi ve düşünce ile eylemin beraber işlemesi gerektiğini ileri süren Giovanni Gentile'den etkilenmiştir. Faşizmin düşünsel kökenleri aynı zamanda faşizmin ortaya çıkma sebebini ifade eden hoşnutsuzlukları resmetse de ayrıca onun bir ideoloji olarak çalışmasını da

[40] Sternell, a.g.e. s.281
[41] Negatif anlamda.
[42] Erich Fromm, Özgürlükten Kaçış -Faşizm, Demokrasi ve Özgürlük Üzerine-, Çev. Şemsa Yeğin, 8. Baskı, Say Yayınları, 2025.
[43] Zeev Sternhell, Faşizm, Ed. Iordachi Constantin, Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları, Çev. İsmail Ilgar, İletişim Yayıncılık A.Ş., 2019, s. 98-101.

yansıtmaktadır. Nitekim bugünün faşizminin incelenme problemlerinden birisi de hareket olarak var olan faşizme tıkılıp kalmaktır. Hareket halinde olan faşizme odaklanıldığında ise faşizmin ruhsal ve ideolojik şeması gözden kaçmaktadır. Bugün faşizmi incelemek istiyorsak öncelikle onu belirli bir dönemde meydana gelerek eylem gösteren bir hareket yerine düşünsel tahayyülü olan bir ideoloji-anlam haritası olarak görmeliyiz. Bu anlam haritası zaman içerisinde mekâna, topluma ve insana göre tekrar tekrar dönüşmekte ve zamana uyum sağlamaktadır.

Faşizmin karakteristiğinin oluşmasında en önemli düşünsel tasavvurlardan birisi Alman Romantikleridir. Alman Romantikleri doğrudan Alman nasyonal sosyalizmini, başka bir ifadeyle, Nazizm'i ifade etmektedir. Çünkü Alman faşist hareketi öncelikli olarak Alman Romantizminin aydınlanma öncesine dönme gayretinden, onların kültüre, duyguya ve milliyetçi mistisizmine yönelişinden esinlenmiştir. Naziler, yalnızca Alman romantiklerinden etkilenmeyip ayrıca onları kendilerine göre yeniden inşa etmişler ve bu doğrultuda "çelik gibi romantizm" yaratmışlardır. Bu anlamda, faşizmin eklektik yapısını ifade eden, işine yarayan her unsuru kendi düşünsel tahayyülüne göre yeniden yapılandırma etkinliği, Alman romantiklerinden etkilenen Nazilerde de görülmektedir. Alman burjuvazisi on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyılın ortalarına değin hem Alman romantiklerinden hem de milliyetçilikten yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Alman romantiklerinin siyasete olan ilgisi tartışmalı olsa da Karasoy'a göre (2020) milliyet üzerine konularda her zaman siyasete dahil olmuşlardır.[44] Günlük politikadan öte politik olanı göz önüne aldığımızda, Alman romantiklerinin kültür üzerine düşünceleri her halükârda politik olanı etkilemiştir.

Alman romantikleri doğa ve kültürün derinleşerek ve iç içe geçerek gerçek anlamını bulacağını savunmuşlardır. Bu anlamda Nazizmin romantik politikaları Alman çiftçi sınıfının geleneklerine yoğunlaşmıştır. Bu duygusal ve nostaljik akım, aydınlanmanın ortadan kaldırdığı değerlere yönelmiş ve akıl yerine sezgiciliği, düz yazı yerine şiiri yerleştirmiştir.[45] Alman faşizminin çiftçi sınıfının kırsal yaşamına yoğunlaştığı ve

[44] Murad Karasoy, Effects of German Romanticism on National Socialist Education Policies: "Steely Romanticism", Journal of Education and Learning, Vol. 9, No. 1, Canadian Center of Science and Education, 2020, ss. 70.
[45] Karasoy, a.g.e. s. 70

aydınlanmanın getirdiği dünyayla beraber kültürel, ahlaksal ve geleneksel yozlaşmaya karşı çıktığı düşünüldüğünde sarıldığı ilk düşünce Alman romantizmi olmuştur. Daha sonra ise bu karşı çıkış milliyetçi bir mistisizmle beraber yoğrularak yeniden formülize edilmiştir. Ancak yine de Alman faşizmi aydınlanmaya karşı çıksa da modern dünyanın teknolojisini kullanmaya devam etmiştir. Başka bir ifadeyle, teknolojiye ruh üflemişlerdir. Teknoloji ve romantizmi kullanarak tekno-romantik, kan ve toprak milliyetçiliğine dayanan[46], kültürcü, şiddeti öven ve deyim yerindeyse "çelik gibi bir romantizm ve millet" inşa etmeye çalışmışlardır.[47] Faşistler aynı zamanda modern dünyanın yarattığı "yapaylığa" da karşı çıkmışlardır. Bu sebeple Ferdinand Tönnies'nin Gemeinschaft ve Gesellschaft kavramlarını da kullanarak Volsgemeinschaft terimini türetmişler ve organik bir halk topluluğu kurmayı amaçlamışlardır.[48]

Faşizmi etkileyen düşünürlerden belki de en sansasyonel olarak görülen Frederick Nietzsche'dir. Nietzsche her ne kadar kendisi Hitler ile tanışmasa ve bir faşist olmamasına karşılık faşizmin kurucularından biri olmakla suçlanmıştır. Oysa onu Hitler ile resmi olarak karşılaştıran ablasıdır[49]. Hitler'in her ne kadar Nietzsche'den esinlendiği söylenilse de Hitler, Nietzsche okumadığını itiraf etmektedir. Yine de Nietzsche'de bulunan üstün insan yapısı ve bozulmuş Alman kültürünü onarma gayreti Nazilerin dikkatini çekmiştir. Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu* adlı eserinde Sokrates'e saldırarak Dionysosçu olanın tragedyadan kovulduğunu ve böylece ruhun da bozulduğunu söylemektedir. Bu yüzden yapılması gereken tragedyaya Dionysos'u tekrar getirmek ve onları Apollon ile buluşturmaktır.

Nietzsche'nin Alman kültürünü yeniden yükseltme gayreti onun bütün felsefesine sirayet etmiş ve üst insan kavramını, esas ismiyle übermenschi resmetmiştir. Çünkü yalnızca übermensch ruhsal anlamda özgür, geleneklerden bağımsız ve kendine ait değerlerle yeni bir düzen yaratarak yaşayabilir. Nitekim Tanrı ölü, Hıristiyanlık zayıf ve bilim de sahtedir. Nietzsche burjuva dindarlığını rahatına düşkün, yumuşak ve ahlakçı olmakla suçlamıştır.

[46] Bronte Wells, Nightmarish Romanticism: The Third Reich and the Appropriation of Romanticism. Constellations, 9(1), 2018, p. 2
[47] Karasoy, a.g.e. s. 74
[48] Paxton, a.g.e. s. 70.
[49] Derda Küçükalp, Nietzsche'nin Ahlak ve Politika Felsefesi, Dora Yayınları, 2017, s. 190.

Nietzsche'den etkilenen sadece Naziler değil aynı zamanda Mussolini, Maurice Barres gibi milliyetçiler, konformistler[50] ve post-modernlerdir.

Nietzsche'nin düşünceleri faşist liderleri etkilemiştir. Nietzsche'nin felsefesin gördüğümüz "hakkın ve hukukun güç ile ilişkilendirilmesi, aklın eleştirilerek içgüdülerin ve irrasyonel olanın ön plana çıkarılması, gücün sağlıkla zayıflığın ise hastalıkla ilişkilendirildiği metaforların kullanılması, güçlü ve sağlıklı bireylerden oluşan bir azınlığın lehine zayıf olan çoğunluğun feda edilebileceğinin kabul edilmesi, üst insan düşüncesi, eşitlik eleştirisi, hiyerarşik bir toplumsal düzenin savunulması, halkın üst insanlardan oluşan yönetici sınıfın biçim vereceği bir malzeme olarak görülmesi, bir çürüme olarak görülen mevcut durumun yıkımının olumlu bir şey olduğunun düşünülmesi, ahlaki ve akli kısıtlamalara tabi olmayan bir eylem anlayışının savunulması, tehlikeli yaşamın ve savaşın yüceltilmesi, yüksek hedeflere ulaşmak adına şiddetin yüceltildiği bir politika anlayışının savunulması, ulus devletlerinin sınırlarını aşan Avrupa ölçeğinde bir devletin gerekliliğine vurgu yapılması gibi hususlar"[51] Nietzsche ile faşizm arasında bağlantılar kurulmasını sağlamaktadır.

Nietzsche'nin düşünce yapısı ile faşizm arasında benzerlik olsa da Nietzsche faşizmden anti-Semitizm, milliyetçilik-ırkçılık ve devlet bağlamlarında ayrılmaktadır. Nietzsche açıkça anti-Semitizmi açıkça eleştirmekte ve onu köle ahlakı ile bağlantılandırmaktadır. Bir diğer husus ise milliyetçiliktir. Faşizmin ırkçı yaklaşımı Nietzsche'de bulunmamaktadır. Nietzsche biyolojik ırkçılıktan farklı olarak ırkların karışmasının faydalı olduğunu belirtmektedir[52]. Bir diğer ayrım ise Nietzsche ve faşizmin devlet anlayışlarıdır. Faşizmde devlet bir amaç olarak konumlanırken Nietzsche'de ise sağlıklı bireylerin kendisini yaratması ve kendisinin üstesinden gelmesi için koşulları hazırlayan bir araç olarak konumlanmaktadır.[53] Tüm bu zıtlıklara rağmen faşizmin Nietzsche'den faydalandığı görülmektedir çünkü Nietzsche'nin felsefesinde faşizme yakın fikirler yer almaktadır. Bu nedenle Alman Nazizmi Nietzsche'den yoğun bir şekilde etkilenmiştir.[54]

[50] Paxton, a.g.e. s. 65.
[51] Küçükalp, a.g.e., s. 191.
[52] Küçükalp a,g.e., s. 192.
[53] Küçükalp, a.g.e., s. 193.
[54] Küçükalp, a.g.e., s. 194.

Alman faşizminin düşünsel tahayyülünü formüle eden, hukuksal ve düşünsel anlamda ayaklarının yere basmasını sağlayan, esas itibarıyla hukukçu ancak bir siyaset bilimci kimliğini de taşıyan Carl Schmitt'tir. Schmitt, tıpkı Hobbes'un İngiliz iç savaşından etkilenerek Leviathan'ı tam bir kontrol mekanizması olarak tasvir etmesi gibi Almanların içerisinde bulunduğu savaş ve kaos ortamından esinlenerek güçlü bir egemene dayanan, liberalizm ve parlamenter demokrasi karşıtı, partilerin ve kişilerinin çıkarlarının aksine Volk'un çıkarlarına odaklanan bir yapı ortaya koymuştur. Schmitt felsefesinde soyut kavramlardan öte somut olaylara yönelmiştir. Bu anlamda Schmitt'in teorisini bağlamsal bir gözle ele almak mecburidir.

Schmitt siyaseti, dost ile düşman arasında var olan sonsuz bir çatışma olarak görmekte ve mücadeleyi lidere/harekete bağlamaktadır. Onun temel paradigması adalet, devlet ve bireyi içermektedir ve bu noktada birey tamamen devlete ait bir varlık olup[55] egemen de adaleti sağlayacak konuma yerleşmektedir. Adalet, devlet ve birey teslisi ilerleyen süreçte Schmitt'te, devlet, hareket ve Volk'a[56] dönüşmüştür. Çünkü var olan olağanüstü durumla mücadele edecek olan yalnızca devlet -egemen-, egemenin çizdiği yol haritası ve bu yol haritasını izleyecek Volk'tur. Schmitt egemeni şöyle tanımlamaktadır:

"Bir anlaşmazlık durumunda kamusal çıkarı veya devletin çıkarını, kamu güvenliği ve düzenini, le salut public'i -kamusal selameti- vb. neyin oluşturduğunu kimin karar vereceği"[57] Schmitt'e göre oağanüstü hal ise, "Mevzu hukukta öngörülmeyen hal, ancak son derece tehlikeli, devletin varlığını tehdit edecek bir durum vb."[58] olarak tanımlanmaktadır. Devamında Schmitt olağanüstü hâl ve egemen kavramını birbirinin içerisine yoğurur.

> "Ne acil bir durumun ne zaman söz konusu olduğu kesin olarak belirlenebilir, ne de böyle bir durumda nelerin meydana gelebileceği içeriksel olarak tek tek sayılabilir, hele gerçekten son derece acil bir durum ve bunun bertaraf edilmesi söz konusu olursa… (…) o nedenle, olağanüstü halde hukuk devleti anlayışına uygun bir yetkiye yer yoktur. Anayasa, böyle bir durumda, olsa

[55] David Ohana, Carl Schmitt's Legal Fascism, Politics, Religion & Ideology, Volume 20, Issue 3, 2019, p. 273.
[56] Ohana, a.g.e. s. 273.
[57] Carl Schmitt, Siyasi İlahiyat, Çev. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi Yayınları, 2005. s. 14.
[58] Schmitt, a.g.e. s. 14.

> olsa kimin müdahaleye yetkili olduğunu belirtebilir. Bu eylem hiçbir kontrole tabi değilse ve liberal anayasacı pratikte olduğu gibi herhangi bir şekilde birbirini karşılıklı baskılayan ve dengeleyen değişik merciler arasında paylaştırılmazsa egemenin kim olduğu kesin olarak ortaya çıkar. O -egemen-, hem son derece acil bir durumun söz konusu olup olmadığına, hem de bunu bertaraf etmek için ne yapılması gerektiğine karar verendir. (…) O, normal durumda geçerli olan hukuk düzeninin dışında olmakla birlikte yine de bu düzene aittir çünkü anayasanın tümüyle askıya alınmasına karar vermeye yetkilidir."[59]

Bu anlamda "egemen, olağanüstü hale karar veren"[60] kişi olarak konumlanmaktadır. Egemen Schmitt'in teorisinde karar verici kişidir. Kararlılık ilkesi aynı zamanda kararlı olmanın ve karar vericinin yüceliğini ifade etmektedir. Çünkü Schmitt'e göre yalnızca kararlı olan kazanmaya muktedirdir.[61] Hitler ve Naziler, Schmitt'in bu olağanüstü hâl ve egemen kavramlarından doğrudan etkilenmişlerdir. Bu anlamda Nazilerin formülasyonu şu şekildedir: Olağanüstü hâl Almanya'nın düştüğü kaos, egemen ise Volk'u kurtuluşa taşıyacak Führer-Hitler'dir. Führer aynı zamanda Schmitt'in teorisinde karar vericidir.

Schmitt aynı zamanda liberalizme ve parlamenter demokrasiye saldırarak Nazilerin fikirlerine altyapı sağlamıştır. İlk eseri olan ve Siyasi Romantizm liberalizme ve liberal burjuvaziye yönelik eleştirilerinin ilk izleridir. Ona göre liberalizm ve liberalizmin yarattığı bireycilik kötülüğün kaynağını işaret ediyordu. Liberalizmin devlete karşı konumlanarak bireyin özgürlüğüne ve özel mülkiyete yönelmesi aynı zamanda istikrarsızlığa yol açmaktaydı ve kararlılığı engellemekteydi.[62] Devamında Schmitt, liberal düzenin -ve hatta aydınlanmacılığın- yarattığı istikrarsızlığı devleti güçlendirmekle sağlanabileceğini iddia etti. Bu anlamda siyasi ilahiyat fikri böyle bir reçeteyi ifade etmektedir. Devlet, bir siyasi ilah olarak vücut bulmalıydı. Hitler de doğası gereği liberalizme, parlamenter demokrasiye ve siyasal partilere karşı çıkmıştır. Onun gayesi, dava ve millet uğrunda çarpışmaya hazır, nasyonal sosyalizmle yoğrulmuş bir tek

[59] Schmitt, a.g.e. s. 14-15.
[60] Schmitt, a.g.e. s. 13.
[61] Tanıl Bora, Sunuş: Kavgam Nedir? – Bazı Notlar, İçinde Albrecht Koschorke, Hitler'in Kavgam'ı Üzerine Bir Analiz -Nasyonal Sosyalizmin Poetikası-, Çev. Ayşe Kurultay, İletişim Yayınları, 2016, s. 12-13.
[62] Ohana, a.g.e. s. 275-276.

parti ve ötesinde lider mekanizması kurmaktı. Henüz bir lider olmamışken liberal dönemin hakimiyetinde gerçekleştirdiği davranışlarına ilişkin Kavgam'da şu tespitleri yapmıştır:

> "Liberal davranışlarım bana başka bir hükümet şekli düşünmeme imkân vermiyordu. Herhangi bir diktatörlük fikri Habsbourg Hanedanı'na karşı olan durumumla kıyaslanınca bana hürriyet, akıl, mantık aleyhinde bir hıyanet gibi görünüyordu."[63]

Liberalizmin, liberalizmin ötesindeki her fikre olan saldırısından yakınan Hitler, liberal basını "Alman milleti ve imparatorluğu için bir mezar kazıcısı"[64] olarak görmekteydi. Ona göre liberalizm, milletin ve devletin ölümüne yol açan ve başka bir kurtuluş reçetesine de şiddetle -ve yeri geldiğinde zihinsel oyunlarla- karşı çıkan bir canavardan başka bir değildir. Tıpkı liberalizm gibi parlamento ve siyasal partiler de vatana ihanet içindeydiler. Bu yüzden tek çare milletin faydasına çalışmayan, kendi çıkarlarını düşünen partileri kapatmak ve parlamentoyu ortadan kaldırmaktı.

> "Ne yapmak lazımdı? Ele başları derhal tevkif etmek, mahkemeye vermek ve milleti katillerden kurtarmak, partileri dağıtmak, parlamentonun gerekirse süngülerle aklını başına getirmek veya daha iyisi onu kapatmak. (…) Çünkü bir milletin hayatı söz konusuydu."[65]

Hitler, Schmitt'in olağanüstü hâl durumundan etkilenerek bir savaş döneminde yapılması gerektiği düşündüğü şeyi, yani olağanüstü hali ilan ederek her şeyin karar vericisi kendi olmuştur. Bu anlamda karar verici olarak konumlanan Hitler, milletin -volk'un- vücuda büründüğü bir insanı ifade etmektedir. Onu temsil etmekten ziyade doğrudan volk'un somut halini yansıtmaktadır.[66] Bu bağlamda, milleti kurtuluşa götürecek yasaları da karar verici yapacaktır. Başka bir ifadeyle, yasasızlığın yasasını ilan etmiştir ya da faşizmi yasal bir konuma getirerek yasanın tarifini de liberal düzenden farklılaştırmıştır diyebiliriz.

---

[63] Adolf Hitler, Kavgam, Asya Yayınevi, s.197
[64] Hitler, a.g.e. s.659
[65] Hitler, a.g.e. s.460-461
[66] Ville Suuronen, Carl Schmitt as a Theorist of the 1933 Nazi Revolution: "The Difficult Task of Rethinking and Recultivating Traditional Concepts", Contemporary Political Theory, Vol. 20(2), 2020, p. 350

Schmitt de benzer şekilde parlamenter demokrasiye saldırmıştır. Özellikle Parlamenter Demokrasinin Krizi eseri doğrudan bu husus üzerine kaleme alınmıştır. Schmitt eserinde tartışma ve basın özgürlüğü ilkelerini liberal değerler olarak tanımlamış ve Weimar Almanyası'nda geçerliliğini yitirdiğini iddia etmiştir.[67] Nazizm ise hem anti liberal hem de doğrudan demokrasiye en yakın demokrasi biçimidir.[68] Ona göre, kitle demokrasisinin de tutmayacak bir kök olduğu ortadadır. Benzer iddiaları Ortega y Gasset[69] ve Gustave Le Bon[70]'da da görmekteyiz. Her iki düşünür de modern dönemin kitle demokrasisine karşı çıkmış ve kitleyi bir yığın, kalabalık ve deyim yerindeyse aptallar sürüsü olarak tanımlamışlardır.

Schmitt, siyasal partileri birbirleriyle rekabet eden güç odakları olarak görmekteydi.

> "Partiler, günümüzde tartışma halindeki fikirler olarak değil, sosyal ve ticari güç odakları olarak karşı karşıya gelir. (…) partilerin müzakerelerinde, çıkarların ve iktidar şansının planlı hesaplanması geçmektedir. Kitlelerin işlenmesinde afişlerde yer alacak türden kandırmaya yönelik teklifler veya sembol kullanılmaya başlanmıştır. (…) Günümüzün sorunu, rakibi neyin gerçek veya adil olduğu konusunda ikna etmek değil, hükmedebilmek için çoğunluğu elde etmektir."[71]

Bu anlamda siyasal partiler, millete hizmet yerine kendi çıkarlarına hizmet etmekteydiler. Bu yüzden karar verici gerek normal gerekse de olağanüstü dönemde söz sahibi olmalı ve yasaları da kendisi yapmalıydı.[72]

> "Ancak daha da kötüsü ve neredeyse bütün ümitleri yok eden şey şudur: Bazı devletlerde parlamentarizm, bütün kamusal işlerin, partilerin ve yandaşlarının ganimet ve taviz konusu haline dönüşmesi ve siyasetin, seçkinlerin işi

[67] Ohana, a.g.e. s. 281.
[68] Suuronen, a.g.e. s. 350
[69] Jose Ortega Y Gasset, Kitlelerin Ayaklanması, Çev. Neyyire Gül Işık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
[70] Gustave Le Bon, Kitleler Psikolojisi, Hayat Yayınları, 1997.
[71] Carl Schmitt, Parlamenter Demokrasinin Krizi, Çev. A. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi Yayınları, 2014, s. 22
[72] Ohana, a.g.e. s. 282.

> olmaktan uzaklaşarak hayli hor görülen bir sınıfa mensup insanların bir hayli hor görülen mesleği haline gelmesi gibi bir durum yaratmıştır."[73]

Yukarıdaki cümleleriyle Schmitt'in aynı zamanda elitist bir yönetimi savunduğu görülmektedir. Bu elitist yönetime de Führer önderlik edecektir -siyasal yasal düzen de ırksal homojenliğe dayanacaktır-.[74] Schmitt'in lidere duyduğu güven aynı zamanda onun Max Weber'in karizmatik otoritesini öne çıkardığını da göstermektedir. Schmitt, partilerin çıkarlarını yalnızca Volk odaklı eleştirmemiş aynı zamanda dost-düşman çatışması ve siyasal olanın ne olduğu hususuna yönelik de eleştirmiştir. Bu anlamda Siyasal Kavramı eserinde siyasal sözcüğünün parti politikaları yerine kullanıldığını ifade etmektedir. Ona göre, dost-düşman ayrımından doğan siyasal kararların tarafgirliği, parti tercihlerine bağlı mevki paylaşımlarına indirgenmiş durumdadır. Parti çıkarları aşıldığında aynı zamanda politik durumdan da çıkmayı ifade etmektedir. Fakat siyasal olan eşittir parti politikası denklemi yalnızca devletin güçsüz olduğu durumlarda mümkün olabilmektedir. Parti politikalarının çıkarlarına dayanılan bir sistemde ise iç politikanın sınırlarına gelinmiştir.[75]

> "Eğer bir devlette parti politikalarına ilişkin karşıtlıklar biricik karşıtlık haline gelmişse, 'iç politikanın sınırına dayanılmış demektir. Yani silahlı çatışmanın varlığı için dış politikanın dost-düşman ikiliği değil, iç politikanın karşıtlıkları belirleyici hale gelmiştir. Siyasetten bahsedebilmek için gerekli olan mücadeleye dair gerçek olasılık, böylesi bir 'iç politika önceliğinde' mantıken, örgütlü uluslararası birimler (devletler ya da emperyal güçler) arasındaki bir savaşa değil, bir iç savaşa odaklanmıştır."[76]

Yazıları ve düşünceleriyle Schmitt, Alman muhafazakârları arasında çok fazla taraftar bulmuştur. Muhafazakâr devrimi savunan çevreler Schmitt'i kendilerine yol gösterecek bir düşün haritası olarak görmüşlerdir. Devamında yazıları sağcı dergilerde -Die Tat, Der Kunstwart ve Der Ring- yayımlanmaya başlamıştır.[77] Nazi Almanyası'nın bir diğer

[73] Schmitt, a.g.e. s. 19
[74] Suuronen, a.g.e. s. 354
[75] Carl Schmitt, Siyasal Kavramı, 2. Baskı, Çev. Ece Göztepe, Metis Yayınları, 2012, s. 62
[76] Schmitt, a.g.e. s. 62
[77] Ohana, a.g.e. s. 287

parlayan yıldızı Heidegger, Schmitt'e bir mektup yazmış ve görüşlerini desteklediğini ifade ederek mektubunun sonunu "Heil Hitler!" Olarak bitirmiştir. Schmitt ve Heidegger, Herakleitos'un "Savaş her şeyin babasıdır" cümlesini benimseyerek iş birliğinde anlaşmışlardır.[78]

Carl Schmitt gibi Martin Heidegger de çağın ruhsuzluğunun bir onarıcısı olma görevini üstlenmeye çalışmıştır. Çökmekte olan modern dünyanın anlamsızlığı içerisinden yeni bir ruh yaratmayı amaçlamıştır. Her ne kadar erken dönemde apolitik ve rasyonalist Heidegger ve geç dönemdeki yarı faşist, mistik ve milletçi yazıları[79] arasında farklılıklar bulunsa da modern bilim ve teknolojiye duyduğu antipatisi[80], Varlık ve Zaman eserinde üzerinde yoğunlaştığı kader, kararlılık, tarihsellik ve özgünlük kavramları zaman içerisinde Naziler tarafından da benimsenmiştir. Bu anlamda Almanya, manevi bir devrim süreci geçirmiş ve Heideggerci bir söylemle, toplumsal bir Dasein şeklini almıştır.[81] Heidegger belki proto faşist dönem olarak adlandırılabilecek olan Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde Almanya'nın kurtuluşunu ruhani insanların yönetime sahip olmasıyla gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Bu anlamda üniversiteler liberal-Humboldtçu bir yapıdan ziyade ruhani liderlerin yetiştirileceği yer olarak yeniden tasarlanmalıydı.[82] Bu bağlamda Heidegger'in Platoncu bir gayeye giriştiği söylenebilir. Heidegger ve Schmitt'in temel problemleri aynıdır. Çözüm yolları birbirlerinden farklı olsa da ortak noktada buluşmaktadırlar. Her iki düşünür de yeni bir başlangıca, var olan çağın ruhsuzluğuna, yıkıcılığına ve çökmekte olduğuna inanmıştır. Bu sebeple yeni bir başlangıç gerekmekteydi. Bu başlangıç da elbette Volk'a yönelerek, belirli bir ruh ve millet sevgisiyle olmalıydı. Almanya'da yükselen Nazizm bu başlangıcın bir kıvılcımını ifade etmekteydi. Bu nedenle Heidegger 1 Mayıs 1933 tarihinde Nazi Partisi'ne resmen üye olmuş, 14 Nisan 1934 tarihinde rektörlükten istifasına[83] kadar olan süreçte Alman faşistlerin düşün kaynaklarından biri olmuştur. Genel olarak bakıldığında Alman filozofların var olan duruma bir çözüm yaratma gayretlerini görebiliriz. Ancak Elliot

[78] Ohana, a.g.e. s. 294
[79] Stephen Eric Bronner, Martin Heidegger: The Consequences of Political Mystification, Salmagundi, Summer-Fall, No. 38/39, 1977, p. 158
[80] Babette Babich, Heidegger's will to Power, Journal of the British Society for Phenomenology, 38(1), pp. 37-60, 2007, p. 37
[81] Matthew Feldman, Between Geist and Zeitgeist: Martin Heidegger as Ideologue of 'Metapolitical Fascism', Totalitarian Movements and Political Religions, 6(2), 2005, p. 182.
[82] Richard Wolin, Heidegger and Race, Patterns of Prejudice, 56(1), 2022, p. 13.
[83] Feldman, a.g.e. s. 182.

Neaman'ın da (1995) belirttiği gibi Nazizm ile temasları olsa da Nazizmin "çokbiçimli doğasını" fark edememişler[84] veyahut politik eylemdeki gidişatının iplerini ellerinde tutamamışlardır. Nitekim politik eylem, çoğunlukla, felsefeden de öte gelişen ani durumlar ve tepkilerle hareket etmektedir.

Faşizmin temelini oluşturmanın da ötesinde doğrudan onu formüle eden ve bu yolda görev de üstlenen en önemli isimlerden biri ise Giovanni Gentile'dir. Gentile, Mussolini'ye açık bir destek vermiş, İtalyan vatansever, filozof ve devlet adamıdır. Faşist İtalya'da Milliği Eğitim Bakanlığı görevini de üstlenmiş olan Gentile, siyasi anlamı devletten de öte devletin kök saldığı toprağa bağlamış ve bireycilik ile kozmopolitizmi esas olan liberalizme karşı çıkmıştır. Ona göre, bireycilik ve buna bağlı gelişen kişinin her devletten üstün olduğu fikri doğal hukukun kurguladığı yapay bir yapıyı ifade etmektedir. Kişi bu yapaylığın içerisinde ne beraber yaşadığı toplumu ne de devleti gerçekten hissedebilir. Bu anlamda liberalizmin kurgusallığı duyguyu eksik bırakarak soyut bir inanç yaratmaktadır. Ancak insanlar duygusal varlıklardır ve hissedebilmek isterler. Bu his ise ancak derinden bağlı olunan bir ulusal kimlikle var olabilmektedir.[85]

Gentile'nin *The Philosophic Basis of Fascism* (1928) adlı çalışmasında bahsettiği yeni İtalya, eski İtalya'dan farklıydı çünkü yeni İtalya hayatı ciddiye alıyordu. Oysa eski İtalya hayatı ciddiye almıyordu. Yeni İtalya her ne kadar beyinlerin işi olsa da aynı zamanda kalplerin de işi olması gerektiğini öne sürmüştür. Başka bir ifadeyle düşünce ve eylem iç içe geçmektedir. Bu anlamda Gentile, Mazzini'nin sloganını kullanarak yeni İtalya'nın sloganını "Düşünce ve Eylem" olarak tasvir etmiştir.[86] Yeni İtalya insanların kalplerine nüfus etmelidir. Çünkü hayat bir oyundan öte bir görevdir. Bu nedenle birey yasalara ve yüce amaca itaat ve hizmet etmelidir.[87] Gentile'nin kalbe yaptığı vurgusu bu anlamda önemlidir. Bu noktada inanç ve duygu seviyesini arttırarak hem eylem potansiyelini hem de bağlılığı ve Eric Hoffer'ın tanımladığı biçimde "kesin inançlı"[88] bireyi yaratmaktadır.

---

[84] Elliot Neaman, Mutiny on Board Modernity: Heidegger, Sorel and Other Fascist Intelectuals, Critical Review: A Journal of Politics and Society, 9(3), 1995, p. 397.
[85] Naser Tizhoosh, The Identity of Man in a Fascist State in the Doctrine of Giovanni Gentile, Columbia University, https://www.academia.edu/110654427/The_Identity_of_Man_in_a_Fascist_State_in_the_Doctrine_of_Giovanni_Gentile, 2022, s. 9.
[86] Mazzini gibi ilerlemeci milliyetçilerle beraber ulus daha ayrıcalıklı bir nitelik kazanmıştır. Ayrıca bknz. Robert O. Paxton, a.g.e. s. 68
[87] Giovanni Gentile, The Philosophic Bassis of Fascism, Foreign Affairs 6, no. 2, January, 1928, p. 290.
[88] Eric Hoffer, Kesin İnançlılar, Çev. Erkil Günur, Tur Yayınları, 2017.

Gentile'ye göre İtalyan milliyetçiliğinin başarısı millete olan inancı İtalyanların kalplerinde yeniden canlandırması, parlamenter sosyalizme karşı çıkmak ve masonluğa boyun eğen burjuvaziye saldırmaktır. [89] Gentile'ye göre Mussolini de Masonluğa karşı savaşmış, Sorel'den etkilenmiş, devrim ve şiddet gibi idealist önermelerle reformist sosyalizmin parlamenter yapısına salmış biriydi. Bu nedenle Gentile, Mussolini'ye açık bir destek vermiştir. Mussolini'nin yarattığı faşizmin, İtalya'daki devlet krizini de çözdüğünü öne sürmüştür.[90] Bu anlamda Alman faşizmindeki şikayetlerle bir ortaklık söz konusu olduğu söylenebilir.

Faşizmin etkilendiği düşünürlerden birisi de Georges Sorel'dir. Sorel, dönem itibarıyla birçok siyasi harekete etki etmiş ve çalışmalarıyla siyasal ve toplumsal yaşama damga vurmuştur. Sorel'in felsefesi genellikle devrimci sendikalizm veyahut devrimci muhafazakârlık olarak nitelendirilirken, faşizmin öncüsü olduğu da kabul edilmektedir. Sorel Fransız Cumhuriyeti'ne ve onu yaratan düşünsel zemine karşı bir tavır almıştır. Her ne kadar kendisi de bir burjuva olsa da burjuva sınıfının tükenmiş siyasal enerjisinden ve ciddiyetsiz ahlakına karşı çıkmıştır. Bu bağlamda eleştirilerini tıpkı Schmitt gibi liberalizme ve parlamenter demokrasiye yöneltmiştir. Ona göre, aydınlanmanın yok ettiği inancın yerini başka bir inanç almadıkça insanlar boşlukta sürüklenmeye mahkûm durumdadırlar. Bu anlamda Sorel yeni bir mit olarak şiddet mitine başvurmuştur.[91] İki ayda bir yayımlanan milliyetçi, militarist, anti-Semitist ve ulusal ruhun yeniden diriltilmesini amaçlayan L'Independance dergisinde on dört makale yayımlanan Sorel, genel olarak ulusal canlanmaya, çileciliğe, romantizme, ahlakçılığa, şerefe ve göreve duyulması gereken saygı üzerinde durmuştur.[92]

Mussolini'nin etkilendiği isimlerden birisi de Gustave Le Bon'dur. Le Bon, *Kitleler Psikolojisi* (1997) adlı eserinde kitlelerin inanç mantığını -ve belki de ona göre mantıksızlığını-, liderlerin kitlelere nasıl hâkim olacaklarını ve kitle toplumunun kendisini eleştirel bir şekilde incelemiştir. Le Bon'a göre kitleler tutkularıyla hareket eden aptal yığınlardan oluşmaktaydılar. Bu sebeple de manipüleye açık bir pozisyonda yer

[89] Gentile, a.g.e. s. 297.
[90] Gentile, a.g.e. s. 298.
[91] Wilfried Röhrich, Georges Sorel and the Myth of Violence: From Syndicalism to Fascism, In Mommsen, W.J., Hirschfeld, G. (eds) Socieal Protest, Violence and Terror in Nineteenth- and Twentieth-century Europe. Palgrave Macmillan, 1982. p. 246.
[92] Lawrence Wilde, Sorel and the French Right, History of Political Thought, Vol 7. No. 2, 1986, p. 367.

almaktaydılar. Böyle bir yığına ise ancak bir şef gerekmekteydi.[93] Le Bon gibi Thomas Carlyle de anlamsız bir yığın olarak gördüğü kitlelerden rahatsızlık duymuştur. Çünkü oy hakkı genişledikçe kitleler de belirleyici bir konuma yerleşmekteydiler. Bu anlamda Naziler, Thomas Carlyle'ı yol göstericilerden biri olarak kabul etmişlerdir.[94] Jose Ortega y Gasset bu durumu *Kitlelerin Ayaklanması* (2010) adlı eserinde "artık başkişiler yok: yalnızca koro var" gözlemiyle açıklamıştır. Nitekim daha önceleri varlığı bile fark edilmeyen kalabalık, görünür bir hale gelmiş ve toplumun içerisinde önemli mevkilerde yer bulmaya başlamıştır.[95]

1.3. Faşizmin Siyasi Tarihi

Faşizmin siyasal tarihi toplumsal ve düşünsel krizler, söylemler, iktidardan önce, iktidar anında ve iktidardan sonra olmak üzere geniş bir perspektiften oluşmaktadır. Bu bağlamda faşizmin siyasi tarihi alt başlığımız her ne kadar çalışmanın içerisinde bir başlık olarak sınırlanmış görünse de esasen çalışmanın tamamına yayılmış bir mesele olarak ele alınacaktır. Yukarıda faşizmin toplumsal ve düşüncel kökenlerinden bahsettikten sonra burada faşizmin siyasal bir hareket olarak doğuşunu inceleyeceğiz.

Faşizmden bahis olunduğunda genellik akla bir ideal tip olarak Almanya örneği gelmektedir. Ancak faşizm literatürüyle haşır neşir olan her araştırmacı Almanya'dan ziyade İtalya örneğini öne çıkarmaktadır. Çünkü faşizm hem başlangıç hem de karakteristik olarak İtalya'ya özgüdür. Fakat Nazi Almanyası'nın popülaritesi bu durumun önüne geçmiştir. Faşizm çalışmalarında özel bir husus olarak faşizm iki şekilde kullanılmaktadır. Eğer büyük harf ile başlıyorsa -Faşizm- İtalya kastedilirken, küçük harf ile başlıyorsa -faşizm- genel olarak bir ideoloji olarak faşizm kastedilmektedir.[96]

Faşizmin ortaya çıkışı Birinci Dünya Savaşı itibarıyla olmuştur. Dağılan liberal demokratik hava ve savaşın beraberinde getirdiği ekonomik, siyasal ve toplumsal krizler otoriter rejimleri yeşertmişlerdir. Bu anlamda ilk adım 1922 yılında iktidara gelmesiyle

[93] Le Bon, a.g.e.
[94] Paxton, a.g.e. s. 69.
[95] Gasset, a.g.e. s. 38.
[96] Constantin Iordachi, Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları: Giriş, Der. Constantin Iordachi, İçinde Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları, Çev. İsmail İlgar, 2. Baskı, İletişim Yayınları, 2019, s. 17-94.

İtalya'da Mussolini ve onun takipçilerinden gelmiştir. İtalya'yı ise Almanya ve İspanya izlemiştir.[97]

Henri Michel'e göre (2017) faşizm İtalya'da filizlenmiştir. Ancak Mussolini'nin kullandığı fasces – fascio kavramı ondan daha önce 19. Yüzyıl sonlarında Güney İtalya'da köylülerin bir sembolüdür ve bu sembol aynı yöndeki iradelerin demet halinde toplanmasını ifade etmektedir. Bu anlam Mussolini ile beraber İtalyan ulusunun tamamına yayılmış ve ulusun birliği anlamına dönüşmüştür. Mussolini bu birliği İtalyan mücadele demetleri olarak tanımlamıştır.[98] İtalya'da faşizm, hem toplumun iç sıkıntısının bir sonucu hem de Birinci Dünya Savaşı'nda itilaf devletlerinin bir üyesi olarak ittifakla yaşadığı sıkıntılardan doğmuştur. Savaş döneminde küçük burjuvazi ekonomik anlamda büyük zarar görmüş, köylüler kendilerine toprak dağıtılmasını talep etmişler, çok sayıda kişi işsizlik çekmekte ve bu işsizlerin bir kısmı da eski askerlerden oluşmaktadır.[99]

Angelo Tasca'ya göre (1999) faşizmin ortaya çıkmasına neden olan şeylerin en başatı ekonomik krizdir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı yoğun bir sanayi yığını ve zayıf bir satın alma gücü bırakmıştı. Bu şartlar doğrultusunda aşırı milliyetçiler kendilerine "güneşte bir yer bulamaya" çalışmışlardır.[100] Mağdur olan kitleler savaşlardan kazanç sağlayanlara karşı öfke taşıyorlardı. Genel savaş dönemi geçmişte en azından belli bir konumda olup sonradan boşluğa düşenlerde bir düşkünlük buhranı yaratmıştır. Tüm bu şikayetler İtalyan toplumunda şiddet patlamalarına yol açmıştır. Öncelikle sosyalistler, Bolşevik Devrim'den de etkilenerek eyleme geçmişlerdir. Bu gaye doğrultusunda fabrikaları ele geçirmişler, kooperatifler kurmuşlar ve yönetimi işgal etmeyi amaçlamışlardır. Sosyalizm İtalyanlar için bir kurtuluş reçetesi olarak görülürken, bir diğer kurtuluş reçetesi de başını D'Annunzio gibi şairlerin[101] çektiği milliyetçiliktir.[102] Mussolini'nin faşizm hareketi de tüm bu reçeteler gibi bir kurtuluş reçetesi olarak doğmuştur. Karakter olarak net olmasa bile kendisini aristokrat, demokrat, muhafazakâr, ilerici, gerici ve devrimci olarak tanımlamaktaydı. Ancak esasen temel derdi düzenin, vatanın ve ulusun bir temsilcisi

[97] Umberto Eco, Beş Ahlak Yasası, Çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, 2019, s. 36.
[98] Henri Michel, Faşizmler, Çev. Füsun Üstel, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2017, s. 25.
[99] Michel, a.g.e. s. 27-28.
[100] Angelo Tasca, Faşizmin Oluşum ve Gelişiminin Şartları, Ed. August Thalheimer, Otto Bauer, Angelo Tasca, İçinde Faşizm ve Kapitalizm, Çev. Rona Serozan, Sarmal Yayınları, 1999, s. 120-21.
[101] Eric Hoffer'ın Kesin İnançlılar eserinde belirttiği üzere söz ustaları yani şairler bir hareketin başlangıç aşamasının ilk adımı oluşturmaktaydılar. Detaylı bilgi için ayrıca bknz. Eric Hoffer, Kesin İnançlılar, Çev. Erkil Günur, 3. Baskı, Tur Yayınları, 2017.
[102] Michel, a.g.e. s. 29

olmaktı. Bu özellikleri taşıyan hareket çeşitli sanayiciler ve çiftçiler tarafından destek görmüştür.[103] Tosca'ya göre de küçük ve orta burjuvazi faşizmin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bütün bu kuşak orta sınıfı ifade eder. Orta sınıf, iş bekleyen iyi aile çocuğundan, Lumpen proletere, grev kırıcısına ve işsiz güçsüz entelektüellere kadar geniş bir kitleyi kucaklamaktadır. Tosca'ya göre orta sınıf, kendisini "işsiz ve savaşçı" olarak tanımlayarak kendi sınıfından kopup faşizmin mücadelesine katılan işçileri de kapsamaktadır.[104] Bu buhran içerisinde faşist güçler, borsalara, sendika merkezlerine, sosyalist belediyelere ve örgütlenmelere karşı şiddetli baskınlar düzenlemişlerdir.[105]

İtalyan faşistleri 23 Mart 1919 tarihinde Milano ticaret okulunda ilk toplantılarını düzenlemişler ve bu toplantıya 145 kişi katılmıştır. Ancak bu sayı yıldan yıla binlere, daha sonra milyonlara ulaşmış ve bir savaşa yol açmıştır. Mussolini'nin partisi 1920 seçimlerinde 31 sandalye kazanırken, 1922 yılında 300 000 üyeye sahiptirler. Hükümet krizlerinin de yaşandığı bu dönemde 27 Ekim 1922 tarihinde Mussolini kara gömleklileriyle Roma'ya karşı bir yürüyüş düzenlemiştir -kendisi trenle Roma'ya ulaşmıştır-. Yürüyüş sonucunda da Kral III. Victorio-Emmanuele, Mussolini'ye hükümet kurma yetkisi vermiştir. Bu dönemde Faşistler büyük bir milis gücü kurmuş ve orduda komuta sahibi olan yüksek dereceli generaller bünyesine katmıştır.[106]

Togliatti'ye göre (1978) faşizmin İtalya'daki serüveni üç aşamaya ayrılmaktadır. Birinci aşama kara gömleklilerin Roma'ya yürüyüşünden 1922 yılının sonuna kadar faşizm, ikinci aşama 1922-1925 yılları arasında totaliter olmayan faşist rejim, üçüncü aşama ise 1925 yılından 1930'a kadar totaliter yapının kurumlaşması ve büyük ekonomik krizin başlangıcıdır. Togliatti'nin esas problemi, faşizmin planlı bir şekilde gelişmekten ziyade krizler sonucu anlık olarak gelişmesi ve durdurulamaz yükselişidir. Bu bağlamda da faşistlerin Roma Yürüyüşü'ne kadar herhangi bir programdan yoksul olduğunu ifade etmektedir.[107] Togliatti faşizmin herhangi bir programdan yoksun olduğuna vurgu yapsa da Roger Griffin, faşizm öncesi pre-faşizm olarak adlandırabileceğimiz bir yapılanmadan bahsetmektedir. Bu yapılanma Ağustos 1914 tarihinde İtalya'nın Entente Cordiale'ye katıldığı dönemdeki parlamento dışı kampanyayı ifade etmektedir. İttifakı mümkün kılan

[103] Michel a.g.e. s. 29
[104] Tasca, a.g.e. s. 122.
[105] Michel, a.g.e. s. 29
[106] Michel, a.g.e. 29-30.
[107] Palmiro Togliatti, Faşizm Üzerine Dersler, Çev. Hüseyin Aykol, Ser Yayınevi, 1978, s. 45.

ise ortak mitsel nüve aşırı milliyetçiliğin palingenetik bir formasyonudur. Griffin'e göre bu örnek faşist İtalya siyasetinin ilk kayda değer yapılanmasıdır.[108] Faşizm her ne kadar Mussolini'ye kadar bir program geliştirmese de yapılanmaya gitmiş ve bu süreçte kendisine bir karakter yaratmıştır. Bu karakter aristokratik otorite ve kahramanlık erdemlerini yaratarak orta sınıfa canlılık getirmeyi amaçlamıştır. 1904 yılında Milliyetçi Program'ın yazarlarından biri Papini'dir. Papini, liberalizmin çöküşüne odaklanmış ve sosyalizmin bölücülüğüne saldırmıştır. Papini yıllar sonra faşist propaganda metni olan *İtalia Mania'*yı kaleme almıştır. Ona göre İltaya'nın doğası Anka kuşuna benzemektedir. Bölünse de kendisini yeniden kurar ve ayağı kalkınca eskisinden daha güçlü kalkar. Vurgulardan da anlaşılacağı üzere Griffin'in bahsettiği faşizmin ideal tipindeki palingenetik yeniden doğuş miti burada göze çarpmaktadır. Neticede doğan bu faşist akım savaş öncesinde dahi İtalya'da anti-sosyalist, anti-liberal ve aşırı milliyetçi fikirlerin yükselmesine yol açmıştır.[109]

Gördüğümüz her tema faşizmin önünü de oluşturan bir yapılanmayı ifade etmektedir. Yani, Togliatti'nin belirttiği gibi tamamen programdan yoksun bir düşünceden bahsetmek mümkün değildir. Faşizmin kendine has bir ruhu bulunmaktadır. Togliatti faşizmi ideolojiden ziyade bir hareket olarak algılamış ve kalabalık yığından oluşan, vasıfsız ve öfke patlamasıyla hareket eden bir eylem gücünü odağına almış gibi görünmektedir. Kuşkusuz bu yaklaşımın da haklı tarafları bulunmaktadır. Mussolini'nin de belirttiği üzere faşizm her şeyden önce bir harekettir. Ancak faşizm yine de yalnızca bir hareket olmanın ötesinde belli bir itirazı barındırır ve toplumda rahatsızlık yaratan problemleri ortadan kaldıracak çözümleri kendi çerçevesi bağlamında ortaya koymaktadır.

1.4. Faşizmin Doğası

Faşizm her ne kadar kökleri-şikayetleri on sekizinci yüzyıla kadar dayansa da iki dünya savaşı arasında ortaya çıkan, modern ve dünyanın birçok noktasında eylem göstermiş bir anlam haritası ve harekettir. Faşizm ulusötesi bir alanda eylem göstermektedir çünkü hem ayrı ayrı çeşitli toplumlarda kendilerine özgün koşullarda ortaya çıkmış hem de ortaya çıkan faşist hareketler İtalya ve Almanya örneğinde olduğu gibi birbirleriyle koalisyonlar kurmuşlardır. Fakat faşizm aynı zamanda ulusötesi bir forma sahip değildir çünkü hitap

[108] Roger Griffin, Faşizmin Doğası, Çev. Ali Selman, İletişim Yayınları, 2014. s. 107.
[109] Griffin, a.g.e. s. 104.

ettiği kitle yalnızca kendi milletiyle sınırlıdır. Faşizm belirli noktalarla çeşitli toplumlarda benzerlikler gösterse de çeşitli noktalarda ise ayrılmaktadırlar. Örneğin Nazi Almanyası antisemitik ve ırkçıyken, İtalyan faşizmi ırkçılıktan öte kültürelcidir. Nazi Almanyası lidere odaklanırken, İtalyan faşizmi devlete odaklanmaktadır.[110] Faşizmde toplum devlet içindir. Başka bir deyişle devlet esas alınmaktadır. Nasyonal sosyalizmde ise devlet ari toplum içindir. Başka bir deyişle devlet bir gaye değil, vasıtadır. Bu nedenle nasyonal sosyalizm toplum odaklıdır.[111] Her faşizm kendi toplumsal, siyasal, kültürel ve iktisadi özelliklerine bağlı gelişerek çeşitli farklılaşmaları içerisinde taşıyarak var olmuştur. Bu nedenle Henri Michels'in (2017) dediği gibi faşizmden öte faşizmler vardır.[112]

Faşizmle ilgili literatür incelendiğinde görülmektedir ki birçok faşizm uzmanı[113] çalışmalarında faşizmin tanımını eserlerinin ilerleyen sayfalarında yapmaktadırlar. Bunun sebebi faşizmin belirli bir yapısını çizebilmek için onun tarihsel problemlerini ortaya çıkarmaktır. Bu sayede faşizmin evrimsel sürecini gözler önüne sermiş olurlar. Bir diğer sebep ise faşizm üzerine birçok farklı yaklaşımın bulunmasıdır. Örneğin Togliatti, Dimitrov ve Horkheimer gibi sosyalist kümelenmeye göre faşizm, kapitalistler tarafından işçi sınıfına yönelik bir tetikçi, Gentile'ye göre iki savaş arası yaşanmış ve bitmiş bir hareket, Umberto Eco'ya göre üniforma taşımasına gerek olmadan gelecek olan fenomen ve Stanley ile Finchelstein gibi yeni faşizm uzmanlarına göre ise bugün sağ popülizmin içerisine yerleşen bir siyaset stratejisidir.

Bazı kavramların tanımındaki güçlük hem onların doğasındaki karmaşık yapıdan hem de günlük yaşamdaki kullanım yanlışlıklarından doğmaktadır. Faşizm de tam olarak böyle bir kavram olarak karşımıza çıkar. Faşizmin, Passmore'un deyimiyle hem A hem de A olmayışı[114] ve günlük yaşamda sıklıkla her otoriter veya baskıcı durum için kullanılması onun tanımlanmasının önündeki en büyük engellerdir. Bugün faşizm tamamıyla pejoratif bir anlama büründüğü için tanımlanması giderek zorlaşmaktadır. Nitekim faşizmden bahsedecek ilk kişi öncelikle ondan uzak durulması gerektiği baskısıyla karşılaşmaktadır.

[110] Derda Küçükalp, Egemenliğin Mantığı, Faşizm ve Şiddet, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Cilt 14, Sayı 53, 2018, s. 88.
[111] Andrew Vincent, Modern Politik İdeolojiler, Çev. Arzu Tüfekçi, 2006, s. 222.
[112] Michel, a.g.e. s. 23.
[113] Kevin Passmore, Emilio Gentile, Roger Griffin, Robert O. Paxton vs. gibi uzmanların eserlerinde bu hususu görmekteyiz.
[114] Passmore, a.g.e.

Ancak faşizmi desteklemek ya da karşısına çıkmak bir yana eğer politikbilim üzerinden bir inceleme yapacak olursak öncelikle onun ideolojik karakteristiğine eğilerek onu anlamak, problemini kavramak ve ortaya koymaya çalıştığı hakikati göz önüne almak zorundayız. Bunu yaparken de onun üzerinde düşünülmüş yanlış yargıları da elemeliyiz. Bu anlamda öncelikle faşizm ve otoriterlik arasında birtakım unsurları netleştirmeliyiz.

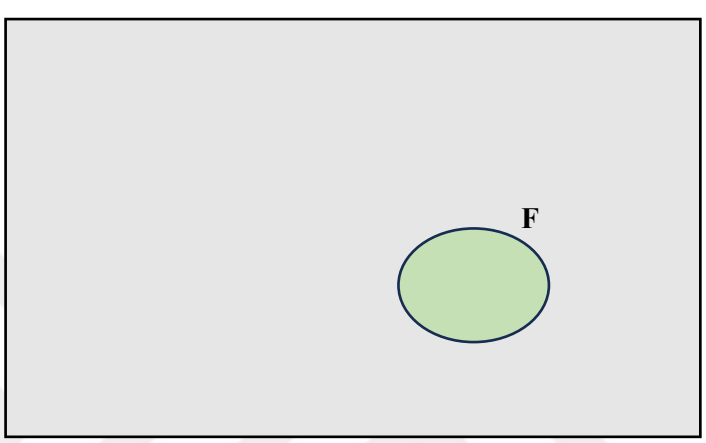

Şekil 1.1 Her faşizm eşittir otoriterlik ancak her otoriterlik eşit değildir faşizm

Her faşist hareket öncelikle hiyerarşik ve otoriterdir. Ancak her otoriter hareket faşizmi karşılamaz. Çünkü otoriterlik faşizmden daha büyük bir şemayı ifade eder. Bu şemanın içerisinde sosyalizm, köktendincilik, muhafazakârlık vb. gibi birçok ideolojik fikriyat yer alabilmektedir. İdeolojiler ya da hareketler doğası gereği otoriter olabildikleri gibi geçirdikleri mücadeleler içerisinde de otoriterleşebilirler. Bu anlamda, otoriterlik bir kategoridir ve güç düzeyindeki yükselişle doğrudan ilintilidir. Bu yüzden günümüzde meydana gelen her otoriter ya da baskıcı eylemin faşizm olarak adlandırılması faşizmin içeriğini boşaltarak onu tanımsız hale getirerek bir ideal tipten uzaklaştırmaktadır.

Robert O. Paxton'ın belirttiği üzere bugünün faşizmini incelemek istiyorsak öncelikle faşizmden ne anladığımızı ortaya koymalıyız. Bu bağlamda öncelikle faşizmin bir ideal tipini inşa etmek için onun ilkelerini saptamalıyız. Ancak faşizmin eklektik yapısı[115] onun üzerinde ideal bir tip yaratma konusunda problemler doğurmaktadır. Faşizmin eklektik

[115] Umberto Eco kök faşizmden bahsederken faşizmin bir fuzzy yani belirsiz bir şey olduğunu öne sürmektedir. Detaylı bilgi için ayrıca bknz. Umberto Eco, a.g.e.

yapısından doğan problemi Passmore *hem A olma hem de A olmama* durumu olarak açıklamaktadır. Passmore'un, Ortega y Gasset'ten alıntılayarak faşizm üzerine gerçekleştirdiği *hem A olup hem de A olmama durumu*[116] haklı olmakla beraber eleştirilere de açıktır. Öncelikle faşizm çeşitli dikatomileri içerisinde taşımaktadır. Örneğin muhafazakâr bir yapıyı içerisinde taşırken aynı zamanda devrimcidir. Hem sosyalizme karşı mücadele eder hem de milli bir sosyalizmi savunur. Hem dinci bir yapısı yoktur[117] hem de dini kullanarak propaganda yürütebilir. Daha birçok dikatomi faşizmin içerisinde yer almaktadır. Bu anlamda hem A olma hem de A olmama durumu anlaşılabilir ancak A olup aynı zamanda A olmama ifadesi bir anlamda hiçbir şey olmamayı da ifade eder. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus etik ve eylem çatışmasıdır. Siyasi ideolojiler yapısı gereği ve bir anlam haritası olmalarından ötürü etiği temel bir konuma yerleştirmektedirler ancak reel politiğe odaklandığımızda pragmatizmin de öne çıktığı düşünülürse bazı noktalarda eylem, etiğin önüne geçmektedir. Politik yaşamdaki hızlı manevralar bazı durumlarda etiği ihlal etmesine karşılık bu durum bahis olunan siyasi ideolojinin etiğinin olmadığı anlamını taşımamaktadır. Faşizm her ne kadar aynı zamanda pragmatik ve eklektik yapıya olsa da kendisine ait bir etik anlayışı vardır. Faşizm A olup aynı zamanda A olmamasından ideal tipinin olmadığı anlaşılırsa, bu durumda ortada bahsedilebilecek bir faşizm de kalmamaktadır. Bir nevi, her şekle bürünen, kimliksiz ve omurgasız bir jöleden bahsedebilme durumu ortaya çıkar. Oysa faşizm, tıpkı diğer ideolojiler ya da hareketler gibi kendisine ait bir kimlik/ideal tip ve ulaşılması gereken hakikatler taşımaktadır. Faşizmin kendisini konumlandırdığı en büyük hakikat *millet hakikatidir*. Hakikat, milletin sağlığı ve sıhhatidir. Dış milletler, kendi milletimiz için tehlike arz etmektedirler. Hem içerde hem de dışarda milletimizin varlığına kastedebilecek düşmanlar bulunmaktadır. Bizim yapmamız gereken bu soylu, tarihiyle nam salmış milleti korumak ve onun geleceğini garanti altına almaktadır. Bu nedenle, faşizmin çekirdek ilkesi olarak *aşırı milliyetçiliği* görmek mümkündür.

Faşizm vatandaşlık temelinde değil, kan ve kültür temelinde milliyetçiliği savunmaktadır. Bu anlamda Almanya'da birçok Alman vatandaşı olan Yahudi kökeninden dolayı

[116] Kevin Passmore, Faşizm, Çev. Sinem Gül, Dost Yayınevi, 2014, s. 23
[117] Hitler ve Mussolini özelinde düşündüğümüzde kendileri dindar karakterler olmasalar da Kilise ile sıkı ilişkiler kurmuşlardır.

dışlanmış ve toplama kamplarına kapatılmışlardır.[118] Faşizmin bir diğer ilkesi Griffin'in faşizm çalışmalarında özellikle üzerinde durarak zenginleştirdiği *palingenetik*[119] söylemdir. Faşizm, kendisine mitsel bir tarih yazar. Bu tarih aynı zamanda ulusun, en zengin ve güçlü dönemini geçirdiği andır. Faşistler, geçmişteki bu şanlı anı yeniden hayata geçirmeye çalışarak tıpkı Anka kuşu gibi yeniden doğuşçu bir yol izlemektedirler. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, faşizm geçmişi geçmişe dönerek yaratmak yerine, geçmişi, şimdi ve gelecekte inşa etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu noktada muhafazakârların geçmişe yönelik duydukları özlem ve geri dönüşten ayrılmaktadırlar.

Faşizmin *eklektik* yapısı onun farklı ideolojilerden veyahut sistemlerden etkilenmeye de itmektedir. Örneğin otoriter ve totaliter olarak elitizm ve popülizmi aktif kullanırken, devrimcilik özelliği ile Marksizme bulaşmaktadır. Faşizm, doğrudan inanç ve eyleme dayanmaktadır. Duygulara hitap eder ve bu ikna için propagandayı kullanır. Rasyonelden öte ütopik bir ideolojidir.[120] Bu bağlamda faşizmin üzerine örtündüğü ilkeler olarak aynı zamanda *irrasyonellik, propaganda ve inançtan* bahsetmek mümkündür.

Faşizmde inanç ve otorite birleşmektedir. Kitleler lideri sorgulamak yerine ona koşulsuz bir biçimde itaat ederler. Liderin varlığı faşist harekette önemli bir boyut taşımaktadır çünkü tarihi kitleler değil liderler yapar. Lider, ulusun "babası" rolündedir ve asla yanılmayacağı düşünülür. Bu lider tanımı da elbette Max Weber'in karizmatik otorite[121] tipine girmektedir. Lider etkili hitabeti ile kitleleri adeta hipnotize etmektedir. Bu anlamda faşizmde bulunan ilkelerden biri *yanılmaz/kurtarıcı liderdir.*

Faşizm, ataerkil bir yapıdadır ve eşcinsel karşıtıdır. Ataerkil yapısı aileye verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Aileler ulusu oluşturmaktadırlar. Bu anlamda Aristotelesçi bir akış izlenmektedir. Başka bir anlatımla, Aristoteles ünlü eseri Politika'da polisin oluşum sürecinde aileyi polisin temeline koymaktadır. Faşizm de Aristotelesçi bir metot izleyerek aileyi ulusun temeline yerleştirir.[122] Aile ise babanın kudreti, annenin kutsallığı üzerine kuruludur. Baba, aileyi kalkındıran ve onları daima koruyacak kurtarıcı bir lideri

[118] Birsen Hekimoğlu Örs, Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü, Der. Birsen Hekimoğlu Örs, İçinde 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 485.
[119] Yeniden doğuşçu söylem.
[120] Hekimoğlu, a.g.e., s. 480.
[121] Max Weber, Ekonomi ve Toplum, 1. Cilt, Çev. L. Boyacı, Yarın Yayınları, 2012.
[122] Aristoteles ile faşizm arasında bir benzerlik kurmuyoruz. Yalnızca benzer bir akış olduğunu belirtmekle kalıyoruz.

temsil etmektedir. Anne ise bu aileye hayırlı evlatlar veren kutsal bir varlıktır. Bu bağlamda erkek bir koruma ve yürütme öznesi olarak konumlanırken, kadın ise daha çok evin içerisinde yer alan ve ulusa kahramanlar yetiştirmekle yükümlü bir doğum makinesi olarak tanımlanmaktadır.

Faşizm, öte yandan *eşcinsellik karşıtıdır.* Tarihsel faşizmden, bugüne değin baktığımızda faşist unsurların her zaman eşcinsel karşıtı olduğunu görmekteyiz. Özellikle Nazilerin iş başına geldikleri anda Berlin'de yer alan eşcinsel barları kapattığı ve önlerine asker yerleştirdiği bilinmektedir. Diğer yandan eşcinsellik karşıtı propagandalar kullanılmış ve 1933-1945 arası yaklaşık 100 000 erkeği tutuklamıştır.[123] Herhangi bir ideoloji eşcinselliğe çeşitli sebeplerden dolayı karşı olabilir ancak faşizmin eşcinsel karşıtlığı, ulusun ve kültürün bozulacağı tehdidinden ve güçlü erkek özne figüründen kaynaklanmaktadır.

Faşizm, "dost-düşman ayrımını en katı biçimiyle esas alan bir siyaset anlayışına sahiptir."[124] Bu anlamda düşman ülke içinde ve dışarısında her an eylem göstermekte ve milleti parçalamak için planlar yapma halindedir. Faşizmin bu kaygısı aynı zamanda millette korku ve endişeye yol açmaktadır. Bu nedenle millet bir olmalı ve düşmana karşı savaş vermelidir. Faşizmin millet nosyonu da homojen bir yapıdan ibarettir. Bu sebeple homojenliği bozacak olan her çeşit heterojenliğe karşı çıkmakta ve bir tehdit olarak algılamaktadır.[125]

Faşizm, *kendisi ve diğerleri* arasında bir ayrıma gitmektedir. Kendisinden olanlar *iyi*lerken diğerleri ise *kötü*lerdir. Bu anlamda Sartre'ın *Gizli Oturumu*'nda yer verdiği gibi faşizm için "cehennem başkalarıdır."[126] Bu anlamda şiddeti bir metot olarak kullanır. Faşizm tarihsel dönemde şiddeti doğrudan fiziki bir eylem yoluyla kullanırken, günümüzün dünyası şiddeti yalnızca bir kas kuvveti olmaktan öte dilsel anlamda da kullanmaktadır. Bu duruma linç kültürü örnek verilebilir. Bugün sosyal medya adeta kamusal alanı ifade etmektedir. Linçler ise bu kamusal alanda *tweet* şeklinde gerçekleşmektedir. Bu linçler sonucunda mahkeme kararlarının değişmesinden tutun, bir

[123] United States Holocaust Memorial Museum, https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/gay-men-under-the-nazi-regime Erişim Tarihi: 10.01.2025
[124] Küçükalp, a.g.e., s. 88.
[125] Küçükalp, a.g.e., s. 88.
[126] Jean-Paul Sartre, Gizli Oturum, https://kasimtiyatrosu.wordpress.com/wp-content/uploads/2019/01/jean-paul-sartre-gizli-oturum.pdf, Erişim Tarihi: 28.05.2025.

insanın intiharına yol açabilecek kadar iyilik ve kötülük yelpazesi geniştir. Bu anlamda faşistler de kendilerinden ayırmak istedikleri *vatan hainlerini* dilsel şiddet yoluyla dışlamaktadırlar. Diğer bir anlatımla, *şiddeti* eylemsel metot olarak kullanmaktadırlar.

Faşizm üzerine gerçekleştirilen tanımlamaları klasik ve çağdaş dönem olarak ikiye ayırmak mümkündür. Klasik dönemde gerçekleştirilen ilk tanımların Palmiro Togliatti, August Thalheimer, Antonio Gramsci, Bertolt Brecht vb. gibi Marksist düşünürlerden geldiği görülmektedir. Marksist düşünürleri ise faşizmi bir tür totaliterlik olarak gören Hannah Arendt ve psikanalitik kuramcıları izlemektedir.

Marksistlerin faşizme bakış açısı temelde kapitalizm ve faşizmin iş birliğini, Marksist bir söylemle belirtecek olursak *ifşa* eden bir yaklaşımı ifade etmektedir.[127] Passmore'un dediği gibi (2014) Marksistler, faşizm ve kapitalizmin bağına vurgu yapmaktadırlar. Bu anlamda Togliatti, *Faşizm Üzerine Dersler* (1989) adlı çalışmasında "Burjuvazinin Yeni Tip Partisi"[128], Bertolt Brecht ise *Faşizm Üstüne Yazılar*'ında (2001) "Faşizm ve Kapitalizm"[129] gibi başlıkları ele almışlardır.

Togliatti (1989) faşizmin en eksiksiz tanımının Komünist Enternasyonal Genişletilmiş Yürütme Komitesinin 13. Toplantısında yapıldığını belirtir ve doğrudan alıntı yaparak faşizmin, "finans kapitalin en gerici, en şovenist ve en emperyalist unsurlarının açık terörist diktatörlüğü"[130] olduğunu ifade eder. Kitle hareketlerinin her toplumda farklı olacağı gibi faşizmin de farklı toplumlarda farklı şekillerde ortaya çıkacağını düşünen[131] Togliatti, faşizmin çekirdek ilkesi olarak finans kapitalin krizini görmekte ve faşizmin, finans kapitalin krizinden doğarak en gerici, şovenist ve emperyalist halini ifade ettiğini ileri sürmektedir.

Togliatti faşizmi doğrudan burjuvazi diktatörlüğü olarak görmektedir. Ona göre, faşizmin Bonapartizmle ilişkilendirilmemesi gerekir. Troçki faşizmi Bonapartizmle ilişkilendirerek faşizmin burjuvazi diktatörlüğünü inkâr etmektedir. Nitekim Togliatti'ye göre faşizm, Mussolini ve generallerden çok burjuvazinin hakimiyetini ifade etmektedir.

[127] Passmore, a.g.e. s. 26.
[128] Palmiro Togliatti, Faşizm Üzerine Dersler, 3. Baskı, Çev. Şiar Yalçın ve Yüksel Demirekler, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1989.
[129] Bertolt Brecht, Faşizm Üstüne Yazılar, Ed. Sibel Özbudun, Faşizm Yazıları, Ütopya Yayınevi, 2001.
[130] Togliatti, a.g.e. s. 21.
[131] Togliatti, a.g.e. s. 24

Burjuvazi diktatörlüğünün karakteristiği ise emperyalist olmasıdır. Togliatti, emperyalist aşamalarda Lenin'den faydalanarak ilk önce üretimin tek bir noktaya taşındığını daha sonra da uluslararası kapitalist tekellerin doğduğunu ifade etmektedir.[132] Bu nedenle faşizmi esasen iktisadi bir temelde yorumladığı söylenebilir.

Togliatti'ye göre esasen burjuvazi faşist olmaktan öte faşizmi bir araç olarak kullanan fenomendir. Faşizmi araç olarak kullanmasındaki temel sebep ise giderek tekelleştikten sonra kendi kendini engelleyecek olması ve yayılmasının önünü kapatacak olmasıdır. Bu nedenle burjuvazi daha fazla yayılmak adına gerici faşizmi kullanır. Fakat yine de her burjuva demokrasisi faşizme dönüşmez. İngiltere bu örneklerden biridir. Buradaki belirleyici unsur ise işçi sınıfına verilen destektir. İşçi sınıfı güçlendirildiği takdirde faşizm güçlenecek bir mekanizmaya sahip olamayacaktır.[133]

Togliatti'ye göre faşizm, uyumsuzların yarattığı bir kitle ve sınıftır. Başka bir anlatımla, faşizm emekli askerler ve çeşitli uyumsuzlar değil, bu uyumsuzların inşa ettikleri sınıf-kitleyi ifade etmektedir. Sosyalist ise bu toplumsal olguyu kavrayamamışlar ve bu uyumsuzları saflarına katmak ya da tarafsızlaştırmak gerektiğini fark edememişlerdir. Böylece uyumsuzlar burjuvazinin kullanım nesnesi haline dönüşmüşlerdir.[134]

Togliatti faşizmi bukalemuna benzetir. Bunun sebebi ise onun yapısının homojen değil heterojen olmasıdır.[135] Bu noktada iki bağlantı doğmaktadır. Birincisi, faşizm sınırları tamamıyla çizilmiş ve bitmiş bir ideoloji değil, zamana ve mekâna göre değişim göstermektedir. İkincisi, homojenlerden öte heterojenleri-kitleleri toplar ve onları kendi içerisinde eriterek homojen bir yapıya kavuşturur.

Bir diğer Marksist Otto Bauer'e göre (1999) faşizm, kapitalizmin dikta biçimidir. Faşizmin gelişimi üç toplumsal süreci izlemiştir. Bu süreçler şunlardır:[136]

1- Savaş,

2- Savaş sonrası ekonomik kriz,

3- Kapitalist sınıfın kâr oranının düşüşü.

---

[132] Togliatti, a.g.e. s. 26.
[133] Togliatti, a.g.e. s. 27.
[134] Togliatti, a.g.e. s.28
[135] Togliatti, a.g.e. s. 33
[136] Otto Bauer, Faşizm, Ed. August Thalheimer, Otto Bauer, Angelo Tasca, Faşizm ve Kapitalizm, Çev. Rona Serozan, 2. Baskı, Sarmal Yayınevi, 1999, s. 89

Bauer'e göre savaş, geniş kitleleri burjuva hayatının dışına sürüklerken aynı zamanda savaş dönemi alışkanlıklarını da sürdürmelerine neden olmuştur. Bu anlamda yığınlar, antidemokratik ve militer milliyetçiliğe eğim kazanmışlar ve savaş birliklerini meydana getirmişlerdir. Savaş sonrası ekonomik krizler, yığınları yoksullaştırmıştır. Yoksullaşan yığınlar ise demokrasiye karşı kin ve yılgınlık geliştirerek askeri-milliyetçi milislerin saflarına katılmışlardır. Savaş sonrası ekonomik krizle beraber kapitalist sınıfın kârının düşmesiyle de kapitalistler bu açığı kapatabilme amacıyla sömürü paylarını arttırmaya çalışmışlardır. Bunun yöntemi ise demokrasinin dışına çıkarak kitleleri faşist ideolojinin harekete katmaktır. Böylece devlet, faşistlere devredilmektedir.[137]

Bauer faşizmin, devrimci sosyalizmi bastırmak için değil, reformist sosyalizmin burjuvaziden kopardıklarını geri almak için hortladığını düşünmektedir. Başka bir anlatımla, faşizm doğrudan sosyalizmi yenmek değil, onun kazanımlarını silme aracı olarak kullanılmıştır. Çünkü faşizmin yükselişi sosyalizmin düştüğü ana denk gelmektedir. Bu nedenle güçsüz bir sosyalizmin karşısında vücut bulmuş ve onun kazanımlarının yıkımındaki eylem gücü olmuştur.[138] Bauer faşizmin kapitalizm ile bağını şu şekilde açıklar:

> "O faşizm ki işçi sınıfını kapitalistlerin uşaklığını yaparak yere çalar ve aynı zamanda kapitalistlerin kucağında beslene beslene, kapitalistlerle birlikte bütün sınıfları da boyunduruğu altına alır."[139]

Faşizm dikta kurulduktan sonra ise kapitalizmi boyunduruğu altına almış gibi görünür. Bu anlamda basın yayın organlarını dahi yasaklar ve kapitalizme karşı çıkar. Fakat buna karşılık Bauer'e göre yine de kapitalizmin çıkarlarını koruyan ve ihtiyaçlarının gideren bir icra organıdır.[140] Faşizm her ne kadar kapitalizmin bir icra organıysa da geniş halk kitlelerini -burjuvazi haricindeki- de bünyesinde birleştirmektedir. Bu anlamda demokrasinin gerçekleştiremediği disiplin ve örgütlenmeyi sağlamaktadır.[141] Faşizm, siyasal partilerin geliştirdikleri kitle pratiklerini, çocuk ve gençlik örgütlerini ve ideolojik aygıt olarak görebileceğimiz her tür özneyi kendi içerisinde eriterek dönüştürür ve onları

[137] Bauer, a.g.e. s. 90
[138] Bauer, a.g.e. s. 102
[139] Bauer, a.g.e. s. 105
[140] Bauer, a.g.e. s. 106
[141] Bauer, a.g.e. s. 109

enstrümanı olarak kullanır. Fakat yine de Bauer'e göre faşizm kendi halinde bir özne olmaktan çok kapitalizmin bir kuklasıdır.[142]

Bauer ve Togliatti arasındaki benzerlik ise faşizmin, burjuvazinin kâr oranının düşüklüğü karşısında bir silah olarak doğduğu savıdır. Bu savı Bauer de öne sürmüş ve faşizmin, burjuvazinin çıkarları doğrultusunda işçi sınıfına kendi iradesini zorla kabul ettirme amacıyla yaratıldığını ifade etmiştir.[143] Bu yüzden de tıpkı Togliatti'nin belirttiği gibi faşizm, finans kapitalin en gerici ve zorlayıcı gücünü yansıtmaktadır. Ancak Bauer bir ekleme yapar. Faşizm esasen her iki sınıfın güçsüzlüğünden doğan bir zaferdir.[144]

Angelo Tasca Faşizmin Oluşum ve Gelişiminin Genel Şartları (1999) adlı yazısında faşizmin bir dikta olduğunu belirtmektedir. Faşizmin tanımında ise diğer marksist yazarları izlediği gibi onlara karşı bir duruş da sergilemektedir. Tasca'ya göre faşizm, finans kapitalin diktası, iki yüz ailenin diktası, Mussolini ya da Hitler'in diktası olabilir ancak yalnızca bununla açıklanamaz.[145] Onun izlediği metot faşizmin tarihsel analizinin yapılmasıdır. Bu anlamda Henri Michel ile benzer bir yol[146] izlemektedir ancak bu yolu marksistleştirir. Bu bağlamda faşizm her ne kadar Bonapartizme benzese de onu Bonapartizm olarak tanımlamak kısır bir bakış açısı olacaktır. Fakat her şeyden önce faşizm bir savaş sonrası oluşumdur.[147] Tasca'nın belirttiği üzere faşizm savaş sonrası bir oluşum olsa da daimî fiziksel bir savaşı ifade etmeyebilir. Bugün faşizm, doğrudan bir savaş yerine psikolojik şiddeti daha fazla öncelemektedir. Çünkü toplum ve siyasal düzen her zaman devinim halindedir. Yine de bu durum faşizmin fiziksel savaşı tümüyle reddettiği anlamını taşımamaktadır.

Tasca'ya göre faşizmin temelini atan unsurların en başında ekonomik kriz gelmektedir. Bu anlamda Tasca, ekonomik kriz olmadan faşizmin olmayacağını ileri sürmektedir.[148]

---

[142] Bauer, a.g.e. s. 114
[143] Bauer, a.g.e. s. 103
[144] Bauer, a.g.e. s. 104
[145] Angelo Tasca, Faşizmin Oluşum ve Gelişiminin Genel Şartları, Ed. August Thalheimer, Otto Bauer, Angelo Tasca, Faşizm ve Kapitalizm, Çev. Rona Serozan, 1999, s. 119-120.
[146] Michel de faşizmin tanımını yapmadan önce onun tarihsel gelişimini incelemektedir. İkinci bölümde daha detaylı ele alacağız.
[147] Tasca, a.g.e. s.120
[148] Tasca, a.g.e. s.120

Ekonomik kriz elbette var olan sosyal ve siyasal krizi büyütür ancak faşizmin yalnızca ekonomik krizle ortaya çıkacağı savı kısır bir bakışı ifade etmektedir. Faşist bireyler ve kitleler her zaman bulunurlar. Günlük yaşamı ve politikayı dinsel, kültürel ve ırksal anlamda baskılamayı sürdürürler. Ekonomik kriz ve diğer bütün olağanüstü durumlar faşizmin dozajını arttır. Fakat yine de Tasca'nın yaptığı tespitin gerçeklik payı bulunmaktadır. Nitekim kendisinin de belirttiği üzere savaş sonrasında ekonomik krize bağlı olarak, çeşitli ülkelerde sosyal krizler meydana gelmiştir. Bu anlamda yeni bir burjuvazi doğmuştur. Ortaya çıkan burjuvazi, devlete müdahale etmiş ve işlerin devlet olmadan yürüyemeyeceğini anlamıştır. Bu nedenle devletin bütün araçlarına sahip çıkmak biricik hedefleri haline gelmiştir. Bu dönemde Tasca'nın deyimi ile "bir sürü kaypak ve kararsız unsur" dışarıda kalmış ve başka düşüncelere yönelmişlerdir. Tasca'ya göre faşizmin kitlesi her ne kadar karmaşık bir kitle olsa da özünü orta sınıflar oluşturmaktadır -tek başına orta sınıflar olmamakla birlikte-. Ona göre orta sınıflar, savaş sonrasında proleterleşemeyecek hale gelen sınıflardır. Ortaya çıkan ekonomik kriz, orta sınıfların hem burjuva olmasını hem de proleterleşmesine engel olmuştur. Çıkış yolları olmayan orta sınıflar, faşizme dahil olarak ona büyük katkılar sağlamışlardır.[149]

Tasca faşizmin psikolojik yönünü de gözden kaçırmaz ve bir iklim kavramından bahseder. Bu iklim kavramı esasen faşizmin zaferden önce ve sonra kitlelerine yaşattığı heyecan ve sarhoşluktur. Faşizm, kitleyi bu heyecan ve sarhoşluğa muhtaç hale getirmektedir. Heyecan ve sarhoşluğa itilen kitleler ise bir seferberlik havasında çalışmaktadırlar. Faşizmin bu psikopolitiği uyuşturucu bağımlısı kişilerin uyuşturucu bağımlılığı gibi bir etki yaratır ve ruhsal bir şok verir.[150] Tasca'ya göre faşizm karşı devrimci bir harekettir. Bunun sebebi ise faşizmin siyasal ve sosyal güçler dengesini bozmasıdır.[151] Öfkesini düşmanlarına yöneltir ve düşmanlarının kitleler üzerindeki etkisini kırmaya çalışır. Bu anlamda da demagojik bir dil kullanır. Tasca bu noktada faşizmin propaganda gücüne işaret etmektedir. Faşizmin gerekişe sosyalizmin terminolojisini kullanarak düşmanlarına karşı bir mücadele vermektedir. Bu nedenle onun hedef kitlesi aynı zamanda tam karşısında yer alan sosyalistlerdir. Tasca'ya göre faşizm, programdan ziyade taktiksel bir

[149] Tasca, a.g.e. s. 122
[150] Tasca, a.g.e. s. 123
[151] Tasca, a.g.e. s. 125

savaştır. Bu bağlamda ilkeler uğrunda değil, mevkiler uğrunda bir savaş yürüttüğü söylenebilir. Kullanıldığı taktik iste "oldu bittilerdir."[152]

Tasca'ya göre faşist program esasen politik manevralardan oluşmaktadır. Bu politik manevralar ise acil durum ihtiyaçlarına göre şekillenen birer çaredirler. Bu noktada Mussolini'nin 1919 faşist kongrede "bizim doktrinimiz olgulardır" sözüne atıf yapmaktadır. Bu durum ise faşizmin iktidar hırsına bağlı bir fikri mücadele olduğunu ifade etmektedir.[153]

Tasca'ya göre faşizm militaristtir ve silahlı bir örgüt olmadan faşizmden de bahsedilemez. Ancak bu durum her faşistin silahlı olduğu ve örgütlerin birer silah deposu olduğu anlamına gelmemektedir. Faşist organizasyon, örgütsel şemasının her noktasında ve eğitimlerinde militarist özellik göstermektedir. Bu örgütlenme tarzı, iktidarı ele geçirmenin tek yolu olarak görülmektedir.[154]

Tasca faşizm ve kapitalizm arasında bir ayrıma girişir. Ona göre faşizm bir devlet kapitalizmi değildir. Faşist devlet kapitalistlerin yerini tutamaz. Bu anlamda kapitalizm, faşizme siyasi planını empoze eder. Diğer bir deyişle, faşizm kar değil iktidardır. Fakat kapitalizm kar odaklı iktidardır.[155] Tasca, diğer marksist yazarlar gibi faşizmi, kapitalizmin kullandığı bir araç olarak görmektedir.

Faşizmi deneyimlemiş bir yazar olan Umberto Eco faşizmin karmaşıklığını tanımlamak ve onu incelemek amacıyla "Ur-Faşizm ya da Sonsuz Faşizm tanımını üretmektedir. Eco faşizm incelemesinde on dört ilkeden bahsetmiştir:[156]

- Gelenek Kültü: Faşizmin doğasına göre hakikat çoktan ortaya konulmuştur. Kitlelerin/ulusun yapacağı tek şey hakikat mesajını geleceğe taşımaktır.

[152] Tasca, a.g.e. s. 127
[153] Tasca, a.g.e. s. 135
[154] Tasca, a.g.e. s. 127
[155] Tasca, a.g.e. s. 133
[156] Umberto Eco, Ur-Faşizm ya da Sonsuz Faşizm, Çev. Gülnev Boysan, Ütopya Yayınları, 2001, s. 47-54.

- Gelenekçilik-Modern dünyanın reddi: Modern dünyanın reddi kapitalist toplum yaşam tarzının reddi ile kamufle edilmiştir. Ancak asıl reddedilen şey 1789 ruhudur. Çünkü faşizm akıl çağını çürümenin başlangıcı olarak görmektedir. Bu anlamda kök faşizm irrasyonel olarak tanımlanabilmektedir. Faşizm, tıpkı dini köktenci ideolojiler gibi modern dünyayı reddetse de teknolojiye tapmaktadır.
- İrrasyonalizm: Faşizm direkt olarak eyleme dayanmaktadır. Eylem üzerinde hiç düşünülmeden gerçekleştirilmelidir. Çünkü düşünmek eyleme gölge düşürmekte ve beraberinde bir kısırlaştırmayı getirmektedir.
- Kök faşizmde görüş ayrılığı ihanettir.
- Faşizm farklılığa karşı çıkan ve doğası itibariyle ırkçı bir harekettir. Bu anlamda ilk saldırısı toplumdaki uyumsuzlara yöneliktir.
- Kök faşizm hayal kırıklığından beslenerek doğar. Bu nedenle tarihsel faşizmin işlevlerinden biri ekonomik bunalım ya da siyasal aşağılanmalardan rahatsızlık duyan bir toplumun hayal kırıklığına çare bulunmasıdır.
- Kök faşizm topluma tek bir kimlik benimsetmektedir. Böylece toplumun kimliğine sahip olmayan düşman unsurlar da ortaya çıkmış olurlar. Faşizmde sürekli olarak komplo teorileri üretilerek düşmanın varlığı vurgulanmaktadır. Üretilen komploların çıktısı ise yabancı düşmanlığıdır. Düşmanın bir ayağı ise içerdedir. Tarihsel anlamda Nazizmdeki içerideki düşman Yahudiler olarak görülmüştür.
- Faşizmde kitleler düşmanın gücünden dolayı aşağılanmış hissetmelidirler. Düşman her zaman güçlü, çalışkan ve saldırgandır. Ancak düşman kuvvetli olduğu kadar yenilebilir de. Düşmanın mağlup edilmesi için ise bütün ulus tek vücut olmalıdır.
- Kök faşizmde yaşamak için mücadele edilmez. Mücadele etmek için yaşanır. Savaş karşıtlığı düşmanla ortak olmaktır. Çünkü yaşamın her anı savaşla dolu olmalıdır. Nihai çözüm ise altın çağa –ideal düzene- ulaşmakta olmaktadır.
- Kök faşizm seçkincidir ve zayıfları sistem dışına itmeyi amaçlamaktadır.
- Faşizmde hareketin her üyesi kahraman olmak için eğitilir. Ölüm onlar için bir ödüldür.
- Faşizmde eşcinseller aşağılanmaktadır. Çünkü sürekli savaş ve kahramanlık oynanan zor oyunlardır. Bu yüzden irade gücünü cinsel alana aktarmaktadır.

- Faşizmde bireylerin birey olarak hakları yoktur. Halk ortak iradeyi ifade eden tek parça olarak algılanmaktadır. Lider ise halkın sözcüsüdür. Halktan yalnızca halk rolü yapmaları istenmektedir. Bu anlamda halk bir kurgudur.
- Faşizm yeni bir dil oluşturur. Bu özelliği George Orwell'ın 1984 romanında görmekteyiz. Bu romanda İng-Soc yeni bir dil icat etmiştir. Örneğin Umberto Eco, Mussolini tutuklandığında, özgürlük, özgür düşünce, basın özgürlüğü ve konuşma özgürlüğü gibi kavramları ilk kez duyduğunu ifade etmektedir.

Umberto Eco'nun kök faşizmine baktığımızda, *hakikat, aydınlanma ve modern dünya karşıtlığı, biz ve onlar ayrımı, düşman mitosu, irrasyonellik, altın çağa inanma, elitizm ve Tanrı lider* gibi anahtar kavramların ve ilkelerin faşizmi oluşturduğunu görüyoruz. Bu anlamda Eco, Marksist düşünürlerden ayrılarak daha kategorik bir faşizm tanımlaması yapmıştır. Özellikle çağdaş faşizm okumalarında Eco'nun analizine benzer kavramlar ele alınmıştır.[157]

1.5. Faşizm ve Diğer İdeolojiler

Faşizmin doğasını anlamak adına bir diğer adım onu diğer ideolojilerden ayıran unsurları tespit etmektedir. Örneğin faşist ideoloji, liberalizm ve sosyalizmden ayrılmaktadır. Faşizm, liberalizmin bireycilik anlayışından ve sosyalizmin eşitlik anlayışına katılmaz. Başka bir ifadeyle, faşizm, liberalizmin bireysel çıkarını ve sosyalizmin sınıfsal çıkarını millete zarar verecek fikirler olarak görmektedir.[158] Nitekim faşizme göre birey ancak toplumun içinde değer kazanabilir. Bu bağlamda faşizm kesin bir biçimde kolektifliğe dayanmaktadır. Ayrıca faşizme göre kitleler karar alabilecek yapıya sahip değillerdir. Mussolini'nin deyimi ile kitleler "inanmak, boyun eğmek ve savaşmak için vardırlar."[159]

Liberal gelenek bireyi ön plana koymaktadır. Birey, toplum içinde erimemekle birlikte toplumun içinde kendi başına ve haklarıyla doğmaktadır. Bu anlamda toplumla iç içe olsa da birey değerini kendinden -ve özellikle yasalardan- almaktadır. Faşizmde ise birey,

[157] R. O. Paxton, F. Finchelstein, J. Stanley vb. gibi. Bu konu çalışmanın ikinci bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Detaylı bilgi için ayrıca bknz. İkinci Bölüm
[158] Küçükalp, a.g.e., s. 89.
[159] H. Birsen Hekimoğlu Örs, Faşizm, Der. H. Birsen Hekimoğlu Örs, Modern Siyasal İdeolojiler, 2018, s. 482.

toplum içinde değersiz bir öznedir. Onun değerli olabilmesi için *milletle bütünleşmesi* ve milleti, kültürü ve doktrini uğrunda savaşan bir kahraman olması gerekmektedir. Bu anlamda faşizm bireyi değersiz görmekte ve milleti ön plana çıkarmaktadır. Başka bir ifadeyle, faşizm bireyi, milletin içinde eritmektedir.

Liberal düşüncede özgürlük bireyin hem birey hem de devlet ve diğer otoriteler tarafından baskı altına alınmaması, başka bir ifadeyle bir müdahaleye uğramadan kararlarını ve tercihlerini belirlemesi anlamına gelmektedir.[160] Bu anlamda liberal düşüncede özgürlük, müdahalenin yokluğudur. Ancak faşizmde özgürlük, bir iç özgürlükten daha ziyade dış özgürlüğü ifade etmektedir. Millet, liderin güvenliği altında kendi topraklarında huzurla yaşamaktadır. Bu noktada devlet-parti-lider, bireyler üzerinde sınırsız bir söz söyleme hakkına sahiptir. Nitekim onun söz söyleme hakkı bilgeliğinden ve yüceliğinden gelmektedir. Bu sebeple faşizmde iç özgürlük bir tartışma alanı olamayıp[161], dış özgürlük önemsenmektedir. Dış özgürlük ise milletin bağımsız ve köleleştirilmeden yaşamasıdır. Bu anlamda faşizm, liberal geleneğin *birey özgürlüğü* kavramı yerine *milletin bağımsız ve özgür* yaşaması anlayışını benimsemektedir.

Faşizm liberal toplumların çürümüş toplumlar olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle de kendisini ahlaki açıdan güçlü bir toplumu inşa etmede bir kurtarıcı-reçete olarak sunmaktadır. Bu toplum bütünlük halinde olacaktır ve bu bütünlüğü de lider temsil edecektir. Bu bağlamda da egemenlik liderin bünyesinde temsil edilmektedir. Liderin söylemleri ve eylemleri egemenliğini ifade etmektedir.[162] Lider aynı zamanda hukukun sahibidir. Ona karşı girişilen her muhalefet davaya ve millete ihanet edilen davranışlar olarak tanımlanır ve muhalefet düşmanlıkla isimlendirilir. Bu anlamda faşizmin biz ve onlar siyasetine dayandığı görülmektedir.

Liberalizm ve faşizmin bir diğer ayrıldığı husus mülkiyet hakkıdır. Liberalizm, mülkiyeti bireyin gelişiminin ön koşulu olarak görmektedir. Bu anlamda mülkiyet hakkının

[160] Ahu Tunçel, Siyaset Felsefesi Açısından "Cumhuriyetçi Özgürlük", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008, s. 46.
[161] Esasen iç özgürlük millet kavramı bakımından tartışma konusu değildir. Fakat içerde yer alan düşmanlar-ötekiler milletin yaşamı için tehlike oluşturmaktadırlar. Bu anlamda faşizmde, iç ve dış özgürlük bağımsız olma temeline dayanmaktadır. Diğer bir anlatımla, faşizm özgürlüğü, bağımsızlık olarak ele almaktadır.
[162] Küçükalp, a.g.e., s. 89.

kısıtlandığı her durum tipik bir özgürlük ihlali olarak görülmektedir.[163] Faşizmde ise mülkiyet daha çok Hobbesçu bir anlamda kullanılmaktadır. Özel mülkiyete yer vardır ama devlet-parti-lider bu mülkiyete milletin çıkarları doğrultusunda el koyabilmektedir. Esasen bu durum yasanın belli bir norm olmayıp, doktrin ve lider temelli değişken bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Hobbesçu anlamda *Leviathan*, faşist anlamda ise *devlet-parti-lider* mülkiyeti sınırlandırıcı özelliklere sahip olağanüstü halleri -Shmittçi bir perspektifle- belirleyerek yasayı askıya alabilmektedir.[164] Bu bağlamda iki fikir yapısının devlete olan konumu da anlaşılabilmektedir. Liberalizmde devlet yalnızca bir güvenlik mekanizmasını ifade ederken, faşizmde her şeye müdahil olmaktadır. Liberalizm klasik, modern ve neoliberalizm olmak üzere devlete üç farklı konum almaktadır. Birincisinde devlet sınırlı bir alandadır, ikincisinde devlet biraz daha rol sahibidir, üçüncüsünde ise devlet piyasa tarafından işgal altındadır. Faşizmde ise devlet İtalyan örneğinde olduğu gibi yüceleştirilirken aynı zamanda Nazi Almanyası'nda olduğu gibi parti tarafından işgal edilen ve belki de ortadan kaldırılarak partileşen kudretli bir mekanizmadır. Ancak yine de devlet ve parti her şeyin belirleyicisidir.

Liberalizm insan ağlarını birer ticaret ağı olarak örmekte ve bireysel çıkarı temele yerleştirmektedir.[165] Oysa faşizmde esas olan ekonomik girişimden ziyade milletin refahıdır. Bu anlamda bireysel çıkarı değil ortak yararı odağına almaktadır. Ancak hem milletin refahından hem de ortak yarardan daha önemli bir olan şey liderin konumudur. Lider, milletin yol göstericisi olarak her zaman onların ve ortak yararın üzerinde yer alır. Bunun sebebi de yine aynı şekilde milleti refaha eriştirmek ve ortak yararı sağlamaktır. Bu anlamda ilişkisel bir durumdan bahsetmek mümkündür. Liberalizmde insan bir *homo economicus* iken, faşizmde ise *homo politicus*'tur.

Faşizm, aydınlanma hareketine karşı modern bir ideolojidir. Her ne kadar modernleşmeden korksa da bu durum onu muhafazakâr yapmamaktadır. Çünkü faşizm modern ve devrimci bir ideolojidir. Modern dünyanın yapısına hem karşı çıkar hem de onun teknolojik boyutunu özümseyerek modernist davranır. Fakat muhafazakârlıktan farklı olarak geçmişe özlem duymayıp, onu yeniden kurulacak olan toplum için bir

[163] Vincent, a.g.e. s. 67.
[164] Buradan Hobbes'un bir faşist olduğu ifadesi çıkmamakla birlikte, yalnızca bir benzerlik kurulmaktadır.
[165] Tunçel, a.g.e. s. 51

dayanak olarak kullanır. Roger Griffin de *Faşizmin Doğası* (2014) adlı eserinde bu duruma değinmektedir. Ona göre faşizm, bir altın çağdan bahsetse de onun altın çağa dönme arzusu bir yanılgıdır. Esas olarak faşizm, *altın çağ* unsurlarını kuracağı yeni düzene ilham olması açısından kullanmaktadır.[166] Bu anlamda geçmişin yüceliği, bugünde mitsel bir anlatı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Faşizm, dindar değil dünyevidir. Dini yalnızca işlevsel bir araç olarak kullanmaktadır.[167] Muhafazakârlıkta ise din önemli bir faktör olarak konumlanmaktadır. Her ne kadar muhafazakârlık doğrudan dindar olmayı ifade etmese de geleneksel ve aidiyetler temelinde din, toplumun hatırasını ve inancını ifade etmektedir. Bu nedenle önemli bir unsurdur. Faşizmin muhafazakârlıkla benzer noktası kurumlara ve geleneklere önem vermesidir. Hem muhafazakârlar hem de faşistler, toplumun aidiyetlerine ve toplumu yöneten kurumlara her zaman sıkı sıkıya bağlıdırlar. Muhafazakârlar için hiyerarşi ve otorite toplumun ve politik sistemin tamamına yayılmıştır. Bu durum faşizm için de geçerlidir. Faşist düşünce de tüm unsurlarıyla hiyerarşiktir ve otoriteyi simgeler. İki düşüncenin ayrıldığı nokta ise aşırı milliyetçilik -ki savaş dönemlerinde muhafazakârlar faşistlerin saflarına katılarak aşırı milliyetçiliğe yönelmişlerdir- ve devrimciliktir. Muhafazakârlar devrim ve radikalliğe korkuyla bakarlarken, faşistler yapıları itibarıyla her zaman radikallerdir. Muhafazakârlar evrimci-kümülatif bir ilerleme fikrini benimserlerken, faşistler devrimcilerdir.

Bir diğer nokta birey-toplum ilişkisi konusundaki konumlanmalarıdır. Muhafazakârlar atomist bireyciliğe karşı çıkmakla beraber bireyin toplumdan koparılamayacağını ve toplumun ayrılmaz bir parçası olduğunu ileri sürmektedirler.[168] Bu noktada faşizmin ve muhafazakârlığın bireyciliğe karşı bakış açısı benzerlikler taşımaktadır. Griffin de faşizmin, muhafazakâr güçlerle örtük bir uzlaşı içerisinde olduğunu ifade etmektedir.[169]

Faşizmin tarihine baktığımızda özellikle Nazi Almanyası'nda savaş döneminde muhafazakârların faşistlere katıldıklarını görmek mümkündür. Bu nedenle

[166] Griffin, a.g.e., s.93
[167] Hekimoğlu Örs, a.g.e., s. 483.
[168] Andrew Heywood, Siyasi İdeolojiler, Çev. Ahmet Kemal Bayram, 5. Baskı, Adres Yayınları, 2013, s.90.
[169] Griffin, a.g.e., s. 94

muhafazakârlar faşizmden ayrı konumlansalar da olağanüstü durumlarda -savaş gibi- faşistlerin cephelerine dahil olurlar. Bu mobiliteye *faşizmin genişleme ilkesi* adını verebiliriz.

Faşistler cephelerini her zaman genişletmeye çalışırlar. Muhafazakârlar belirli yakınlıktan dolayı bunu yaparlarken, sosyalistler ise her zaman faşist liderlerin ve propagandacıların kendilerine çekebilecekleri taraftarlar olarak görülürler. Friedrich August Hayek de bu noktaya değinmiştir. Ona göre "genç bir komünistin bir Nazi'ye veya tam tersine ne kadar kolay dönüştürülebileceği Almanya'da genel olarak biliniyordu, en çok da iki partinin propagandacıları tarafından."[170] Aynı zamanda Hitler, sosyalistlere seslenerek onları kendi saflarına katılmaya davet etmiştir.

> *"Tüm dünyayla dayanışmanızı ilan eden sizler, önce kendi ulusal yoldaşlarınızla dayanışmanızı gösterin, önce Alman olun! Gerçek devrimciler olan sizler bize gelin ve tüm ulusumuz için bizimle savaşın! Yeriniz uluslararası sermayenin çobanları olarak orada değil, bizimle, ulusunuzla birlikte!"*[171]

Hitler'in siyasal yelpazenin sağında mı yoksa solunda mı yer aldığı her zaman tartışma konusu olmuştur. Bulunduğu parti itibarıyla her ne kadar nasyonal sosyalist olsa da temelde sosyalist bir partidir. Fakat kimi araştırmacılara göre özellikle de Marksistlere göre Hitler aşırı sağda ve kapitalizmle beraber ele alınmaktadır. Horkheimer, faşizm üzerine değerlendirmelerinde şu ünlü alıntısını kaleme almıştır: "Kapitalizm hakkında konuşmaya istekli olmayan kişi faşizm hakkında da sessiz kalmalıdır."[172] Ancak buna karşılık Hitler, Alman kapitalistlerle bir olsa da onları kendi iradesine tabi kılmıştır. Taraftarları arasında yalnızca burjuvalar ve köylüler olmamakla birlikte işçiler de bulunmaktadır.[173] Bir başka düşünür Roger Griffin'e göre faşizmin sağ ya da solda yer

[170] Friedrich von Hayek, The Road to Serfdom: Text and Documents, University of Chicago Press, p. 81, 2007.
[171] Adolf Hitler, *Sämtliche Aufzeichnungen 1905-1924,* Ed. E. Jäckel and A. Kuhn, Deutsche Verlags-Anstalt, p. 250
[172] Max Horkheimer, The Jews and Europe, Eds. S. Bronner and D. Kellner, Critical Theory and Society: A Reader, Routledge, 1989, p. 78.
[173] Hugh Seton-Watson, Fascism, Right and Left, Journal of Contemporary History, 1(1), 1966, p. 192.

aldığı tartışması çok kaygan bir zemini ifade etmektedir. Fakat Griffin'in oluşturduğu faşizmin ideal tipine göre *faşizm, aşırı milliyetçi, eşitlik karşıtı, enternasyonalist sosyalizme düşman, geleneksel sağ kanat ve muhafazakârlarla uzlaşı* içerisinde olmasından ötürü *sağcı ideolojiler familyasına* mensuptur. Bu anlamda Griffin faşizmi, ayrı bir kategori olarak *gerici sağ, muhafazakâr devrimci sağ ve radikal sağ* olarak kategorileştirmiştir.[174]

Sosyalizm eşitlik, iş birliği, ortak mülkiyet, proletarya diktatörlüğü gibi kavramlara odaklanmaktadır. Sosyalizmdeki eşitlik toplumun tümünü kapsarken, faşizmde eşitlik doğal bir hal değildir. Aksine insanlar eşitsiz bir durumdadır. Bu eşitsizlik insan doğasına ait bir durumu ifade etmektedir. Bu nedenle sosyal darwinist bir forma sahiptirler ve sosyalizmin bütünsel eşitlik ilkesine karşı çıkarlar. Aynı zamanda ortak mülkiyet fikrini de savunmazlar. Faşistler her ne kadar kapitalizme saldırsalar ve onun karşısında yer alsalar da mülkiyeti tümüyle halka devretmezler. Bunun yerine mülk hakkında kesin söz sahibi olurlar ve yine özel mülkiyeti kullanıma açarlar. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Hobbesçu bir izlek karşımıza çıkmaktadır. Sosyalizmde ise mülk halka yani ortak kullanıma açıktır. Faşistler ve sosyalistlerin birleştiği nokta ise iş birliğidir. Her iki fikriyatta da dayanışma temel esas kuraldır. Bu durum ise onların kitle hareketi ruhundan kaynaklanmaktadır. Elias Canetti'nin *Kitle ve İktidar* (2022) adlı eserinde bahsettiği üzere kitle, sırt sırta vermektedir.[175] Bütün bir kitle tek bir vücudu temsil eder.

Faşizmin özdeş olduğu ve izlerini taşıdığı en yakın ideoloji milliyetçiliktir. Faşizm, milliyetçiliğin aşırı, saldırgan ve radikal yanını temsil eder. Jason Stanley *How Fascism Works* (2018) adlı eserinde eşitlikçi milliyetçilik ile faşist milliyetçilik arasında bir ayrıma girişmektedir. Ona göre eşitlikçi milliyetçilik bir nevi eşitlik arayışı iken -Amerika Birleşik Devletleri'ndeki siyah milliyetçiliği, Mamatha Ghandi'nin Hint milliyetçiliği gibi sömürgecilik karşıtı milliyetçilikler-[176], faşist milliyetçilik ise liberal demokratik idealin bir reddi, güç ve statü hiyerarşisini korumayı amaç edinen ve tahakkümün

[174] Griffin, a.g.e., s. 94.
[175] Canetti, a.g.e. 2022.
[176] Stanley, örnek olarak Black Liver Matter sloganını vermektedir. Bu sloganın amacı, siyah insanların yaşamının da tıpkı beyaz insanların yaşamı kadar önemli olduğunu belirtmektir. Bu noktada siyah insanların yaşamı, beyaz insanlara oranla daha kıymetli görünmez. Bu sloganla yalnızca bir eşitlik durumu ifade edilmeye çalışılır.

hizmetindeki milliyetçiliktir.[177] Bu anlamda Stanley, eşitsiz durumu ve sömürgeciliği engellemek amacıyla kullanılan milliyetçiliği eşitlik arayışı olarak tanımlarken, saldırgan ve diğer milletlere tahakküm kurarak eşitsizlik yaratmayı arzulayan milliyetçiliği ise faşist milliyetçilik olarak tanımlamaktadır.

Milliyetçilik, milli bir devlet kurmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda kendi kaderini tayin etmek ve siyasi bağımsızlığını kazanmak ister.[178] Faşizm de benzer şekilde milli bir devlet kurmayı amaçlar. Fakat bu milli duygu o kadar yüksektir ki etnik-dinsel anlamda daha derinlere iner. Buna ek olarak kendi kaderini ve siyasi bağımsızlığını kazanmayı arzular. Kimi örneklerde -Hitler Almanyası gibi- kendi kaderini tayin etme durumunu bağımsızlık kazanma anlamının ötesine taşıyarak yaşayacak başka toprakları elde etmeye de çalışmıştır. Fakat Griffin'in söylediği üzere faşizmin mutlak olarak emperyalist olmasına gerek yoktur.[179]

Milliyetçilik ve faşizmin bir diğer benzer noktası ise millete ortak bir tarih ve kader duygusu vermeleridir. Heywood'un belirttiği üzere milliyetçilik, insanlara bir tarih, sosyal bağlar ve kolektif bir ruh sunmaktadır. Böylece bireyler, bireysel varoluşun ötesine geçerek ortak bir kadere inanırlar.[180] Faşizmde de durum benzerdir. Faşistler, milletin ortak bir ruh ve kaderden bir araya geldiğini ve hem kurtuluşun hem de gerekirse cehennemin ortak bir payda olduğunu ileri sürmektedirler.

Faşizm birçok ideolojiyle kesişimde olduğu gibi temel noktalarda onlardan ayrılmaktadır. Örneğin anarşizm, devlete ve devletin kurumlarını ifade eden hükümet ve hukuka karşıt bir noktada yer almaktadır. Bu doğrultuda devleti yıkmak ve politik otoriteyi ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.[181] Faşizmin bir tür anarşizm olduğu tartışması da buradan doğmaktadır. Anarşizmin fikriyatına ilk başta göz atıldığında faşizmle bağlantılar kurulsa da bu bağlantılar birer yanılgıdan ibarettir. Örneğin, İtalyan faşizmi örneğinde olmamakla

[177] Jason Stanley, How Fascism Works- The Politics of Us and Them-, Random House LLC, 2018, p. 73-74
[178] Heywood, a.g.e. s.71
[179] Griffin, a.g.e., s. 92
[180] Heywood, a.g.e. s.71
[181] Heywood, a.g.e. s. 191-192

birlikte[182] Nazi Almanyası'nda devlet figürü partileşmiştir. Naziler devleti ortadan kaldırarak partiyi ve führeri tepe noktasına yerleştirmişlerdir. Bu ilk bakışta gözümüze kısmen devletsizlik ve bir anarşi durumunu ifade etse de Nazilerin amacı hiçbir zaman devleti ve otoriteleri ortadan kaldırmak olmamıştır. Naziler, devleti ve tüm otoriteleri kendi öğretileri bağlamında dönüştürerek kullanmaya devam etmişlerdir. Bu anlamda anarşizmde olduğu gibi devleti tamamıyla yıkmak yerine devleti işgal ettikleri söylenebilir.

Stanley faşizmin etnik-kültürel ve dini kökenlerinin olduğunu belirtmektedir.[183] Başka bir ifadeyle, faşizm etnik olabildiği gibi dinsel kökenli de olabilir. Bu açıdan bakıldığında faşizmin aşırı milliyetçi bir yanı olduğu gibi dinsel nüveler de taşıdığı da anlaşılmaktadır. Bu açıdan dini fundamentalist bir yanı olduğu ileri sürülebilir. Dini fundamentalizm modernizme karşı yine onun teknolojik verilerini kullanan bir ideolojidir. Gianni Vattimo ve Jacques Derrida'nın Din üzerine gerçekleştirdikleri bir konferans serisinden alınarak kitaplaştırılan Din (2011) adlı eserde dini köktencilerin teknolojiyle iç içe olduklarını ifade etmektedir. Bugün Papa'nın konuşması dünyanın her yerinden dinlenebilmekte, hac ziyareti yine dünyanın her yerinden televizyon ve internet aracılığıyla seyredilebilmektedir. Bu durum aynı zamanda kitlelere ulaşmanın önünü de açmaktadır. Bu anlamda Derrida'ya göre din cdroomlaştırılmıştır.[184] Bu bağlamda dini köktencilerin moderniteye ve gerekirse teknolojiye karşı olup aynı zamanda teknolojik bir forma bürünmesi faşizmin taktiksel yönüyle benzer bir durumu ifade etmektedir. Faşistler de modern dünyanın getirilerine karşı çıkmakla birlikte teknolojiyle içli dışlı olmuşlar ve hatta çeşitli alanlarda -askeri alan gibi- onu ilerletmişlerdir. Dini köktenciler aynı zamanda küreselleşme karşıtıdırlar. Bu benzerlik faşizmin ruhunda da bulunabilir. Faşizm ve özellikle ırkçı faşizm, küreselleşen bir dünyaya karşı konumlanmaktadır. Nitekim küreselleşen dünya *milletin özünü ve saflığını* da kirleterek onu tahrip eder.

Tüm bu benzerliklere rağmen bir tartışma konusu karşımıza çıkmaktadır. Özünde dini köktenciler ilahi bir misyondan güçlerini alırlar. Tüm çabaları kutsal kitapta yer alan

[182] İtalyan faşizminde devlet en üst değer olarak yüceleştirilmektedir. Çünkü devlet aynı zamanda milletin ifadesidir.
[183] Stanley, a.g.e.
[184] Jacques Derrida, İnanç ve Bilim, Der. Gianni Vattimo ve Jacques Derrida, İçinde Din, Çev. Durdu Kundakçı ve Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi, s. 11-76, 2011.

ilahiliğe dönmektir. Fakat faşistler, ilahi bir kitap yerine güçlerini *milli kuvvet-yücelik* ve onun temelinde yer alan *geçmiş büyük tarih* ve *atalardan* almaktadırlar. Stanley'in dini temelli faşist kategorizasyonu düşünüldüğünde iki ideoloji arasındaki ayrımın nerede yapılacağı tartışmalıdır. Bu anlamda dini köktencilik de bir tür faşizm olarak görülebilir. Stanley bu hususu ayrı bir biçimde tartışmamaktadır. Ancak bu tartışmadan kaçınsa da onun ideal tip faşizmi[185] etnik-kültürel-dinsel ögelerin bir arada bulunduğu bir model olarak karşımıza çıkar. Başka bir anlatımla, dinsel faşizm olarak ayrı bir inceleme yerine, bu üç unsuru bir arada ele almaktadır.

Faşizmin kesin hatlarla birbirinden ayrıldığı bir diğer ideoloji ise feminizmdir. Feminizm, en basit haliyle yaşadığımız dünyanın bir erkekler dünyası ve yaşanan tarihin erkekler mücadelesi olduğunu söyler.[186] Buna göre kadın tarih boyunca erkekler tarafından dışlanarak politik ve kamusal yaşamın dışına itilmiştir. Oysa kadın hem politik hem de kamusal alanın doğal bir üyesi olmalıdır. Bu nedenle feminizm, erkek egemen dünya yapısına saldırarak onu yıkmaya çalışmaktadır. Böylece kadın annelik ve eş rolünden çok daha fazlası olarak görülür. Faşizmde ise kadın ataerkil bağlar içerisinde resmedilmekte ve bu ataerkil-kahraman dünyanın içerisinde annelik ile kutsallaştırılmaktadır. Faşizm kadını ulusa kahramanlar yetiştiren anne figürü olarak yorumlar. Bu nedenle kadının kamusal alandaki rolünün artması aynı zamanda faşizmin kutsadığı aile algoritmasını yıkacağı için feminizmle kesin bir biçimde ayrılmaktadır.[187]

[185] Stanley'in bu kavramsallaştırması çalışmamızın ikinci bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Ayrıca bknz. Stanley, a.g.e.
[186] Fatmagül Berktay, Tarihin Cinsiyeti, Metis Yayınları, 2022.
[187] Vincent, a.g.e.; Heywood, a.g.e.

İKİNCİ BÖLÜM

FAŞİZM TEORİSİ ÜZERİNE ÇAĞDAŞ TARTIŞMALAR

Çalışmanın bu bölümünde faşizm üzerine çağdaş tartışmalar incelenecektir. Bu nedenle öncelikle İkinci Dünya Savaşı sonrası tarihsel faşizmin yenilgiye uğramasıyla ortaya çıkan neo-faşizm ele alınacak, ilerleyen başlıklarda ise çağdaş faşizm teorisyenleri incelenecektir. Çağdaş anlamda faşizm üzerine çalışan pek çok araştırmacı bulunmaktadır. Çalışmamızda ele aldığımız araştırmacılar belirli bir akışı ve kategorizasyonu ifade etmektedir. Bu akış ise çağdaş anlamda faşizmin mevcudiyeti üzerine yapılan tartışmalar ışığında kategorize edilmiştir. Bu nedenle faşizmin bir fenomen olarak kaldığı, günümüzde tarihsel faşizme birebir benzememekle birlikte işlevsel benzerlikleri görebileceğimiz ve çağımızın bir faşizm çağı olmasına yönelik çeşitli yorum farklılıkları ortaya konmaya çalışacaktır.

2.1. Neo-Faşizm

Neo-faşizm en temel haliyle Anna Cento Bull'un belirttiği haliyle 1945 sonrası özellikle Avrupa'da faaliyet gösteren faşist ve Nazi rejimlerinin deneyimlerinden esinlenerek eylem gösteren ideolojik grupları ve siyasal partileri tanımlamaktadır. Bu gruplar faşizmin askeri yenilgisinden sonra yine de militanlıktan ya da öğretilerinden vazgeçmeye hazır olmayan ve geçmişe özlem duyan kişi ve kitlelerden oluşmuştur.[188] 1946 yılında İtalya'da kurulan Movimento Sociale Italiano (MSI)[189], yine 1946 yılında Almanya'da kurulan Deutsche Rechtspartei (DRP), 1949 yılında kurulan ve daha radikal olan Sozialistische Reichspartei (SRP)[190], Fransa'da 1949 yılında kurulan Jeune

[188] Anna Cento Bull, Neo-fascism, Ed. R. J. B. Bosworth, The Oxford Handbook of Fascism, Oxford University Press, 2012, p. 2

[189] İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtalyan Sosyal Cumhuriyeti'nin taraftarları politik alandan dışlandılar ve aşağılandılar. Faşist rejimi destekleyenler ya hapsedildiler ya da dışlandılar. Bu taraftarların pek çoğu düşüncelerinden dolayı dışlanmalarından gurur duydular. İtalyan Komünist Partisi ve Adalet Bakanı olan Palmiro Togliattı ulusal barışı sağlamak, şiddet aracılığıyla alınan intikamları sonlandırmak amacı ve bütün İtalyan faşistleri yargılamanın mümkün olmayacağını düşünerek iç savaş döneminde gerçekleşen suçlar için bir af çıkarmıştır. Cento Bull'a göre bu af aynı zamanda neo-faşistleri saklandıkları yerden çıkararak MSI'yi kurmalarının önünü açmış ve cesaretlendirmiştir. Detaylı bilgi için ayrıca bknz. Cento Bull, a.g.e.

[190] Hem DRP hem de SRP eski Nazi taraftarlarının yeniden bir siyasal partide toplanmasını ifade etmekteydi. Ayrıca bknz. Cento Bull, a.g.e.

Naiton[191], 1961'de kurulan Organisation Armee Secrete (OAS)[192] ve 1972'de kurulan Front National örnek olarak gösterilebilir. Cento Bull'a göre neo-faşist gruplar doğrudan demokratik rejimleri devirmek ve şiddeti meşrulaştırmak yerine göç, kanun ve düzen gibi endişe verici konuların üzerine eğilmektedirler. Neo-faşist ve neo-Nazizm yaklaşımlarının bir diğer özelliği Holokost'u inkâr etmek, anti-Semitist ve tarihi revizyonist olmasıdır. Neo-faşizmin bir uzantısı ise birleşik bir Avrupa kurma fikridir. Bu bağlamda da Avrupa Sosyal Hareketi kurulmuştur.[193]

Genel anlamda erken dönem neo-faşizmi gizlilik içerisinde eylem göstermiş, saldırgan bir yapıda terör eylemleri gerçekleştirmiş, Nazi sembollerini yaşatmayı amaçlamış ve hem intikam ve damgalama tutumuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu gizlilikten bir nebze çıkabilen tek istisna MSI'dir. MSI parlamentoda var olmuş fakat yine de diğer partiler tarafından dışlanmıştır.[194]

1970'ler itibarıyla gerek Avrupa'da gerekse de Amerika Birleşik Devletleri'nde çeşitli yeni sağ akım meydana gelmiştir. Bu yeni sağ akım, yabancı düşmanı bir forma sahiptir ve köken olarak neo-faşist geçmişe dayanmaktadır.[195] Andrea Mammone'ye göre göçmenlik, çok kültürlülük, küreselleşme ve post-materyalist değerlerin varlığı aşırı sağ hareketler için bir istismar alanı oluşturmuştur. Bu sebeple Avrupa'da aşırı sağ partiler ve hareketler, romantik, aşırı milliyetçi ve etnosantrik bir temsil ve öz tanımlama modeli önererek yurttaşların duyduğu güvensizliklerden beslenmekte ve taraftar toplayarak seçimlerde güçlenmektedirler.[196] Mammone'nin Avrupa özelinde verdiği örneğe Amerika Birleşik Devletleri'ni de eklemek mümkündür. Bugün Trump'ın seçim stratejisi göçmenlik, Amerikan kültürünün bozulması ve ahlakın çürümesi üzerine kuruludur.

[191] Fransa'da dışlanan neo-faşistler giderek gettolaştılar ve Nazizmden daha çok İtalyan Faşizmini ilham aldılar. Ayrıca bknz. Cento Bull, a.g.e.
[192] Fransa'nın Cezayir'de ilerlemesi üzerine kuruldu. OAS hem otoriter milliyetçilerden hem de neo-faşistlerden oluşmaktaydı. Amaçları ise Cezayir'in bağımsız olmasını engellemekti. Bu nedenle terörizme başvuran gizli bir örgüt olarak eylem gösterdiler. Ayrıca bknz. Cento Bull, a.g.e.
[193] Cento Bull, a.g.e. s.7
[194] Cento Bull, a.g.e., s. 7
[195] Cento Bull, a.g.e., s. 16
[196] Andrea Mammone, The Eternal Return? Faux Populism and Contemporarization of Neo-Fascism across Britain, France and Italy, Journal of Contemporary European Studies, 17(2), p. 186, 2009.

Bahsedilen faşist unsurların varlığıyla beraber yeni faşizmin kategorizasyonunun ve tanımının nasıl yapılacağı üzerine pek çok tartışma ortaya atılmıştır. Cento Bull, Griffin ve Eatwell'in faşizm katerogizasyonunu dile getirirken, öte yandan Jason Stanley, Frederico Finchelstein, Robert O. Paxton, Michael Minkenberg ve Piero Ignazi gibi araştırmacılar da yeni faşizmin tanımı üzerine çalışan araştırmacılar olarak gösterilebilirler.[197]

Anna Bull'a göre faşizm sınıflandırmalarındaki problem araştırmacıların siyasal partilerin doğalarını kavramaya çalışırken onların gelişim aşamalarını gözden kaçırmalarıdır. Bu bağlamda Anna Bull siyasal partileri incelemede üç metodolojik yola dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi partinin ideolojik çekirdeğini belirlemek, ikincisi ve belki ona göre daha önemlisi partinin dinamik yörüngesini analiz etmek ve buna ek olarak bir diğer yöntem ise parti tabanı ve lideri arasında bir ayrıma gitmektir. Ancak konu aşırı sağın dünkü ve bugünkü halini kıyaslamak ise bazı zamanlar bu yöntem işe yaramamaktadır. Çünkü eski ve yeni ayrımları yanıltıcı olabilmektedir.[198]

Andrea Mammone de Anna Bull'un bu yaklaşımına destek vermektedir. Nitekim aşırı sağcılık uzun vadeli bir süreçtir ve pragmatik bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda hem milliyetçilik hem de gelenekçiliğin önem verdiği söylemler çok eski söylemlerdir ve bu sebeple öne sürdükleri söylemler, yeni sağın simgesel temaları olarak kabul edilemezler. Mammone'ye göre aşığı sağın eylemlerini özenle incelemek gerekmektedir. Bu anlamda Mammone bir yöntemsel kategorizasyon sunmaktadır. Ona göre faşist hareketin manifestolarını incelemek başlıca bir yöntemdir. Ancak bu yönteme ilave olarak hareketin tarihine, kültürüne, mirasına, toplumsallaşmasına, üyelik biçimlerine, ideolojik yapısına ve iç söylemlerine odaklanılmalıdır.[199]

Mammone, Michael Minkenberg ve Piero Ignazi'nin sınıflandırmalarına karşı çıkmaktadır. Mammone neo-faşizm ve popülizmi birleştirmektedir. Popülizm her ne

[197] Bu araştırmacıların faşizm tanımı ve kategorizasyonlarını çalışmamızın devamında ayrıca inceleyeceğiz.
[198] Cento Bull partinin dinamik yörüngesinin analizinden bahsederken partilerin başlangıç ve sona doğru geçirdiği ideolojik evrimin göz önünde bulundurulmasını ifade etmektedir. Örneğin bir parti hiç faşist unsur taşımazken zaman içerisinde faşist unsurlara eğilebileceği gibi faşist temelden gelen bir parti daha sonraları liberal bir düzleme geçebilmektedir. Cento Bull, a.g.e., s. 17
[199] Mammone, a.g.e. s. 176

kadar aşırı sağ ya da ne-faşist olmaktan ziyade bir sentez olarak kendini ortaya koysa da Mammone'ye göre popülizm, modern yabancı düşmanlığı ve neo-faşizmin demokratik meşrulaştırılmasıdır. Bu anlamda popülizm onun için neo-faşizmle özdeştir. Popülizm kendisini neo-faşizmden farklı göstererek faşist geçmişin rahatsız edici imajından kurtulmayı ve kendisini daha az tehlikeli göstermeyi hedeflemektedir.[200] Mammone çağdaş partilerin savaş arası ve savaş sonrası dönemdeki faşist ve neo-faşist öncüllerinden daha saygın olma amacıyla demokratik bir görünüm taşımayı amaçladığını ileri sürmektedir. Faşist partileri tespit etmede öne sürdüğü iç söylem aşamasını bu noktada ele almaktadır. Örneğin Albay La Rocque'den, 1970'lerin başındaki neo-faşist ulusal cephelere kadar ve 1972'deki MSI'nın Ulusal Sağ kampanyasında meydanlarda kullandığı söylem ile parti içinde kullandığı söylem arasında farklılıklar bulunmaktadır. Dışarıda cumhuriyete saygılarını belirtirken, parti içinde daha az demokratik bir dil kullanmışlardır.[201] Mammone'ye göre aşırı sağ partilerin daha saygın ve güven verici bir dış cephe inşa etmeye çalışması, partilerin bir çeşit Mussolini pragmatizmi ve oportünizmini taşıdığını göstermektedir.[202]

Anna Bull'un yaptığı kategorize etme seçenekleri ayrı ayrı birer inceleme yöntemlerini ifade etmektedir. Bir seçenek, bu metotları ayrı ayrı ele almak olabileceği gibi bir diğer seçenek ise üç unsurun bir arada incelenmesidir. Fakat öte yandan bugün faşist siyaset yalnızca lider ve onun ekibinin söylemlerinde olabileceği gibi aynı zamanda partisel tabanda da olabilir. Liderin faşist siyasetten alıntılar yapması kitlesini faşizmle yakınlaştırmaktadır ancak taban olarak doğrudan faşist bir kitleyi ifade eden partisel organizasyonlar daha ateşli kitleleri oluşturmaktadır. Bu anlamda kanaatimizce her bir metodu ayrı ayrı kullanmak yerine faşist unsurların nerede başladığıyla ilgilenmek daha sağlıklı ve sonuca ulaştıran yöntem olacaktır. Başka bir anlatımla, partinin ya da liderin ideolojik çekirdeği faşist unsurlarla donanmışsa bu unsurlara odaklanmak temel yöntemdir. Eğer parti faşist bir süreçten geçiyorsa da bu sürecin doğuş ve bitiş aşamalarına yönelmek bir başka yoldur. Yani faşist unsurları biz lider söyleminde mi görüyoruz yoksa partinin oluşum ve ilerleme aşamasında mı? Öncelikle bu soruyu sormalı ve doğrudan faşist unsurlara odaklanmalıyız. Bu yaklaşım bize bir başlangıç

[200] Mammone, a.g.e. s. 174.
[201] Mammone, a.g.e. s. 178.
[202] Mammone, a.g.e. s. 178.

noktası sunacaktır. Öncelikle başlangıç noktasının ne olduğunu tespit etmeli ve sonra tespit edilen durumu tanımlamalıyız. Bir sonraki aşama ise gözlemlenen faşist unsurun nereden ve nasıl başladığı sorusuna cevap bulmaktır.

Cento Bull'a göre neo-faşizmin ideolojik çekirdeği kendisinden ziyade tarihsel faşizme aittir. Bu bağlamda Cento Bull, Griffin'den de etkilenerek neo-faşizmin günümüz demokratik düzenini görünürde kabul ettiğini, fakat gerçek fikriyatında hala otoriter bir altın çağa ve efsanevi bir geri dönüşe -Griffin'in deyimi ile *palingenetik* bir forma- dair inançlar beslemektedir. Diğer yandan ise tarihsel faşizmin militarist özelliği kenara itilmektedir. Genel olarak -Amerika haricinde- *Amerikan karşıtlığı,*[203] *küreselleşme karşıtlığı ve göç karşıtlığı* gibi savunma mekanizmaları türetmektedir.[204] Cento Bull'un gerçekleştirdiği yorumlardan hareketle Griffin'in *palingenetik* formda olan *aşırı milliyetçi* faşizm tasvirini benimsediği söylenebilir.

Mammone'ye göre Fransa, bugün Batı Avrupa'da aşırı sağı temsil eden en önemli ülkedir. Çünkü Fransa her zaman *aşırı sağın, proto-faşist duyguların ve eylemlerin, şovenizmin ve ırkçılığın* yüksek seviyede olduğu bir ülke olmuştur. Bu bağlamda Fransa'da neo-faşist çağdaş hareketler ulus temelli bir ulusal tarih vizyonuna dayanmaktadır ve bu bir meydan okumayı ifade etmektedir.[205] Özellikle Jean-Marie Le Pen'in Front National'i (FN), faşist ve otoriter Ligler, Vichy Cumhuriyeti, terörist Gizli Silahlı Örgüt, neo-faşist öncüller olan occident ve Ordre Neoveau ile bir süreklilik arz etmektedir. Bu anlamda FN, İtalyan neo-faşizminden oldukça etkilenmiştir ve programı neo-faşist manifestolarla paralellik göstermektedir.[206]

Mammone aşırı sağ ve neo-faşizmi bir yüzü geriye, diğeri geleceğe bakan modern bir kara gömlekliler olarak tanımlamaktadır. Bundan dolayı iki farklı ancak zıt olmayan yüzleri bulunduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda yeni aşırı sağ hareketlerin, tarihsel faşist düşüncelerin bir modernizasyonu olduğu söylenebilir. Böylece neo-faşizm çağdaşlaştırılmaktadır. Mammone tüm bu analizler sonucunda British National Party

[203] Amerikan karşıtlığına ek olarak ABD'de ise Müslüman ve Latin Amerikalı karşıtlığı gösterilebilir.
[204] Cento Bull, a.g.e., s. 18.
[205] Mammone, a.g.e. s. 176
[206] Mammone, a.g.e. s. 186

(BNP) ve Le Front National (FN)'i neo-faşist etiketi altında kullanmakta ve onları neo-faşistler olarak tanımlamaktadır.[207]

Omar Garcia Olascoaga, neo-faşist örgütler, hareketler ve partilerin yeni sağın içerisinde yer aldığını ve çokkültürlü toplumların düşüşünün üzerinde durduklarını ifade etmektedir. Neo-faşist düşünürler savaş arası dönemdeki faşist rejimlerle bağlantılarını reddetseler de bugün tarihsel faşizmin daha sofistike bir modern versiyonu olarak işlemektedirler. Başka bir anlatımla, Yeni Sağ, değişikliklere rağmen, tarihsel faşizmin palingenetik temelini ve kavramlarının büyük bir bölümünü halen taşımaktadır.[208] Bu anlamda Garcia Olascoaga'nın tıpkı Mammone ve Anna Bull gibi Griffin'in Yeni Sağ ve faşizm üzerinde gerçekleştirdiği tanımlamaları benimsediği görülmektedir.

Garcia Olascoaga neo-Nazi ve neo-faşistleri bir aile olarak tanımlamakta ve Avrupa özelinde bu ağları tanımlamaktadır. Bu bağlamda, stromfront.org gibi internet sitelerindeki sanal ağlar, Blood & Honour, Combat-18 ve Hammerskin Nation Hitler rejimini yücelten neo-nazi oluşumları ifade ederken, İngiliz Savunma Birliği, İskandinav Direniş Hareketleri, Avrupa'nın İslamlaşmasını Durdurun gibi gruplar ise neo-faşistleri ifade etmektedir. Ayrıca Avrupa medeniyetine yabancı olan kültürlere yönelik yabancı düşmanı ve ırkçı eylemleri gerçekleştiren birçok paramiliter gruplar Avrupa'nın ulusal kimliğini korumayı, onu tekrar yüceltmeyi ve beyaz ırkın geleceğini garanti altına almayı amaçlamaktadırlar.[209] Bu gayeler ve eylemler onları tarihsel faşizmin birer uzantısı olarak görmemize yardımcı olmaktadır. Öte yandan faşist rejimin uzantısı olan çeşitli örgüt, hareket ve partiler bugün savaş sonrası dönemin başlangıcında olduğu gibi parlamentolardan uzakta değillerdir. Örneğin Slovakya[210], Macaristan[211], Yunanistan[212], vs. gibi ülkelerde neo-faşist partiler parlamentolara girmişlerdir. Ancak yine de Aşırı Sağ'ın tamamını neo-faşist olarak tanımlamak doğru değildir. Nitekim Aşırı Sağ oldukça

[207] Mammone, a.g.e. s. 187.
[208] Omar Garcia Olascoaga, Presence of Neo-fascism in Contemporary European Democracies, Revista Espanola de Investigaciones Sociologicas, 162, 2018, p. 9-10.
[209] Garcia Olascoaga, a.g.e. s. 10-11
[210] Liderliğini Marian Kotleba'nın yaptığı People Party Our Slovakia (LSNS) neo-faşist, Roman karşıtı ve Nazilere öykünen bir faaliyet yürütmektedir.
[211] Örneğin Jobbik, 2010 tarihinde ilk defa Macaristan Ulusal Meclisi'nde kendisine yer bulmuş ve 2014 yılı seçimlerinde %20,2 oy toplayarak meclisteki varlığını güçlendirmiştir. Garcia Olascoaga, a.g.e. s. 11
[212] 2012 yılında Altın Şafak parlamentoya dahil olmuş ve 2015 seçimlerinde ise parlamentodaki üçüncü parti olmuştur. Garcia Olascoaga, a.g.e. s. 11.

geniş bir yelpazeyi ifade etmektedir.[213] Garcia Olascoaga'nın 2018 yılında tasnif ettiği Avrupa'daki neo-faşist ve neo-Nazi hareketler ve partiler şu şekildedir.

[213] Garcia Olascoaga, a.g.e. s. 11.

Tablo 2.1 Avrupa'da Neo-faşizm

Ülke	Faşist veya Nasyonal Sosyalist Parti	Sosyal ve/veya paramiliter hareketler	Neo-faşist veya Neo-Nazi Parti	Oy Oranı	Koltuk Sayısı
Arnavutluk	Albanian Fascist Party/Guard of Greater Albania /National Fascist Party	-	Albanian National Front	0	-
Germany	National Socialist German Workers' Party	Reich Citizens' Movement / Autonomous Nationalistts / Young National Democrats / Patriotic Europeans against the Islamisation of the West	Germany National Democratic Party / Third Way	1.3	-
Austria	Fatherland Front	Extraparliamentary Opposition Ethnically Loyal / Confederation of Free Youth / Association for Democratic Politics	Freedom Party	0	-
Belgium	Rexist Party / Flemish National Union	Blood, Soil, Honour and Loyalty	National Movement / Flemish Identitarian	0	-
Bulgaria	Bulgarian National Socialist Workers Party / National Social Movement	National Resistance Formations / Organization fo the Protection of Bulgarian Citizens	Attack / Nationalist Party of Bulgaria / Bulgarian National Union-New Democracy	4.5	11
Cyprus	-	-	National Popular Front	3.7	2
Croatia	Ustase	Croatian National Resistance / Croatian Nationalists / Croatian Civil Movement / Croatian National Front	Croatian Pure Party of Rights / Party of Rights 1861	0	-
Denmark	National Socialist Workers' Party of Denmark	Danish Defense League / Danish Resistance Movement / Stop Islamization of Denmark / Danish National Front / Vederfolner	National Socialist Movement of Denmark / Party of the Danes	0	-
Slovakia	Hlinka's Slovak People's Party of National Unity	Slovak Brotherhood / Nationalist Resistance / Autonomous Nationalism / Our Free Slovakia	People's Party Our Slovakia	8	14

Slovenia	-	Slovenian National Party	Worker's Party of Slovenia	0	-
Spain	Spanish Phalanx of the Councils of the National-Syndicalist Offensive	National Revolutionary Action / Hogar Social / Nudo Patriota Español / Ultras Sur	Spanish Phalanx of the Councils of the National-Syndicalist Offensive / National European State / Nationa-nal Democracy/ National Alliance / The Phalanx/ Social Republican Movement / España 2000	0	-
Estonia	League of Veterans of the Estonian War of Independence	Blue Awakening / Russian National Unity	-	-	-
Finland	Lapua Movement	Finnish Resistance Movement / Soldiers of Odin / Finnish Defense League	Blue and White Front / Socialist Workers Party	0	-
France	The Fascists / Popular Party	Identity Block / Blue, White and Red Union / Nomad 88/ Young Nationalists	French Nationalist Party	0	-
Greece	Greek National Socialist Party / Freethinkers' Party	Innova Battalion / New Homeland / Nationalists Autonomous Network / Patriotic Civil Guard / Hellenic Organization	Golden Dawn / National Front	7	18
Hungary	Arrow Cross Party / Hungarian National Socialist Agricultural Labourers and Workers Party / United Hungarian National Socialist Party / Hungarian National Socialist Party	Hungarian National Front / Hungarian Peace Movement / Hungarian Guard Movement / New Hungarian Guard / Civil Guard Association for a Better Future	Hungarian Justice and Life Party / Movement for a Better Hungary / Hungarian Dawn	20.2	23
Ireland	National Corporate Party / Architects of the Resurrection	-	-	-	-
Iceland	Nationalist Party	-	Icelandic National Front	0	-

Italy	National Fascist Party	Casa Pound / Militia / Contro Tempo / Patria Nostra / Union and Defense Group	Fascism and Freedom Movement / Social Movement – Tricolor Flame / New Force / National Front	0.4	-
Latvia	Thunder Cross	Thunder Cross / Russian National Unity	-	-	-
Lithuania	-	Russian National Unity	Lithuanian National Union	0	-
Norway	National Unity	Norwegian Resistance Movement / Stop Islamization of Norway / Norwegian Defence League / Vigrid	National Socialist Movement	0	-
Nether-lands	Dutch People's Union / National Socialist Movement in the Netherlands/ National Socialist Dutch Workers Party/ General Dutch Fascist League	National Socialist Action-Autonomous Socialists / Racial Volunteer Force/ Dutch Defence League	Dutch Peoples' Union	0	-
Poland	Camp of Great Poland / National Radical Camp / Falange National Radical Movement / National Socialist Party	National Radical Camp / All-Polish Youth	National Revival of Poland	0	-
Portugal	National Union (Salazarism)	-	National Renovator Party	0.5	-
United Kingdom	British Fascists/ National Fascists / New Party / British Union of Fas-cists / Imperial Fascist League / National Socialist League / British People's Party	English Defence League / League of St George / Aryan Unity /Stop Islamization of Europe / National Socialist Movement (UK) / Britain First	National Front / British National Party / British Unity Party	0	-
Czech Republic	Fascist National Community / National Unity (Pro-Fascism)	Patriotic Front / White Justice / Czech Lions	Workes' Party of Social Justice	0.9	-

Romania	Iron Guard / National Socialist Party / Romanian Front	Vlad Tepes Patrol / Union of the Heart of Romania / Legionnaire Movement	Greater Romania Party / New Right	0	-
Russia	-	National Socialist Society / Memory	Russian National Socialist Party / Russian National Unity	0	-
Serbia	-	Serbian Action	-	-	-
Sweden	Swedish Socialist Party / National Socialist Workers Party / National Socialist Bloc	Nordic Resistance Movement/ Swedish Defence League	Party of the Swedes	0	-
Ukraine	-	Ukrainian National Assembly-Ukrainian People's Self Defence / Trident	Rights Sector / Freedom	6.5	7

Kaynak: Omar Garcia Olascoaga, Presence of Neo-fascism in Contemporary European Democracies, Revista Espanola de Investigaciones Sociologicas, 162, pp. 3-20, 2018, p. 13-14

Tablo 2.1 incelendiğinde görülmektedir ki neo-faşist ve neo-Nazi oluşumlar Avrupa'nın her yerine aktif olarak eylem göstermektedirler. Bu anlamda neo-faşist ve neo-Nazi hareketler ve partiler, tarihsel faşizmden öykünmekle birlikte onun karakteristiğini ve şikayetlerini günümüze taşımaktadırlar. Fakat tablodaki oy oranları ve koltuk sayıları incelendiğince kimi yerlerde güçsüz durumda olsalar da bu durum faşizmin günümüzde yaşamadığını göstermemektedir. Bunun ötesinde faşist gruplar halen aktif bir şekilde örgütlenmektedirler. Örneğin Almanya'da eylem gösteren neo-Nazi bir oluşumu ifade eden Germany National Democratic Party (NPD), Almanya Federal Anayasa Mahkemesi tarafından çeşitli cezalara tabi tutulmuş ve parti birçok kez kapatılma tehdidi yaşamıştır. NPD bugün Die Heimat -Vatan- adını kullanmaktadır. Parti, 23 Ocak 2024 tarihli Federal Anayasa Mahkemesi İkinci Senato kararı ve Siyasi Partiler Kanunu'nun 18. Maddesi uyarınca devlet tarafından sağlanan desteklerden altı yıl boyunca muaf tutulacağına hükmetmiştir. Hükmün gerekçelerinden bazıları şunlardır:[214]

- Özgür demokratik düzeni baltalamak ve ortadan kaldırmaya çalışmak,
- Özgür ve demokratik anayasal devletin parçası olan temel ilkelere karşı çıkmak,
- Halkın etnik anlayışına ve ortak bir köken topluluğu olarak Alman *Volksgemeinschaft* fikrine bağlı olmak ve bu fikir doğrultusunda dışlayıcı davranmak,
- *Volksgemeinschaft* kavramına bağlı olarak yabancılara, göçmenlere ve azınlıklara karşı küçümsemeyle yaklaşmak,
- Anti-Semitik tutum, demokratik düzeni küçümsemek, nasyonal sosyalizmle paralellikler göstermek,
- Uluslararası aşırı sağcılarla bağlantı kurmak.

Die Heimat ve daha öncesinde NPD köken olarak nasyonal sosyalizmden gelmektedir ve aşırı sağda konumlanmaktadır. İdeolojik temalar olarak *aşırı milliyetçi, anti-Semitik, Anti-*

[214] Bundesverfassungsgericht Federal Constitutional Court, The party Die Heimat (previously NPD) is excluded from state funding for six years, https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/2024/bvg24-009.html, Erişim Tarihi: 13.02.2025

İslamist, göçmen ve yabancı karşıtı nüveler taşımaktadır. Partinin düzenlediği mitinglerde eski Nazi yöneticilerin posterlerinin de yoğunlukla kullanıldığı görülmektedir.

Bir diğer örnek ise Slovakya'da faaliyet gösteren *People's Party Our Slovakia (LSNS)'dır*. LSNS, Slovakya'nın tümüne yayılmasa da etkili faaliyet gösteren ve oylarını arttıran bir partidir. Parti, Slovakya'daki kurumsallaşmış aşırı sağcı oluşum ve Neo-faşist parti olarak görülmektedir. Aşırılıkçı partinin temel karşıtlığı Romanlardır. Bu nedenle Roman karşıtı kampanyalar yürütmekte ve özellikle Romanlarla birlikte yaşayan halk grupları arasında destek görmektedir. LSNS Roman karşıtlığına ek olarak aşırı milliyetçi, Anti Amerikancı ve Avrupa karşıtıdır. Bunun yanında taraftarları ise daha çok genç erkekler -özellikle ilk defa oy kullananlar-, düşük eğitim seviyesine sahip insanlar ve beden işçilerinden oluşturmaktadır. Merkezden ziyade taşrada destek görmektedir.[215]

Genel olarak neo-faşist oluşumlara baktığımızda temelde bir faşist olarak tanımlanmaktan kaçınma güdüsü görüyoruz. Fakat faşist kökenin reddi aynı zamanda faşist ve Nazi liderlerin kutsanmasında son bulmaktadır. Neo-faşist ve neo-Nazi oluşumlar söylemlerinde çoğu zaman eski faşist liderlerden alıntılar yapmakta ve onların fotoğraflarını kullanarak anma törenleri düzenlemektedirler. Söylemsel olarak tarihsel faşizmin yolunu izlemeleriyle beraber bugünün dünyasında liberal demokrasiye her ne kadar karşı olsalar da silahla eylem göstermek yerine demokratik düzene katılmaktadırlar. Öte yandan ise tarihsel faşizm gibi iktidarı ele geçirememektedirler. Bunun sebebi elbette ki sosyal-tarihsel şartlardır.

2.2. Faşizmin Ölümü mü? Emilio Gentile

Faşizmin tarihsel faşizmden sonraki varlığı halen tartışmalıdır. Kimi araştırmacılar faşizmin tarihsel bir unsur olarak kaldığını[216], kimi araştırmacılar halen izlerinin olduğunu[217], kimi araştırmacılar ise farklı şekillerde halen eylem gösterdiğini[218] ifade etmektedirler.

[215] Tomas Nociar, Right-Wing Extremism in Slovakia, Friedrich-Ebert-Stiftung International Policy Analysis, December, 2012, p. 7
[216] Emilio Gentile.
[217] Roger Griffin, Enzo Traverso, G. Miklos Tamas, Umberto Eco vs.
[218] Jason Stanley, Federico Finchelstein vs.

Çalışmamızın bu başlığında çağdaş dünyada faşizmin mümkünlüğü üzerine yaptığımız tartışmaya devam edeceğiz. Bu bağlamda *bugün faşizmden söz edebilir miyiz?* Sorusuna faşizmin tarihsel bir unsur olarak kaldığını ileri süren Emilio Gentile'den başlamak uygun olacaktır. Emilio Gentile faşizmi, siyasal ve totaliter bir yurttaşlık dini olarak görmektedir. Ona göre faşizm, seküler bir din, totaliter kaynakları olan ve siyaseti kutsallaştıran bir yapıyı ifade etmektedir.[219]

Gentile Faşist Kimdir? (2021) adlı eserinde faşizm tanımının temeline tarihsel faşizmi yerleştirmektedir. Eğer faşizmden bahsedecek olursak tarihsel faşizmi görmezden gelemeyiz. Bu bağlamda Gentile'ye göre tarihsel faşizm:

> *"İki dünya savaşı arasında İtalya'da milis parti, totaliter rejim, siyasal din, nüfusun askeri düzen altına alınması, topyekûn militarizm, emperyalist yayılmacılığa yönelik bir savaş hazırlığı olarak kendini dayatıp, aynı dönemde Avrupa'da ortaya çıkan diğer rejimler ve partiler için bir model haline gelip sonra 1945'teki askeri yenilgiyle yıkılıp bozguna[220]"* uğramıştır.

Gentile'nin bu tanımı faşizmi bir tür totaliter ve militarist bir yapı olarak gördüğünü göstermektedir. Bu yapı aynı zamanda emperyalist formattadır ve siyasal bir din olarak işlemektedir. Gentile faşizm tanımında kavramsal bir harita kullanmaktadır. Bu harita üç bölümden oluşmaktadır:[221]

1- Siyasal partinin mücadele yöntemleri, örgütsel yapısı ve toplumsal anlayışı *örgütsel boyut,*
2- Değerleri, ilkeleri ve ideolojiyi ifade eden *kültürel boyut,*
3- Rejimin kurumsal yapı ve ilişkilerini alan *kurumsal boyut.*

Faşizmin örgütsel boyutu paramiliter, anti-parlamenter ve kardeşlik bağlarıyla bağlı bir kitleyi ifade etmektedir. Bu kitle, ulusu yeniden yaratma gibi bir miti ve misyonu

[219] Iordachi, a.g.e. s. 411.
[220] Emilio Gentile, Faşist Kimdir?, Çev. Betül Parlak, İletişim Yayınları, 2021, s. 52.
[221] Gentile, a.g.e., s. 161

üstlenmektedir.[222] Gentile'nin örgütsel boyut tanımlaması faşist kitleyi ifade etmektedir ve bu kitle kardeşlik, anti-demokratiklik ve paramiliterlik kavramlarıyla temalara ayrılabilir. Gentile'ye göre faşist kitle saldırgan, silahlı mücadele yürüten ve canını lider ve dava yolunda hiç düşünmeden veren kesin inançlı[223] insanı ifade etmektedir.

Gentile'ye göre faşizmin kültürü tarihin yeniden inşasını sağlayacak olan gençlik mitine ve politikanın militerleşmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda faşizmin ideolojik yapısı anti-materyalist, anti-bireyci, anti-liberal, anti-demokratik ve anti-Marksist olmakla beraber popülist ve anti-kapitalist eğilimlerden oluşmaktadır. Bu yapı aynı zamanda totaliter bir nitelik taşımaktadır. Totaliter doğası sayesinde kendinden olmayanları aşağı ırk ya da rejimin düşmanı sayarak bir nevi düşmanlaştırmaktadır. Başka bir ifadeyle kendi düşmanını yaratmaktadır. Bu noktada her faşizm bir totalitarizm midir? Sorusunu sormak yerinde olacaktır. Totaliter olmamış faşizmler de bulunmaktadır. Örneğin Giovanni Sartori İtalyan faşizmini otoriterlik kategorisinde değerlendirmektedir.[224]

Giovanni Sartori *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş (1996)* adlı eserinde İtalya faşizmini, diktatörlüğün açık bir örneğinden çok daha ötesi fakat totaliter bir devlet olmaktan ziyade otoriter bir devlet olduğunu ifade etmektedir. Ancak Nazi Almanyası örneği İtalya'dan daha farklı bir durumdaydı. Sartori'ye göre totalitarizmi gerçekten yaşamış her yazar Nazi dönemine yönelmişlerdir. Ancak faşizmi yaşamış hiçbir İtalyan, İtalyan faşizmini ve faşizmin kendisini totaliter olarak tanımlamamıştır. Totalitarizm üzerine yazdığı ünlü eserinde de Hannah Arendt'in Nazi ve Stalin dönemlerini ele aldığı görülmektedir.[225]

Giovanni Sartori'ye benzer şekilde Raymond Aron da *Demokrasi ve Totalitarizm (1976)* adlı eserinde İtalya'nın, Sovyet totalitarizminde olduğu gibi bir ideolojik yayılma ve temizlemeyle karşılaşmadığını ifade etmektedir. Yine aynı şekilde Hitler rejiminin son yıllarındaki aşırı tutumlarla mukayese edilemeyecek düzeyde bir totaliter vaka görmediğini ifade etmektedir.[226] Aron totalitarizm incelemesinde tıpkı Sartori ve Arendt

[222] Gentile, a.g.e. s. 162.
[223] Tıpkı Eric Hoffer'ın kesin inançlı insan tanımındaki gibi. Eric Hoffer bu tanımı kitle insanı için kullanmaktaydı. Detaylı bilgi için ayrıca bkzn. Hoffer, a.g.e.
[224] Totaliter olmaya çalışmış ancak olamamış yakıştırması da bu noktada düşünülebilir.
[225] Sartori, a.g.e. s. 210.
[226] Raymond Aron, Demokrasi ve Totalitarizm, Çev. Vahdi Hatay, Kültür Bakanlığı, 1976, s. 287.

gibi Stalin Rusyası ile Nazi Almanyası'nı ele almaktadır. Umberto Eco Ur-Faşizm ve Sonsuz Faşizm adlı çalışmasında faşizmi muğlak bir totaliterlik olarak tanımlamaktadır. Ona göre faşizm kesin olarak bir diktatörlük ancak tamamen totaliter değildir.[227]

Faşizmin kültürel boyutunun son ögesi ise onun sivil etiğidir. Bu sivil etik ise erkekliğe, kardeşliğe ve savaşçı ruha dayanan ve devlete tabi olan milli topluluğu ifade etmektedir.[228] Gentile'ye göre faşizmin üçüncü ve son boyutu kurumsal boyuttur. Faşizmin kurumsal boyutu şu unsurlardan meydana gelmektedir:[229]

- Polis aygıtı,
- Tek parti,
- Lider ve hiyerarşiye dayanan siyasal sistem,
- Korporatif ekonomik anlayış,
- Emperyalist ve yeniden inşacı dış politika.

Kurumsal boyutun ilk ayağı olan polis aygıtı, faşist devletteki fikir ayrılıklarını ve muhalefeti engelleyen ve bastıran unsuru ifade etmektedir. Bu unsur aynı zamanda gerektiği hallerde örgütlü terörü de kullanabilmektedir. İkinci kurumsal boyut ise tek partidir. Faşizmin tek partisinin çeşitli işlevlere sahip olması gerekmektedir. Bu işlevlerden ilki parti milislerinin rejimi silahla savunmalarını sağlamaktır. İkincisi ise lider kadrolarının belirlenmesi ve komuta aristokrasisinin doğmasını sağlamaktır. Üçüncü işlev ise totaliter devletin kalıcılaşması için toplumun ve devletin her organında *sürekli devrim* anlayışı olarak faaliyette bulunmaktır. Faşizmin bir diğer kurumsal boyutu liderlik ve hiyerarşik düzenidir. Lider karizmatik bir kutsallığı ifade etmekte ve deyim yerindeyse Führer'in- Duçe'nin[230] bedeninde cisimleşmektedir. Devlet ise karizmatik-kutsal lider tarafından atanarak belirlenen memurlar hiyerarşisi ölçüsünde organize olmaktadır. Faşizmin bir diğer kurumsal boyutu ise korporatif örgütlenmedir. Korporatif örgütlenme ile sendikal özgürlük baskılanır, devletin müdahale alanı genişletilir ve özel mülkiyet ile

[227] Eco, a.g.e. s. 42-43.
[228] Gentile, a.g.e. s. 162-163.
[229] Gentile, a.g.e. s. 163.
[230] Faşistler lideri bir tür "kutsal baba" olarak görmektedirler. Bu yüzden Almanya'da Hitler "Führer" olarak adlandırılırken, İtalya'da ise Mussolini "Duçe" olarak adlandırılmaktadır.

sınıf ayrımı korunarak iktidarın amaçları bağlamında üretici sınıfların rejimin kontrolü altında iş birliği yapmaları sağlanmaktadır. Faşizmin son kurumsal boyutu ise emperyalist yayılmacılığı temel alan ve yeni bir düzen inşa etme arzusundan oluşmaktadır.[231] Faşizm kitlesine -özellikle klasik dönem kitle hareketlerine özgü biçimde- bir cennet vaadi sunmaktadır.[232] Bu cennet, liderin görebildiği ve faşist ideolojinin, başka bir ifadeyle, davanın benimsenmesiyle ulaşılabilecek bir yerdir. Bu yüzden faşistler kendilerini çamura batmış medeniyeti kurtarmakla yükümlü görmektedirler.

Genel olarak Gentile'nin faşizm kurgusuna baktığımızda tarihsel faşizmin içerisindeki Hitler Almanyası yoğunlukta olmakla beraber Mussolini İtalyası'nı görmekteyiz. Onun faşizm anlayışı temel olarak paramiliterliği, totaliterliği, kutsallığı, şiddeti, lideri, hiyerarşiyi ve emperyalizmi yansıtmaktadır. Griffin'e göre ise faşizm doğası gereği milliyetçi olsa da muhakkak emperyalist olmak zorunda değildir.[233] Bu fikir ayrılığından anlaşılacağı üzere Gentile'nin faşizm incelemesi daha dar örneklere dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, faşizmin en uç boyutlarını incelemiştir. Bu sebeple de genel bir faşizm teorisi karşısında sınırlı kalmaktadır.

Gentile, çağdaş dünyada faşizmi incelerken[234] *astoriolocya'*dan kaçınmamız gerektiğini söylemektedir. *Astoriolocya,* astrolojinin astronomiyle olan ilişkisinin benzerinin tarihle kurulmasını ifade etmektedir. *Astoriolocya* ile "asla-tekrarlanmayan-ama-daima-başka-biçimlerde -geri dönen-tarih" anlayışıyla "ebedi faşizmin" mevcut olduğuna dair kehanetler üretilmektedir. Böylece tarihsel geçmiş, günümüz arzularına, ümitlerine ve korkularına uyarlanmaktadır. Ancak bu benzetmeler tıpkı astroloji kadar tutarsızdır.[235]

Gentile, genellikle neo-faşistleri tanımlamak için kullanılan; halkın erdemli bir kitle olarak yüceltilmesi, parlamenter demokrasinin küçümsenmesi, anayasal kurumlara karşı çıkılması, güçlü bir adamın yönetiminin olması, göçmenlerin düşman olarak nitelenmesi, şiddetli dilinin kullanılması ve bu gibi davranışları gerçekleştirme unsurlarını faşizm

[231] Gentile, a.g.e., s. 163.
[232]Kaan Karaduman, Toplumsal Hareketler ve İdeoloji: Kitleleri İknada İdeolojinin Gücü, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
[233] Griffin, a.g.e., s. 92.
[234] Gentile'ye göre bu mümkün değildir çünkü tarihsel faşizm geride kalmıştır.
[235] Gentile, a.g.e., s. 46-47.

olarak görmemektedir. Çünkü bu gibi unsurları faşizm olarak ele aldığımızda tarihsel faşizmin dinamiğini gözden kaçırmış olmaktayız. Faşizmi bu unsurlardan oluşturursak Jakobenler, Roosevelt ve Churchill'i de faşist olarak tanımlanması gerekmektedir.[236] Bu bağlamda daha önce de belirttiğimiz gibi Gentile'ye göre faşizm doğrudan totaliterlik, kutsallık ve militarizmle harmanlanmış bir siyasal dindir. Gentile faşizmi bu unsurlar üzerinde kurgulamaktadır.

Faşizmin çağdaş dünyada varlığının tartışılması bir yana 1944 yılında anonim bir yazar tarafından kaleme alınan "Fasces Lictoriae ve Kızıl Bayrak Arasında" adlı metin faşizmin hiç var olmadığını öne sürmektedir. Gentile bu metni incelemiş ve kullanmıştır. Faşizmin hiç var olmadığı tezi faşizmin, birbirlerine benzemeyen çağlardan ve halk geleneklerinden ödünç alınmış törenlerden ve formalitelerden meydana gelen karnavalımsı bir geçit töreni olduğunu öne sürmektedir. Her ne kadar Mussolini faşizmin görünen yüzü ve özellikle de yeryüzündeki Tanrı'sı olsa da esasen vatan yoktu yalnızca sözcükler ve esintiler bulunmaktaydı.

Gentile bu alıntıyla esasen faşizmin çok bileşenli bir yapıda olduğunu ifade etmektedir. Buna ilaveten, Gentile'ye göre faşist kitleler faşist olmadan yalnızca Mussolini'ye itaat ederek -bir taklitçi olarak- faşist hareketin içine dahil olmuşlardır.[237] Gentile'nin bu yorumu esasen faşizmi görünenden görünmeyen bir fenomene çevirmektedir. Faşizm tanımında yaptığı gibi faşist kitlenin oluşumunu da kısıtlamakta ve daha ileri giderek hayali bir kitleye dönüştürmektedir. Gentile'nin temel iddiası bugün faşizmi incelerken faşizmin, faşizmden arındırıldığıdır. Bu durum ise faşizmi bayağılaştırıldığının bir göstergesidir.[238] Bugün faşizmin dönüşünden bahsetmek istiyorsak Gentile'ye göre *faşizm nedir?* ve *faşist kimdir?* Sorularını sormak ve tarihe başvurmak gerekmektedir.[239]

Gentile'nin faşizm tartışması anti-faşistler temelinde dönmektedir. Anti-faşistlerin, faşizmin geri döndüğü veya geri döneceği endişesine karşılık Gentile, faşizmin tarihsel bir olgu olarak geride kaldığını ve yeniden aynı şekilde canlanamayacağını ifade

[236] Gentile, a.g.e., s. 51-52.
[237] Gentile, a.g.e., s. 60-61.
[238] Gentile, a.g.e., s. 60.
[239] Gentinle, a.g.e., s. 101.

etmektedir. Bu ifade Umberto Eco'nun *ebedi faşizm* tezine de bir itirazı yansıtmaktadır. Ona göre ebedi olan bir faşizm yoktur. Ayrıca anti-faşistlerin bu tutumu, gençlerin faşizmin ebediliği efsanesiyle baş başa bırakılmaları[240] anlamını taşımaktadır. Tüm bu tartışmalardan sonra Gentile, *günümüz faşisti kimdir?* Sorusuna ise şöyle cevap vermektedir:

> *"Tarihsel faşizmin mirasçısı olduğunu düşünen, tarihsel faşizmin yöntem ve fikirlerine göre düşünen ve eylemde bulunan, tarihsel faşizmi çağrıştıran örgütlerde militanlık yapan, faşist bir devlet -Mussolini'nin devletinin tıpatıp aynısı olması gerekmez- ve ulus anlayışını hayata geçirmek isteyenler faşisttir. Ayrıca, İtalyan faşizmine özgü tipik jestleri, sembolleri, dilsel tercihleri, fikirleri inatla kullanan herkes faşisttir."*[241]

Gentile'nin faşist tanımına baktığımızda bugün faşizm üzerine araştırma yapan yazarların pek çoğu -özellikle Jason Stanley ve Federico Finchelstein gibi- bu unsurları günümüzde aradıklarını göstermektedir. Ayrıca yukarıda da belirttiğimiz gibi[242] pek çok neo-faşist olarak tanımlanan oluşum, örgüt ve siyasal partinin Gentile'nin sunduğu özellikleri taşıdığı görülmektedir. Bugün Trump ABD'de beyaz üstünlüğünü savunan ırkçı gruplara bağış yapmakta, göçmenleri sınır dışı ederek beyaz, Hıristiyan ve Amerikalı kimliğini pekiştirmeye çalışmakta ve Mussolini'nin sözlerinden alıntılar kullanmaktadır.

Bugün faşizmi incelemeye çalıştığımızda bizi yanılgıya düşüren en büyük sebeplerden biri onun iktidarda olmayışı ve silahlı mücadele yürütmemesidir. Tarihsel faşizm ise doğrudan silahlı mücadeleyle içli dışlıdır ancak çoğu yerde iktidara gelememişse de iktidarı kazandığı veya ele geçirdiği ülkeler olmuştur. Bu anlamda tarihsel faşizmin iktidar olması ve gösterişi, bizi bugünün faşizmini ararken de tarihsel faşizmin gösterişinin benzerini görmeye çalışmaya itmektedir. Oysa faşizmin örgütlenme, iktidar öncesi, iktidar hali ve iktidar sonrası gibi çeşitli dönemleri bulunmaktadır.[243] Bugün neo-

[240] Gentile, a.g.e., s. 45.
[241] Gentile, a.g.e., s. 147-148.
[242] Gentile, a.g.e., s. 47-50.
[243] P. Milza ve M. Benteli faşizmin evriminde üç aşamadan bahsetmektedirler. Birinci aşama hem sermayeye hem de devrimci güçlere karşı mücadele yürüten ve orta sınıfta doğan aşırı hareketlerin bunalımı neticesinde yaşanan gelişmedir. İkinci aşama, faşizmin iktidara gelmek üzere yönetici sınıfların ve devlet

faşistler, tarihsel faşizmdeki kadar gösterişli olmasalar da sonuç itibarıyla faşizmin halen mevcut olduğunu ancak gösterişini kaybettiğini söylemek mümkündür. Onun gösterişini kaybetmesi ise gösterişli zamanlarına dönmeyeceği anlamına gelmemektedir. Bunun için tarihsel şartların oluşması yeterlidir.

Enzo Traverso'ya göre Donald Trump otoriterlik, karizmatik liderlik, demokrasi karşıtlığı, kanunları yok sayması, insan haklarını alaya alması, ırkçı, homofobik ve kadın düşmanlığı ile klasik faşist bir örneği temsil etmektedir ancak onu klasik faşizmden ayrıştıran en büyük etken arkasında faşist bir kitle desteğinin olmamasıdır. Nitekim Trump Cumhuriyetçi Parti'nin adayıdır. Bu durum bir çelişki yaratmaktadır.[244] Bu noktada Traverso'nun yaklaşımına yönelik olarak *faşist kitlenin var olmayışı faşist politikayı yok sayar mı?* Sorusunu sormak yerinde olacaktır. Trump'ın kitlesi ABD tarihindeki en tepkisel kitlelerden birini yansıtmaktadır. Taraftarlarının Kongre'yi basması bunun tipik bir örneğidir. Traverso, klasik faşizmin eylemselliğini günümüzde de beklemekle bir yanılgıya düşmektedir. Esasen kurduğu çatı doğrudur. Klasik faşizm ve bugünkü faşizm arasında birebir benzerlik kurmak zordur çünkü tarihsel şartlar birebir aynı değildir. Toplum ve politika düzenli olarak değişime uğramaktadır. Fakat klasik faşizmin doğrudan ortadan kalkarak post-faşist olarak nitelenen ve klasik faşizmden kopuşu ifade eden bir yapıyı ortaya koymak da çeşitli çelişkiler yaratmaktadır. Esasen burada doğrudan bir kopuş yerine tarihsel bir evrimden-süreklilikten söz etmek mümkündür. Klasik faşist taraftarlar İkinci Dünya Savaşı sonunda tamamıyla bir anda ortadan kalkmadılar. Düşüncelerini devam ettirerek gelecek nesillere aktardılar. Ancak sosyal ve tarihsel dönüşüm faşist taraftarların dünyaya sağladığı uyumla beraber evrimleşti. Bu durum klasik faşizmin birebir olarak var olduğunu göstermese de faşizmin tamamıyla ortadan kalktığını da göstermemektedir. Traverso genel olarak ne faşizmin yokluğunu ne de varlığını savunmamaktadır. Bu bağlamda da çekimser bir tutum izlediğini söylemek mümkündür.

---

aygıtının iş birliğine -hem maddi açıdan hem de suç ortaklığı için- gereksinim duymasıdır. Bu sayede yalnızca ortak düşmana karşı iş birliği yürüten iki kanatlı iktidar bloku doğmuş olur. Üçüncü aşama ise iktidardaki faşizmdir. Yönetici sınıfların onunla uyumlu olmaları gerekmektedir. Henri Michel'e göre bu analiz yalnızca faşist İtalya ve Nazi Almanyası için geçerlidir. Ayrıca bknz. Henri Michel, faşizmler, Çev. Füsun Üstel, İletişim Yayınları, 2017, s. 21-23. İlaveten dördüncü aşama olarak iktidardan sonraki faşizm döneminden bahsetmek mümkündür.

[244] Enzo Traverso, Enzo Traverso ile Faşizmin Yeni Çehreleri -Post faşizm sarkacı-, Çev. Yiğit Atılgan, https://birartibir.org/post-fasizm-sarkaci/, Erişim Tarihi: 13.03.2025

Gaspar Miklos Tamas çağdaş dünyada faşist kalıntıları resmetmek için post-faşizm kavramını türetmiştir. Tamas'ın post faşizm olarak tanımladığı durumda bir dizi politika, uygulama ve ideoloji toplumu tehdit etmektedir. Bu uygulamalar[245] seçim demokrasisini ve temsili hükümeti ortadan kaldırmadan, devrimci ve şiddet yanlısı olmadan küresel kapitalizmde kendilerine yol bulmaktadırlar. Tamas'a göre faşizm, aydınlanma çağının evrensel vatandaşlığı fikriyle bir kopuşu ifade etmektedir. Başka bir deyişle, evrensel ile ulusal olan arasında bir ayrım yapılmaktadır. Bu bağlamda çağdaş post-faşizm modern dönem öncesinde olduğu gibi vatandaşlığın insanlık durumundan daha ziyade ayrıcalıklı bir hal almasını tanımlamaktadır. Başka bir anlatımla, vatandaşlık, evrensellikten ulusal sınırlar içerisinde belirlenen bir form almaktadır. Bu durum ise kitlelerin vatandaşlıktan dışlanması anlamını taşımaktadır.[246]

Genel olarak değerlendirecek olursak Tamas, klasik faşizmle aynı olmayan ama çeşitli duyguları-kalıntıları taşıyan bir tür post-faşizm ya da faşist olmayan ama faşizme benzeyen ya da babalarına -tarihsel faşizme- benzemeyen evlatlarından -post faşizm- söz etmektedir. Aynı şekilde Traverso'da da bu kaygan zemini görmekteyiz. Başka bir anlatımla, kategorizasyonun biçimsizliği. Bu yaklaşım bugün hem faşizmin var olmadığı hem de var olduğu anlamını taşıdığı için çelişkilerle dolu kaygan bir zemini ifade etmektedir.

Çalışmamızda daha önce de belirttiğimiz üzere Robert O. Paxton'ın bugünün faşizmini ararken sunduğu formül çağdaş faşizmi tanımlamadaki problemleri çözebilecek bir yaklaşıma dayanmaktadır. Ona göre:

> *"Eğer faşizmin güncel bir formda tekrar canlanmasından, tam bir tekerrürü değil de işlevsel benzerlerinin ortaya çıkmasını anlarsak, o zaman faşizmin tekrarlandığını söyleyebiliriz. Fakat meseleyi, görünür simgelere takılmadan, faşizmin gerçekte nasıl işlediğine dair akıllıca bir karşılaştırma yaparak anlamaya çalışmalıyız."*[247]

[245] Bugün proto-faşizm ya da neo-faşizm olarak adlandırabileceğimiz.
[246] Gaspar Miklos Tamas, Post-fascism, https://autonomies.org/2018/11/gaspar-miklos-tamas-post-fascism/, Erişildiği Tarih: 13.03.2025.
[247] Paxton, a.g.e. s. 292.

Paxton'ın verdiği formül çalışmamız için temel işleyişi yansıtmaktadır. Bu anlamda faşizmin tarihsel, sosyal, ekonomik vb. biçimlerde birebir tekerrürünü aramak yerine onun işlevsel özelliklerine ve nasıl işlediğine yöneleceğiz. Öncelikle çağdaş faşizmi ararken beklenilen ve faşizmi anlamadaki dezavantajlar şu şekildedir:

1- Almanya ve İtalya örneğinin baskınlığı,
2- Faşizmin iktidarı,
3- Şiddete dayanan eylem,
4- Açık bir şekilde partilere ve liberal demokratik düzene karşı savaş.

Bu dezavantajlar bugünkü faşizme karşı olan bakışımızı doğrudan etkileyen unsurlar olarak görülebilirler. Çünkü bu unsurlara baktığımızda faşizmin işlevsel özelliklerini görmek ve nasıl işlediğini anlamak mümkün değildir. Esasen iktidara gelmiş ve şiddete dayanan eylem gösteren faşizm, artık faşizmin doruk noktasını ifade etmektedir. Oysa hareketler asla doruk noktalarında başlamamaktadırlar. Faşizmin hem bir ideoloji hem de hareket olmasından kaynaklı olarak onun temeline indiğimizde çeşitli şikayetlerine odaklanmalıyız. Çünkü bu şikayetler faşizmin ortaya çıkma sebeplerini bize vermektedirler. Tıpkı çalışmamızın başında yaptığımız gibi faşizmin düşünsel ve toplumsal kökenlerini irdelemek gerekmektedir. Bu nokta hareketin oluşmasını sağlayan noktayı ifade etmektedir. Hareket doğduktan sonraki aşama iktidara ulaşma hedeflerinin olduğu kısımdır. Bu süreçte hareket iktidara ulaşsın ya da ulaşamasın faşist eylemler yürütür. Tarihsel faşizm iki savaş arası dönemi ifade etmekteydi ve savaş ruhuna uygun bir şekilde eylem gösterdi. Ancak Nazi Almanyası'ndaki kadar kanlı eylemlerin olmadığı faşizmler de bulunmaktaydı. Bugünün faşizmi belki doğrudan silaha dayanmamakta ama sözel bir şiddeti bünyesinde barındırmaktadır. Bu şiddete dayanan dil kimi zaman ırkçı kimi zamansa homofobik bir yapıyı sergilemektedir.

2.3. Faşizmin Anatomisi: Robert O. Paxton

Çağdaş faşizm incelemelerinden birisi de Robert O. Paxton'ın kaleme aldığı *Faşizmin Anatomisi (2020)* adlı eserdir. Paxton çalışmasında faşizmi salt bir ideolojiden öte tarihsel

ve bir hareket olarak ele almaktadır. Bu anlamda teorik içeriğini ele alsa da pratiğine daha fazla odaklandığı görülmektedir. Nitekim Paxton'ın dediği gibi "faşistlerin yaptıklarının bizim için en az söyledikleri kadar önemli"dir.[248] Paxton aynı zamanda faşizmin çeşitliliği ve karmaşıklığına vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda faşizmin nasıl incelediğine odaklanmaktadır. Onun faşizm incelemesi Marksist faşizm okumalarından ayrışmaktadır çünkü Paxton faşizm ve kapitalizm arasındaki ekonomik temelden daha çok faşizmin hükümete dokunmama politikaları, kitlelere güvensizliği aşılaması ve güç kullanmayı reddetmesi nedeniyle liberalizme karşı olan savaşını ele almaktadır. Paxton bugün faşizmin artık gömleklerin renginden öte normatif tanımlar aranması gerektiğine inanmakta ancak yine de belli bir hareket listesi sunmaktadır.[249] Çalışmasında tarihsel bir akış çizmekte, faşizmi boyutlarıyla birlikte ele almaktadır. Bunu yaparken de hem faşizm üzerine yazılanları tartışmaya açmakta hem de çalışmasının sonunda faşizm tanımına girişmektedir. Bu tanıma ulaşmak için ise faşizmin tarihsel gelişimini irdelemeyi öncelemektedir. Paxton faşizmin uzaktan görüntüsünü ve imgelerini şu şekilde tarif etmektedir:

> *"Kendinden geçmiş bir topluluğun önünde nutuk çeken şovenist bir demagog; uygun adım yürüyen gençlerin disiplinli bir şekilde oluşturduğu sıralar; kötü gösterilmiş bir azınlığın mensuplarını döven renkli üniformalar giymiş militanlar; şafak vakti yapılan baskınlar ve ele geçirilmiş bir şehirde geçit resmi yapan zinde askerler."*[250]

Paxton bu imgelerin bazılarının yüzeysel olduğunu ileri sürmekte ve tarihsel faşizmi tarif etmede kullanılan[251] bu tanımlamayı tartışmaya açmaktadır. Örneğin bu tanımda lider önemli bir konuma yerleştirilmektedir. Faşizm için lider elbette temel aktörlerden birisidir ancak yalnızca lidere odaklanıldığında kitle gözden kaçmaktadır. Kitlenin gözden kaçması pek çok dezavantaj yaratmaktadır. Bunlardan bir tanesi, faşizmin dinamiğini anlamada eksiklik yaratmasıdır. İkincisi ise lidere ve onun propaganda gücüne yönelerek

[248] Paxton, a.g.e., s. 26.
[249] Harry Harootunian, The Future of Fascism, Radical Philosophy, 136, Mar/Apr, 2006, p. 28.
[250] Paxton, a.g.e., s. 23.
[251] Emilio Gentile'nin tarihsel faşizmi de bu tanıma benzerdir.

kitlenin masumlaştırılmasıdır. Bu nedenle Paxton, lider ile ulusun, parti ile sivil toplumun etkileşimlerine karşılıklı olarak odaklanmaktadır[252].

Paxton, klasik tanımdaki gibi faşizmin doğrudan bir anti-Semitizm olduğu tezine de karşı çıkmaktadır. Paxton'a göre faşizmin anti-Semit olarak görülmesi bir yanılgıdan ibarettir. Çünkü faşizmin özünün anti-Semitist olduğunu söylemek sorunludur.[253] Paxton İtalyan faşizminin temelde anti-Semitist olduğunu reddetmektedir. Ona göre anti-Semitizm daha çok Nazi Almanyası'na ait bir şeydir. Çünkü Mussolini'nin taraftarları arasında Yahudiler bulunmaktadır.[254]

Bir diğer yanılgı ise faşizmin doğrudan anti-kapitalist olmasıdır. Özellikle çalışmamızda da yer verdiğimiz üzere çoğu Marksist yazar faşizmi finans kapitalin bir uzantısı, kapitalizm radikal noktası ya da acil durumda yardımına koşan silah[255] olarak görmektedir. Ancak Paxton'a göre faşizm, ister kapitalist olsun isterse de sosyalist her türlü uluslararasılaşmaya, küreselleşmeye ve kozmopolitliğe karşı çıkmaktadır.[256][257] Faşistler iktidara gelmeden önce her ne kadar finans kapitale karşı söylem gösterseler de iktidara geldikten sonra anti-kapitalist bir tutum izlememişlerdir.[258] Fakat buna karşılık sosyalizme karşı mücadele şiddetlenerek devam etmiştir. Örneğin ilk iş grevleri yasaklamışlardır.[259]

Faşizmin burjuvaziye karşıtlığı ise sosyalistlerin söyledikleri gibi işçinin elinden artı değerini aldığı için değil, ruhsuz ve bireyci olmasından kaynaklanmaktadır.[260] Burjuvazinin bireyci ve kazanca yönelik yaklaşımı ulusun ruhunu zedelemekte ve onu güçsüz bırakmaktadır. Oysa faşizm güçlü bir ulusu inşa etmeyi amaçlamaktadır. Öyle ki

[252] Paxton, a.g.e., s. 23
[253] Bu noktada faşizmin anti-Semitist olmaktan öte bir düşman mitosuna dayalı olduğu söylenebilir. Faşizmin düşmanları hem içerde hem dışarıdadır fakat bu düşman Yahudiler olması gerekmemektedir. Başka coğrafyalarda başka düşmanlar yaratılmaktadır. Örneğin 21. Yüzyılda Avrupa'da yaygın olarak görülen Müslüman karşıtlığı.
[254] Paxton, a.g.e., s. 24-25.
[255] Paxton'a göre bu fikri savunan ve Marksist olmayan araştırmacılar da bulunmaktadır. s. 26
[256] Paxton, a.g.e., s. 27.
[257] Buradaki gaye ise ulus kimliğinin yitirilmemesidir.
[258] Faşistlerin anti-kapitalizmi yabancı sermaye ve içeride düşman olarak görülen topluluğa karşıdır. Ulusun güçlenmesini engelleyen sermayeye karşı bir mücadeleye girişilmektedir.
[259] Paxton, a.g.e., s. 25-26.
[260] Paxton, a.g.e., s. 27.

bu ulus dava ve lider uğrunda canını vermekten kaçınmamalı ve her daim çalışmaya devam etmelidir.

Paxton'a göre faşizm, özel alanı da işgal etmiştir. Böylece kamusal ve özel alanı yeniden düzenlemiştir. Vatandaşlık pratiğini anayasal haklardan çıkararak ulusa ve davaya karşı riayet etmeye dönüştürmüştür. Bu bağlamda faşizm, bireysel olandan kolektif olana doğru bir geçişi ifade etmektedir.[261] Bir diğer soru ise faşizmin sağ veya sol yelpazenin nereye yerleştirileceğidir.[262] Paxton'a göre faşizmin sağ veya sol olma durumu muğlaktır. Her ne kadar sola karşı muhafazakârlar ve seçkinlerle iş birliğine girişse de birçok noktada onlardan ayrılmaktadır. Faşizm burjuvazinin uyuşukluğunu eleştirmekte ve ulusu tek bir çatı altında toplamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda faşizmin sağ ya da sol olma derdinden çok ulusu, sınıfsız bir şekilde tek bir *dava* uğrunda toplama hedefi bulunmaktadır.[263]

Bir diğer tartışma faşizmin modernliğe karşı konumudur. Paxton'a göre faşizm modern şehirlere, şehir hayatına, materyalizme ve ruhsuzluğa karşı çıkmakta, onun yerine kırsal hayat ütopyasını yüceltmektedir. Fakat faşizmin kendisi sanayiler, uçaklar, otobanlar, teknoloji, silahlar ve teknikle yükselmiştir. Bu durum ise faşizmin modernizme karşı bir tepki duyduğunu şüpheye düşürmektedir. Paxton'a göre faşizm, modern bir diktatörlük yaratmıştır.[264] Onun modern veya modern olmama durumuna evet-hayır olarak cevap vermek mümkün değildir.[265]

Paxton klasik despotluk ve faşizm arasında bir ayrıma da gitmektedir. Ona göre faşizm klasik despotluktan öte ulusu tek bir davaya örgütlemeye çalışmaktadır. Klasik despotluğu ve eski dönemleri düşündüğümüzde bu çeşit bir aşırı milliyetçilik görmek oldukça zordur. Bu durum ise faşizmi modern döneme ait bir ideoloji-hareket yapmakta ve klasik despot yönetimlerden ayırmaktadır.[266] Paxton'ın faşizm ve klasik despotizm arasındaki farkı ortaya koyması aynı zamanda Gentile'nin faşizmin tanımından yola

[261] Paxton, a.g.e., s. 28.
[262] Benzer tartışmayı Roger Griffin de yapmaktadır. Çalışmamızın devamını Griffin'in tartışmasını da ele alacağız.
[263] Paxton, a.g.e., s. 29.
[264] Paxton, a.g.e., s. 29-31.
[265] Paxton, a.g.e., s. 33.
[266] Paxton, a.g.e., s. 358-359.

çıkarak onu modern tarih öncesine ve klasik despotlarla birleştirmesine karşı bir cevap olarak da okunabilir.

Paxton'a göre faşizmin uzlaşılamamış bir tanımı olmasından dolayı ve genelde faşist kelimesinin hor kullanılmasından dolayı faşizmin tanımından vazgeçmek mümkün değildir. Ona göre faşizm kavramı gerekli bir kavramdır çünkü "yirmi birinci yüzyılın nelerden kaçınması gerektiğini en açık bir şekilde, faşizm üzerine düşünerek görebiliriz."[267] Ayrıca bugün liberalizm pek çok anlamda kullanılmakta ve çeşitli şekillerde uygulanmaktadır. Aynı şekilde komünizmin de pek çok farklı örneği bulunmaktadır. Ancak ne liberalizm ne de komünizm yok sayılmakta ya da tanımları es geçilmektedir. Paxton'a göre komünizmin Rusya, İtalya ve Kamboçya'da farklı anlamlar taşıması komünizm ideolojisinden şüphe duymamıza yol açmamaktadır. Aynı şekilde, Viktorya dönemi Britanyası'nda, Üçüncü Cumhuriyet Fransası'nda veya Bismarck'ın Alman Reich'ında liberalizmin farklı varyasyonlarından dolayı liberalizm düşüncesi de rafa kaldırılmamaktadır. Bu noktada Paxton'a göre tartışılması gereken kavram faşizm değil, liberalizmdir. Çünkü liberalizm Amerikalılara göre aşırı sol gibi görünürken, George W. Bush, Ronald Reagan ve Margaret Thatcher gibi isimler de liberal olarak anılmaktadırlar.[268]

Bu çerçevede faşizmin varlığı liberalizmdeki kadar karmaşık görünmemektedir. Oysa faşizm 20. Yüzyılı belirleyen en etkili ideolojilerden biridir. Bu sebeple faşizm kavramı irdelenmelidir.[269] Ayrıca liberalizmin dönemsel olarak çeşitli şekillerde adlandırıldığına baktığımızda -ve diğer ideolojilerde olduğu gibi- faşizmin de dönemsel olarak farklı şekillerde -ortak bir ideal tip unsurları bulunarak- adlandırılması mümkündür. Çalışmamızda daha önce de değindiğimiz gibi faşizm olup bitmiş ve bir anda ortadan kaybolmuş bir hayalet değildir. Faşizm, ulusları güçlü tutmaya çalışan ve aşırı milliyetçi bir yapıdır. Milliyetçiliğin sonlanmayacağı bir dünyada faşizmin sonlanması da mümkün değildir. Bu noktada hem Paxton'ın açıklamaları hem de bizim açıklamalarımızla birlikte Gentile'nin faşizmi bir hayalete dönüştürme çabasından ayrılmaktayız.

[267] Paxton, a.g. e., s. 46.
[268] Paxton, a.g.e., s. 46
[269] Paxton, a.g.e., s. 45-46.

Paxton faşizmi incelerken Almanya ve İtalya örneklerini ele almakta ve tarihsel bir akış izleyerek incelemelerinin sonunda faşizm tanımını ortaya koymaktadır. Paxton'a göre faşizmi anlamak için onun *tarihini ve* bir *hareket* olan tarafını da incelemek gerekmektedir. Bu sebeple Paxton faşizmi beş aşamada ele almaktadır:[270]

- Birinci Aşama: Faşist hareketler yaratma,
- İkinci Aşama: Kök salma,
- Üçüncü Aşama: İktidara gelme,
- Dördüncü Aşama: İktidarı kullanma,
- Beşinci Aşama: Uzun vadede radikalleşme mi entropi mi?

Paxton tarihsel bir akış ortaya koyduktan sonra faşizm tanımına yönelmektedir. Öncelikle onun Roger Griffin'e yaptığı atıf göze çarpmaktadır. Paxton, Griffin'in faşizme dair yaptığımı *palingenetik bir popülist aşırı-milliyetçilik* tanımını vurgulamakta ve faşizme dair en genel kabul gören tanım olarak nitelendirmektedir.[271] Paxton'a göre faşizm, "Halkın çöküşü, aşağılanışı ya da mağduriyetine dair takıntılı bir fikirle ve bunların yerini alacağına inandığı birlik, enerji ve saflık kültleriyle belirlenen bir siyasi davranış biçimi"dir.[272] Faşizm, geleneksel seçkinlerle zorunlu bir ortaklığa girmiş, milliyetçi militanların yer aldığı bir kitle partisini ifade etmektedir. Bu parti ve hareket yapısı demokratik özgürlükleri ortadan kaldırmış, şiddet kaynaklı bir eylem metodu kullanmış ve başka topraklara yayılmayı amaçlamıştır.[273]

Paxton'ın faşizm tanımı incelendiğinde onun faşizmin daha çok hareket boyutuna odaklandığı anlaşılmaktadır. Bir hareket olarak faşist kitle, anti-demokratik, saldırgan ve aynı zamanda yayılmacı bir ulusu-ruhu ifade etmektedir. Gentile'den farklı olarak totaliterlik ve yurttaşlık dini vurgularını Paxton'da görmemekteyiz. Ancak bir farklılık olarak faşizmi doğrudan kitle ve eylem bağlamında ele aldığı çarpmaktadır. Faşist kitle ve onun eylemselliği, mağlubiyet ve duyduğu öfkeden kaynaklanmaktadır. Paxton faşizmin kitle hareketliliğini ve eylemselliğini öne çıkarsa da onun fikirsel boyutunu da

[270] Paxton, a.g.e., s. 49.
[271] Paxton, a.g.e., s. 46-47.
[272] Paxton, a.g.e., s. 363.
[273] Paxton, a.g.e., s. 363.

görmezden gelmemektedir. Faşistler her ne kadar düzenli olarak değişikliklere gitseler de ne arzuladıklarını bilmektedirler. Bu sebeple düşünceler, faşizm incelemelerinde dışarıda bırakılamayacak unsurlardır. Bu bağlamda faşizm, "ne kendi programının sorunsuz bir uygulamasından, ne de pervasız bir fırsatçılıktan ibarettir."[274]

Paxton faşist eylemlerin kökeninde yer alan düşünceleri yine faşist eylemselliğe bakılarak görülebileceğini ifade etmektedir. Bu eylemler ise daha çok içgüdüsel duygulardan oluşmaktadırlar. Paxton bu içgüdüsel duyguları ve faşist eylemselliği çalışmasının ikinci bölümünde *harekete geçirici tutkular* olarak adlandırmaktadır. Bunlardan birincisi, geleneksel çözümlerin problemi çözmede yetersiz kaldığı bir kriz duygusudur. İkincisi, bireysel ve evrensel haklardan önce belirli bir grubun[275] üstün olarak görülmesi ve bireylerin bu grubun hiyerarşik yapısı altında itaat etmekten başka yollarının olmamasıdır. Üçüncüsü, ulusun ya da faşist kitlenin mağdur konumda yer aldığı inancıdır. Faşist kitle iç ve dış düşmanlara karşı yürüttüğü her eylemi, bu mağduriyetlik çerçevesinde haklı kılmakta, başka bir ifadeyle eylemi, *günah-suç* olmaktan çıkarmaktadır. Dördüncüsü, faşist oluşumun, bireyciliğe dayanan liberalizm, yabancı düşmanların etki gücü ve sınıf çatışmasıyla yok olma korkusudur. Beşincisi, faşist kitlenin saf bir cemaat yaratma ihtiyacıdır. Altıncısı, faşist grubun ulusun kaderini tayin edecek bir lidere duyduğu ihtiyaçtır. Yedincisi, liderin soyut ve evrensel akıldan daha üstün olarak görülmesidir. Sekizinci, faşist kitlenin başarısına yönelik şiddetin ve iradenin etkili olması gerekliliğidir. Dokuzuncusu, seçilmiş faşist elitlerin herhangi bir kanun kısıtı olmadan[276] ötekilere hükmetme hakkının bulunmasıdır.[277]

2.4. Faşizmler: Henri Michel

Henri Michel, *Faşizmler (2017)* adlı çalışmasında faşizmi kısa bir teorik incelemeye tabi tuttuktan sonra onun tarihsel boyutuna odaklanmaktadır. Faşizmin tarihi üzerine yapılmış çalışmalara bakıldığında Michel'in yaptığı analizin oldukça kapsamlı olduğu görülmektedir. Michel faşizmin örneklerini İtalya, Almanya, Fransa, Avrupa geneli ve

[274] Paxton, a.g.e., s. 364.
[275] Ulus için sorumluluk taşıyan kişilerden oluşan bir grubun.
[276] Tıpkı Schmittyen bir tanımlama olan olağanüstü hâl durumu gibi.
[277] Paxton, a.g.e., s. 364.

Avrupa dışı[278] bağlamında incelemektedir. Faşizmin tarihsel örneklerini inceledikten sonra ise faşizm üzerine bir denemeye girişmektedir.

Henri Michel'in faşizm çalışması, Robert O. Paxton'dan farklı bir analizi ifade etmektedir. Paxton faşist hareketin evrimsel aşamalarına odaklanmaktadır çünkü faşizm fikriyatının ötesinde eylemsel yanı ve yapıp ettikleriyle onun karakterini ortaya çıkarmak istemektedir. Bunu yaparken de onun tarihsel boyutunu ele almaktadır. Henri Michel ise Paxton'dan farklı ve daha geniş boyutlu tarihsel bir araştırmayla faşizmin yalnızca bir örneğinin olmadığını, coğrafya, tarih ve toplumsal anlamda birçok örneğinin olduğunu ileri sürmektedir. Bu farklılıkları ise *faşizm değil faşizmler* olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda Michel'e göre faşizm tek bir boyuttan öte birçok boyuta ve örneğe sahip bir çeşitliliktir. Nitekim her toplum faşizmi kendisine göre deneyimlemektedir. Bu deneyim ise geleneklere, karaktere, tarihe, ekonomiye, kültüre vb. unsurlara göre farklılıklar doğurmaktadır.

Michel faşizmin ideolojik boyutunu faşizmin retleri ve kabulleri olarak analiz etmektedir. Bu anlamda faşizmin ne olmadığı ya da neleri kabul etmediği sorusuyla işe başlamaktadır. Michel'e göre faşizmin retleri şunlardır:

- Aydınlanma felsefesinin ve Fransız Devrimi'nin etki ettiği 19. Yüzyıl liberal toplumu,
- Demokrasi,[279]
- Parlamenter sistem,
- Siyasal partiler,
- Entelektüalizm,
- Akıl ve mantık,
- Marksist sosyalizm,
- Kendinden önce gelen dönem.

[278] Japonya, Güney Amerika, Afrika ve Amerika Birleşik Devletleri.
[279] Liberal demokrasi.

Faşizm 19. Yüzyıl liberal toplumunu eleştirmektedir çünkü faşizme göre insanlar eşit değildirler. İnsanlık ise doğası gereği iyi değildir. Bu anlamda faşizm, sosyal Darwinizmi benimsemekte ve insan doğasının doğa olarak kötü olduğunu ileri sürmektedir. Faşizm aynı zamanda demokrasiyi reddetmektedir. Demokrasi, egemenliğin baskı altına alarak ulusal çıkarları korumayı başaramamakta ve ulusu yozlaştırmaktadır. Parlamenter sistem ve siyasal partiler ise demokrasinin uzantılarıdır. Parlamenter sistem yalnızca kısır bir döngüyü ifade etmektedir. Bu noktada faşizm, ulusu temele koyarak, parlamenter sistemin ulusun gerçek çıkarlarına hizmet etmediğini, onun bir laf kalabalığı yaparak oyun çevirdiğini ileri sürmektedir. Partiler ise çoğulcu yapıyı temel alarak bölünmeyi kolaylaştırmakta ve tartışmaları doğurmaktadır.[280][281]

Faşizmin bir diğer reddi entelektüalizm ve akıl-mantıktır. Faşizme göre mantık, yaşamsal alanı boğan bir unsurdur. Faşizm ayrıca entelektüalizme de karşı çıkarak onun yerine iç güdüyü koymaktadır. Bu bağlamda faşizmin iç güdüsü, mantık ve entelektüalizmden öç almayı amaçlamaktadır. Faşizm, şiddetin erdemini savunmakta ve eylem kültürünü yüceltmektedir.[282]

Faşizm aynı zamanda sınıf mücadelesini temel aldığı için Marksist sosyalizme de karşı çıkmaktadır. Marksizmin tarihi geri döndürülecek bir şey olduğu ifadesine inanmamaktadır. Marksizmin sınıf mücadelesi ise faşizm için bir karşıtlığı barındırır. Çünkü faşizm sınıf mücadelesi yerine ulusun birliğini savunmaktadır. Bu bağlamda faşizm her şeyden öte aşırılığa ve zirve noktasına ulaşmış bir *milliyetçilik* olarak görülmektedir. Faşizm milleti kutsallaştırmakta ve onu en yüce değer olarak görmektedir.

Faşizm kendisinden önce gelen dönemi de reddetmekte ve kendisini devrimci olarak nitelemektedir. Ancak buna karşılık faşizm milleti efsanevi bir geçmişte yeniden kurgulamaktadır. Başka bir ifadeyle, efsanevi bir geçmiş-mit yaratmaktadır.[283]

[280] Michel'in bu incelemesi Carl Schmitt'in politik teorisini yansıtmaktadır. Bu anlamda Michel'in faşizmin düşünce yapısında Schmitt'i temel aldığı söylenebilir.
[281] Michel, a.g.e., s. 8-9.
[282] Michel, a.g.e., s. 8.
[283] Michel, a.g.e., s. 9

Faşizmin retleri olduğu gibi aynı zamanda kabulleri de bulunmaktadır. Henri Michel'e göre faşizmin kabullerini ifade eden anahtar kelimeler şunlardır:

- Millet,
- Güç,
- Otorite,
- Lider,
- Propaganda.

Faşizm milleti-ulusu temel almaktadır. Milletin yaşamının güvence altına alınması ve onun zenginleşmesi için ise *güç ve otorite* gereklidir. Bu anlamda adalet nosyonu doğrudan devlete bağlı işlemeli ve devletin emirlerini uygulamalıdır. Bu güçlü ve otoriter devlet ise Tanrı tarafından millete-ulusa ya da wolka gönderilen ve bir rehberi-kurtarıcıyı ifade eden *şef-lider* tarafından yönetilmelidir. Bu bağlamda millet ve devlet, liderin bedeninde somutlaşmaktadır. Lider ise egemenliğinin kaynağını doğrudan Tanrı'dan almakta ve karizmasıyla milleti refaha eriştirmeye çalışmaktadır. Nitekim lider, her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen bir bilge-kurtarıcı rolündedir. Milleti refaha eriştirirken de *propagandayı* temel araç olarak kullanmaktadır.[284]

Michel'in faşizm üzerindeki temel tezi onun tek bir boyuttan öte pek çok boyuta sahip olduğudur. Bu anlamda hem faşizm hem de faşizmler bulunmaktadır. Milliyetçilik ise hem faşizme hem de faşizmlere esin kaynağı olmuştur.[285] Yine aynı şekilde milliyetçilik, faşizmlerin de karşı karşıya gelmesinin bir sebebidir. Michel'e göre faşizm aynı itici güçlerden beslense de her coğrafyada benzer yöntemlerle iktidara gelmemiştir. Faşizmi tanımlayan ortak özellikler, bütün faşizmlerde aynı önemi taşımamaktadırlar. Bu bağlamda bazı özellikler, bazı faşizmlerde daha büyük öneme sahipken, bazılarında ise aynı seviyede önem görmemektedirler.[286]

[284] Michel, a.g.e., s. 10.
[285] Michel, a.g.e., s. 23.
[286] Michel, a.g.e., s. 24.

Michel'in faşizmler tezi incelendiğinde, onun faşizmin temel ögesini milliyetçilik olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, bir ideolojiyi oluşturan birçok ilke bulunsa da bazı ilke ve ilkeler o ideolojinin çekirdeğini oluşturmaktadırlar. Michel'e göre ise *faşizmin çekirdek ilkesi milliyetçiliktir.* Michel'e göre faşizm, kapitalizm ve Bolşevikliğe karşı çıkan, liberal demokrasiyi reddeden, lider tarafından idare edilen, tek bir yönetim çatısı altında birleşilen ve propaganda ile yayılan ve güçlenen bir millet içinde farklı bir iş birliği sunmaktadır. Bu anlamda da dünya çapında büyük bir hadisedir.[287]

Henri Michel, Faşistler adlı eserinin son kısmında faşizme yönelik gözlemlerde bulunmaktadır. Michel'e göre faşizm, manevi bir olguya, sapkın bir milliyetçiliğe veya kapitalizmin uzantısı olan bir araca indirgenemeyecek kadar değişken ve çeşitli tarihsel bir bütünlüğü ifade etmektedir. Bu anlamda faşizm üzerine onun iktidara gelişi, insani boyutu, hedefleri ve metotları üzerine çeşitli gözlemlerde bulunmak gerekmektedir. Birinci gözlem, faşizmin olağanüstü bir dönemde ve Avrupa bunalımı içerisinde ortaya çıktığıdır. Bu dönem büyük bir krizi ifade etmektedir. Bu krizde insanlar umutsuz, ekonomik ve psikolojik olarak tükenmiş durumdadırlar. Bu tükenmişlik durumu insanlarda nefrete yol açan ve kışkırtıcı etkiler yaratmıştır.[288] İkinci gözlem, faşizmin sınıflararası bir olgu olduğudur. Faşizm her ne kadar orta sınıfla ilişkilendirilse ve bu ilişkisellik anlam taşısa da geniş bir halk onayı da almıştır. Buna ilaveten aydınlar[289] tarafından da desteklenen faşizm genel olarak ulusal bütünlüğü ifade etmekte ve koşullar tekrar oluştuğunda bu ulusal bütünlük faşizme başvurma gereksinimini tekrar hissedebilir.[290] Bu noktada Bardeche'den alıntı yapan Michel, "içtenlikle yurt sever olan her insanın içinde faşizmin tohumu"[291] bulunduğunu öne sürmektedir.

Michel'e göre faşizm, Bolşevizmin düşman kardeşidir. Bu bağlamda Michel faşizmin, Bolşevizmle olan mücadelesinde Bolşevizmden borç aldığını ifade etmektedir. Benzer şekilde Maurice Duverger *Siyasi Partiler (1986)* adlı çalışmasında Hitler Almanyası ve Stalin Rusyası'nı iman edenler parti tipi bağlamında incelemiştir. Başka bir ifadeyle,

[287] Michel, a.g.e., s. 13.
[288] Michel, a.g.e., s. 127.
[289] Michel faşizmi destekleyen aydınlar olarak Heidegger, Yeats, T.S. Eliot, Ezra Puond, Pirandello, Richard Strauss, Kondrad Lorenz, Celine, Drieu la Rochel'i örnek olarak sunmaktadır.
[290] Michel, a.g.e., s. 128.
[291] Bardeche'den Aktaran; Michel, a.g.e., s. 128.

Duverger'ye göre faşizm ve sosyalizm aynı aileye mensup parti tipolojilerini yansıtmaktadırlar.[292] Bu bağlamda faşizmin ve sosyalizmin esasen birbirlerine benzemeyen kardeşler olduğu iddia edilebilir. Teorik içerik farklı olsa da kitle mobilizasyonu, çalışma biçimi ve doktorine olan bağlılık yönünden benzerlikler taşımaktadırlar.[293] Michel'e göre faşist diktatörlük, proleter diktatörlükten başka seçeneği kalmayanlar düşündüğü son çare olarak görülebilir.[294]

Michel, faşizmin *düzen, yurtseverlik, disiplin, grup dayanışması ve otorite* gibi geleneksel manevi değerleri sapkınlaştırdığını ifade etmektedir. Bu anlamda bir çöküş anı inancı doğduğunda, güvensizlik, düzensizlik ve ekonomik kriz arttığında insanların yitik bir otorite nostaljisine yönelebilme durumu bulunmaktadır. Böyle bir kriz anında faşizm, demokrasinin kronik hastalığına karşı bir reçete olarak yeniden doğabilir. Bu durumda şef, yitik halde olan ulusun canlanması için insanları ve orduyu kendi etrafında toplayabilir.[295]

Henri Michel çalışmasını iki savaş arası dönemde ve olağanüstü bir durumda ortaya çıkan, sonunda yenilgiye uğratılan faşizmin tamamıyla yok olmadığını öne sürmektedir. Ona göre faşizm, deri değiştirerek küllerinden yeniden doğacak[296] olan sahte bir *Phoenix*tir.[297]

2.5. Palingenetik ve Popülist Aşırı Milliyetçilik Olarak Faşizm: Roger Griffin

Faşizm çalışmalarının önde gelen isimlerinden biri olan Roger Griffin *Faşizmin Doğası (2019)* adlı eserinde faşist minimumun bir ideal tipini oluşturmaya çalışmaktadır. Bu anlamda Griffin'in yarattığı *türdeş faşizmin ideal tipi,* faşizm incelemelerinde kullanılabilecek bir anahtar görevi görmektedir. Nitekim Griffin'in *Decentering*

[292] Maurice Duverger, Siyasi Partiler, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, 1986.
[293] Katı ideolojik hareketler çatısı altında ele alınan faşizm ve sosyalizmin benzer özellikleri için ayrıca bknz. Karaduman, a.g.e. 2020.
[294] Michel, a.g.e., s. 128.
[295] Michel, a.g.e., s. 129.
[296] Michel, a.g.e., s. 130.
[297] Phoenix'in beş yüz ya da bin yıl sonra yanarak küllerinden yeniden doğacağına inanılmaktadır. Başka bir anlatımla, yeniden dirilişi sembolize etmektedir.

Comparative Fascist Studies (2015) Adlı makalesinde açıkladığı gibi *faşizm* terimi genel bir ideoloji terimi olarak kabul edilmektedir. Griffin'e göre faşizm yalnızca İtalya'ya özgü değil, yirminci yüzyılın yeni bir aşırı milliyetçilik türevidir. Bu bağlamda faşizmin her varyantı *yabancı düşmanı milliyetçiliğin* etrafında şekillenen benzersiz tezahürleri barındırmaktadır. Ancak ideal tip ve diğer tüm imgeler metaforik olarak kullanılmaktadır.[298] Bu anlamda Griffin genel faşist ideoloji kuramına ilişkin bir ideal tip ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de ideal tip kavramını Max Weber'den ödünç almakta ve Weberyen bir metot izlemektedir. Faşizm tanımları karmaşık ve çok çeşitli olsa da onun ideal tipini oluşturmak bize faşizmi arama çalışmasında katkılar sunmaktadır. Bu nedenle faşizmin tanımından öte ideal tipini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de asgari bir faşizm tanımına girişmektedir. Bu tanımlama faşizmin, palingenetik bir popülist aşırı milliyetçilik olduğudur.

Griffin'e göre faşist ideal tipin karşılaması gereken çeşitli şartlar bulunmaktadır. Bu şartlardan ilki İtalyan faşizmi ve onunla ilişkilendirilen diğer faşist hareketler arasındaki derin farklılıklarını açıklamak ve faşizm olgusuna yönelik ortak bir öz saptamaktır. İkinci şart, faşizmin muhafazakârlık, totalitarizm, sağ, nihilizm, anti-modernizm, binyılcılık, siyasal din, devrim ve kültürel kötümserlik gibi diğer sosyal bilimler kavramlarla olan ilişkisini ortaya koymaktır. Griffin ilgili kavramlarla faşizmin hem yakınlığını hem de ayrıldığı noktaları ele alarak bir faşizm betimlemesine gitmeyi amaçlamaktadır. Üçüncü şart, sosyal bilimlerin türdeş faşizm ailesinin üyesi olarak gördüğü hareket ve rejimlerin dinamiklerini anlamak için gerçekleştirdiği incelemeleri tamamlamaya çalışmaktadır. Dördüncü ve son şart ise var olan ideal tiplerden, özlülük ve hayata geçirilebilirlik anlamında daha ileride olmayı amaçlamaktadır.[299]

Griffin'in faşizmin ideal tipini oluşturmada ortaya koyduğu şartlara bakıldığında faşizmi diğer ilişkisel kavramlara olan pozisyonunu belirlemeye çalıştığı, faşizmin özünü hem İtalyan hem de diğer faşizmlere bakarak incelemeye giriştiği ve daha önce yapılmış çalışmaları ileri taşımayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Griffin bu çalışmasıyla klasik Marksist ve tarihsel incelemelerin ötesine geçerek kavramsal bir çerçeve önermektedir.

[298] Roger Griffin, Decentering Comparative Fascist Studies, Journal of Comparative Fascist Studies, 2015, p. 106.
[299] Roger Griffin, Faşizmin Doğası, Çev. Ali Selman, İletişim Yayınları, 2014. s. 107.

Bu bağlamda faşizmi, ekonomik ve sosyal koşullara yönelik bir tepki hareketi olarak görmenin ötesinde ideolojik bir öz kapsamında ele alarak genel bir olgu olarak tanımlamaktadır. Griffin'in faşizmin ideolojik minimumunu incelemesi aynı zamanda onu faşizmi tarihsel boyut açısından ele alan Henri Michel'den, hareket boyutunu yine tarihsel bir biçimde inceleyen Robert O. Paxton'dan ve faşizmi siyasal bir din olarak totalitarizmle bağdaştıran Emilio Gentile'den ayırmaktadır.

Griffin çalışmasına metodolojik tartışmalar yaparak başladıktan sonra faşizmin kısa olarak nitelediği ancak incelemesinin de özetini oluşturan bir tanımlamayla devam etmektedir. Griffin'e göre "çeşitli permütasyonlarındaki mitsel nüvesini palingenetik türde popülist aşırı milliyetçiliğin oluşturduğu faşizm, bir siyasal ideoloji türüdür."[300] Tanımdaki popülist taraf geniş sınıflar arası çekim gücüne ve kitlesel mobilize yeteneğine atıfta bulunurken, aşırı milliyetçilik ise ulusun değer ve anlam kaynağı olmasını, anti-liberal ve kutsanmasını ifade etmektedir.[301] Griffin bu tanımla birlikte faşizmi bir hareket olmaktan öte ideoloji olarak gördüğü de anlaşılmaktadır. Faşizm bir ideoloji olarak devrimci ütopik bir yapıdadır ve irrasyonelliği süreç içerisinde içseldir, çünkü ideolojiler özleri itibarıyla irrasyoneldirler.[302] Payne, Griffin'in faşizmin ideal tipi üzerine tanımsal bir eksiklik olup olmaması hususuna bir soru işaret koymaktadır. Payne göre bu tanımdaki eksiklikler karizmatik lider vurgusu, ekonomik ve politik hedefleri, anti-emperyalist karakter yapısı ve şiddet metodunun benzersiz olmasıdır.[303] Griffin'in ortaya koyduğu faşizm tanımını çalışmasının devamında söylemsel olarak dört bölümde açıklamaktadır:

1. Mitsel nüveye sahip bir siyasal ideoloji olduğu savının sonuçları,
2. Faşizmin taşıdığı mitsel nüvenin önemli tanımsal bileşenlerinin[304] irdelenmesi,
3. Faşizme yönelik geniş bir tanım,
4. Faşizmin yeni ideal tipinden ulaşılacak sonuçların ele alınması.

[300] Griffin, a.g.e., s. 59.
[301] Stanley, G., Payne, Historic Fascism and Neofascism, European History Quarterly, Vol. 23, 1993, p. 69-70.
[302] Payne, a.g.e., s. 71.
[303] Payne, a.g.e., s. 72.
[304] Griffin faşizmi siyasal ideoloji olarak tanımlanmasını sağlayan palingenetik ve popülist milliyetçiliği bu bölümde açıklamaktadır.

Griffin faşizmin on özelliğinden bahsetmektedir. Faşizmin fikriyatı yalnızca kuramsal metinlerde, konuşmalarda, propaganda ve müzikallerde değil aynı zamanda düzenlenen toplantıların, oluşturulan sembollerin ve kullanılan üniformaların semiyotik yapısında, başka bir ifadeyle bütün politik karakteristiğinde kendisini belli etmektedir. Faşizm mevcut düzene başkaldırıp ütopyacı bir devrimcilik izlemektedir. Fakat faşizmin ütopyacı devrimciliği zamanla baskıcı ve gerici bir forma dönüşmektedir. Her ne kadar reforme çabaları olsa da gücünün tabana yayılması sürecinde giderek katı bir hal almaktadır.[305]

Griffin'e göre faşizm, vaat ettiği ütopyayı hiçbir zaman tam anlamıyla pratiğe dökemeyecektir. Onun ortaya koyduğu pratikler, faşist ütopyanın yalnızca gölgesi olacaklardır. Bunun yanında faşizme inanan kitle faşizmde her zaman bir idealizm ve özveride bulunabileceği bir çıkış görmektedir. Faşizm kültürden, dinden, tarihten ve bilimsel hakikatlerden beslenerek her ne kadar akılcılaşmaya çalışsa da faşizmin gerçek itici gücü akıldışı güdülerde ve mitsel varsayımlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda faşist kitle duygusal bir yoğunluk ve aktif katılım göstermektedir. Griffin'e göre faşizmin kitlesel desteğinin kökeni[306] maddi ve psikolojik çıkarlarda yatmaktadır. Faşist kitle birbirine bağlı ideolojik bir topluluk olarak görünse de daha detaylı incelendiğinde faşizme ilişkin desteğin katılım bakımından kişisel dürtülerde yatmakta olduğu ve faşist hareketin amaçlarının var olan duruma özel anlam katmasından kaynaklanmaktadır.[307]

Griffin'e göre faşist ideoloji ve hareketin etkisi tek bir ideoloğun veya şefin doktrinine ve politik eylemselliğine indirgenememektedir. Nitekim faşizm birey-ötesi bir karakterde çalışmakta, buna ek olarak faşizmin doğuşu ve ulaştığı başarı ideolojik ya da ideoloji harici diğer yapılarla olan ilişkiselliğine bağlıdır.[308] Bu açıklamalar ışığında türdeş faşizm, "çeşitli permütasyonları için ortak olan değerler ve hedefler kümesi bağlamında, yani ideolojik nüvesi bağlamında ideal tip olarak tanımlanabil[309]"mektedir.

Griffin bir ideolojinin nüvesinin, mensuplarını harekete geçiren siyasal mit olduğunu belirtmektedir. Siyasal mit kavramı akıldışı unsurları ifade etmektedir. Ancak Griffin

[305] Griffin, a.g.e., s. 60.
[306] Ve adanmışlık.
[307] Griffin, a.g.e., s. 60.
[308] Griffin, a.g.e., s. 61.
[309] Griffin, a.g.e., s. 61.

siyasal mitin ya da mitsel kavramının akılcılığı ya da uygulanabilirliğini bir kenara bırakarak onu ideolojinin ilham verici ve devrimci gücü olarak kullanmaktadır. Bu bakış açısıyla beraber mitsel kavramı ütopya kavramına yakın bir anlam taşımaktadır. Griffin'e göre mit kavramı faşizmin dinamiklerini açısından oldukça önemli bir yer tutmaktadır ve onu faşizm tanımının merkezine yerleştirmektedir.[310]

Griffin faşizmin siyasal bir din değil, siyasal bir ideoloji olduğunu düşünmektedir. Bu yaklaşımıyla da esasen Emilio Gentile'ye karşı çıkmaktadır. Gentile faşizmi yurttaşların dini olarak ele almaktadır. Faşizmin siyasal bir din olarak tanımlanmasının yanında onun binyılcılık olarak tanımlandığı da görülmektedir.[311] Ancak Griffin faşizmi bir siyasal ideoloji türü olarak ele almakta ve onu binyılcılığın ya da dinsel uyanış kültünün modern bir şekli olarak görmeyi reddetmektedir. Bu anlamda faşizmi, modern sekülerleşen toplumu kuran politik güçler içerisine dahil etmektedir.[312] Bu noktada Griffin türdeş faşizmin tanımını bahsettiği mitsel nüve çerçevesinde yapılmasının faşizmi sınıflandırma açısından faydalı olacağını belirtmektedir. Buna göre ideal tip faşizminin asgari ortak paydasını "popülist aşırı milliyetçiliğin palingenetik bir biçimi"[313] olarak ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle popülist aşırı milliyetçilik ve palingenetik kavramları Griffin'in faşizm tanımındaki anahtar kavramları oluşturmaktadırlar.[314]

Bu bağlamda Griffin palingenetik mit kavramını açıklamaya girişmektedir. Palingenetik mit yeniden doğuş mitini ifade etmektedir. Palingenesis kavramı etimolojik köken olarak palin[315] ve genesis[316] köklerinden meydana gelmektedir. Anlamsal olarak bir kriz ya da gerileme döneminden sonra gelen yenilenmeyi ve yeni bir başlangıcı ifade etmektedir. Bu anlamda hem dünyevi -Yeni Almanya- hem de mistik olanla -İkinci Doğuş- bağdaşmaktadır. Griffin bu yeniden başlangıç hareketini türdeş bir kavram olarak

[310] Griffin, a.g.e., s. 62-63.
[311] Griffin, a.g.e., s. 66-67.
[312] Griffin, a.g.e., s. 68.
[313] Griffin, a.g.e., s. 69.
[314] Mustafa Bölükbaşı, Faşizm Kuramlarında Soğuk Savaş Sonrası Yaklaşımlar: Jenerik Faşizm Tartışmaları ve Roger Griffin, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 25, Sayı 4, ss. 357-384, 2024, s. 364.
[315] Yeniden
[316] Yaratı, doğuş

kullanmaktadır.[317] Faşizm ise insanların mit yapıcı becerisinin seküler anlamda ilk örneğini oluşturmaktadır.[318]

Griffin'in palingenesisi bir tür Anka kuşudur. Bu özellik Henri Michel'in Phoenix benzetmesiyle uyumludur. Anka kuşu geçmiş dönemlerde sıklıkla kullanılmış ve seküler tarihin dönemlerinde de bir yıkımdan sonra yenilenme aşamasında kullanılmaktadır. Liberalizm ve komünizm örneklerinde de olduğu gibi palingenetik mit, bir ideolojinin var olan gücünü sağlayan devrimci yeni düzen anlayışını tarif etmektedir. Bu bağlamda ortaya insan unsurundan doğan bir yeni toplum çıkmaktadır. Dolayısıyla bu özellik metafizik ve tarihötesi bir düşüncenin çıktısı olan binyılcı yeni dünya vizyonunu yansıtmamaktadır. Başka bir anlatımla, palingenetik siyasal mit, tarihsel süreçte ani bir değişimi ve dönüm noktası inancını ifade etmektedir.[319]

Bir düzenin son bulması ve yeni bir düzenin doğmakta olduğu dönem aynı zamanda yeni insanın ortaya çıkışını da ifade etmektedir. Bu durum ise kahramanlık mitinin politikleşmiş şeklidir.[320] Palingenetik siyasal mitte kurulan yeni düzen seküler olmakla birlikte geriye değil ileriye yönelmektedir. Griffin bu durumu bir okçu üzerinden örneklendirmektedir. Okçu her ne kadar oku nereye atacağına yönelik nişan alırken arkasından ilham alsa da oku ileriye doğru atmaktadır.[321] Başka bir anlatımla, faşizm geçmiş tarihsel anlatıdan ve köklerden güç alarak yükselse de düzenini geleceğe yönelik kurmaktadır.

Griffin palingenetik mit kavramını açıkladıktan sonra faşizmin popülist aşırı milliyetçi nüvesine geçiş yapmaktadır. Bu bağlamda millet ve milliyetçilik kavramlarının bir alt kategorisini[322] ifaden popülist aşırı milliyetçilik terimini kullanmaktadır. Popülist kavramını kullanırken ise belirli bir tarihsel deneyimden öte küçük bir seçkin grubun veya kendi kendini atamış olan kişilerin yönettiği, uygulamada ya da ilkesel anlamda

[317] Griffin, a.g.e., s. 69.
[318] Griffin, a.g.e., s. 70.
[319] Griffin, a.g.e., s. 71-72.
[320] Griffin, a.g.e., s. 73.
[321] Griffin, a.g.e., s. 73-74.
[322] Griffin'e göre milliyetçiliğin dini, coğrafi, kültürel, tarihsel, yapısal, dilsel, etnik ve genetik olmak üzere pek çok kök kavramı bulunmaktadır.

meşruiyetini halkın gücünden alan politik güçleri ifade etmektedir. Aşırı milliyetçiliği ise liberal kurumlar ya da onunla iş birliği yapan Aydınlanma hümanizmini reddeden milliyetçilik biçimleri anlamında kullanmaktadır. Bu ise bütünselci veya radikal milliyetçilik olarak tanımlanan türe karşılık gelmektedir. Popülist aşırı milliyetçiliğin çeşitli retleri bulunmaktadır. Örneğin hem mutlakiyetçiliği hem de çoğulcu temsili yönetim ilkelerini reddetmektedir. Weberyen bir biçimde ifade edecek olursak popülist aşırı milliyetçilik sadakat ve telkin gücüne bağlı olan karizmatik liderleri esas almaktadır. Bu anlamda hem geleneksel hem de rasyonel egemenlik kaynaklarını reddetmektedir.[323]

Popülist aşırı milliyetçi anlayış organik gerçeklere bağlı, tarihsel, ırksal ve manevi anlamlarla bağ kuran bir milliyetçilik kavramını ifade etmektedir. Bu anlayışa göre liberal bireycilik, enternasyonalist sosyalizm, ahlaki değerlerin yozlaşması, toplumun eşit bir temelde buluşması, kozmopolit yapı, feminizm ve tüketicilik gibi modern dünyanın ürünü ve anarşist-milliyetsiz zihinlere karşı çıkmaktadır.[324]

Griffin palingenetiği ve popülist aşırı milliyetçiliği birbirlerini tamamlayan iki unsur olarak görmektedir. Öyle ki bu iki olgu bir araya geldiğinde fotoğraf netleşmektedir. Bu bağlamda iki olgunun birleşimi "neredeyse onu yavaş yavaş yok olma noktasına getiren çöküş dönemi sonrasında Anka kuşu misali yükselen milli toplum"u harekete geçiren vizyon olarak tanımlamaktadır. Milliyetçilik ise faşizm tanımlarının içerisindeki tek ortak payda olarak görülmektedir.[325]

Eski sisteminin çöküşüyle beraber yeni bir milleti ifade eden faşist düşünce, ulusun zihnindeki umutsuzluğu bir tür iyimserliğe dönüştürmekte ve faşist kitleyi pekiştirmektedir. Faşist düşüncenin vaat ettiğini toplumu gerçekleştirmek için mobilize edilen kitle hedefin uygulanabilirliği ya da insanı kapsamına bakmamaktadır. Bunu sağlayan ise faşist hareketin mitsel gücüdür. Kurulan faşist toplumun yönetici ise seçkin bir zümre ve şeftir. Faşist toplumda halkın genel iradesinin temsili bu gruba ya da lidere bırakılmaktadır. Başka bir anlatımla, halk liderin bünyesinde yaşamaktadır. Lider ise ulusun kaderinin koruyucusu konumdadır. Bu noktada Griffin'e göre faşizmin bir

[323] Griffin, a.g.e., s. 75.
[324] Griffin, a.g.e., s. 76.
[325] Griffin, a.g.e., s. 77.

çelişkisi bulunmaktadır. Faşizm her ne kadar düşünce ve söylem olarak popülist olsa da uygulamada seçkincidir.[326]

Faşizm her ne kadar toplumsal bir mühendisliğe girişse ve liderin karizmasıyla pekişse de liderin yaşlanması ve sonunda ölümü ile rejim çözülmeye başlamakta ve hareket bitmektedir. Griffin burada Mussolini ve Hitler örneklerini sunmaktadır. Mussolini ve Hitlerin ölümüyle birlikte rejim dışardan işgal edilmiş ve son bulmuştur. Ancak faşist mit içerisinde hareket ölümsüz olarak görülmüş ve bu mit sarsılmıştır.[327]

Griffin tıpkı diğer faşizm çalışmalarında gördüğümüz gibi faşizmin modernliğe karşı tutumunu da incelemektedir. Faşist mitler kent ve sekülerlik karşıtı olmakla beraber ırksal saflığı anlatan kültürel bir dil kullanmaktadırlar. Bu bağlamda modern çağın yozlaştırıcı ögelerini reddetmektedirler. Ancak muhafazakârlığa da karşıt olarak konumlanmaktadırlar. Faşizmin palingenetiği yeni bir tür toplumu amaçlamaktadır. Bu toplum tarihin görkemli ve sağlıklı dönemlerinden güç alarak milli yeniden doğuşu, başka bir ifadeyle, yenilenme ruhunu taşımaktadırlar. Bu anlamda faşizm, modernizmin doğrudan reddi yerine alternatif bir modernizmi temsil etmektedir. Griffin'e göre faşizm, modernizmin çöken yönlerine saldırmaktadır.[328]

Yukarıdaki tartışmaya bağlı olarak faşizm, muhafazakârlık ve sağ ilişkisini de ele almak gerekmektedir. Griffin de diğer faşizm çalışmalarında olduğu gibi muhafazakârlık ve faşizmin çeşitli noktalarda gerçekleştirdiği iş birliğini anlamaya çalışmaktadır. Ona göre faşizm, geçmişten destek alarak yeni toplumu yaratmaya çalışsa da bazı noktadalar muhafazakârlarla iş birliğine giderek kendisini sınırlamaya çalışmıştır ancak bu husus onu muhafazakâr yapmamaktadır.[329] Biz çalışmamızda bu durumu, yani faşizmin, muhafazakâr taraftarları da içerisine katma ve onlarla iş birliği yapma durumunu *faşizmin genişleme ilkesi* olarak adlandırmaktayız. Faşizm kitlesini büyütme amacıyla doğasına da uygun bir biçimde karşıt görüşlerle iş birliğine gitmektedir. Muhafazakârlar ise

[326] Griffin, a.g.e., s. 82.
[327] Griffin, a.g.e., s. 84.
[328] Griffin, a.g.e., s. 90.
[329] Griffin, a.g.e., s. 93.

karşıtlarına oranla doğalarına daha yakın bir karakterde olduklarından, kriz anlarının da etkisiyle faşizmin sıralarına dahil olmaktadırlar.

Griffin, *Fixing Solutions: Fascist Temporalities as Remediesfor Liquid Modernity (2015)* adlı makalesinde de bu duruma vurgu yapmaktadır. Griffin'e göre faşizm, devrimci olmayan muhafazakâr güçlerle uzlaşmıştır. Bu anlamda faşizm, muhafazakâr devrimin radikal bir biçimidir. Hem faşizm hem de Nazizm, toplumu ütopik bir ulusal yenilenme projesiyle yeniden kurgulamış, modernist bir devlet yaratma yolunda başarıya ulaşmış iki muhafazakâr devrim çeşididir. Tüm faşist hareketler öncelikle dinamik teknolojiyi ve toplumsal ilerlemeyi kabul ederken, liberalizm ve komünizme alternatif olarak mevcudiyet bulmaktadırlar.[330]

Bir diğer tartışma konusu olan faşizmin sağa karşı konumu ise oldukça tartışmalıdır. Faşizm daha çok üçüncü bir yol olarak görülse ve Griffin'e göre bu yaklaşım Gordion düğümünü çözecek olsa da ortaya koyduğu faşizmin ideal tipinde Eatwell'in tanımladığı *gerici sağ, muhafazakâr devrimci sağ ve radikal sağ* kavramlarını faşizm biçimleri olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda Griffin, faşizmi pratik -gerçekleştirdiği iş birlikleri açısından da- amaçlarla aşırı *sağın* alt kategorisi olarak görmektedir. Böylece faşizmin tanımına *palingenetik aşırı sağ* gibi bir alt kategoriyi yerleştirmektedir.[331]

Griffin'in ele aldığı bir diğer tartışma faşizmin devrimci mi, yoksa gerici mi olduğudur. Griffin'e göre faşizm her ne kadar Marksistlerin onu bir karşı devrim olarak nitelemesi ve pratikle kapitalizmi bozguna uğratmasa da modern çağın problemlerine bir reçete sunmaya çalışmış, liberalizme, komünizme, muhafazakârlığa ve kapitalizme yönelik çeşitli alternatifler aramıştır. Bu bağlamda faşizm yeni bir ruh ortaya koymuştur ve bu yanıyla kendi içinde bir devrimci bir güç olarak görülebilir.[332]

Faşizm üzerine tartışılan problemlerden birisi de ırkçı olup olmadığıdır. Griffin'e göre faşizm milli bir toplum kurmak ve onu korumayı amaçlamaktadır. Bu anlamda toplumun

[330] Roger Griffin, Fixing Solutions: Fascist Temporalities as Remediesfor Liquid Moderniy. Journal of Modern European History, 13(1), pp. 5-23, 2015, p. 15.
[331] Roger Griffin, Faşizmin Doğası, Çev. Ali Selman, İletişim Yayınları, 2014. s. 94.
[332] Griffin, a.g.e., s. 91.

benzersiz ve ortak kaderi paylaşması oldukça önem arz etmektedir. Bu yanıyla da özünde ırkçı olduğu görülmektedir. Ancak bununla beraber Yahudiler, Slavlar ve Asyalılar gibi gruplara karşı giriştiği zulümler faşizmin içsel bir unsuru değildir. Griffin'e göre faşizmin ırkçı bakış açısı rastlantısal faktörlere bağlıdır. Faşistler yabancı düşmanlığını, kitleyi harekete geçirme aracı olarak kullanmaktadır.[333] Çalışmamızda daha önce de bahsettiğimiz üzere bu bağlamda faşizmin düşmanları coğrafya, tarih ve kültür bağlamında rastlantısal olarak belirlenmektedir. Ayrıca Griffin'e göre faşizm özünde milliyetçidir ancak zorunlu olarak emperyalizm karşıtı değildir. Buna ek olarak enternasyonalizm yerine milletler Avrupası faşizmin en büyük temalarından birini yansıtmaktadır.[334]

Griffin'e göre faşizmin ortaya çıkması ve gelişmesi için çeşitli koşulların var olması gerekmektedir. Örneğin liberalizmi deneyimlememiş mutlakiyetçi ve geleneksel rejimlerde faşizm doğamamaktadır. Ancak liberalizmin maddeciliği, faşizme göre ruhsuzluğu, ırksal hoşgörüye dayanan, parti siyasetiyle yönetilen ve liberal demokraside aksaklıklar-krizler yaşanan rejimlerde aşırı sağ varlığı da az ise faşizmin bu rejimlerde giderek güçlenme ihtimali yüksektir. Griffin'e göre faşizmin ezilmeden iktidara gelme şansı en çok bu rejimlerde mümkündür.[335] Bu noktada Trump liderliğindeki Amerika Birleşik Devletleri uygun bir örnek olacaktır. Griffin'e göre -eseri kaleme aldığı dönemi de göz önünde bulundurursak- Latin Amerika, Afrika ve Uzak Doğu'da askeri diktatörlükler sonlanmış sayısız kırılgan demokrasiler bulunmaktadır.[336]

Griffin faşist bir hareketin doğması için politik ve toplumsal anlamda çeşitli şartların bulunması gerektiğini varsaymaktadır. Bu şartlar şunlardır:[337]

- Aşırı milliyetçi ya da proto-faşist ideolojik ya da politik modellerin var olduğu ya da yakın zamanda mevcudiyet gösterdiği,

[333] Griffin, a.g.e., s. 92.
[334] Griffin, a.g.e., s. 92-93.
[335] Griffin, a.g.e., s. 333-335.
[336] Griffin, a.g.e., s. 336.
[337] Payne, a.g.e., s. 73.

- Yapısal bir krizin mevcut olduğu, politik alanın henüz işgal olmadığı ve seferberliğe izin verilmediği,
- Liberal değerler konusunda çekincenin bulunduğu ve faşizme karşı olumlu bir anlayışın ortaya çıkması gibi unsurlar bu şartları yansıtmaktadır.

Payne, Griffin'in gerçekleştirdiği faşist gelişimin tarihsel teorisinin unsurlarının gelişim sürecini kabul etmektedir. Yalnızca son iki maddenin totoloji içerdiğini belirtmektedir. Nitekim Payne göre, olumlu bir durum olmadıkça zaten hiçbir şey gerçekleşemezken, liberal düzene duyulan çekince ya da yetersiz fikir birliği işlevsel bir liberal demokratik politik organizasyonun bir nesil boyunca başarılı bir içimde işlemesi gerektiği biçiminde ampirik gereklilik rafine edilebilir durumdadır.[338]

Griffin, Paxton'ın Faşizmin Anatomisi adlı eserinde faşizm için yarı-biyolojik bir evrimi ifade eden gelişim aşaması şemasına katılmaktadır. Bu aşamalı şemaya bakıldığında faşizmler, özellikle de Nazi dönemi ve İtalyan faşizmi olgunlaşma evrelerinden geçerlerken, genel olarak diğer faşizmler[339] sıkça bebeklik döneminden sağ çıkamamış ya da doğmamış organik varlıklar olarak görülmektedir. Griffin'e göre ayrıca Avrupa merkezli faşizm çalışmaları faşizmin genel bir çerçevede ele alınmasının önüne de geçmektedir.[340] Bu yüzden Griffin Avrupa dışı faşizmlere de odaklanmaya çalışmaktadır.

Griffin genel faşizm çalışmalarının çoğunun Nazi-Faşizm olarak tanımlanabilecek bir karışıma dayandığını vurgulamaktadır. Bu tanımlamada Faşizme ve Nazizme ait özellikler bir karışım haline gelmiş ve diğer tüm hareketleri ikincil olarak arka plana atmaktadırlar. Bu bağlamda faşizmi bu melezlikten kurtarmak gerekmektedir. Bunun yolu ise Faşizmde ya da Nazizmde en çok görüldüğü düşünülen emperyalizm, öjeni, biyolojik ırkçılık, anti modernist estetik ve şirketler ekonomisi gibi çeşitli özelliklere ayrıcalık tanımamaktır. Faşizm çalışmalarının önünde duran bir diğer engel ise Doğu Avrupa hareketlerinin pek çoğunda otuz yıldan fazla süren bir Sovyet yönetiminin bulunması

[338] Payne , a.g.e., s. 73.
[339] Hem Avrupa hem de dünyanın diğer bölgelerindeki.
[340] Roger Griffin, Decentering Comparative Fascist Studies, Journal of Comparative Fascist Studies, 4, pp, 2015, p. 108.

nedeniyle hem ideolojik hem de bürokratik nedenlerle genel faşizmin ulusal tezahürlerinin incelenmesinin kısıtlı ve erişilemez halde olmasıdır.[341]

Griffin Ghostbusting Fascism? (2022) adlı çalışmasında günümüzde anti-demokratik ve yıkıcı olarak görülen hareketlerin komünizmle değil, faşizmle suçlandığını ve deyim yerindeyse *özgür dünyanın* tamamını rahatsız ettiğini söylemektedir. Griffin'e göre bugün anti-demokratik, yıkıcı ve milliyetçi hareketleri faşizm olarak görme eğilimi bulunmaktadır. Öyle ki akademik yargıdan uzak olsa bile böyle bir eğilim bulunmaktadır. Griffin bu anlamda Lukaşenko ve Esad gibi devrimci özlemleri olmayan "popülist-ırkçı hareketler ve otoriter milliyetçileri" ve Trump, Putin, Bolsonaro, Orban ve Thatcher gibi sağcı politikacıları da bu kategorizasyona dahil edildiğini öne sürmektedir.[342] Bu kategorizasyonun amacı ise faşizm ve bugünkü radikal sağ arasında bir bağlantı kurmaya[343] çalışmaktadır. Ancak ortaya anti-sosyalist ve anti-liberal niteliklerin faşistleştirilmesi çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, faşizm tehdidi bir nevi rutin bir klişe haline dönüşmüştür.[344]

Griffin "otoriter ya da megaloman eğitimler" gösteren herkes için artık günümüzde faşist etiketi kullanıldığını belirtmektedir. Özellikle de günlük konuşma diline giren "moda faşisti, iklim faşisti ve sağlık faşisti" gibi çeşitli tanımlamalar faşizmin iki savaş arası dönemde kalmayıp, ölümsüz bir hale dönüştüğünü göstermektedir. Böylece bugün faşizm her çeşit rasyonalist umuda meydan okur bir hal olarak görülmektedir.[345]

Bu noktada Griffin ve Gentile'nin faşizmin çok yayılmacı bir etiket olarak gösterilmesi konusunda hemfikir olduğunu söylemek mümkündür. Gentile de faşizmin giderek her anlamda özellikle de otoriter eğilimler gösteren her politik hareket için kullanıldığını ileri sürmekteydi. Griffin de benzer biçimde buna dikkat çekmektedir. Griffin'e göre bu husus faşizmin hayaletsi niteliğini yansıtmaktadır. Bunun sebeplerinden en önemlisi ise faşizme

[341] Roger Griffin, a.g.e., s. 112-113.
[342] Roger Griffin, Ghostbusting Fascism? -The Spectral Aspects of the Era of Fascism and Its Shape-Shifting Relationship to the Radical Right- Journal of Comparative Fascist Studies, Fascism 11, 2022, p. 63
[343] Griffin'e göre bu bağlantı kurulmalıdır ancak belirli sınırlar içerisinde ve onu tahrip etmeden.
[344] Griffin, a.g.e., s. 63-64.
[345] Griffin, a.g.e., s. 64

karşı mücadeleye girişmiş taraflar ve Marksist çalışmalardır. Bu çalışmalara ve özellikle Marksistlere göre faşizmin kapitalizmin demokratik maskesinin altında yatan katil ve nefret dolu bir düşünce yapısıdır. Bu noktada Griffin, Max Horkheimer'ın kapitalizm hakkında konuşmayan kişinin faşizm konusunda da sessiz kalması gerektiği vurgusuna dikkat çekmektedir. Bu durum da faşizme hayaletsi bir yön vermeye yol açmaktadır. Deyim yerindeyse faşizm Kırmızı Başlıklı Kız hikayesinde koyun postuna bürünmüş kurt olarak görülmektedir.[346] Solun ve anti-faşist cephenin tavrı 1945'ten bugüne kadar faşizm şeytanlaştırılmasına ve onun hem insanlığa hem de hümanizme karşı bir mücadele olarak görülmesine yol açmıştır. Bu durum ise akademik kesinliği tehlikeye atan bir duysal nefret olarak karşımıza çıkmaktadır.[347]

Griffin'e göre 1990'lı yıllarda Marksist olmayan çevrelerde faşizmin tanımı hakkında akademik fikir birliği oluşmaya başlamıştır. Bu fikir birliği George Mosse, Stanley Payne, Zeev Sternhell ve Emilio Gentile gibi isimler bağlamında faşizmin sosyo-politik ve kültürel antropolojik sisteme dayalı bir düzen kurmayı amaçlayan aşırı, otoriter milliyetçiliğin bir devrimci biçimi olarak ele alınmasıdır. Böylece yeni faşizm anlayışı, yeniden doğan post-liberal ulusu, demokratik düzenin ve liberalizmin ulusu tahrip ettiği düşüncesini, kaosu ve çöküşü yok edecek, ulusu dışarıdan tehdit eden ideolojik düşmanları ortadan kaldıracak ya da yenecek ve uluslar arasındaki ilişkiyi dönüştürecek yeni bir medeniyet çağını ifade etmektedir. Bu bağlamda yeni faşizm anlayışı faşizmin merkezi noktasının *liberal demokrasi dışı* ve *aşırı bir milliyetçilik* kimliğiyle yeniden canlanma, Griffin'in tanımıyla *palingenesis* olarak görülmektedir.[348]

Griffin'e göre bu ideal tip benimsendiğinde faşizm ve radikal sağ arasındaki ilişkiyi netleştirme çabasındaki ilk aşama tamamlanmış olmaktadır. Bu bağlamda faşizm, hareket ya da rejimin toplumu dönüştürmek ve ulusun yeniden doğuşunu başlatmak için gizli ya da açık bir biçimde sistem karşıtı ve devrimci olması gerekmektedir. Bu yapı aynı zamanda liberal hümanizmin öncülleri ve temel özgürlüklerinin reddedildiğinin de bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Griffin' göre faşist olmayan radikal sağ, çeşitli amaçlar doğrultusunda faşizmle ittifak içerisine girebilir, anayasal-demokratik ve

[346] Griffin, a.g.e., s. 65-66.
[347] Griffin, a.g.e., s. 72.
[348] Griffin, a.g.e., s. 76.

demokrasiyi ortadan kaldırmış otoriter sistemlerde faaliyet gösterebilmektedir. Griffin'e göre bu durum bir tür amip bölünmesidir.[349] Bu noktada Hem Finchelstein hem de Jason Stanley'in, faşist olmamakla birlikte faşist teknikleri kullanan sağ politikacıların faşizmi aktif bir biçimde eyleme soktuğunu ileri sürdüklerini ifade etmek gerekmektedir.

Griffin, radikal sağın doğrudan faşist olarak etiketlenmesine karşı çıkarken Jason Stanley esasen faşist taktiklerin kullanımına odaklanmakta ve faşist unsurlarının varlığını bir tür ideolojik faşizm olarak görmektedir. Başka bir ifadeyle, Griffin ve Stanley birbirlerinden zıt gibi görünseler de esasen Griffin, Stanley'in metodolojisini örtük bir biçimde kısmen kabul etmektedir. Payne ise bu isimlere ilave olarak 1918 sonrası otoriter ve milliyetçi yeni sağ olarak tanımladığı kategorizasyonu kümelere ayırmakta ve içerisinde faşist, radikal sağ ve muhafazakâr otoriter hareketler ile liderler olarak tanımlamaktadır.[350]

Tartışmanın sonunda Finchelstein'ın sağ popülizmi faşizm olmamakla birlikte faşist unsurları taşıyan bir hareket olarak ele alması dikkate değerdir. Bugün sağ popülizm ve radikal sağ tarihsel faşizmle birebir aynı olmasa ve kendine has bir yapı olarak karşımıza çıksalar da tarihsel faşizmden unsurları içerisinde taşımaktadırlar. Griffin'e göre savaş arasında aktif faşist eylem yürüten hareketler zamanla paramiliter yapılarına ek olarak demokratik bir kisveye bürünmüşler ve halk tabanlarını güçlendirerek devlet iktidarını meşru bir biçimde ele geçirmek için seçimlere katılmışlardır. Bu duruma İngiliz Faşistler Birliği, Arrow Cross Partisi-Macaristan Hareketi ve İtalyan Faşist Partisi ile Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi verilebilir.[351] Griffin'e göre savaş sonrası faşist hareketlerin demokratik kılığa bürünmesinin çeşitli taktikleri görülmektedir. Bu taktikler şunlardır:[352]

- Revizyonizm,
- Yeni Sağ,
- Kimlikçilik,
- Girişçilik,
- Toplumsal Medyatikleşme.

[349] Griffin, a.g.e., s. 77.
[350] Griffin, a.g.e., s. 78.
[351] Griffin, a.g.e., s. 80-81.
[352] Griffin, a.g.e., s. 81.

Revizyonizm İnkarcılık, diğer adıyla Holokost inkârı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu taktiğin amacı, Irkçı, neo-Nazi ve antisemitik düşünceyi görünmez kılarak gerçekleştirilen soykırımı gizlemek ve tarihten silmektir. Bu sayede faşizm, liberal akademinin kültürel ahlakını taklit etmekte ve demokratik ve anti-demokratik değerler arasında gidip gelmekte ve fanatiklerinin çifte düşüncesini beslemektedir. Avrupa Yeni Sağı ise Avrupa'da devrimci sağın ve ötekileştirici ırkçılığın kültürel ve metapolitik biçimleri için kullanılan genel bir terim olarak görülmektedir. Bu yaklaşım faşizmi terk ederek bir nevi Truva atı kisvesine bürünmektedir. Bunun amacı hümanist demokrasinin kalesine girebilmektir.[353]

Griffin'e göre sonuç itibarıyla ortaya liberalizmin dilini kullanarak kendisini gizleyen ve kendini metapolitik olarak gösteren fakat esasen farklılaştırıcı bir ırkçılık çıkmaktadır. Faşist kökenleri iyice gizlenmiş olsa da Avrupa Yeni Sağı'nın gizli gündemi liberal demokrasiyi hala *Rechtsstaat'a* dayalı totaliter bir etnokrasi ile değiştirmek için kültürel hegemonya elde etmektir. Tüm bu unsurlar neo-faşizmin permütasyonları olarak görebileceğimiz fraksiyonlar yaratmaktadırlar. Bu durum ise Fransa'da Front National, Almanya'da Alternativ fur Deutschland, İtalya'da Lega, Macaristan'da Fidesz ve İspanya'da Vox gibi oluşumların doğmasına neden olmuştur. Bu oluşumlar radikal sağ olarak tanımlanmaktadırlar nitekim anayasal sistemi totaliter bir yeni düzenle değiştirmeyi ifade etmemektedirler. Bunun yerine insanların doğum yerlerine, etnik aidiyetlerine, kültürlerine ya da dinlerine göre hoşgörüsüz bir biçimde ayrım yapmaktadırlar. Bu bağlamda radikal sağ popülist partiler faşist oluşumlar ve bireyler için ideal geçici konaklama yerleri ya da başka bir isimle kalıcı bir güvenli evi ifade etmektedirler. Başka bir ifadeyle, radikal sağ, demokratik politik alana gizli bir faşist giriş biçimini yansıtmaktadır.[354]

[353] Griffin, a.g.e., s. 81.
[354] Griffin, a.g.e., s. 82.

2.6. Faşizmden Popülizme: Federico Finchelstein

Federico Finchelstein, faşizm çalışmalarında Amerikan Ekolü[355] olarak adlandırabileceğimiz faşizm tarihçilerinden biridir. Finchelstein'ın faşizm üzerine kaleme almış olduğu iki kitap oldukça dikkat çekicidir. Bunlardan biri *Faşizmden Popülizme (2021)* iken diğer çalışma ise *Faşist Yalanların Kısa Tarihi*'dir. İlkinde faşizm ve popülizm arasında bir ilişkisellik ve tarihsellik kuruyorken, ikincisinde ise hakikat kavramını merkeze alarak her ideolojide olduğu gibi faşizmde de çeşitli yalanların var olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu bağlamda faşizmin yalanlarını diğer ideolojilerin yalanlarından, başka bir deyişle, faşizmin hakikatlerini diğer ideolojilerin hakikatlerinden ayrıştırmaktadır.

Fichelstein *On Fascist Ideology (2008)* adlı çalışmasında faşizmi totaliter, devlet terörizmini, emperyalizmi, ırkçılığı ve radikal bir soykırımı ifade eden Holokost kapsamında ele almakta ve onu siyasi ideoloji olarak tanımlamaktadır. Ona göre faşizm birçok biçimiyle kendi vatandaşlarını ve sömürge olarak kullandığı tebaayı öldürmekten kaçınmayan bir hareket ve rejimdir. Finchelstein'ın faşizm tanımı, Emilio Gentile'nin totaliter faşizmine benzer biçimdedir. Bu anlamda Finchelstein, Gentile'nin faşizmi milliyetçi ve devrimci, anti-liberal ve anti-Marksist olan bir devrimci bir fenomen olarak görmesini kabul etmektedir. Ayrıca Gentile'nin faşizmi organik ve etnik homojen bir topluluğun önceliğini savunan ve laik bir din olarak görmesini onaylamaktadır. Bu anlamda Finchelstein'a göre faşizm salt gerici bir ideoloji değil, tam tersine yeni bir düzeni ve medeniyeti yaratmayı amaçlayan bir siyasi ideolojidir. Finchelstein'a göre faşizm özellikle Fransız Devrimi ve 1776-1810 tarihlerindeki Amerikan ve Latin Amerika devrimlerinin eşitlik anlayışına karşı çıkan devrim sonrası bir saldırıyı ifade etmektedir. Bu anlamda faşizm Aydınlanma karşıtı ve liberal politikalarla demokrasiyi reddetmektedir. Buna karşılık faşizm doğrudan para ekonomisine karşı çıkmamakta ve korporatist bir örgütlenme ortaya koymaktadır. Ayrıca faşizm, şiddete değer veren politik bir eylem felsefesidir.[356]

[355] Jason Stanley ve Federico Finchelstein'ı Amerikan Ekolü olarak adlandırmaktayız. İki araştırmacı da 21. Yüzyılda faşizmin varlığı üzerine cesur tartışmalara girmekte ve birbirlerine birçok noktada benzerlik göstermektedirler.
[356] Federico Finchelstein, On Fascist Ideology, Constellations, 15 (3), 2008, p. 320.

Finchelstein faşizmi, tıpkı Marksizm ve liberalizm gibi bir ideoloji olarak ele almaktadır. Ona göre Marksizm ve liberalizmde olduğu gibi faşizmde de pek çok ulusal çeşitlilik bulunmakta ve küresel tabanda temsil edilmektedir. Bu nedenle Marksizm ve liberalizmdeki gibi faşizmde de kapalı kanonik bir aygıt bulunmamaktadır.[357] Finchelstein, faşizmin modernliği tartışmasına da dahil olmakta ve faşizmi özü itibarıyla modern olarak tanımlamaktadır. Onun deyimiyle faşizm, "kendini bugünün çocuğu ve hatta geleceğin ilkel bir boyutu olarak"[358] görmektedir.

Finchelstein'a göre ötekinin tamamıyla aşağılık bir varlık olduğu düşüncesi faşizmin merkezi boyutlarından birini ifade etmektedir. Bu sebeple faşizm ayrıca merkezi kurbanlaştırma aşamaları da ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, savunduğu düşünceye karşı gelen bütün temsilleri olumsuz dürtülerle düşmanlaştırmaktadır. Bu bağlamda faşizm, düşmanlara karşı ulus adına fedakarlıkta bulunmayı emretmektedir.[359] Faşizmin şiddet anlayışı özneleri birer ideolojik nesnelere dönüştürmektedir. Faşizm hem *ötekini* hem de *Ben*'i ortadan kaldırılabilen nesneler olarak ele almaktadır.[360]

Finchelstein'a göre faşizmde devlet olgusu her şeyin üstünde ve ötesinde konumlanmaktadır. Bu devlet ise faşizmin fethettiği devlet aygıtıdır. Faşist devlet kamusal alan ve özel alan ayrımlarını ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bunun sonucunda da sivil toplumu yutarak zamanla yok etmektedir. Bu bağlamda faşizm, demokrasiyi ve demokratik ittifakları demokrasiyi ortadan kaldırmak için kullanmaktadır. Bu nedenle de anti-partici bir form sergilemektedir.[361]

Finchelstein'ın Faşizmden Popülizme adlı çalışması oldukça dikkat çekici bir perspektif sunmaktadır. Dikkat çekmesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Her şeyden önce Finchelstein bu çalışmasında tarihsel bir analize girişse de çağdaş dünyada faşizmin varlığını sorgulamaktadır. Faşizm teorisi üzerine kaleme alınan çalışmalarda çağdaş

[357] Finchelstein, a.g.e., s. 321.
[358] Finchelstein, a.g.e., s. 322.
[359] Finchelstein, a.g.e., s. 323.
[360] Federico Finchelstein, The Holocaust as Ideology: Borges and the Meaning of Transnational Fascism, Dapim: Studies on the Holocaust, 25(1), 2011, p. 287
[361] Federico Finchelstein, On Fascist Ideology, Constellations, 15 (3), 2008, p. 324.

dünyada faşizmin varlığı hususunda çekinceli düşünceler olsa da Finchelstein[362] çağdaş faşizm üzerine cesurca bir analiz gerçekleştirmektedir.

Finchelstein bu eserinde temel olarak popülizmin tarihsel bir döneminin olduğunu ancak faşizmin yükselişiyle beraber onun içerisine karıştığını iddia etmektedir. Faşizmin iktidarında popülizm, faşizmin içerisinde yaşamıştır. 1945 sonrası dönemde ise faşizm yenilgiye uğradığında popülizm, faşizmden ayrışarak kendi ideolojik yolunu çizmiştir. Bu anlamda popülizm, faşizme dahil olan bir unsur olarak kalmaktan öte ondan ayrışan ve demokratik rekabetin içerisinde mücadelesine devam eden bir ideolojik anlam haritası olarak vücut bulmuştur. Finchelstein'ın temel savı, tarihsel faşizmin bugünde yer almadığı ancak faşizmden ayrışan ve belki post-faşizm olarak adlandırabileceğimiz dönem olan popülizmin yükselişinde faşist unsurların bulunmasıdır. Başka bir ifadeyle, bugün popülizm, faşizmin birçok unsurunu içerisinde taşımaktadır ancak tarihsel faşizmden bahsetmek mümkün değildir.[363] Bu bağlamda Finchelstein'a göre popülizm, faşizmin yeniden formülasyonudur.[364]

Finchelstein'ın yukarıda bahsettiğimiz tezi bizi aynı zamanda faşizmin yaşadığı anlamına da götürmektedir. Faşizm mevcudiyette vardır çünkü ideolojik nüveler bağlamında özellikle de sağ popülizm içerisinde yaşamaktadır. Tıpkı Avrupa merkezli liberalizmi doğrudan yansıtmasa da liberal uygulamalar gördüğümüzde bunu nasıl liberalist unsurlar olarak adlandırıyorsak, faşizm de iktidarda olmasa ve tarihsel dönemdeki örnekleriyle var olmasa da ideolojik unsurları yaşamaktadır. Bu noktada Finchelstein her ne kadar faşizmin popülizme dönüştüğü iddiasını sunsa da bu aynı zamanda faşizmin tümüyle ortadan kalktığı anlamını da taşımamaktadır.

Finchelstein çalışmasında faşizm ve popülizmin tarihsel ve teorik olarak birbirleriyle nasıl bağlantılı olduğunu, benzerliklerini ve farklılıklarını irdelemektedir. Ona göre "modern popülizm faşizmden doğmuştur."[365] Ancak birbirlerinden çeşitli şekillerde ayrılmaktadırlar. Örneğin popülistler, faşistlerin aksine demokratik yarışın içerisinde

[362] Ve bir diğer Amerikan Ekolü üyesi Jason Stanley.
[363] Federico Finchelstein, Faşizmden Popülizme, Çev. Ali Karatay, İletişim Yayınları, 2021.
[364] Finchelstein, a.g.e., s. 23.
[365] Finchelstein, a.g.e., s. 18.

kalmaya özen göstermektedirler. Faşizmde ise kesin bir diktatörlük bulunmaktadır.[366] Bu bağlamda popülizm bir otoriter[367] demokrasi biçimi iken, faşizm ise bir diktatörlük biçimini ifade etmektedir.[368] Ancak popülizm, demokrasiyi ortadan kaldırmasa da altını oymaktadır. Başka bir ifadeyle, liberal demokrasinin sınırlarını zorlamaktadır. Popülizmin demokrasiyi yıkması durumunda ise artık popülizm olmaktan öte bir diktatörlüğe, yani faşizme dönüşecektir.[369] Faşizm kaba siyasi şiddeti idealize ederek onu eylemsel olarak kullanmaktadır. Popülizm ise hem teorik hem de pratik anlamda şiddeti reddetmektedir.[370]

Faşizm ve modern popülizmin ya da post-faşizmin birbirlerinden ayrıldığı noktalar bulunsa da çeşitli benzerlikler de taşımaktadırlar. Örneğin Finchelstein'a göre popülizmin yalnızca bir hakikati bulunmaktadır. Bu hakikat ise lider ve ulusun tek bir bütünü teşkil etmeleridir. Bu anlamda popülizm çoğunluğun tekil iradesi olarak başka bir fikri kabul etmemektedir. Aynı zamanda popülizm, tıpkı faşizm gibi hem liberalizme hem de sosyalizme karşı çıkmaktadır. Bir başka ortak özellikleri ise muhalefet için meşru bir siyasal öngörmemeleridir. Nitekim hem faşizm hem de popülizm halın adına hareket etmektedirler. Popülizm muhalefeti komplocu olarak nitelendirmektedir. Böylece muhalefet meşruiyetini yitirmekte ve halk düşmanı olarak konumlanmaktadır.[371] Popülizm, muhalefete izin vermekle beraber onun meşruiyetini kabul etmeyen hoşgörüsüz bir demokrasi anlayışını ifade etmektedir.[372] Finchelstein'ın popülizme atfettiği bu özelliklerin benzerlerinin faşist ideolojide de yer aldığı malumdur. Faşizmde de muhalefet ulusun düşmanı ve ulusa komplolar kuran bir canavar olarak tasvir edilmektedir.

[366] Bu noktada faşizmin de demokratik rekabet içerisine girdiği dönemler bulunduğunu eklemek yerinde olacaktır. Bu yüzden Finchelstein ile ayrılmaktayız. Naziler Almanya'da iktidara gelmeden önce seçimlerde faaliyet göstermişler ve hükümetin düşmesi sonucunda iktidara gelmişlerdir. Onların tamamıyla diktatörlüğe dönmesi Cumhurbaşkanı Hindenburg'un ölümü sonrasında gerçekleşmiştir. Fakat bu süreç içerisinde çeşitli partilerin binalarını bastıkları ve şiddet kökenli eylem gösterdiklerini de belirtmek gerekir. Ayrıca bknz. Karaduman, 2020.
[367] Finchelstein, a.g.e., s. 32.
[368] Finchelstein, a.g.e., s. 27.
[369] Finchelstein, a.g.e., s. 31.
[370] Finchelstein, a.g.e., s. 32.
[371] Finchelstein, a.g.e., s. 31.
[372] Finchelstein, a.g.e., s. 47.

Finchelstein'a göre popülizm, 1945 sonrasında bir protesto hareketi ideolojisi olmaktan çıkarak bir iktidar rejimine dönüşmüştür. Bu anlamda iktidara gelen ilk popülist lider Juan Peron'dur. Faşizm de bir hareketten doğarak rejime dönüştüğünde en etkili eylemselliğini göstermiştir. Finchelstein'a göre popülizm, faşizmi yeniden formüle eden, seçimli demokrasi içerisinde kök salmış fakat öte yandan demokratik çeşitliliği reddeden bir *izm*dir.[373] Aynı zamanda popülizm, 1945'te liberalizme ve sosyalizme karşı post-faşist bir yanıtı ifade etmektedir. Ancak popülizmin, faşizmi yeniden formüle etmesi ve post-faşizmi yaratması bir kopuşu ifade etmektedir. Çünkü popülizmin ortaya çıkışı tarihsel sürekliliği ortadan kaldıracak biçimde gerçekleşmemiştir.[374] Popülizm bugün faşizmin mirasını yeni demokratik dönem içerisinde yeniden formüle ederken faşist tınıları da barındırmaktadır. Finchelstein'a göre faşizmin mirası, popülizm, neo-faşist kombinasyonlar ve post-faşist anti liberal demokrasi biçimleri kılığında varlığını sürdürmektedir.[375]

Finchelstein faşizmi, totaliter, devlet terörünü ifade eden, emperyalist, ırkçı, soykırımcı, düşman kavramına sahip[376] bir siyasal ideoloji olarak tanımlamaktadır. Ona göre faşizm Aydınlanma karşıtı, anti-demokratik bir geleneği ve radikal milliyetçiliği ifade etmektedir. Bu nedenle faşizm gerici bir duruştan daha fazlasını ifade etmekte ve hem kapitalizmin ekonomik krizi hem de demokratik temsil krizinden dolayı ortaya çıkmıştır.[377] Bu anlamda Finchelstein'ın faşizmi, totaliter, ırkçı, radikal milliyetçi -Griffin'de olduğu gibi-[378] bir ideolojiyi ifade etmektedir. Bu tanım Gentile'nin totaliter faşizmine denk düşmektedir. Aynı zamanda Griffin'in ırkçı faşist öz ve aşırı milliyetçiliği ile benzerlik taşımaktadır.

Gentile faşizmi siyasal bir din olarak görürken, Finchelstein de faşizmi bir siyasal din olarak tanımlamaktadır.[379] Buna benzer şekilde ona göre modern popülizmin de siyasal kutsallığından-ilahiyatından bahsetmek mümkündür. Ona göre popülizmin siyaseti aşırı

[373] Finchelstein, a.g.e., s. 33.
[374] Finchelstein, a.g.e., s. 49.
[375] Finchelstein, a.g.e., s. 34.
[376] Finchelstein, a.g.e., s. 43.
[377] Finchelstein, a.g.e., s. 42.
[378] Aşırı-milliyetçi.
[379] Finchelstein, a.g.e., s. 114.

kutsallaştırılmakta, lider ise aydınlanmış kişi olarak görülmektedir. Böyle bir durumda ise hakikat yalnızca liderin ağzından çıkanlardan ibaret olarak görülmektedir.[380] Ancak Gentile ve Finchelstein'ı farklılaştıran unsur Finchelstein'ın bir adım öteye giderek modern popülizmin içerisinde faşist unsurları taşıdığını iddia etmesidir. Gentile ise bugün faşizmden bahsetmenin mümkün olmadığını öne sürerek tartışmayı tarihsel faşizm üzerinden götürmektedir.

Ficnhelstein post-faşizm ve popülizm arasında bir benzerlik kurmaktadır. Ona göre popülizm tıpkı post-faşizm gibi "otoriter bir demokrasi biçimi, totaliter siyaset modelini demokratik temsiliyetin savaş-sonrası hakimiyetine uyarlayabilen bir form olarak doğmuştur."[381] Juan Peron her ne kadar Peronizmi-popülizmi faşizmden suçlamasından kurtarmaya çalışsa da sonuç itibarıyla ortaya post-faşist, otoriter ve anti-liberal bir demokrasi anlayışı çıkmıştır. Faşizm suçlamasından kurtulmaya çalışan bir diğer örnek ise MSI'dır. MSI faşizmin pejoratif anlamından dolayı kendisini neo-faşist değil post-faşist olarak tanımlamıştır.[382]

Genel olarak Finchelstein'ın faşizm anlayışı kısmen tarihsel faşizmle sınırlıdır. Faşizmi bir başlangıç olarak kabul eder ancak popülizm tarihsel faşizm döneminde de ayrı bir unsur olsa da tarihsel faşizme katılmıştır. Tarihsel faşizmin yenilgisiyle beraber ise tekrar pre-faşist dönemine geri dönmüştür. Bu anlamda tarihsel faşizm ve popülizm aynı anlama gelmemektedir. Ancak 1945 sonrası modern popülizm ve post-faşist dönem olarak adlandırabileceğimiz dönem, içerisinde faşizme benzeyen çeşitli unsurlar taşımaktadır.[383]

Finchelstein'ın açıklamalarına bakıldığında onun faşizmi tarihsel faşizm ile sınırladığını görmekteyiz ancak daha çok faşizmin iktidar haline yoğunlaştığı görülmektedir. Bu noktada faşist kitlenin ne olduğunu sorgulamak yerinde olacaktır. Tarihsel faşizm - iktidara gelemeyen faşizmleri bir tarafa bırakırsak ki Finchelstein da bunu yapıyor gibi görünmektedir- iktidarı kaybettikten sonra onun destekleyen taraftarları çeşitli ideolojik fraksiyonlara bölünmüşlerdir. Bize göre modern popülizm ya da post-faşist dönemin

[380] Finchelstein, a.g.e., s. 48.
[381] Finchelstein, a.g.e., s. 49.
[382] Finchelstein, a.g.e., s. 50.
[383] Finchelstein, a.g.e., s. 122-123.

tarihsel faşizmle benzerlik nedenleri tarihsel faşizmle ilgili halen benzer problemleri taşımaları ve ondan büyük bir kitle katkısı almasında yatmaktadır. Bir diğer tartışma ise faşizmin 1945 sonrası dönemde iyice pejoratif bir anlama sürüklenmesidir. Öyle ki tarihsel faşizm döneminde faşist olduğunu söylemek bir gurur iken, 1945 sonrası faşist olduğunu söylemek bir suç haline dönüşmüştür. Bu sebeple faşist kitle, faşist olsa dahi kendisini faşist olarak tanımlamaktan kaçınma tehlikesi barındırır.

Finchelstein her ne kadar popülizm ve faşizm arasına çizgiler çekse de Zizek faşizmi popülizmin bir alt türü olarak ele almaktadır. Ona göre faşizm, popülist dip dalgaları bünyesinde barındırmaktadır. Modern popülizmin faşist eğilimler sergilemesinin temel sebebi ise onların bu iç içe geçmeliği olarak görmektedir.[384] Finchelstein'a göre Zizek popülizm ve faşizm arasındaki tarihsel ayrımları es geçmektedir.[385]

Finchelstein'a göre modern popülizm, faşist deneyimi demokratik düzen içerisine taşımaktadır. Ancak bununla beraber çoğulculuğu reddederek ve hoşgörüsüzlüğü temel alarak otoriter bir demokrasi biçimi yaratarak bir post-faşist girişim halinde doğmuştur. Modern popülizm liberal demokrasinin sınırlarını her ne kadar zorlasa da onu "aşmamıştır".[386][387] Bu bağlamda Finchelstein popülizm anlayışını, faşizmin yeniden formülasyonu olarak açıklamaktadır.[388] Peronizm ise faşist denklemi tersine çevirerek faşist modellerden ayrışarak kendine has bir popülizm biçimi almıştır. Bunu yaparken de faşizmi yeniden formüle etmiştir.[389] Bununla beraber popülizm, genetik ve tarihsel olarak faşizmle bağlantılıdır. Böylece popülizm, faşizmin bir varisi, demokratik biçime uygun ve ona bağlı olan otoriter ve anti-demokrat özellikleri birleştiren bir post-faşizm olarak görülebilir.[390]

[384] Zizek'ten Aktaran; Finchelstein a,g.e., s. 136.
[385] Finchelstein, a.g.e., s. 137.
[386] Finchelstein, a.g.e., s. 138-139.
[387] Benzer bir yaklaşım Jason Stanley'in analizlerinde bulunmaktadır. Ona göre de -modern popülizm değil bugünkü faşizm olarak tanımlar- liberal demokrasiyi yıkmamakta ancak onun sınırlarını zorlamaktadır. Bu tartışma bir sonraki başlıkta daha detaylı biçimde ele alınacaktır.
[388] Finchelstein, a.g.e., s. 149.
[389] Finchelstein, a.g.e., s. 201.
[390] Finchelstein, a.g.e., s. 309.

Finchelstein popülizmi ne sağ ne de sol yelpazeye yerleştirmektedir. Ona göre popülizm, sağdan sola ya da soldan sağa geçiş sağlayabilen akışkan bir olgudur.[391] Hem sağ hem de sol popülist deneyimler yine de ortak özellikler barındırmaktadırlar. Finchelstein'a göre bu ortak özellikler şu şekildedir.

- "Diktatörlüğü fiilen reddeden otoriter, seçimli, anti-liberal bir demokrasiye bağlılık,
- Uç bir siyasi din formu,
- Seçim zaferleri de getiren, kıyamet benzeri çöküş propagandasına dayalı bir siyaset; bu geçici seçim zaferlerinin mümkün kıldığı ve toplumun kuruluşunda ya da yeniden kuruluşunda devrimci uğraklar olarak dönüşümler,
- Halkın Mesih benzeri karizmatik liderinin inşa ettiği bir siyasi teoloji,
- Siyasi rakipleri halk karşıtı, yani halk düşmanları ve vatan hainleri gören bir yaklaşım,
- Zayıf bir hukukun üstünlüğü ve güçler ayrılığı anlayışı,
- Radikal bir milliyetçilik,
- Halkın şahsında cisimleştiği bir lider nosyonu,
- Hareketi ve liderleri bir bütün olarak halka özdeşleştirme,
- Pratikteki anlamı alışılmış siyaseti aşmak olan anti-politiklik iddiası,
- Halk adına konuşma ve yönetici elitlere karşı olma,
- Kendisini gerçek demokrasi savunucusu ve muhayyel ya da gerçek diktatörlük ve zorbalık biçimlerinin -Avrupa Birliği, paralel ya da derin devlet, imparatorluk, kozmopolitizm, küreselleşme, askeri darbeler vs.- düşmanı olarak sunmak,
- Halkı tek bir varlık olarak alan ve popülizm rejim haline geldiğinde ise onu kendisine oy veren çoğunluklara eşitleyen homojenleştirici bir halk anlayışı,
- Bağımsız gazeteciliğe karşı derin bir husumet, hatta nefret besleme,
- Çoğulculuktan ve siyasi hoşgörüden hazzetmeme,

[391] Finchelstein, a.g.e., s. 48.

- Popüler kültüre ve hatta birçok örnekte, ulusal geleneklerin cisimleşmiş hali olarak görülen eğlence dünyasına önem verme."[392]

Finchelstein'ın ortaya koyduğu popülizm özelliklerini irdelediğimizde onu bu noktaya kadar gerçekleştirdiğimiz faşizm tanımlarıyla kıyaslamak mümkündür. Bu bağlamda faşizm ve popülizm arasında çeşitli benzerlikler ve farklılıkları ortaya koymak gerekmektedir. Bu benzerlikleri ve farklılıkları şu şekilde mukayese etmek mümkündür.

Tablo 2.2. Finchelstein'ın popülizm tanımı ve faşist ideolojinin benzer özellikleri

POPÜLİZM	FAŞİZM
Siyasal bir din olarak çalışır.	*Gentile'ye* göre siyasal bir teoloji-dindir. *Griffin* bu noktada faşizmin teolojik boyutundan ayrılmakta, onu sekülerlikle ilişkilendirmektedir.
Kriz dönemlerinde çöküp propagandası yürütür. Devrimci uğraklar izler.	Kriz dönemlerinde çöküp propagandası yürütür. Devrimci uğraklar izler
Karizmatik lidere sahiptir. Lider bir Mesih gibi görülür. Halk ve lider bütünleşerek lider halkın temsilcisi olur ve yönetici elitlere karşı mücadele verir.	Karizmatik lidere sahiptir. Lider bir Mesih olarak görülür. Halk ve lider bütünleşerek lider halkın temsilcisi olur ve yönetici elitlere karşı mücadele verir.
Muhalefet *halk* düşmanı olarak görülür ve hoşgörü gösterilmez.	Muhalefet *ulusun* düşmanı olarak görülür ve hoşgörü gösterilmez.
Radikal milliyetçidir.	Aşırı milliyetçidir.
Mevcut siyasal düzeni aşmak ister.	Mevcut siyasal düzeni aşmak ister.
Bağımsız basına ve yayınlara karşı nefret söylemi yürütür.	Bağımsız basına ve yayınlara karşı çıkar. Anti-entelektüalizmi savunur.

Tablo 2.2'de gördüğümüz üzere Finchelstein'ın belirttiği gibi modern popülizm ile faşizm arasında çeşitli benzerlikler kurmak mümkündür. Buna ilaveten modern popülizm ve faşizm arasında çeşitli farklılıklar da bulunmaktadır. Bu farklılıklar şu şekildedir.

[392] Finchelstein, a.g.e., s. 146-147.

Tablo 2.3 Finchelstein'ın popülizm tanımı ve faşist ideolojinin benzer özellikleri

POPÜLİZM	FAŞİZM
Diktatörlüğü değil otoriterdir.	Diktatör ve otoriter olmakla birlikte Almanya örneğinde ise totaliterdir.
Zayıf olsa da hukukun üstünlüğünü savunmaktadır.	Hukuku askıya alır ve olağanüstü dönem yasalarını yönetici elit ve liderin ortaya koyduğu hakikat bağlamında biçimlendirir.
Diktatörlüğe ve zorbalığa karşı mücadele verdiğini iddia eder ve demokrasiyi savunur.	Diktatörlük ve zorbalığı yönetsel ve eylemsel olarak kabul eder. Demokrasiyi doğrudan yıkmayı amaçlar.

Çağdaş faşizm okumalarında analiz edeceğimiz bir diğer isim Jason Stanley'dir. Stanley, Finchelstein'ın kurduğu çağdaş faşizm çatısını faşizmin ilkelerinden yola çıkarak 21. Yüzyıl siyasetinde cisimleştirerek bir adım ileri taşımakta ve aynı zamanda birçok yönden Finchelstein'a yakınlık göstermektedir. Bu nedenle çalışmamızın bir sonraki başlığında Jason Stanley'in faşizm anlayışı ele alınacaktır. Bu sayede hem Finchelstein ile bağlantısı kurulacak hem faşizm çalışmalarında Amerikan Ekolü olarak tanımladığımız çerçeve kuvvetlenecek hem de çağdaş faşizm üzerine gerçekleştirilen ve somut incelemelerden yola çıkan bir çalışmayı analiz etmiş olacağız.

2.7. Faşist Siyaset: Jason Stanley

Jason Stanley, faşizm çalışmalarında yirmi birinci yüzyıl çalışmalarını temsil eden en önemli isimlerden biri olarak görülmektedir. Onun faşizm yaklaşımı, Finchelstein'da olduğu gibi bir tür sağ popülizmin odağında ilerlemektedir. Bu bağlamda faşizmin izini sürerken faşist bir iktidar[393] aramak yerine, faşizmi iktidar bağlamından çıkararak onu salt ideoloji olarak ele alır ve faşizmin taktiklerini betimlemeye çalışır.[394] Başka bir anlatımla, Stanley, faşist olsun veyahut olmasın politikanın içerisindeki faşist unsurlara eğilmektedir. Bu durumu ise faşist siyaset olarak adlandırır. Deyim yerinde faşist siyaset,

[393] Tarihsel faşizm örneklerinde olduğu gibi.
[394] Bu anlamda faşizmi ideolojik ve söylemsel olarak ele aldığını söylemek mümkündür. Ayrıca faşizmin propaganda gücüyle de ilgilenmektedir. Çünkü bugün Trump ve benzeri liderler doğrudan faşist olmasalar da faşizmin taktiklerini propaganda gücü olarak kullanmaktadırlar.

faşizmin kalıplarını ve söylemlerini kullanarak işlemektedir. Bu nedenle lider ya da parti doğrudan faşist olduğunu iddia etmese de[395] faşist bir siyaset yürütebilmektedir.[396]

Stanley'in faşizmi ele alış biçimi bize bugünde faşizmi nasıl tespit edebileceğimiz doğrultusunda bir yol haritası sunmaktadır.[397] Çalışmamızda daha önce de değindiğimiz gibi faşizmi incelerken çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Bunlardan belki de en önemlisi faşizmi iktidarda aramamızdır. Ancak faşizm tarihsel bir eylem ve iktidar olmaktan öte belirli şikayetleri barındırarak bir itiraz ideoloji olarak ele alındığında onun bitip tükenmiş bir şey olmadığı da açığa çıkar. Stanley'in faşizm metodolojisi de bu savı destekler biçimdedir ve faşizm iktidarda olmasa yahut doğrudan fiziksel şiddet yoluyla ilerlemese de yirmi birinci yüzyıl politikasında ideolojik olarak çeşitli noktalarda kendisini göstermektedir.

Stanley'in ideolojik ve söylemsel boyuta odaklanması onu Paxton ve Gentile gibi tarihsel boyuta odaklanan faşizm araştırmacılarından ayırmaktadır. Bu anlamda Finchelstein ile hemen hemen yakın bir zemini yansıtmaktadır. Bu nedenle Amerikan Ekolü olarak adlandırmaktayız. Stanley'in faşizme yaklaşımı tarihsel boyuttan kısmen uzaklaşmaktadır çünkü değişen toplumda tarihsel faşizmin yeniden aynı biçimde uygulanması mümkün değildir ancak söylemsel ve ilkeler bazında bugünde birçok benzerlik görmek mümkündür. Bu anlamda Paxton ve Gentile bugünün faşizmini tanımlamadaki çekinceli yaklaşırlarken, Stanley ve Finchelstein daha uyarıcı bir ton kullanmaktadırlar. Ancak burada Paxton ve Gentile arasında da bir ayrım yapmak zorunludur çünkü Paxton bugünün faşizmini aramada çeşitli yolları kabul etmektedir. Gentile ise bu yolları doğrudan reddetmektedir. Bu nedenle Paxton bir ara geçiş olarak görülebilir.

[395] Ve yeri geldiğinde faşizmi doğrudan reddetse de.
[396] Birazdan ele alacağımız gibi Stanley faşist unsurları belirlemek için faşizmin içerisinde yer alan on temel ilkeyi ölçüt olarak ele almaktadır.
[397] Joseph Bertolini, Invidious Political Tactics, The European Legacy, Vol. 26, No. 6, 2021, p. 643.

Stanley'in faşizm üzerine kaleme aldığı eser *How Fascism Works (2018)*[398] adlı çalışmasıdır. Çalışma *Faşizm Nasıl İşler?*[399] Adıyla Türkçe olarak 2023 yılında yayımlanmıştır. Bu anlamda çalışma faşizm analizlerindeki güncel-çağdaş yayınlardan birini ifade etmektedir. Stanley çalışmasında faşizmi *biz ve onlar siyaseti* olarak ele almaktadır. Esasen bu tanımlama onun faşizme bakışını da özetlemektedir. Faşizm kendisini belirli bir sınırlar içerisinde tanımlamayı ifade etmektedir. Bu sınırların dışında olan ve *bizden* olmayan herkes de *onları* ifade etmektedir. Bu noktada Schmitt'in bahsettiği *dost-düşman* ayrımını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Esasen Stanley'e göre faşist politikanın özü de *biz ve onlara* yani *dost ve düşmana* dayanmaktadır.

Stanley'in faşizminin diğer unsurları efsanevi bir geçmişin yeniden yaratılmasına, yalanlar ve komplo teorilerinden oluşan gerçek dışılığın oluşmasına ve şeytanlaştırılan bir dış grubun kanunsuz suçluluklarına duyulan inanç üzerine kuruludur. Stanley'e göre faşist tasavvurun efsanevi geçmişi küreselleşme, kozmopolitlik ve eşitlik gibi liberal evrensel değerler tarafından tehdit altındadır. Stanley aynı zamanda cinsel kaygı ve erkeklerin kaybettiği statülerine de dikkat çekmektedir. Erkeklerin toplum içerisindeki statülerini kaybetmeleri aynı zamanda ulusun güçsüzleşmesi ve aşağılanmasıyla ilişkilendirilmektedir. Baba aynı zamanda ulusun ve ailenin reisi olarak görülmektedir. Bu yüzden de faşizm hem tarihsel dönemde hem de bugün ataerkil yapıyı ve otoriter liderliği merkezine almakta ve geçmişe karşı özlem duymaktadır. Stanley bu unsurları bugün Almanya'da Almanya için Alternatif'te, Polonya'da Hukuk ve Adalet'te, Amerikan neo-Nazilerinde, Ruanda soykırımcılarında, ABD'de Cumhuriyetçi Parti'de, Macaristan Anayasası'nda ve benzeri oluşumlarda bulmaktadır. Böylece Stanley birçok coğrafyada proto-faşizmler tespit etmektedir.[400]

Elias Bures *Don't Call Donald Trump a Fascist (2020)* adlı makalesinde günümüz popülistlerinin Hitler ve Mussolini'nin duygusal dünyasına dokunması durumunun Stanley'in *biz ve onlar* olarak tanımlanan faşizmiyle daha iyi kavrandığını ancak ortaya çıkan yeni popülist hareketlerin faşist olduğunu kanıtlamadığını ileri sürmektedir. Ona

[398] Jason Stanley, How Fascism Works -The Politics of Us and Them-, Random House, 2018.
[399] Jason Stanley, Faşizm Nasıl İşler?, Çev. Ertuğrul Uzun, Fol Kitap, 2023.
[400] Eliah Bores, Don't Call Donald Trump a Fascist, Foreign Policy, Winter, No. 235, 2020, p. 66.

göre bugünü *Marksist olmayan, etno-milliyetçi bağlamda anti-liberalizm* olarak adlandırmak daha uygun görünmektedir. Temel ayrım ise Stanley'in faşist unsurlar taşıyan popülistlerinin Bores'e göre tarihsel faşizmin şiddeti ve kanlı tarihiyle kıyaslanamayacak kadar farklı olmasıdır. Bu noktada Bores'in kanlı bir faşizm anlayışı olduğu görülmektedir.[401] Tarihsel faşizm her ne kadar kanlı olsa da onun yoğun kanlı tarihi Almanya ve İtalya örnekleriyle öne çıkmaktadır. Ayrıca bu dönemde büyük krizler yaşandığı ve bir savaş hali olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle birebir tekrar yaşanması için tarihsel şartların da aynı olması gerekmektedir. Böyle bir durumda faşizmin de yalnızca olağanüstü dönemlere ait olduğunu söylemek gerekir ki bu tespit eksik ve hatalı olacaktır. Faşizm daha önce de değindiğimiz gibi diğer siyasi ideolojiler gibi bir anlam haritasıdır. Bu nedenle tarihsel akış içerisinde birey, örgüt, parti ve iktidar düzeylerinde tam anlamıyla olmasa dahi çeşitli unsurlarla bulunabilecek bir düşünce yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Joseph Bertolini *Invidious Political Tactics (2021)* adlı çalışmasında faşizmin modern ve postmodern dönemin yarattığı anlam boşluğu ve yabancılaşma durumundan çıkışı ifade ettiğini belirtmektedir. Aynı zamanda bu Stanley'in faşist taktikler adını verdiği durumu-gayeyi yansıtmaktadır. Bu bağlamda faşist taktikleri kullananlar farklı zamanlarda farklı noktalarda benzeşmektedirler. Fakat yine de hepsi farklı tarihi ve politik koşullar bağlamında farklılaşmaktadırlar. Bu nedenle yirminci yüzyılda Hitler Almanyası, Mussolini İtalyası ve Franco'nun İspanyası *biz ve onlar* ilkesine dayansalar da hepsi birbirlerinden farklı faşist örnekleri ifade etmektedirler. Aynı şekilde 1990'lı yıllarda Ruanda ve 2010'larda Myanmar tarihsel faşist örnekleri gibi benzer faşist taktikler kullanmışlar ancak birbirlerinden farklı özellikler taşımışlardır.[402]

Stanley faşist politikaları aşırı sağ milliyetçilik olarak tanımladığı ülkelerde aramaktadır. Ona göre son yıllarda pek çok ülke aşırı sağ milliyetçilikler tarafından yönetilmektedir.[403] Stanley her ülkenin ve toplumun kendi bağlamsal tezahürü olduğundan bir genelleme yapmaktan kaçınsa da bir faşizm tanımı ortaya koymaktadır. Ona göre faşizm, ulus adına konuşan otoriter bir liderin bünyesinde temsil olan etnik, dini ve kültürel anlamda aşırı

[401] Eliah Bures, a.g.e., s. 69.
[402] Bertolini, a.g.e., s. 642.
[403] ABD, Rusya, Macaristan, Polonya, Hindistan.

milliyetçiliktir. Buna örnek olarak ise Trump'ın halkın sesi olduğu iddiasını göstermektedir.[404] Bu bağlamda Stanley aşırı sağ milliyetçiliğin iktidara ve güce ulaşmak için kullandığı faşist taktiklere odaklanmaktadır.

Stanley'e göre faşist taktikler muhakkak faşist bir devlete yol açmaz ancak faşizme giden yolu açmada önem taşımaktadırlar. Çünkü faşist siyaset nüfusun belirli kesimlerini dışlamaya neden olmaktadırlar. Böylece vatandaşlar arasındaki empati yeteneği kısıtlanır ve özgürlük bastırılmaya başlar. Bu gibi gelişmeler ilerleyen zamanlarda toplu hapsedilmelere ve sınır dışı etmelere varabilirler. Bu aşamadan en uç kısmı ise soykırımlar ve etnik temizliklerdir. Bu açıdan Stanley'in zamansal bir geçişi ele aldığı görülmektedir. Her faşist unsur muhakkak soykırıma varmayabilir ancak soykırıma varacak olan yolun ilk adımları bu unsurların varlığıdır.[405] Başka bir anlatımla, yemek pişerken sıcaklık derecesi henüz kestirilemese de piştiğinde muhakkak sıcaktır ve pişme süreci, pişmiş halinin bir aşamasını ifade etmektedir.

Stanley'e göre faşizm *biz ve onlar* siyasetine dayanmaktadır. Faşist siyaset, nüfusu biz ve onlar olarak ayırmaktadır. Bunu yaparken de *etnik, dinsel ya da ırksal* ayrımlara başvurmakta ve politikayı bu temeller üzerinde yürütmektedir. Faşizme göre grup farkları doğal bir tezahürdür. Böylece hiyerarşi de normalleşmektedir. Stanley çalışmasında biz ve onlar siyasetini[406] tanımlamak için on temel ilke kullanmaktadır. Bu ilkelerin bütününün varlığı faşist siyaset etiketini oluşturmakta ve her birinin içerisinde biz ve onlar ayrımı yatmaktadır. Bu ilkeler şunlardır:[407]

1- Efsanevi geçmiş,
2- Propaganda,
3- Anti Entelektüalizm,
4- Gerçekdışılık
5- Hiyerarşi,
6- Mağduriyet,

[404] Jason Stanley, How Fascism Works -The Politics of Us and Them-, Random House, 2018, p. 8.
[405] Stanley, a.g.e.
[406] Faşist siyaseti.
[407] Stanley, a.g.e., s. 8.

7- Kanun ve Düzen,

8- Cinsel Kaygı,

9- Sodom ve Gomore,

10- Çalışmak Özgürleştirir.

Diğer ideolojiler ve hatta her iktidarda olduğu gibi biz ve onlar ayrımı faşizmin de temel noktasıdır.[408] Peki faşizmin biz ve onlarını diğer ideolojik yapıların biz ve onlarından nasıl ayırmalıyız? Stanley sunduğu on temayla esasen bu ayrımı gerçekleştirmektedir. Faşist siyasetin mekanizması bu ayrımı ortaya çıkarmak ya da netleştirmek için çalışmaktadır. Bu anlamda faşist politikacılar öncelikle vaat ettikleri vizyon için efsanevi bir geçmiş yaratmaktadırlar. Böylece ortak tarih anlayışını yıkarak efsaneleştirilmiş bir tarih ortaya koymaktadırlar. Bir sonraki aşama propaganda dilin tahrip edilmesi ve bunu yaparken de anti-entelektüalizmin yayılması hedeflenerek nüfusun ortak gerçeklik anlayışını yeniden yaratmaktadır. Bu sayede faşist siyaset, mantık çerçevesinde yer alan tartışmaların yerine komplo teorilerini ve sahte haberleri yerleştirerek gerçekdışı bir durumu doğurmaktadır. Toplumun gerçeklik anlayışı manipüle edilerek bozulduktan sonra faşist siyaset tehlikeli ve yanlış inançların toplumda kök salmasını sağlamaktadır. Öncelikle faşist fikriyat, grup farkını ortaya koyarak hiyerarşiyi doğallaştırmaktadır. Bu bölünmelerle beraber gruplar arasındaki anlayış kaybolmakta ve korku yayılmaktadır. Azınlık grubunun yükselişi ya da ilerlemesi, baskın faşist taraftar grubunun mağduriyetini de yükseltmektedir.[409]

Bununla beraber kanun ve düzen ilkesi ise tipik bir biz ve onlar ayrımına dayanmaktadır. Başka bir anlatımla, biz yasal vatandaşlar olurken, onlar ise tam tersine ulusun varoluşunu tehdit eden suçlular olarak gösterilmektedir. Bununla bağlantılı olarak bir diğer faktör ataerkilliktir. Cinsiyet eşitliğinin yükselişiyle birlikte ataerkil hiyerarşi tehlike altına girmiştir. Bundan dolayı da cinsel kaygı güdüsünün yükselmesi faşist siyasetin bir çıktısıdır. Bu bağlamda *onlar*dan duyulan kaygı ve korku yükseldikçe, *biz* giderek erdemli olanı temsil etmeye başlamaktadır. Faşist siyasetin *biz*i liberal hoşgörüyle cesaretlendirilmiş *kozmopolitizm* tehdidine karşılık *kırsalda* yaşamakta, *saflığını,*

[408] Stanley, a.g.e., s. 9.
[409] Stanley, a.g.e., s. 10.

değerlerini ve geleneklerini korumaktadır. Ayrıca *onlar* her zaman tembel iken, *biz* daima çalışkan ve onurludur. Onurunu ise mücadele ile kazanmıştır. Ancak *onlar* refah sistemlerin cömertliğini sömürmekte ve *biz*in ürettiğimiz mallarla hayatlarını devam ettirmektedirler. Bu nedenle *biz* her zaman yapıcıyken, *onlar* ise alıcı konumundadır. Stanley'in kurduğu faşist siyasetin işleyiş biçimi şu şekilde gösterilebilir.[410]

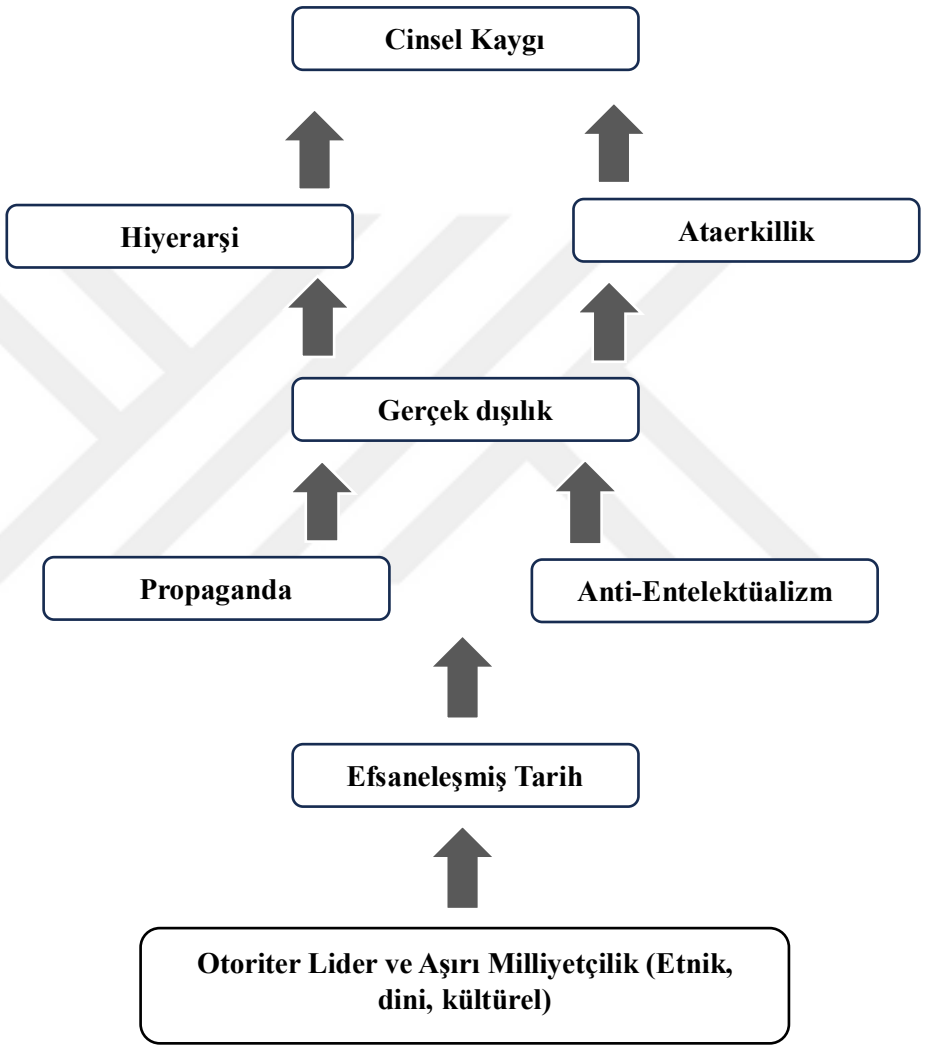

Şekil 2.1. Stanley'in faşist siyasetinin çalışma akışı

Stanley'in faşist siyasetinin gelişme süreçlerini ortaya koyduktan sonra *Mağduriyet* ve *Sodom ve Gomore* başlıklarını ayrı bir biçimde ikisini beraber ele almak daha doğru olacaktır. Çünkü esasen bu iki başlık *biz ve onların*, *mümin ve günahkâr* yansıması olarak

[410] Stanley, a.g.e., s. 10-11.

ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, *biz doğru* iken, *onlar yanlış* algılayışının bir nevi formülasyonunu ifade etmektedirler. *Onlar*ın -Sodom ve Gomore bağlamında söyleyecek olursak *günahkarların* yapıp ettiği her şey *biz*in mağdur olmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda *biz ve onları* şu şekilde ayırmak mümkündür.

Tablo 1.4. *Biz* ve *Onlar*ın karakterizasyonu

Biz	Onlar
Mümin	Günahkâr
Onurlu ve erdemli	Suçlu
Kırsal, geleneklerine ve değerlerine sahip çıkan	Kozmopolit, köksüz ve liberal hoşgörü taşıyan
Çalışkan	Tembel
Yapıcı	Alıcı

Faşist siyaset kendisini iyi olmayla ilişkilendirirken rakiplerini düşman temalarıyla süslemektedir. Umberto Eco'nun da belirttiği üzere düşman her zaman çirkindir.[411] Düşmanı yaratırız ve onu kötü olarak görülebilecek her türlü unsurla doldururuz. Faşizmin karşıtı da doğal olarak bu kötü unsurların tümünü taşımaktadır. Faşistler ise bu kötülük topluluğuna karşı ulusun geçmişine ve geleceğine sahip çıkmaktadırlar.

Faşist ideoloji çalışmayı kutsallaştırmaktadır. Onlar her zaman iş ahlakından yoksundur, tembel, suçludurlar ve devlet fonlarıyla hayatta kalmaktadırlar. Bu nedenle faşist siyasette onlar tembellikten ve suç işlemekten ancak ağır bir işte çalıştırılma halinde kurtarılabilmektedirler. Örneğin Auschwitz ve Buchenwald gibi toplama kamplarının girişlerinde çalışmanın özgürleştiğine ilişkin sloganlar yer almaktadır. Faşist ideolojide çalışmanın kutsallaştırılması azınlık nüfusa yönelik bir silah olarak kullanılmıştır.[412] Günümüzde göçmenlerin tembel, suçlu ve iş ahlakından yoksun olmalarına duyulan inanç da faşist siyasetin bir unsuru olarak görülebilir.

Bu bağlamda faşizmin sosyal Darwinci karakteri ortaya çıkmaktadır. Sosyal Darwinizmin bir güç rekabetini ifade ettiği düşünüldüğünde toplumun kaynakları da bu rekabete göre dağıtılacaktır. Bu noktada Stanley'e göre faşizmin serbest piyasa ile uyumu göz önüne

[411] Umberto Eco, Düşman Yaratmak, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Doğan Kitap, 2017.
[412] Stanley, a.g.e.

çıkmaktadır. Sosyal Darwinizm, değerli bir yaşama kavuşabilmek için mücadele ile kaynakları arttırmayı ve rekabetten sağ çıkmayı ifade etmektedir. Bu anlamda başarılı bir biçimde rekabet edemeyenler, toplumun kaynaklarını hak etmeyenlerdir. Başka bir ifadeyle faşist siyaset değeri üretkenlikte görmektedir. Ulustan olmayan grup ise tembelliği temsil ettiği için işe yaramaz ve hak etmedikleri kaynaklara ulaşanlar olarak görülmektedir. Bu sebeple ulus dışı gruplar yani göçmenler yaşamaya değmeyen hayatlar olarak tanımlanırlar. Bu gruba engelliler de dahil olmaktadır. Nasyonal sosyalistlerin engellere karşı aldığı tavır düşünüldüğünde bir örtüşme olduğu görülmektedir.[413]

Stanley liberal serbest piyasa anlayışı ve liberteryen düşünceyle faşizmin ortak noktalarını ortaya koymaktadır. Ona göre faşist bireysel özgürlük vizyonu ile liberteryen bireysel haklar kavramı rekabet etme temelinde birbirlerine benzemektedirler. Her iki düşünce yapısı da hem özgürlüğü hem de erdemi zenginlikle birleştirmektedirler. Bu bağlamda kişi, özgürlüğünü mücadele ederek ve enginliği biriktirerek kazanmaktadır. Ancak özgürlüklerini bu şekilde kazanmayanlar hiçbir şeyi hak etmemektedirler. Faşizmin liberteryen düşünceden farklı grup değer hiyerarşilerine bağlı olmasıdır. Ancak her iki düşünce yapısı da değerin ölçüldüğü ortak bir ilkeyi paylaşmaktadırlar.[414]

Stanley'e göre Amerikan toplumu yapanlar ve alıcılar olarak ayrılmaktadır. Yapanlar ve alıcılara farklı ten renkleri[415] tayin edildiğinde ise bu tayini destekleyen Amerikalıların liberteryenizmin ötesine geçerek faşizme ulaştıklarını ifade etmektedir. Bir diğer benzer nokta ise liberteryenizmin serbest piyasalarda rekabet etmek için bireysel özgürlük vurgusu yapmasına karşılık şirketler arasında bir hiyerarşiye dayanmasıdır. Faşist siyaset, liberter felsefeyi bu anlamda desteklemektedir. Örneğin nasyonal sosyalizm, güçlü bir CEO ya da fabrika sahibiyle hiyerarşik olarak organize edildiğini kabul etmektedir. Stanley'e göre tüm bu gelişmeler Amerikan sağcılarının nasyonal sosyalistlerin konuşmalarından etkilendiğini göstermektedir.[416]

[413] Stanley, a.g.e.
[414] Stanley, a.g.e.
[415] Siyahiler veya bugün daha çok dillendirilen Müslüman karşıtlığı.
[416] Stanley, a.g.e.

Stanley normal aşırılığa karşı çıkmaktadır. Deyim yerindeyse Stanley'e göre normalin iyi huylu olduğunu düşünmek cazip gelmektedir. Gidişat normal bir çizgide gidiyor gibi görünürse bir alarma da gerek olmamaktadır. Fakat tarih ve psikolojik bağlamda düşündüğümüzde normal olana ilişkin yargılara her zaman güvenmek mümkün değildir.[417] Her ne kadar Stanley'in faşist siyaset alarmı aşırı gibi görünse de esasen o aşırılığa gidebilecek bir tehlikeyi tespit etmektedir. Başka bir ifadeyle Stanley, durumun normalken farkına varmaya çalışmakta ve normalliğin hafife alınmaması gerektiğini belirtmektedir. Stanley örnek olarak 1936 yılında Kristallnacht'a bir Nazi gibi giyinerek Sachsenhausen toplama kampındaki Yahudileri kurtarmasını sunmaktadır. Bu dönemde yaşanan aşırılıklar Yahudi cemaati tarafından reddedilmiş, pek çok Yahudi toplama kamplarını iş yeri zannetmişlerdir.[418]

Stanley'e göre faşizm suçlaması aşırı görünse de normalleştirme algımızın değişmesi gerekmektedir. Faşizm suçlamalarının abartıldığı yaklaşımına karşılık Stanley, faşist siyaseti bir tecavüz olarak tanımlamaktadır. Bu tecavüz, normal görünen ama aslında aşırılıkları sinsice dayatan bir düşünce yapısı olarak tarif edilebilir. Stanley faşist taktikleri kullananların amaçlarının tarihsel faşizmden farklı olduğunu belirtmektedir. Bugün faşist siyaset taktikleri kullananlar Hitler gibi nüfusları dünyaya hâkim olmak için seferber etmemektedirler. Bunan yerine, faşist siyasetin hedeflerinden en önemlisi, özellikle de Amerika'da milliyetçilik bayrağının orta ve işçi sınıfından olan beyazların önünde dalgalandırmak ve devletin kaynaklarını oligarklara devretmektir.[419]

Bugün faşist siyaset kendisine düşman olarak *mültecileri, feminizmi, işçi sendikalarını, ırksal, dinsel ve cinsel azınlıkları* görmektedir. Bu unsurların tümü ulusu bölmek için birer tehdidi oluşturmaktadırlar. Ancak Stanley'e göre esas hedef düşman azınlıklarından öte kendisine çekebileceği hedef kitledir. Faşist siyaset kendisine katılabilecek ve insanlık statüsüne uygun gördüğü *layık* olan hedef kitleyi bir yanılsamayla kendisine çekmektedir. *Layık hedef kitle*, kitlesel yanılgıya boyun eğdirilmeye çalışılmaktadır. Kitlesel yanılgıya dahil olmayanlar ise dünyanın kamplarında tecavüzcü, katil ve terörist olarak nitelendirilmektedirler. Stanley bu anlamda faşist siyasete karşı faşist mitlerin büyüsüne

[417] Stanley, a.g.e.
[418] Stanley, a.g.e.
[419] Stanley, a.g.e.

kapılmayı reddetmemiz gerektiğini söylemektedir. Bütün insanların kusurlu olduğunu ancak hiçbir insanın *iblis* olmadığını belirtmektedir.[420]

Genel olarak Stanley'in faşist siyasetine baktığımızda onun tarihsel faşizmle benzer ilkeleri kullandığını ve bu ilkeleri bugünde aradığını görmekteyiz. Ancak bu ilkeleri olduğu gibi kalıplaşmış bir halde ele almamakta ve günümüzün toplumsal yapısına göre uyarlamaktan kaçınmadığı görülmektedir. Onun faşizm anlayışı *biz ve onlar siyaseti* temeline dayansa da aşırı milliyetçiliği de temele yerleştirdiği dikkat çekmektedir. Bu anlamda Griffin ile benzer bir özelliği taşımaktadır. Esasen Griffin'in palingenetik popülist aşırı milliyetçiliği ifade eden faşizmi, Stanley'in aşırı milliyetçi ve efsaneleşmiş tarihle[421] beslenen faşizm tarifine benzemektedir. Griffin bugünün faşizmini ele alırken daha çekinceli davransa da Stanley bunu bir adım öteye taşımış ve bir metot olarak faşizme ait ilkeleri[422] bugünün politikasında tanımlamaya çalışmıştır.

Stanley ve Finchelstein'ın faşizm çalışmaları uyumlu bir gidişat izlemektedir. Her ikisi de bugünün faşizmini tarihsel faşizmden yola çıkarak ve değişimlerini de göz önüne alarak incelemektedirler. Stanley ilkesel bir yol haritası izlerken, Finchelstein daha çok hakikatin ötesine geçen bir popülizmden yola çıkmaktadır. Ancak buluştukları noktada bugün faşizm doğrudan ya da tarihsel faşizm gibi var olmasa da ona ait unsurların bulunduğu düşüncesidir. Bu düşünce de faşizmin günümüzde halen aktif bir şekilde politikada yer aldığını ortaya koymaktadır.

Stanley John B. Min ile gerçekleştirdiği *Propaganda's Role in Liberal Democratic Societies (2018)* adlı röportajında bugünün dünyasını tanımlarken faşizm terimini kullandığını belirtmektedir.[423] Özellikle ilk Trump döneminde faşizmden bahsetmek daha yaygın hale gelmiştir.[424] Stanley'e göre şu anın faşizm olarak tanımlanmasının sebebi ise tarihsel ve teorik olarak var olan göstergelere dayanmaktadır. Ona göre faşizm hem

[420] Stanley, a.g.e.
[421] Bir nevi Griffin'in palingenetik olarak anlattığı unsur.
[422] Bu ilkelerin tümü Bourdieucü bir anlamda ifade edecek olursak ilişkiseldir. Çünkü her ilke birbiriyle bağlantılıdır. Aynı ilişkisellik Adorno'nun F ölçeğinde de bulunmaktadır.
[423] Jason Stanley and John B. Min, Propaganda's Role in Liberal Democratic Societies, Democratic Theory, 5(1), 2018, p. 87.
[424] Geoff Eley, What is Fascism and Where does it Come From?, History Workshop Journal, Vol. 91, Issue 1, 2021, p. 4

kitleleri hem de seçkinleri biz içerisinde konumlandırmakta ve *biz-onlar dikotomisi* yaratarak onları hor görülen bir kategoriye dahil etmektedir.[425] Faşizmin bizi dürüstlüğü ve evde olmayı ifade etmektedir. Biz aynı zamanda onların tehdidinden korunmayı yansıtmaktadır. Faşizme göre bizin içerisindeyseniz hayatınızın bir anlamı bulunmaktadır. Böylece faşizm, bizi modernitenin ve postmodernitenin yabancılaşmasından ve boşluğundan kurtarmaya çalışmaktadır.[426] Stanley'e göre göre faşizm özellikle ABD'de *yoksul beyazlar* ve *beyaz milyarderleri biz* içerisinde birleştirmektedir. Esasen iki sınıfın çok az ortak noktası olsa da faşizmin kurgusu onları aynı çatı altında birleştirmekte ve onların tehdidine karşı önlem almaya itmektedir. Bu tasavvur ise hayali bir ulus kimliğini ifade etmektedir.[427]

Brad Evans ve Henry A. Giroux *Fourteen Deadly Principles of Contemporary Politics (2020)* adlı makalelerinde Umberto Eco, Federico Finchelstein ve Jason Stanley'in faşizm tehdidine karşı giriştikleri tespitleri kabul etmektedirler. Özellikle Stanley'in faşizmin Trump döneminde görüldüğüne yönelik tespitine katılmaktadırlar. Evans ve Giroux'a göre Trump ABD'de bir süredir oluşum halinde olan faşist bir politik aygıtın son noktası ve sembolüdür. Bu faşist aygıt, yeniden canlanan ırkçılığı, beyaz üstünlüğünü, kamusal alanın savaş değerleriyle donatılmasını, militarize edilmiş polisi, toplu tutuklamaları, kaleye benzer sınır duvarlarını, insansız hava araçları savaşlarını, gözetlemenin yükselişini ifade etmekte ve Trump'ın yükselişinden de öncesine dayanmaktadır. Trump ise bu oluşum sürecinin yıkıcı potansiyellerini hızlandırmıştır.[428]

Evans ve Giroux'a göre geçmişin, başka bir ifadeyle, tarihsel faşizmin politikalarını yansıtan Trump yönetiminin endişe verici işaretlerini tespit etmek ve bugün yeniden faşizmi ele almak oldukça önem arz etmektedir. Trump-Nazi mukayesesinden kaçınmak tarihten öğrenecek hiçbir şeyimiz olmadığına inanmayı ve faşizmin yeniden tekrarlanmayacağı varsayımıyla teselli bulmayı kolaylaştırmaktadır. Ancak bu tarz bir yaklaşım aynı zamanda demokrasi kavramının hayatta kalmasını da zorlaştırmaktadır.

[425] Stanley ve Min, a.g.e., s. 87.
[426] Bertolini, a.g.e., s. 642.
[427] Stanley ve Min, a.g.e., s. 87.
[428] Brad Evans and Henry A. Giroux, Fourteen Deadly Principles of Contemporary Politics, Symplokē, Vol. 28, No. 1-2, 2020, p. 200.

Zygmunt Bauman'ın belirttiği gibi hafıza tek başına yeterli değildir. Bu nedenle bugün tekrar faşizmi tartışmaktan kaçınılmamalıdır.[429]

Bu bağlamda faşizmi tartışmaktan kaçınmaz faşizmin geçmişte kaldığı düşünülen bir fenomenden bahsetmeyi ifade etmektedir. Ancak bugün faşizmi tartışmak yalnızca faşizmi bir tehdit olarak görmekten öte faşizmi doğuran ihtiyaçları da anlamayı sağlamaktadır. Çalışmamızda da faşizmi geri dönmesinden korkulan bir şeytandan öte toplumda var olan bir ihtiyacı gideren unsur olarak ele almaktayız. Bu unsur toplumun belirli açıklarından doğmakta[430] ve bu açıkları gidermeye çalışmaktadır. Faşizmi bu biçimde ele almak aynı zamanda daha soğukkanlı ve nesnel bir yaklaşımı da beraberinde getirecektir.

[429] Evans ve Giroux, a.g.e., s. 191.
[430] Çalışmamızın birinci bölümünde ele aldığımız gibi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

21. YÜZYILDA SİYASET VE FAŞİZM

Çalışmanın bu bölümünde 21. Yüzyılda faşist siyaset teknikleri üzerinden bir analiz yapılacaktır. Bu bağlamda öncelikle birinci bölümde yaptığımız üzere tarihsel faşizmi doğuran siyasal-toplumsal nedenleri incelediğimiz biçimde 21. Yüzyılda da faşizmi ortaya çıkaran ve onu güçlendiren siyasal-toplumsal nedenler araştırılacaktır. Bu sayede faşizmin hangi şikayetlere yönelik bir reçete olarak var olduğu anlaşılmaya çalışılacak ve böylece tarihsel faşizmin şikayetleri-çetesi ile 21. Yüzyılda faşist siyasetin şikayetleri-çetesi arasında bağlantılar kurulacaktır. Bu bağlamda neoliberalizm ve liberal demokrasinin krizi, gerçekliğin icadı ve post-truth, göç problemi ve cinsiyet hareketleri ele alınacaktır. Bu gelişmeler ışığında faşizmin ilkelerinin nasıl ortaya çıktığını ve nerelerde görüldüğü analiz edilecektir. Siyasal ve toplumsal nedenlere ek olarak faşizmin çekirdek ilkesi olan aşırı milliyetçilik ve onun etrafında biçimlenen faşist ilkeler Avrupa ve ABD siyaseti bağlamında ele alınacaktır. Bunun için model olarak Donald Trump, Alice Weidel, Viktor Orban, Marine Le Pen ve Giorgia Meloni kullanılmıştır.

3.1. 21. Yüzyılın Krizleri ve Faşizm

21. Yüzyılın hem önceki yüzyıllarla benzer hem de kendisine ait problemleri bulunmaktadır. Bu krizleri ortaya koymak bize faşizmin onlara karşı konumunu ve eylemselliğini de gösterecektir. Bu nedenle bu başlıkta 21. Yüzyılın krizleri ele alınacaktır.

3.1.1. Neoliberalizm ve Liberal Demokrasinin Krizi

Neoliberalizm çağdaş dünyanın bir dilini ifade etmektedir. Liberalizmin yüzyıllar içerisinde değişime uğradığı düşünüldüğünde bugün neoliberalizm bu değişimin bir uzantısı olarak karşımıza çıkmakta, birey, toplum ve devlet yaşamını her aşamada doğrudan etkilemektedir. Neoliberalizmin ekonomi temelli etik anlayışı yaşama dair her şeyi piyasalaştırarak ticarileştirmekte ve yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır. Neoliberalizmi, klasik ve modern liberalizmden ayıran unsurlar bulunmaktadır. Örneğin

klasik liberalizm devleti sınırlayarak piyasayı özgür kılarken, modern liberalizm devleti biraz daha işin içine dahil etmektedir. Neoliberalizm ise temel olarak kendi ekonomik biçimini devletin de içerisine sirayet ederek ve onu şirketleştirerek kendisine benzetmeye çalışmaktadır. Bu anlamda devlet, toplum ve bireyler neoliberalizmin aklı bağlamında yeniden biçimlendirilerek yaratılmaktadırlar. Neoliberalizmin yapısı aynı zamanda demokrasi, eşitlik, adalet ve eğitim gibi yapılara sirayet etmektedir.

Neoliberalizm esasen devlete ve bütün yapılara karşı bir sızma hareketi gerçekleştirmektedir. Bu sızma eylemini ve fikriyatını ele alan en önemli düşünürlerden birisi de Wendy Brown'dur. Brown *Halkın Çözülüşü (2018)* adlı çalışmasında esasen Bourdieu'nün neoliberalizm için kullandığı *sinsi dayatma*[431] tanımını ileriye götürerek onu bir tür *sinsi devrim* olarak nitelemektedir. Çalışmasında neoliberalizmin liberal demokrasi, demos, adalet, eğitim ve eşitlik gibi yapılara karşı konumu ve etkisini araştırmaktadır. Ona göre neoliberalizm bireyi *homo economicusa* çevirmektedir. Bu bağlamda iktidar paylaşım pratikleri, hukuk, halk egemenliği, kamu yararı, müzakere, katılım ve eğitim gibi alanlar *ekonomikleşmeye* maruz kalmaktadır.[432] Brown'a göre neoliberalizm demokrasinin anlam ve içeriğini piyasa değerleriyle donatmaktadır. Bu anlamda halkın yönetimi olarak kabul edilen demokrasi pratiklerine, liberal demokrasiye, kültürüne, öznelerine ve kurumlarına doğrudan saldırmaktadır.[433] Böylece neoliberal akıl demokrasinin temel unsurlarını çözmekte ve dağıtmaktadır. Başka bir ifadeyle neoliberalizm, liberal demokrasinin kurucu unsurlarının *siyasal* karakterini *ekonomikleştirmektedir.*[434]

Neoliberalizm demokratik yaşamın devam etmesini sağlayan kurum ve pratikleri, ihtiyaç duyulan kültürleri ve siyasal hayatı ekonomikleştirdiği için onu işleten, harekete geçiren, koruyan ve talep eden yurttaşları zor duruma sokmaktadır. Buna ilaveten neoliberalizm ayrıca yoğunlaşan bir eşitsizlik yaratmakta ve bu eşitsizlik giderek şiddetlenmektedir.[435]

---

[431] Pierre Bourdieu, Le Mythe de la "Mondialisation" et l'État Social Européen, Le Magazine del'homme Moderne, 1998, http://www.homme-moderne.org/societe/socio/bourdieu/contrefe/mythe.html, Erişim Tarihi: 27.04.2025

[432] Wendy Brown, Halkın Çözülüşü -Neoliberalizmin Sinsi Devrimi-, Çev. Barış Engin Aksoy, Metis Yayınları, 2018, s. 10.

[433] Brown, a.g.e., s. 9.

[434] Brown, a.g.e., s. 17.

[435] Brown, a.g.e., s. 35.

Üst sınıflar giderek daha fazla servet elde ederlerken alt sınıf Brown'un deyimiyle sokağa düşmekte ve gecekondu mahallelerine mahkûm olmaktadır. Buna ilaveten son yarım yüzyılda insanlar daha önce görülmemiş biçimde düşük ücret, güvence, sosyal yardım ve emeklilik ya da refah arttırımı umuduyla daha uzun saatler çalışmaya zorlanmaktadır. Bu bağlamda eşitsiz bir büyüme olduğu görülmektedir.[436] Bu durum da insanlarda bir buhrana yol açmaktadır. Bu buhran ekonomi temelli olup insan yaşamının duygu, düşünce ve yaşama biçimlerinde problemlere yol açmaktadır. Bu problemler neticesinde ise öfke ve bunalım seviyesi yükselmektedir. Var olan siyasal, toplumsal ve psikolojik nedenler tarihsel faşizmin başlangıcına da görülen kapitalizm ve liberalizmin krizine benzerlik göstermektedir. Bu kriz ise insanları bir kurtarıcı aramaya yönlendirmektedir.

Brown'a göre neoliberal düzenin biçimlendirdiği toplumda şehir ve ruh arasındaki denge de bozulmaktadır. Neoliberal akılda şehir ve ruhun iletişimi siyasaldan öte ekonomikleşmektedir. Böylece hem birey hem de devlet yönetimi işletme projelerine dönüşmekte[437] ve özellikle bireyler şirketlere ait yönetişim pratikleriyle işleyen bir özneye dönüşmektedir.[438] Byung Chul-Han da bu noktaya vurgu yapmaktadır. Ona göre bireyler de birer işletme-girişimci haline gelmekte ve kendi kendilerinin hem patronu hem de çalışanı haline dönüşmektedirler[439]. Bu bağlamda neoliberalizmin talimatı şudur: "Girişimcileş, rekabet konumu ve değerini geliştir, puan veya derecelerini maksimize et."[440] Brown ekonomikleşen şehir ve ruh koordinatlarının ekonomikleştirilmesinin neticesinde adalet, eşitlik, hakkaniyet, özgürlük, birey, halk egemenliği ve hukukun üstünlüğü unsurlarının tehlikede ve toptan bir değişime maruz kaldığını ileri sürmektedir. Başka bir ifadeyle neoliberalizm, ruhu yeniden inşa etmektedir. Brown'a göre bu süreçte üniversiteler lüks olarak görülmeye başlanmıştır. Artık diploma yerine yeterliğe bakılmakta ve üniversitelerin kalitesi giderek düşerek şirketleşmektedirler. Bu bağlamda yurttaşların gelişimi de sekteye uğramaktadır. Artık yükseköğretim geçmiş dönemlerde olduğu gibi zeki, düşünen seçkinler yaratmak, kültürün yeniden üretimi ve fırsat eşitliğine

[436] Brown, a.g.e., s. 32.
[437] Brown, a.g.e., s. 26.
[438] Brown, a.g.e., s. 42.
[439] Byung-Chul Han, Psikopolitika -Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri-, Çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, 2020.
[440] Brown, a.g.e., s. 44.

önem vermek yerine, bugün doğrudan insan sermayesi üreterek klasik hümanist değerleri baş aşağı çevirmektedir.[441]

Diğer yandan Erich Fromm'un bireylerin otoriterliği arzulaması üzerine bir kaçış yolu oluşturduğu savı günümüzde de işler gibi görünmektedir. Fromm, bireylerin yabancılaşmış yalnızlık ortamından kaçınmaya çalıştığını ve bunun sonucunda otoriter yönetimlere teslim olmaya hazır hale geldiklerini öne sürmektedir. 21. Yüzyılda neoliberal toplum ve birey bağlamında düşündüğümüzde Fromm'un bu savı halen geçerliliğini korumaya elverişlidir. Nitekim tarihsel faşizmi oluşturan sebeplere benzer bir biçimde ve ondan bazı noktalarda -atomizasyon gibi- daha uç durumlar bulunmaktadır. Ekonomik güvencesizlik, atomizasyon, sosyal ağlarda giderek derinleşen yalnızlık ve post-truth ortamı bireylerin Fromm'un kaçış yolları olarak tanımladığı otoriterlik, yıkıcılık ve robot uyumluluğuna yönelmesine neden olmaya açıktır.[442]

Neoliberal dönemde üniversiteler ticarileşmekle kalmayıp aynı zamanda milliyetçi ve gelenekçi idealler bağlamında dönüştürülmektedirler. Stanley'e göre bugün üniversiteler, faşizme öykünen liderler tarafından toplumsal cinsiyet çalışmalarını destekleyerek erkekliği ortadan kaldıran ve geleneksel aileyi baltalayan merkezler olarak görülmektedir. Örneğin Rusya'da Vladimir Putin, üniversiteleri Batı'nın sözde feminizm aşırılıklarına karşı yöneltilmiş bir ideolojik silaha dönüştürmektedir. Başka bir ifadeyle, üniversitelerin yapısını yeniden formüle edilmeye çalışmaktadır. Birleşik Rusya Partisi'nin Rus parlamentosu üyesi Vitaly Milonov üniversitelerde toplumsal cinsiyet çalışmalarını endişe verici olarak bulmuş ve sahte araştırmalar olarak nitelemiştir. Benzer tartışmalar Macaristan ve Polonya'da da görülmektedir. Macaristan İnsan Kaynakları Bakanlığı müsteşarı Retvari toplumsal cinsiyet çalışmalarını Marksist-Leninist ideolojiyle birleştirmekte ve toplumsal cinsiyet çalışmalarına saldırmaktadır. Benzer şekilde toplumsal cinsiyet çalışmalarına karşı eleştiriler ABD'de aşırı sağ harekette de bulunmaktadır.[443]

[441] Brown, a.g.e., s. 24-26.
[442] Fromm, a.g.e.
[443] Stanley, a.g.e.

Faşist düşüncede eğitimin temel işlevi mitselleştirilen geçmişi yüceltmek, milletin geçmişte ve şimdide olan başarılarını ön plana çıkarmak ve diğer milletlerin tarihlerini karalamaktır. Faşist eğitim, ulusal geleneğe katkı sunan ve hiyerarşik normları güvence altına alan akademik disiplinleri öne çıkarmaktadır. Bu nedenle faşizm yükseldikçe üniversiteler de daha çok milliyetçi veya gelenekçi fikirlere sahip olan akademisyenlerle dolmaktadır. Bunun örneklerinden biri Orban yönetimindeki Macaristan'dır. Orban okulları liberal beyin yıkama merkezleri olarak adlandırmakta ve eğitim müfredatını ulusun çıkarları bağlamında yeniden düzenlemektedir. Aynı zamanda okullarda at binme ve Macar halk şarkılarının söylenmesi gibi mitsel bir Macar ulusal geçmişini yeniden ortaya koymaya çalışmaktadır.[444]

Bugün eğitimin yanında ruh ve kentler de dönüşüm geçirmektedir. Brown'a göre ruh ve şehir neoliberal akıl tarafından işgal edilmektedir. Bu anlamda şu soruyu sormak yerinde olacaktır: "Gerek ruh gerekse şehir neoliberal akıl tarafından siyasal varlıklardan ziyade çağdaş firmalar gibi biçimlendirildiğinde, halkın halk için yönetimine ne olur? Neoliberal rasyonalite siyasi hayatın içine işleyince, demokrasinin yapıtaşlarına, kültürüne, öznelerine, ilkelerine ve kurumlarına ne olur?"[445] Brown bu sorulara ilaveten neoliberalizmin ruh ve devleti yeniden inşa ederek demokratik ilkeleri tasfiye ettiğini, demokratik kurumları aşındırdığını ve Avrupa modernliğinin demokrasi tasavvurunu ortadan kaldırdığını ifade etmektedir.[446]

Neoliberalizm etiği de dönüştürmektedir. Var olan etiği kendi piyasalaştırma hücumuyla dönüştürerek geçerli olan kutsalın ticarileşmesine sebebiyet vermektedir.[447] Bu ticarileşme aynı zamanda bir demosun çözülüşünü de ifade etmektedir. Chul-Han'ın deyimiyle böyle bir toplumda artık dostluk bağları ortadan kalkmaktadır. Dostluk Alman dilinde özgürlük kelimesiyle bağlantılı olduğu düşünüldüğünde dostluğun ortadan kalkması aynı zamanda özgürlüğün de ortadan kalkmasına neden olur.[448]

[444] Stanley, a.g.e.
[445] Brown, a.g.e., s. 31.
[446] Brown, a.g.e., s. 31.
[447] Brown, a.g.e., s. 33.
[448] Han, a.g.e.

Birey ve demos arasındaki ilişkinin ticarileşmesi, bireyler arasında yalnızca çıkara dayanan bir işleyişi ifade etmektedir. Faşizm bağlamında ele aldığımızda ise demosun yalnızca çıkar odaklı ilişkide bulunması aynı zamanda ulusun yaşamını sürdürmesi için gereken bağlantıların da çözülmesine yol açmaktadır. Bu anlamda *neoliberal anlamsızlığın* içerisinde kaybolan birey ait olabileceği, deyim yerindeyse sırtını yaslayabileceği bir güç aramak zorunda kalmaktadır. Her ne kadar neoliberalizm sosyal Darwinizmin yasalarını sert bir şekilde uygulayarak faşizmdeki sosyal Darwinizme yaklaşsa da faşizmin sosyal Darwinizmi Jason Stanley'in *Biz*ine uğramamaktadır. Başka bir ifadeyle, ulusun içerisindeki insan piyasa mücadelesi içerisinde kaybedilmemektedir. Bu insan tasavvuru ulus için çalışmak zorunda olan *fedakâr birey* tasavvurudur.

Brown'a göre bireyi sermayeye dönüştürmenin çeşitli sonuçları bulunmaktadır. Sermayeyi dönüşen birey için herhangi bir güvenlik, koruma ve yaşamını devam ettirme teminatı bulunmamaktadır. Sermaye olarak dönüştürülerek yeniden yaratılan özne ne yaparsa yapsın güçlü hale gelememektedir. Bu nedenle devamlı olarak başarısız olma, gereksiz-atık olma ve terk edilme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Neoliberal sistem için yarar sağlamayan birey artık bir tip atığa dönüşmektedir. Ayrıca neoliberal düşüncenin doğası gereği sosyal güvenlik programları ortadan kalktığı ya da zayıfladığı için yaşamsal tehlike asgari düzeyde beslenme ve barınma ihtiyaçlarına kadar uzanmaktadır.[449]

İster barınma isterse de beslenme tehdidi altında bulunan özne-birey yaşamsal bir tehdit hissettiğinde kendisini güvenli alana dahil etme ihtiyacı hissetmektedir. Güvenlik ihtiyacı hisseden birey devletin sahip çıkıcılığa gereksinim duymaktadır. Böylesi bir devleti de liberal uzantısı olan devlet olarak tasavvur etmek hayli zordur. Bu nedenle yoksunluğa, yaşam tehdidine ve bunların içerisinde anlam boşluğuna düşmüş olan özne, sert ve kuvvetli bir devlete sahip olma ihtiyacı hissedebilir. Bu gibi bir faktör de bugün özellikle kurtarıcı rolüne bürünen otoriter ve anti-liberal, anti-demokrat liderlere ihtiyaç duyulacağını göstermektedir. Özellikle bu liderler, demosu kurtarma görevlerini üstlendiklerinde ve mevcut servet sahiplerini ulusun düşmanları olarak niteliklerinde işler başka bir anlama taşınmış olacaktır. Nitekim liberal demokrasi her ne kadar neoliberalizm tarafından altı oyulsa da neoliberalizme, sosyalizm ve faşizmden daha

[449] Brown, a.g.e., s. 45.

yakın olarak konumlanan bir yönetim biçimidir. Neoliberalizmin yarattığı eşitliksiz, adaletsiz ve güvenlik tehdidi içerisinde bulunan toplumsal liberal demokrasi tarafından korunamadığında her zaman tam zıt konumda yer alan anti-demokratik cephe güç kazanacaktır. Başka bir ifadeyle, neoliberalizm liberal demokrasiyi yozlaştırırken liberal demokrasi bu duruma bir çözüm bulamamakta ve anti-demokratik cephe de liberal demokrasiye karşı güçlenmektedir. Neoliberalizmin yıkıcılığı her ne kadar anti-demokratik cepheyi güçlendirse de anti-demokratik cephe neoliberalizmle iş birliği içine girmek yerine onu ulusun çıkarları bağlamında formüle etmeye çalışacaktır. Bu etkileşimi tarihsel faşizm bağlamında ele aldığımızda çeşitli benzerlikler görmek mümkündür. 20. Yüzyılın başında kapitalizmin demokrasinin altını oyması ve faşizmin kapitalizme karşı söylem üreterek var olması ancak iktidara gelince kapitalizmi faşizm bağlamında formüle etmesi bugün neoliberalizm, liberal demokrasi ve anti-demokratik sağ otoriter popülist milliyetçilik tandemini akla getirmektedir.

Pierre Bourdieu'ye (1998) göre neoliberalizm kaçınılmaz bir yaşam biçimi olarak kendisini sunmaktadır. Böylece kendisine karşı girişilecek direnme gücünü ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu noktada radikal demokrasinin bir çözüm aracı olarak var olması mümkündür. İnsan yaşamının her kısmına sızan televizyon, internet, reklamlar ve gazetelerde hem üstü kapalı hem de açık bir biçimde neoliberalizm propagandasına maruz kalınmaktadır. Bu anlamda neoliberalizm kendi sözlüğünü yaratmış ve onu insan yaşamının her noktasına yerleştirmiştir. Bourdieu örnek olarak Fransa'da sermaye sahiplerinin işverenler olarak nitelenmek yerine ulusun canlı güçleri olarak nitelendiğini vermektedir.[450][451] Bu kapsamda faşizmin neoliberalizmi ulus bağlamında formüle etmesi için uygun bir söylem karşımıza çıkmaktadır. Ancak yine de faşizm, küreselleşen piyasaya dayanan neoliberalizmle zıt düşmektedir. Fakat onun yarattığı boşluklardan faydalanmaktadır.

Homo economicus olarak yaşayan insan topluluğunda bireyin sermaye olarak biçimlendirilmesi liberal demokrasi ile ters düşmektedir. Nitekim vazgeçilebilir konumda yer alan *sermaye olarak insan* anlayışı liberal demokrasinin sözleşmesini tersine

[450] Pierre Bourdieu, a.g.e.
[451] Karaduman, a.g.e., s. 63.

çevirmektedir. Ayrıca rekabet halinde olan özneler birbirleri arasında eşitlikten çok eşitsizliğe itilmektedirler. Bundan dolayı eşitlik, neoliberalizmle dönüşmüş bir demokrasi için asli unsur olmanın dışına taşınmaktadır. Böylece eşitsizlik giderek normalleşmekte ve normatifleşmektedir.[452] Bu bağlamda faşizm bu durumdan iki biçimde beslenmektedir. Birinci olarak, eşitsizliğin yarattığı buhrandan dolayı özneler aşırılık için hazır hale gelmektedirler. Faşizm ise bu kitleyi ulusun yaşamsal tehdidi bağlamında bir propaganda söylemiyle etkileyebilecek söylemi içerisinde barındırmaktadır. Nitekim tarihsel faşizmde bu görülmüştür. İkincisi, eşitsizliğin giderek normalleşmesi ve normatifleşmesi faşizmin ideolojik yapısına uygundur. Nitekim faşist hareket doğrudan doğruya hiyerarşik bir ağ ile örülü ve çalışmayı kutsallaştıran bir anlayışa sahiptir.

Bourdieu her ne kadar faşizm etiketini kullanmasa da neoliberalizmi muhafazakâr bir devrim biçimi olarak tanımlamaktadır. Ona göre neoliberalizm her ne kadar söylemde özgürlük vaadi sunsa da esas olarak mega güçlerin ve ulusötesi şirketlerin çıkarlarını korumaktadır. Brown'un da hemfikir olduğu üzere neoliberalizm ekonomikleşme stratejisi dünya genelinde yer alan dayanışma ağlarını ortadan kaldırmaktadır.[453]

Brown'a göre her şeyin sermaye olduğu durumda emek sınıf olarak ortadan kaybolmakta, yabancılaşma, sömürü ve emekçiler arası birlik de çözülmektedir. Başka bir ifadeyle, ekonomik dayanışma ortadan kalkmaktadır. Buna ilaveten birey homo economiusa dönüştüğünde siyasal yönü ortadan kalkmakta ve ortak fayda fikri çürüyerek yurttaşlık zemini de sarsılmaktadır.[454] Cumhuriyetçilik bağlamında ele alacak olursak *homo politicus*un ve *ortak fayda*nın ortadan kalktığı bir yapıda cumhuriyetçilik de tamamıyla çözülecektir. Dayanışmanın olmadığı ve yabancılaşmanın olduğu dünyada da birey yine bir buhran içerisinde konumlanmaktadır. Post-modern ya da geç modernizm olarak adlandırabileceğimiz bu dönemde yaşanan *anlamsal boşluk* faşizm tarafından doldurulabilecek bir boşluk olarak görülebilir. Brown da böylesi bir durumda *radikal demokrasi özlemi*nin yükselme ihtimali bulunduğunu belirtmektedir.[455]

[452] Brown, a.g.e., s. 46.
[453] Ljubiša Mitrović, Bourdieu's Criticism of the Neoliberal Philosophy of Development, the Myht of Mondialization and the New Europe -An Appeal fort he Renewal of Critical Sociology. Facta Universitatis Series: Philosophy, Sociology and Psychology, 4(1), 2005, p. 41.
[454] Brown, a.g.e., s. 47.
[455] Brown, a.g.e., s. 54.

Jean Baudrillard'a göre bugünün toplumu üretimden ziyade tüketim odaklıdır. Bu bağlamda kitle tüketim toplumu olarak yeniden biçimlenmektedir. Bu toplum yapısı, kitlenin homojenleştirilmiş, edilgen ve simgesel manipülasyona açık olduğunu da ifade etmektedir. Bu anlamda kitle, rasyonel tartışma veya demokratik bir katılımın öznesi olmaktan daha çok medya ve tüketim sisteminin manipülasyonlarına maruz kalan bir nesne olarak konumlanmaktadır.[456] Burada bireyler yalnızca ihtiyaçlarını gidermek için değil simgesel değerler aracılığıyla kimliklerini inşa etmek için tüketmeye yönelmiştir.[457] Bu bağlamda günümüzde milliyetçilik de tüketilebilir bir kimliğe dönüşmektedir.

Kitlenin simgesel tüketimin pasif alıcısı olarak konumlandığı durum içerisinde faşist ideolojideki özne erimektedir. Bu bağlamda günümüzde otoriter-popülist liderler kitleyi mobilize etmenin ötesinde medya ve tüketim aracılığıyla onları edilgen hale getirmekte ancak yine de sözde bir aktif katılım duygusu üretmektedirler. Bu yapaylık ise sosyal medya etkileşimleri, tüketim temelli kimlik politikaları ve bireylere katılım yanılsaması veren diğer unsurlarla oluşturmaktadır. Böylece Baudrillard'a göre demokratik pratiklerin içi boşaltılmaktadır. Demokrasi görüntüsünü barındıran sistemler, tüketim odaklı pasif kitleler aracılığıyla otoriter bir hale dönüşmeye açık hale gelmektedir.[458] Ayrıca Bauman'ın belirttiği gibi neoliberalizmde var olan sorgulamanın yokluğu da endişe vericidir.[459] Bu husus ise otoriter yönetimler için elverişli bir durumu ifade etmektedir.

Stanley demokrasinin açıklarından söz etmektedir. Ona göre faşizm, düşüncü özgürlüğünün ve demokrasinin sınırlarını zorlayan bir fenomendir. Platon Devlet kitabının 8. Bölümünde Sokrates'in de dediği üzere insanların doğal olarak kendi kendilerini yönetmeye yönlendirilmediklerini, bunun yerine peşinden gidebilecekleri güçlü bir lider aradıklarını aktarmaktadır. Demokrasi ise düşünce özgürlüğünün önünü açarak bir demagogun türemesine ve halkın diktatöre olan gereksinimini sömürmesine yol açmaktadır. Diktatör düşünce özgürlüğünü insanların korkularını ve küskünlüklerini gidermek için kullanmaktadır. İktidarı ele geçirdiğinde de demokrasiyi ortadan

[456] Jean Baudrillard, Sessiz Yığınların Gölgesinde, Çev. Oğuz Adanır, Ayrıntı Yayınları, 2002.
[457] Jean Baudrillard, Tüketim Toplumu: Söylenceler ve Yapılar, Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2017.
[458] Jean Baudrillard, Simülakrlar ve Simülasyon, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, 2003.
[459] Zygmunt Bauman, Siyaset Arayışı, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, s. 137.

kaldırmakta ve onun yerine tiranlığı getirmektedir. Bu anlamda demokrasi, kendi kendisini baltalayan ve ölümüne yol açan tehdidi her zaman içerisinde barındırmaktadır.[460] Adorno da bu duruma eğilerek liberalizmin özgürlük ve bireycilik ideallerinin, ekonomik eşitsizliklerin, kültürel yozlaşma veya kriz anlarında faşist hareketlerin manipüle edebileceği bir zemin yarattığını ileri sürmektedir. Ona göre faşizm, liberal toplumların dışşal değil, kapitalist üretim ilişkileri ve kitle kültürünün manipülatif doğası bağlamında içsel çelişkilerinden güç almaktadır.[461] Faşistler, demokratik özgürleri demokrasiye karşı kullanmaktadırlar. Buna bağlı olarak Goebbels'e göre demokrasi ölümcül düşmanlarına kendisini yok edecek araçları vermektedir. Stanley'e göre bugünün geçmişten bir farkı bulunmamaktadır. Tarihsel faşizmde olduğu gibi liberal demokrasinin düşmanları aynı biçimde benzer taktikleri kullanmakta ve düşünce özgürlüğünün sınırlarını zorlamaktadırlar.[462]

Harry Harootunian *The Future of Fascism (2006)* adlı çalışmasında bugün faşizmi ele alırken kapitalizm ve liberalizm arasındaki ilişkiyle tekrar yüzleşmek gerektiğini belirtmektedir. Bugün faşizmi ele aldığımızda aynı zamanda çağdaş neoliberalizmi de incelemek gerekmektedir. Harootunian'a göre bu sayede faşizmin işlevsel tekniklerinin benzerliklerini aramak yanında neoliberalizme yönelik yapılan bir inceleme bize faşizmin geleceğine dair daha somut örnekler sunmaktadır. Ona göre neoliberal söylem her ne kadar demokratikleşme söylemini barındırsan da anti-demokratik gerileme tehlikesini de pekiştirmiştir. Bu hususa David Harvey de dikkat çekmekte ve liberalizmin her yerde faşizm riskini doğurduğunu belirtmektedir.[463]

David Harvey *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* adlı eserinde 1920'lerde Weimar Cumhuriyeti'ni yıkarak, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda da eşit düzeyde tehlike yaratan enflasyonun faşizmin yükselişine zemin hazırladığını ifade etmektedir.[464] Harootunian faşizmin sivrileşmeye başladığı 1920'lerde ekonomik liberalizmin başarısızlığına vurgu yaparak eşitsizliğin yarattığı açığın faşizmi tetiklediğini ifade etmektedir. Bugün çağdaş neoliberal görünüm de yarattığı eşitsizliğin kusurlarını aşmaya çalışırken daha güçlü bir

[460] Stanley, a.g.e.
[461] Theodor W. Adorno, Negatif Diyalektik, Çev. Şeyda Öztürk, Metis Yayınları, 2016.
[462] Stanley, a.g.e.
[463] Harootunian, a.g.e., s. 32-33.
[464] David Harvey, Neoliberalizmin Kısa Tarihi, Çev. Aylin Onaca, 2. Baskı, Sel Yayınları, 2015, s. 32.

devlet kullanmakta, güç ve zorlamayı esasen daha yoğun şekilde işletmektedir. Bu gelişmeler faşizmin aşırılığının yükselişiyle benzerlik taşımaktadır. Liberal kapitalizmin yarattığı açmaza karşı faşist cephe demokratik kurumları zayıflatmış ve piyasa ekonomisini reforme etmeyi amaçlamıştır. Bu anlamda liberal muhalefet faşizmin zaferine yol açmıştır. Fakat bugün neoliberalizm geçmişten ders alarak devlet zoruna ve müdahalesine güvenme ihtiyacını kabul etmektedir. Bunun bir diğer adı ise güç ve zorlamadır. Harootunian kapitalizm ve faşizm arasında bir bağlantı kurmakta ve kapitalizmin yer almadığı herhangi bir ortamda faşizmin de ortaya çıkmasının güç olduğuna vurgu yapmaktadır. Nitekim faşizm, kapitalist birikim ve üretim ilişkileriyle bağlantılıdır.[465] Bu bağlamda Marksist cephenin belirttiği üzere kapitalizm ve faşizm arasındaki bağ görünür olmaktadır. Marksist cephenin benimsediği faşizm işleyişini kabul edecek olursak bugün neoliberalizmin kriz anında faşizmi bir silah olarak kullanabileceğini de bariz bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Harvey bugün neoliberalizmin en büyük korkularından biri olan faşizme ve otoriter popülizme karşı önlem olarak demokratik yönetime güçlü sınırlamalar getirdiğini ve demokratik olmayan ve sorumlu görülmeyen IMF ve ABD Merkez Bankası gibi kurumlara dayandığını ifade etmektedir. Bu durum ise bir çelişkiyi beraberinde getirmektedir. Nitekim neoliberalizm devlet müdahalesini ortadan kaldırırken aynı zamanda yoğun devlet müdahalesinin ortaya çıktığı görülmektedir.[466]

Toplumsal hareketler ortaya çıktığında neoliberal devlet baskıcı bir şekilde müdahale etmekte ve özgürlükleri reddetmektedir. Böylesi bir durumda devlet, neoliberal karşıtlarını bastırmak üzere güce, kaba kuvvete ve propagandaya başvurabilmektedir. Bu noktada Harvey, Polanyi'nin endişelendiği hususu dile getirmekte ve liberal-neoliberal dünyada otoriterliğe başvurmanın mümkün olduğunu ortaya atmaktadır. Başka bir ifadeyle, azınlığın özgürlüğünün korunması için çoğunluğun özgürlüğü kısıtlanmaktadır.[467] Böyle bir durumda da faşizm hem kapitalizmin bir uzantısı olarak hem de neoliberalizme karşı çoğunluğun sesi olarak var olmaktadır.

[465] Harootunian, a.g.e., s. 33.
[466] Harvey, a.g.e., s. 77.
[467] Harvey, a.g.e., s. 78.

Neoliberal düzende özgürlüğün girişim özgürlüğüne dönüştürülmesi, olumsuz özgürlükleri serbest bırakmaktadır. Bu ise kaçınılmaz bir tepki olarak din, ahlak, yeni birlik biçimleri ve faşizm, milliyetçilik ve yerelcilik gibi eski siyaset biçimlerine dayalı toplumsal dayanışmaların yeniden inşa edilmesine yol açmakta ve onların tekrar tedavüle girmesine sebep olmaktadır. Harvey'e göre katışıksız biçimdeki neoliberalizm, her çeşit otoriter popülizm ve milliyetçilikleri uyandırma tehlikesini taşımaktadır. Neoliberalizm ve küreselleşme demokrasilerde çaresizlikler yaratmakta ve endişe düzeyini arttırmaktadırlar. Bu nedenle yeni tarz popülist politikacıların yaratımına neden olmaktadırlar.[468]

Harvey'e göre ABD neoliberal devletin istikrarsızlığını yeni-muhafazakâr bir anlayışla çözmeye çalışmaktadır. ABD'li yeni-muhafazakârlar ise şirket iktidarını, özel girişimi ve sınıf iktidarının yeniden kurulmasını desteklemektedirler. Yeni-muhafazakârlar düzeni yeniden tesis etme adına zorlamayı gerekli görmektedirler. Bu nedenle ulusun bütünlük ve istikrarına ilişkin gerçek veya hayali iç ve dış tehditleri-düşmanları propaganda yoluyla öne çıkarmaktadırlar. Aynı zamanda yeni-muhafazakâr tepki feminizm, eşcinsel hakları, pozitif ayrımcılık ve çevrecilik gibi yeni olarak tanımlanan toplumsal hareketlere karşılık, milliyetçilik, ahlak, Hıristiyanlık, aile değerleri ve yaşam hakkı meselelerini yerleştirmektedir.[469]

Harvey'e göre neoliberalleşmenin sonucunda yine ona zıt olarak bir canlanma yaşanmaktadır. Bu canlanma Avrupa'da göçmen karşıtı söylemi yürüten sağ kanat faşist partilerin yükselişinde görülmektedir. Ona göre neoliberal devlet, yaşamını sürdürebilmek için milliyetçiliğe ihtiyaç duymaktadır. Neoliberalizmin rekabet unsuru, küresel düzleme yayılmakta ve geçici kazananlar ile kaybedenler doğurmaktadır. Bu husus ise bir milli gurur veya ulusal ruh arayışı kaynağını ifade etmektedir. Devletler arasındaki spor müsabakaları temelindeki milliyetçinin bu durumun bir ifadesidir.[470]

[468] Harvey, a.g.e., s. 88-89.
[469] Harvey, a.g.e., s. 90-92.
[470] Harvey, a.g.e., 92-93.

3.1.2. Gerçeklerin İcadı, Faşizm ve Post-Truth

Siyasette yalanlar ve hakikatin eğip bükülmesi son derece yaygın bir tekniktir. Her ideolojik haritanın kendine has yalanları olduğu gibi faşizmin de kendine has bir gerçekliği bulunmaktadır. Federico Finchelstein *Faşist Yalanların Kısa Tarihi* (2021) adlı çalışmasında faşizm ve popülizmin gerçekliği yeniden icat edilmeleri üzerinde durmaktadır. Finchelstein'a göre faşizm, mitsel hakikatleri gerçeğe dayalı olan hakikatlerle değiştirmektedir. Ona göre gerçeklerin yeniden icat edilmesi veya manipüle edilmesi faşizmin önemli bir boyutudur. Bugün post-truth olarak adlandırılan dönemin siyasal ve düşünsel kökeni faşist hakikatlerin tarihinde yatmaktadır.[471]

Finchelstein'a göre ırkçı yalanlar aşırı siyasi şiddete neden olmaktadırlar. Faşizm tarihinin en önemli unsurlarından birisi de budur. Ona göre bugün yalanlar yeniden iktidara gelmiştir. Bu nedenle bugün yaşadıklarımız faşizm tarihine dair bir ders niteliği göstermektedir.[472] Finchelstein'a göre faşist politik güç hakikate el konmasından ve yeni hakikatin yayılmasından beslenmekte ve türemektedir. Böylece faşist politik kazanımlarını hakikati-gerçekleri yeniden icat ederek, mit, öfke ve paranoyayı ortaya çıkararak ve yalanı teşvik ederek elde etmektedirler. Finchelstein bu noktadan hareketle çalışmasında faşistlerin siyasi yalanları nasıl kullandıklarını ve hakikatten ne anladıklarını analiz etmektedir. Faşist siyasi yalanlar, bugün post-faşizm ya da post-truth olarak adlandırılan dönemle doğrudan ilintili bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Finchelstein'a göre siyasette faşist yalanlar oldukça önemli bir rol taşımaktadırlar. Faşistlere göre inşa ettikleri gerçekler mutlak hakikatle eş değerdirler.[473]

Finchelstein'a göre faşist düşünce bireylerin ve toplulukların hiyerarşik bir şekilde üstün ırklar ve aşağı ırklar olarak ayrıştığı hakikati üzerine kurulmaktadır. Faşist düşünce daha aşağıda yer alan ırkların, kendilerinden üstte olan ırklara hükmetmeyi amaçladığına dair bir paranoya ortaya koymaktadır. Bu nedenle faşistlerin bu düşünce yapısı nedeniyle giriştikleri pek çok katliam meydana gelmiştir. Tarihsel faşizmden farklı olarak bugün

[471] Federico Finchelstein, Faşist Yalanların Kısa Tarihi, Çev. Zeynep Şarlak, İletişim Yayınları, 2021, s. 20-22.
[472] Finchelstein, a.g.e., s. 11.
[473] Finchelstein, a.g.e., s. 12-13.

faşistler, iktidarda yer alan popülistlerle ortak hedefleri paylaşmaktadır. Bu yüzden bugün Donald Trump örneğinde de göreceğimiz üzere ırkçı görüşler mevcudiyetini sürdürmektedirler.[474] El Paso katliamı bu hususa yönelik bir örnek olarak sunulabilir. Trump'ın ilk başkanlık dönemi itibarıyla sıklıkla vurguladığı sınıra biriken göçmen saldırısı tehdidi propagandası henüz 21 yaşında olan bir beyaz erkek tarafından benimsenmiş ve bu kişi El Paso'da bir Walmart'ta yirmi kişiyi katledip pek çok insanı da yaralamıştır.

El Paso katliamcısını harekete geçiren ise Trump'ın göçmen politikası bağlamında sarf ettiği saldırgan söylemlerdir. Bunun yanında Trump'ın sıklıkla Meksikalı göçmenler için tecavüzcü ve istilacı gibi nitelemeleri kullandığını görmekteyiz. Benzer bir şekilde Brezilya Devlet Başkanı Jair Bolsonaro da Afrika kökenli Brezilyalılara yönelik aşağılayıcı bir söylem pratiği kullanmaktadır.[475] Finchelstein'a göre Trump beyaz ve Hıristiyan Amerikalıdan farklı olan ve farklı hissedenlere yönelik paranoya ve kurguya dayanan bir ideolojik söylem kullanmaktadır. Bu söylem genel olarak Müslümanlar ve Latin Amerikalı kökenli göçmenleri hedef almaktadır. Ayrıca Trump bugün siyahileri, kendisine muhalif olan gazetecileri ve politikacıları da kötülemekte ve aşırı sağcı beyazları savunmaktadır. Göçmenleri ve azınlıkları ise şeytanlaştırmakta, aşağılamakta ve onları bir hedef olarak tanımlayarak sağcı beyazları kışkırtmaktadır.[476] Finchelstein'a göre bugün Nazizm, Amerikalı neo-Naziler tarafından benimsenmekte ve Aryan kültürü yeniden yüceltilerek istilacı olarak niteledikleri göçmenlere karşı savunmaya geçmektedirler.[477]

Finchelstein'a göre faşist siyaset bir mitolojiyi ifade etmektedir. Faşist siyasette hakikati ampirik bulgularla ya da tarihle doğrulamaya gerek yoktur. Faşizm, akıl ve mantığın ötesine geçmekte, hakikati kendisi yaratmaktadır. Bu anlamda faşistler, kendi yarattıkları hakikate sıkı sıkıya bağlıdırlar. Adorno bu durumu faşist sahteliğin büyüsüne kapılmak olarak adlandırmaktadır.[478] Aynı şekilde Hannah Arendt *Kötülüğün Sıradanlığı (2022)* adlı eserinde bu hususa vurgu yapmaktadır. Nazilerin önde gelen isimlerinden ve Yahudi

[474] Finchelstein, a.g.e., s. 14-15.
[475] Finchelstein, a.g.e., s. 15.
[476] Finchelstein, a.g.e., s. 16.
[477] Finchelstein, a.g.e., s. 18.
[478] Finchelstein, a.g.e., s. 40.

soykırımının en büyük organizatörlerinden biri olan Adolf Eichmann'ın mahkemede söylediği yalanların pek çoğunda sırf Nasyonal Sosyalist Parti'ye üye olduğu için birçok kötü muameleye maruz kaldığıdır. Örneğin parti üyeliği nedeniyle Avusturya'daki Vacuum Oil Şirketi'nden kovulmasıdır.[479] Esasen Eichmann hayat öyküsünü dramatikleştirerek doktrini için inançlı ve fedakâr biri olarak kendisini tasvir etmiştir.[480]

Arendt'e göre Eichmann'ın yalan söylemediğinden ve kendisi aldatmadığından emin olması için geçmişe bakması yeterliydi. Nitekim Eichmann ve Nazi tarihi yükseliş döneminde bir uyumluluk göstermektedir.[481] Arendt Alman toplumu, Naziler ve faşist yalanları şu şekilde tarif etmektedir:

> *"Seksen milyon insanıyla Alman toplumunu gerçeklik ve olgulardan koruyan da yine aynı araçlardı -yalanlar-hakikatler- aynı kendini aldatma, aynı yalanlar ve Eichmann'ın zihniyetine artık iyice kök salmış olan aynı aptallıktı. Bu yalanlar yıldan yıla değişiyor ve çoğu zaman birbiriyle çelişiyordu; dahası, Parti hiyerarşinin çeşitli kademelerindeki insanların ya da genel anlamda halkın inandığı yalanların ille de aynı olması gerekmiyordu. Ancak kendini aldatma pratiği çok yaygınlaşmış, hayatta kalmanın neredeyse en önemli ahlaki önkoşullarından biri haline gelmiştir. (...) Savaş sırasında Alman halkının tamamı üstünde en çok etkili olan yalan, 'Alman halkının kader savaşı' sloganıydı. Hitlerin veya Goebbels'in bulduğu bu slogan, insanın kendini aldatmasını üç açıdan kolaylaştırıyordu: Birincisi bu savaş aslında savaş değil demeye getiriyordu; İkincisi, savaşı başlatan Almanya değil, kader olmuştu; üçüncüsü, bu savaş Almanlar için bir ölüm kalım meselesiydi. Ya düşmanlarını yok edeceklerdi ya da kendileri yok olacaklardı.[482]"*

[479] Yoğun işsizlik döneminde öncelikle bekar erkekler işten çıkarılmıştır. Eichmann da bunlardan biridir. Ayrıca bknz. Hannah Arendt, Kötülüğün Sıradanlığı, Çev. Özge Çelik, Metis Yayınları, 2022.
[480] Hannah Arendt, Kötülüğün Sıradanlığı -Adolf Eichmann Kudüs'te-, Çev. Özge Çelik, Metis Yayınları, 2022, s. 21.
[481] Arendt, a.g.e., s. 32-33.
[482] Arendt, a.g.e., s. 34.

Fichelstein'a göre Arendt kurbanların gözünden sunulan hakikati gözden kaçırmıştır. Arendt'in kötülüğün sıradanlığı olarak tanımladığı Eichmann esas olarak derin ideolojik bir adanmışlık taşımaktadır. Finchelstein'a göre Eichmann'ın hayat hikayesi bir ideolojik adanmışlığı yansıtmakta ve Eichmann Nazizmin ideolojik hakikatine yürekten inanmış birisi olarak görünmektedir[483]. Başka bir anlatımla, Eichmann'ın idamı, onun ideolojik hakikati uğrunda ölüme gittiğini ifade etmektedir. Bu durum ise Hoffer'ın kitlelere yaklaşımıyla ele alacak olursak inançlı insanın inandığı hakikat uğruna canını vermesiyle eşdeğerdir. Başka bir ifadeyle bu insan *kesin inançlı*[484] insandır. Arendt ise kitle taraftarının kendisine ölüm cezası verilmesi ve cezanın uygulanmasına yardım etmeye istekli oluşunu, gerçek deneyimleri aşan bu mantıksız inadın ateşli bir idealizmin basit bir ifadesi olduğunu düşünmek saflık olacağını söylemektedir[485]. Finchelstein'ın çalışmasında vurgu yaptığı gibi Arendt, totaliter yönetimin ideal öznesinin, olgu ile kurgu, doğru ile yanlış arasında ayrımın bulunmadığı insanlar olduğunu ifade etmektedir.[486]

Stanley faşist siyasetin saf bir mitsel geçmişe başvurduğuna vurgu yapmaktadır. Faşist siyasetin ulus anlayışına bağlı olarak efsanevi geçmiş dinsel, ırksa, kültürel ya da tümü bağlamında saf bir yapıdadır. Stanley' göre faşist mitolojikleştirmelerin ortak noktası ataerkil bir aile yapısının aşırı biçiminin hüküm sürmesidir. Bu anlamda kadınlar evlerinde gelecek nesli yetiştiren özneler olarak tasarlanmaktadırlar.[487]

Arendt *Totalitarizmin Kaynakları (2014)* adlı eserinin üçüncü cildinde özü terör olan ve eylem ilkesi ideolojik düşünmenin mantıksal sistemi olan bir yönetim biçimine insanların neden dahil olduğu sorusunu sormakta ve bu soruya tecrit edilme-terk edilme durumu olarak cevap vermektedir.[488] Ona göre totaliter rejimler, yaşamın kamusal alanını bozmadan insanları tecrit edip onların siyasal kapasitelerini bozarak var olmaktadırlar.[489] Buna ilaveten totaliter rejimlerin başarısı tecridin yanında özel yaşamı da yok etmesinde yatmaktadır. Arendt insanları totaliter tahakküme hazırlayan şeyin terk edilmişlik

[483] Finchelstein, a.g.e., s. 28.
[484] Hoffer, a.g.e, 2017.
[485] Hannah Arendt, Totalitarizmin Kaynakları-3, Çev. İsmail Serin, İletişim Yayınları, 2014, s. 39.
[486] Arendt, a.g.e., s. 306.
[487] Stanley, a.g.e.
[488] Arendt, a.g.e., s. 307.
[489] Arendt, a.g.e., s. 309.

olduğunu ifade etmektedir. Toplumdan bağları kopan özne intihar aşamasına gelmiştir ve totaliter rejim bu özneyi doğrudan içerisine çekmektedir.[490]

Faşizmin hakikati liderin mesihvari yorumlarından gelmektedir. Bu anlamda lider ve hakikat birleşmektedir. Liderin ağzından çıkan cümleler hakikate dönüşmekte ve lider hakikati yaratmaktadır. Finchelstein'a göre popülist liderler, yıllardır iktidara gelmek ya da politik alanda güçlenmek için tarih arşivlerini yok etmeye çalışmakta ve faşizm kurbanlarının hafıza ve tecrübeleriyle oynamaktadırlar. Finchelstein'ın özellikle vurgu yaptığı isim Trump'tır. Washingon Post'a göre Trump'ın diğer siyasetçilerden farklının resmi bir şekilde yalancı olarak tanımlanmasını öne çıkarmaktadır. Aynı vurgu New York Times'da da görülmektedir. New York Times'a göre Trump'ın yalnızca bir hakikati bulunmaktadır o da kendisi aksini söylemediği sürece hakkında çıkan olumsuz haberlerin tümünün uydurma olduğudur.[491]

Stanley'e göre faşist siyaset, gerçekliği liderin ya da siyasal partinin beyanı ile değiştirmektedir. Ortaya konulan yeni gerçek, eskinin nesnel bilgi alanını yok etmektedir. Bunun yolu ise güçtür. Faşist lider gerçeği güç yoluyla değiştirmekte ve herhangi bir sonuca varmayan çeşitli yalanlar söyleyebilmektedir. Bunu yaparken de sıklıkla komplo teorilerinden faydalanmaktadır. Örneğin bugün ABD'deki yabancı unsurlardan ve İslam'dan korkma, Macaristan ve Polonya'da anti-Semitizm ve anti-Komünizm göze çarpmaktadır. Oluşturulan komplo tehdidinin amacı, liberal medyayı kontrol altına almak ya da kapatmak ve devlet düşmanı olarak tanımlanan kişileri ve oluşumları güvensiz göstererek toplumda paranoya yaratmaktır.[492]

Finchelstein'a göre Trumpçılık siyasi yalanlar tarihinde kendisine seçkin bir yer bulmuştur. Trumpçılık doğrudan, liderin sezgi ve arzularından kaynaklanan, alternatif hakikat üretimini ifade etmektedir. Tıpkı Mussolini ve Hitler'in hakikat ve lideri birleştirdiği gibi Trump da ilahi bir varlıkta cisimleşmiştir. Bu anlamda Trump seçmenleri tarafından bütün erkeklerden daha erkek, yakışıklı, akıllı ve gerçek bir deha olarak

[490] Arendt, a.g.e., s. 313.
[491] Fichelstein, a.g.e., s. 125.
[492] Stanley, a.g.e.

görülmektedir.[493] Bir diğer örnek ise Beyaz Saray'ın sözcülüğünü yapan Sarah Sanders'in Trump'ı açık olarak Tanrı'nın eli olarak adlandırmasıdır. Ona göre Trump'ın Tanrı tarafından belirlenmiş görevi ABD başkanı olmasıdır. Benzer bir biçimde Goebbels'e göre de Hitler Tanrı tarafından Almanya'yı kurtarmak üzere gönderilmiş bir kurtarıcıdır. Trump bu yakıştırmayı benimsemiş ve söylemlerinde öncelikle Tanrı'ya sonra da kendi personasına yer vererek inşa etmiştir. Bu bağlamda faşistlerde lider ve hakikatin birleşimi Trump yanlılarında da görülmektedir.[494]

Faşizm ve popülizm meşrulaştırma kaynağı olarak teslis inancına dayanmaktadırlar. Bu teslis inancı politik dilde lider, millet ve halkı ifade etmektedir. Her iki ideolojik yapılanmada da halk, millet ve lider arasında bir bağlantı bulunmakta ve çelişki olmamaktadır. Finchelstein bu teslis yapısını üç parçalı temsil miti olarak adlandırmaktadır.[495] Faşist toplumda ve seçmenlerde lider ulusun gözünde geleneksel ataerkil ailedeki babaya benzemektedir. Lider ulusun hem babası hem de gücüdür. Tıpkı ataerkil ailedeki babanın gücü ve ahlaki otorite kaynağı olması gibi bir pozisyona yerleşmektedir. Liderin otoritesi onların gücünden gelmektedir.[496] Tarihsel faşizm liderin yanılmazlığına inanmış ve liderin millet için bir kurtuluş peygamberi olduğunu düşünmüştür. Bugün aynı unsurlar popülizmde de bulunmaktadır. Lider hem bir kurtarıcı hem de dost ile düşmanı belirleyendir. Trump 2016 seçimlerine atıfta bulunarak rakiplerinin onlarla savaştığını ve bu savaşta rakiplerinin her şeyi mubah gördüğünü ileri sürmüştür. Ona göre başkan olduğu gün Amerikalılar için bağımsızlık günüdür.[497]

Finchelstein'a göre bugün popülistler tarihsel faşizmi ve Nazi tarihini çarpıtarak değiştirmektedirler. Örneğin ırkçı ve yabancı düşmanı İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu Holokost tarihini kendi politik manevralarına göre biçimlendirmekte ve Hitler'in Yahudilere karşı tutumunu Filistinli bir müftüden aldığını ifade etmektedir.[498] Bugün İsrail'in Filistin'e karşı yürüttüğü savaşı göz önüne alacak olursak Netanyahu'nun açıkça tarihle oynadığı ve tarihi kendi politik eylemlerine göre değiştirdiği

[493] Finchelstein, a.g.e., s. 126.
[494] Finchelstein, a.g.e., s. 128.
[495] Fichelstein, a.g.e., s. 131.
[496] Stanley, a.g.e.
[497] Finchelstein,, a.g.e., s. 132.
[498] Finchelstein, a.g.e., s. 133.

anlaşılmaktadır. İsrail bugün topyekûn bir şekilde Filistinli insanlarla savaş halindedir. Bu savaşın sebeplerinden en önemlisi de Netanyahu'ya göre Filistin halkının İsrail'i yok etme ve ezeli düşman olması iddiasıdır.

Netanyahu'nın yaptığına benzer ancak ondan farklı biçimde Le Front National'in esas lideri Jean-Marie Le Pen Holokost'u inkârı etmiş ve bu hususta suçlu bulunmuştur. Le Pen'in halefi ise 2017 Fransa Cumhurbaşkanlığı seçimlerini ikinci olarak tamamlayan kızı Marine Le Pen'dir. Marine Le Pen, Fransız polisinin Vichy hükümeti altındaki Nazi kamplarına gönderilmek üzere Fransa'daki Yahudileri toplamasındaki eylemi açıkça belgelenmiş olsa da seçim 2017 seçim kampanyasında bu gerçekliği yalanlamış ve Fransa'nın bundan sorumlu olduğunu reddetmiştir. Bu nedenle seçmenlerine Fransız olmalarından gurur duymaları gerektiğini öğütlemiştir.[499] Benzer bir biçimde AfD'nin önde gelen isimlerinden ve şu an Almanya Parlamentosu'ndaki AfD delegasyonundan biri olan Maximilian Krah, SS üyelerinin suçlu olmadıklarını ifade etmiştir.[500]

Popülist liderler Nazi ve faşizm tarihini temize çekmeye çalıştıkları gibi kendi tarihlerini de tahrip etmekte ve değiştirmektedirler. Örneğin Brezilya başkanlığını yürütmüş olan Jair Bolsonaro 1964 tarihinde meydana gelen darbeyi ve diktatörlüğü Brezilya'nın demokratik gelişimi olarak tanımlamış ve olumsuzluğunu ortadan kaldırmıştır. Popülistler bugün tıpkı faşizm gibi ulusaşırı ortaklıklar kurmaktadırlar. Bolsonaro'nun iyi ilişkilere sahip olduğu Macaristan'ın ırkçı popülist lideri Viktor Orban ile yaptığı görüşmede Brezilya'da diktatörlük yaşanmadığını öne sürmüştür. Bu anlamda Bolsonaro'nun tıpkı faşistler gibi faşist diktatörlüklerin gerçek demokrasiler olduğuna yönelik bir inancı taşıdığını söylemek mümkündür.[501]

Marine Le Pen'in söylemlerine benzer bir biçimde Almanya'da AfD liderlerinden biri olan Alexander Gauland da Holokost ve dünya savaşları üzerine açıklamalar yapmıştır. Gauland Almanların her iki dünya savaşında da askerlerinin başarılarıyla gurur duymaları

[499] Stanley, a.g.e.
[500] "German Far-Right AfD in Disarray After Nazi Remark", https://www.bbc.com/news/articles/cx88nwy934go, Erişim Tarihi: 05.05.2025.
[501] Finchelstein, a.g.e., 134.

gerektiğini belirtmiştir. Böylece Almanların geçmişleriyle yargılanmamaları ve geçmişleriyle gurur duymaları gerektiğini ileri sürmüştür.[502]

Bugün popülist liderler faşizme öykünürlerken aynı zamanda faşist liderlerin sözlerine atıf yapmaktadırlar. Örneğin Trump Mussolini'nin olduğunu belirttiği şu cümleyi kurmaktadır: "Bir gün aslan gibi yaşamak, yüz yıl koyun gibi yaşamaktan yeğdir."[503] Benzer biçimde Goebbels de Hitleri kükreyen ve yüce bir aslana benzetmiştir. Aslan aynı zamanda savaşlarda çarpışmayı ve öldürmeyi temsil etmektedir. Bu bağlamda Trump kendisini bir kurtarıcı ve Amerikalılar için ölüme gidebilecek biri olarak resmetmektedir. Trump'ın 2019 yılında görevi kötüye kullanma suçuyla Senato'da tahkikata tabi tutulması Protestan bir din adamı tarafından şu şekilde eleştirilmiştir: "Demokratlar Başkanı görevden almayı başarırlarsa bu milletimizde iç savaş benzeri bir kırılmaya neden olacak ve ülkemizin bu yarası asla iyileşmeyecek."[504] Hem Trump hem de Bolsonaro destekçileri onları Hıristiyanlığın savaşçısı bir kahraman olarak görmektedirler."[505]

Bugün faşist mitler, faşist siyaset kapsamında ulusun kimliğini oluşturan temeli ifade etmektedir. Aşırı milliyetçilerin söylemlerinde şanlı bir geçmiş yaratılmakta ve küreselleşme, liberal kozmopolitlik ve eşitlik gibi evrensel değerler aşağılanmaktadır. Tüm bu unsurlar ulusa karşı bir tehdit ve meydan okumayı ifade etmekte ve ulus bu tehditlere karşı savunmasız bırakılmaktadır. Stanley'e göre faşist mitler, şehirlerin liberal yozlaşmayla kirlendiğini ifade etmektedirler. Bu yüzden faşist siyaset küçük kasaba ve kırsalın geleneklerinden beslenmektedir. Ona göre faşist mitler fetihler sonucunda seçilmiş olan milletin üyelerinin diğerlerine hükmettiği şanlı bir ulusal tarih yaratmaktadır. Başka bir anlatımla, medeniyet inşasına girişilmektedir. Bu medeniyet ise geleneksel ve ataerkil toplumsal cinsiyet rollerini içermektedir.[506]

[502] Stanley, a.g.e.
[503] Finchelstein, a.g.e., s. 137.
[504] Finchelstein, a.g.e., s. 137-138.
[505] Finchelstein, a.g.e., s. 138.
[506] Stanley, a.g.e.

3.1.3. Günah Keçisi Olarak Göçmenler ve Irkçılık

Günümüzde proto-faşist olarak tanımlayacağımız aşırı sağ ve popülist paradigma gerçekleşen neoliberal ve liberal demokrasinin krizine karşı tepki militarizmini aşırı erkekleştirici, ırkçı, ABD ve Avrupa merkezli olmak üzere göçmen işçileri ve Müslümanları günah keçisi ilan eden ve ideolojileri gizemli hale getiren bir biçimde göstermektedir.[507] Başka bir ifadeyle ekonomik krizin manipüle edilmesi, kitlelerin içerisine düştükleri güvensizliğin ve hayal kırıklarının nedeninin göçmenler olarak görülmesine neden olmakta ve göçmen karşıtı duyguların yükselmesine yol açmaktadır.[508] Buna bağlı olarak ABD'de olduğu gibi göçmenlere karşı mücadele kurumsal bir yan almaktadır. Örneğin gözaltılar ve sınır dışı etme oranları artmakta, ırksal profillemeler yapılmakta ve polis tacizi yükselmektedir. Tüm bu unsurlar göçmenlere karşı nefret suçlarını beslemekte ve düşmanlık yaratmaktadır. Bu bağlamda sivil toplumda da neo-faşist güçler giderek kurumsal stratejiyle yoğrulmaktadır. 2010 yılında ABD İç Güvenlik Bakanlığı (HDS) düzenlediği raporda sağcı aşırılıkçıların çeşitli problemlerden doğan toplumsal korkuları kullanarak taraftar topladıkları bildirilmektedir. Rapora göre ekonomik gerileme, Obama'nın başkan seçilmesi sağcı radikalleşme için itici güçler olarak görülmektedir. Bu anlamda sağcı aşırılıkçılar, milisler ve beyaz üstünlükçüler göç sorununu işleyerek bir hareket noktası yaratma ve mobilize yeteneklerini geliştirmektedirler.[509] 21. yüzyılın ilk çeyreğinde belgesiz göçmenler ABD hapishane yoğunluğunun en hızlı büyüyen kesimi oluşturmakta ve özel gözaltı merkezlerinde tutulmaktadırlar. 2010 yılı itibarıyla 30 000'den fazla göçmenin hapsedildiği ve 270 tane göçmen gözaltı merkezinin olduğu görülmektedir.[510]

Robinson'a (2019) göre kitlesel hapsetme ve hapishane-endüstriyel komplekslerinin yayılması, göçmen karşıtı yasalar ve sınır dışı etme politikaları küresel kapitalizmin ve paramiliter devletin kontrolu sağlama çabasını ifade etmektedir. Bu anlamda kapitalizm ve devlet kurbanlarını tehlikeli, ahlaksız ve kültürel anlamda yozlaşmış göstererek

[507] William I. Robinson and Mario Barrera, Global Capitalism and Twenty-First Century Fascism: a US Case Study, Race&Class, 53(3), 2012, p. 8.
[508] Robinson and Barrera, a.g.e., 18.
[509] Robinson and Barrera, a.g.e., s. 19.
[510] Robinson and Barrera, a.g.e., s. 20.

insanlıktan çıkarmaya çalışmakta ve devletin ideolojik aygıtlarını bu amaçla işletmektedir.[511]

Robinson tarihsel faşizm ve bugün arasında bir benzerlik kurmaktadır. Ona göre kapitalist kriz tarihsel faşizmin ortaya çıktığı dönemde olduğu gibi bugün de kitlesel korku ve kaygıyı göçmenler, işçiler, bugün ABD ve Avrupa'daki Müslümanlar, mülteciler, Güney Afrikalı göçmenler, Hintli Müslümanlar ve alt kastlar, Filistinliler ve Brezilya-Meksika'daki daha koyu tenli ve yoksullaşmış insanlar üzerine çekmekte ve onları günah keçisi olarak ilan ederek bir psikososyal mekanizma işletmektedir. Aşırı sağcı ideolojik kutup bu mekanizmayı, ırk-kültür üstünlüğü, mitleştirilmiş bir geçmiş, savaş, toplumsal şiddet, militarist ve erkeksi bir kültürü yeniden yaratmak için savunmasız halde olan yabancılara karşı kullanmaktadır. Bu bağlamda neo-faşist kutup aşağı doğru olan hareketliliği ve toplumsal istikrarsızlığı engelleme ya da tersine çevirmek için istikrar ve güvenlik duygusunu pazarlamaktadır.[512]

1990'lı dönemlerde Almanya'da dışarıdan gelen sığınmacılar sayısındaki yükseliş beraberinde göçmen karşıtı bir atmosfer doğurmuş, ırkçı şiddet ve terör eylemlerini tetiklemiştir. Buna bağlı olarak muhafazakarların kampanyalarıyla sığınma hakkı ciddi bir biçimde kısıtlanmıştır. İlerleyen yıllarda göçün Almanya için faydalı olduğu anlaşılsa da özellikle 2014 sonrasında sığınmacı sayısındaki yükseliş tepkiyi de beraberinde getirmiştir. Özellikle AfD'nin yerli ve milliyetçi bir söylemle sığınmacılara karşı cephe alması onların oy oranlarının da yükselişiyle beraber düşünüldüğünde kümülatif bir tepkiyi göstermektedir.[513]

Trump yoksul ülkeleri *bok çukuru* ülkeler olarak tanımlamakta ve dolayısıyla oradan gelen insanlar da bu *pisliği* ABD'ye taşıyanlar olarak gösterilmektedirler.[514] Bugün özellikle göçmenlerin pek çoğu tecavüzcü olarak etiketlenmektedirler. ABD'de Trump Meksikalı göçmenleri tecavüzcü olarak suçlamaktadır. Benzer biçimde ABD'de

[511] William I. Robinson, Global Capitalist Crisis and Twenty-First Century Fascism: Beyond the Trump Hype, Science & Society, 83(2), 2019, p. 166-167.
[512] Robinson, a.g.e., s. 168.
[513] Fabian Virchow, Post- Fascist Right-Wing Social Movements, Eds. Stefan Berger and Holger Nehring, The History of Social Movements in Global Perspective, Macmillan Publishers, 2017, p. 625
[514] Robinson, a.g.e., s. 169.

Müslümanlara yönelik tecavüzcü etiketi yapıştırılmaktadır. Örneğin 2017 yılının Eylül ayında Twin Falls adlı bir kasabada yaşları on ila on dört arasında değişen üç mülteci çocuk tacizle suçlanmıştır. Gerçekleşen vakada iddia beş yaşındaki ufak bir kız çocuğuna yönelik cinsel tacizdir. Bu iddia sonrası Facebook ve X platformları başta olmak üzere ABD'de birçok gazete Suriyeli mültecilere yönelik lanet kampanyaları oluşmuştur. İddiaya göre suçu işleyen çocuklar Suriyeli mültecilerdir. Olay kısa sürede bir linç ve ırkçı kampanyaya dönüşse de esasen verilen haberler yanlıştı. Çünkü Twin Falls'ta hiç Suriyeli mülteci yaşamamaktaydı. Buna rağmen böyle bir olayın varlığı içeriği gerçeği yansıtmasa da beyaz Amerikalılar için bir cinsel tehlike yaratmıştır. Buna bağlı olarak mülteciler aynı zamanda bir tehdit merkezi haline dönüşmüşlerdir. Benzer bir politika Rusya'da görülmektedir. Rus propaganda kuruluşları benzer iddiayı 2016'da Berlin'de on üç yaşındaki bir kız çocuğuna Orta Doğulu bir göçmen tarafından tecavüz edildiği iddiasını ortaya atmıştır. Böylece Alman ve Rus topluluğu içinde mültecilere yönelik bir nefret üretildi. Olayın bir diğer dikkat çeken yanı ise yaşanmamış bir olayı protesto etmek için yaklaşık olarak yedi yüz kişi gösteri düzenlemiştir.[515]

Brian Ott'un 2017 yılında Trump'ın X akışının analizini yaptığı çalışmasına bakıldığında Trump'ın genelde komplolar üzerinde durduğu görülmektedir. Bu komplo teorileri öfkeli beyaz erkekler arasında sadakati ve şiddeti körüklemek için kullanılmaktadır. Trump'ın komplo söylemleri Yahudilerin dünya işlerini yönettiği ve Müslümanların beyaz ırkın düşmanı olduğu çerçevesinde oluşmakta ve pek çok sağ ve popülist birey ve politikacı tarafından benimsenmektedir.[516]

Çeşitli suç barındıran vakaların gerçek olmamasının ötesinde gerçek olsa dahi bugün popülist liderler olayın tekilliğinden yola çıkarak bütün bir topluluğu suçlayıcı ifadeler kullanmaktadırlar. Örneğin Trump ikinci başkanlık döneminin henüz başında mültecilerin sınır dışı edilmesini ifade eden Laken Riley Yasası'nı imzalamıştır. Yasa ismini Venezuelalı bir mülteci tarafından öldürülen Laken Riley'den almaktadır. Trump yasayı imzaladığı kalemi Laken Riley'nin annesi Allyson Phillips'e hediye etmiştir. Yasanın içeriği farklı bir tartışma konusu olmakla birlikte yasanın imzalandığı kalemin anneye

[515] Stanley, a.g.e.
[516] Karl Spracklen, Populism, Nationalism and Masculinity Today: A Review, on Metal Mucis and the Re-imagining of Masculinity, Place, Race, Emerald Publishing, 2020, p. 30.

verilmesi ve tek bir vakadan mültecilere yönelik bir intikam girişimini andıran yasa başka yorumları ortaya koymaktadır. Trump'ın mülteci karşıtlığı düşünüldüğünde bu yasa aynı zamanda beyaz Amerikalılar için bir huzur ortamı yaratma iddiası taşımaktadır. Durum böyle olduğunda ise tehlike ve tehdit ifade eden unsurlar da beyaz Amerikalı olmayanlardır. Başka bir ifadeyle, Trump açık olarak mültecileri birer suç makinesi olarak göstermekte ve etnik-kültürel bir temizliğe girişmektedir.[517]

Nagel'e göre bugünün göç siyaset savaş dönemleri sonrası liberal düzende anlamlı bir değişimi yansıtmaktadır. Bugün göç ve göçmen karşıtı itirazlar 19. Yüzyıl sonu ve 20. Yüzyılın başındaki tartışmalara benzemektedir. Trump göç sorununu küreselleşme karşıtı ve vatansever bir söylemin içerisine dahil etmiştir. Trump'ın Meksikalılar ve Müslümanlar hakkında söyledikleri muhafazakâr bir siyaset bilimci olan Samuel P. Huntington'ın çalışmalarında da bulunmaktadır. Huntington yerleşimciler ve göçmenler arasında bir ayrıma gitmektedir. Yerleşimciler göçmenlerden önce ABD'ye gelmiş ve genel olarak İngilizce konuşan ve Anglo-Protestanlardır. Diğer yandan bugün Latin Amerikalı göçmenlerden oluşan ve çoğunluğunun İspanyolcu konuştuğu bir göçmen grubu bulunmaktadır. Bu bağlamda Huntington çok kültürlülük konusunda eleştirel bir tutum almaktadır.[518]

Trump'ın göçmen politikası onun muhafazakâr, aşırı milliyetçi ve beyaz üstünlüğünü öne çıkaran ideolojik yapısını ifade etmektedir.[519] Trump'ın halk ile elitler arasındaki karşıtlığı meydana getiren ideolojik fikir, *Amerikan muhafazakarlığı, milliyetçilik, yerlilikçilik ve beyaz üstünlüğü* fikrinden gelen unsurlardan oluşmaktadır. Bu nedenle bugün ABD'deki muhafazakarlık paleo-muhafazakârlar, neo-muhafazakârlar, kültürel gelenekçiler ve dindar sağ olarak bölünmüş haldedir. Trump milliyetçiliğinin iki yönü bulunmaktadır. İlk olarak ABD'yi hegemonik bir dünya gücü olarak yeniden

[517] Kaan Karaduman, "Kahraman" Trump- Finans Kapitalin Uzantısı olan Faşist Propagandanın Politik Tekniği Üzerine, 2025, https://politoloji.com/gundem/kahraman-trump-finans-kapitalin-uzantisi-olan-fasist-propagandanin-politik-teknigi-uzerine/, Erişim Tarihi: 01.05.2025.
[518] Giovanna Campani, Sunamis Fabelo Concepcion, Angel Rodriguez Soler and Claudia Sanchez Savin, The Rise of Donald Trump Right-Wing Populism in the United States: Middle American Radicalism and Anti-Immigration Discourse, Societies, 12, 2022, p. 17.
[519] Campani vd., a.g.e., s. 17-18.

yapılandırarak küreselleşmeye karşı çıkmak[520], ikinci olarak ise Amerikan vatandaşları arasında refahı yeniden tesis etmektir. Bu noktada göç önemli bir konu olarak karşımıza çıkmakta ve göçmenler-sığınmacılar Amerika'nın düşmanlarının arasında bütün kötülüklerin temsili haline gelmektedir. Bu nedenle Trump'a göre Amerikalılar arasında görülen işsizliği bitirmek için göçü durdurmak gerekmektedir.[521]

Trump'ın *Amerika'yı Yeniden Harika Yap!* Sloganı takipçilerini göçmen karşıtı bir konumda birleştirmektedir. Bu sloganın aşırı sağcı aktivistler tarafından da kullanıldığı görülmektedir. Trump nüfus üzerinde güvenliği öne sürerek güçlü bir beyaz kimliği oluşturmaya çalışmaktadır. ABD geleneksel bir göç ülkesi olarak var olsa dahi şu an bir ulus olarak yeniden formüle edilmekte ve ırkçı-kültürel matrislere göre bir tasarım yapmaktadır[522]. Başka bir ifadeyle toplum homojenleştirilmeye çalışmaktadır. Trump Bu homojenlik ise hoşgörüsüzlüğü beraberinde getirmekte ve tarihsel faşizm döneminde olduğuna benzer bir yerlilicilik göstermektedir. Yerlilicilik Trump'ın BM'de yaptığı çeşitli konuşmalarda da kendisini göstermektedir. Ona göre göç, yerlilerin yerini alma tehdidini de taşımaktadır. Trump'a göre yerliler onların yerini almayı hedefleyen güçlere karşı tetikte olmalarıdırlar. Ona göre ulusun gerçek iyiliği onun tarihine kök salmış, kültüründen beslenen, değerlerine bağlı ve onu sevenler tarafından sağlanabilecektir.[523]

Trump göçmen karşıtlığını besleyerek esasen yalnızca bir *günah keçisi* yaratmamakta aynı zamanda kitlesini milliyetçi saldırganlıkla donatarak radikal milliyetçi değerleri yeniden tesis etmekte ve taraftarlarını mobilite etmektedir. Bu bağlamda Trumpizm, *beyaz üstünlükçü, milliyetçi, paleo-muhafazakâr[524], yerlilikçi ve küreselleşme* karşıtı olarak tanımlanabilir.[525] Campani'ye göre Trump bugün beyaz üstünlükçülerden, beyaz

[520] Bu bağlamda kozmopolitçiliğin adiyet ve bağlılığı dünya üzerinde tesisine de karşı çıkmaktadır. Nitekim onun gayesi Amerikan ulusuna yönelik bir aidiyettir. Bu ise onu anti-kozmopolitçi olarak da konumlandırmaktadır. Kozmopolitçi düşünce sistemi için ayrıca bknz. Elif Madakbaş Gülener, Küresel Siyaset Penceresinden Diasporaları Anlamak: Bir Analiz Çerçevesi Denemesi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 23, Sayı 3, 2023, s. 911.
[521] Campani, a.g.e., s. 18.
[522] Campani, a.g.e., 20-21.
[523] Campani a.g.e., s. 19.
[524] Anglo-Sakson, Hristiyan mirasını korumayı hedefleyen, geleneksel aileyi savunan, toplumsal hiyerarşiye ve cinsiyet rollerine saygı duyan ve demokrasi ile eşitliğe karşı şüphe duyan düşünce biçimi. Bugün sağ popülizm ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca bknz. britannica.com/topic/paleoconservatism, Erişim Tarihi: 01.05.2025
[525] Campani, a.g.e., s. 21.

milliyetçilerden, milislerden, neo-Nazilerden ve Klanlardan Hıristiyan kökten dincilere kadar çeşitli gruplar tarafından destek görmekte ve neo-faşist güçleri cesaretlendiren karizmatik bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca tarihsel faşizmin paramiliterliğine benzer şekilde bahsettiğimiz bu örgütlerin pek çoğu paramiliterleşmiştir. Örneğin Cumhuriyetçi Parti Oregon'da düzenlediği etkinliklerde güvenliği sağlama adına sağcı milislerden faydalanmıştır.[526]

Göçmen karşıtlığı ABD ile sınırlı kalmamakta ayrıca faşizm tarihiyle özdeşleşmiş İtalya'da da görülmektedir. Bu anlamda İtalya'da göçmen karşıtlığı ve ırkçılığı Roberto Fiore'nin kurduğu Yeni Güç görmekteyiz. Yeni Güç kendisini neo-faşist olarak nitelemekte ve göçmen karşıtlığı bir propaganda yürütmektedir. Bunun yanında antisemitist bir yapıda ve Holokost'u inkâr etmektedir. Bugün İtalya'da Lazio F.C. gibi sağcı kulüplerin yanında Roma A.C. gibi geleneksel olarak sol kutupta yer alan kulüpleri de ele geçirmiş durumdadır.[527] Bugün İtalya Başbakanı Meloni de göçmenleri birer tehdit olarak görmekte ve göçmen sayısındaki düşüşü bir hükümet politikası olarak ifade etmektedir. Ona göre İtalya'nın göç politikası, izlenecek bir model haline gelmiştir.[528]

Meloni'nin seçim kampanyası göçü kısıtlama üzerine kuruludur. Buna bağlı olarak göç merkezini İtalya'nın dışına Arnavutluk'a kurmuştur.[529] İtalya her ne kadar gelen göçleri çeşitli ülkere dağıtsa da İtalyan mahkemelerinde sıklıkla problemler çıkmaktadır. Örneğin 15 Ekim 2024 tarihinde Arnavutluk'ta yer alan göç merkezlerine gönderilmek istenen on iki göçmen transferi İtalyan mahkemeleri tarafından iptal edilmiştir.[530] Meloni'ni hükümetinin bu politikası göç etmek zorunda kalan insanları sürüklemeye ve gerekirse ülkelerine geri gönderilmesine yol açmaktadır. Nitekim gelen göçmenler ülke ve ulus adına birer tehdit olarak görülmektedirler.

---

[526] Robinson, a.g.e., s. 175.
[527] Giovanna Campani, The Blurred Borders of Racism, Neo-Fascism and National Populism, Casopis za Kritiko Znanosti, C. 43, 2015, p. 23.
[528] "Giorgia Meloni: Italy a 'Model to Follow' on Migration", https://www.politico.eu/article/giorgia-meloni-italy-model-illegal-migration-policy/, Erişim Tarihi: 02.05.2025.
[529] "Europe's Radical Migration Ideas are Becoming Reality", https://foreignpolicy.com/2024/12/05/meloni-italy-albania-migration-refugees-europe/, Erişim Tarihi: 05.05.2025.
[530] "Two Years of Anti-Immigrant Policy in Giorgia Meloni's Italy", https://www.infomigrants.net/en/post/60758/two-years-of-antiimmigrant-policy-in-giorgia-melonis-italy, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

Meloni'nin göç politikası iç politikanın yanında bir dış politikaya da dayanırken Fransa'da ise durum daha farklıdır. Ulusal Birlik (RN) ve lideri Marine Le Pen göç politikalarını iç politikada daha saldırgan bir uslüpla işlemekte ve kimlik merkezinde atıflar yaparak kaygıyı arttırmaktadırlar. Ulusal Birlik'in göç kavramı, İslamcı terörizmi, banliyö isyanlarını, toplumsal suçu ve anstisemitizmi hayali bir göçmen figürü olarak görmeyle ve ulusal kaygıyı arttırmakla ilgilidir. Başka bir ifadeyle Ulusal Birlik'in göç politikası üzerine giriştiği söylem azınlıkları ve özellikle de Müslümanları hedef almaktadır.[531][532] Bu durum Avrupa'nın geneline yayılmış durumdadır. Avrupa'da düşman giderek İslam olarak çerçevelenmektedir.[533]

Belirli bir kesimi günah keçisi ve tehdit ilan etmek aynı zamanda toplumda da bir kriz yaratmakta ve aşırı kişileri tetiklemektedir. Buna bağlı olarak örneğin Fransa'daki Müslüman karşıtlığı sonucunda La Grand Combe kasabasında bir saldırgan İslam'a ve Allah'a küfürler ederek 23 yaşındaki Malili Müslüman bir genci bıçaklayarak öldürmüştür.[534]

ABD, İtalya ve Fransa'dakine benzer bir göçmen karşıtlığı Almanya'da AfD'de görülmektedir. AfD 2025 seçimler iöncesinde göç ve iltica politikasına yönelik unsurları 11-12 Ocak 2025 tarihlerinde düzenledikleri parti konferansında yayımladıkları seçim beyannamesinde sunmuştur. Beyanname genel olarak Almanlar için zengin ve daha iyi yaşam standartları, güvenlik ve birlik gibi temel kavramlara vurgu yapmaktadır. Göçmenlere ilişkin kararlar ise güvenlik başlığı içerisine yer almaktadır. AfD'nin seçim beyannamesi incelediğinde göçmenlere karşı giriştiği olumsuz ve sert söylem onu diğer partilerden ayırmaktadır. Partinin esas politikası Alman vatandaşlığının *hediye* olarak

---

[531] "Giorgia Meloni and Marine Le Pen Have Different Immigration Strategies", https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2024/09/07/giorgia-meloni-marine-le-pen-two-discourses-two-strategies-on-immigration_6725177_23.html, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

[532] Philippe Bernard, "In the US as in France, Immigration has Become a Powerful Vehicle for Expressing Social Malaise and Challenging Elites", https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2024/11/12/in-the-us-as-in-france-immigration-has-become-a-powerful-vehicle-for-expressing-social-malaise-and-challenging-elites_6732507_23.html, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

[533] Kathleen Blee, Similarities/Differences in Gender and Far-Right Politics in Europe and the USA, Eds. Michaela Kötting, Renate Bitzan and Andrea Petö, Gender and Far Right Politics in Europe, Palgrave Macmillan, 2017, p. 198.

[534] "Fransa Ayakta: İslamofobik Saldırgan, Müslüman Bir Genci Camide Bıçaklayarak Öldürdü", https://serbestiyet.com/featured/fransa-ayakta-islamofobik-saldirgan-musluman-bir-genci-camide-bicaklayarak-olduruldu-205632/, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

verilmemesidir. Bu bağlamda Alman vatandaşlığını 1990 öncesi zor şartlara geri döndürmeyi hedeflemektedir. AfD'nin iktidara geldiğinde vaat ettiği göç politikası göçmenleri ülkelerine ya da üçüncü bir ülkeye geri döndürmektir. Bu anlamda kendi vatandaşlarını geri almayan üçüncü dünya ülkelerine ekonomik yaptırım uygulama, vize politikalarıyla baskı uygulamak ya da kalkınma yardımlarının geri çekilmesi kararlaştırılmaktadır. Esasen bu uygulama aynı zamanda seyahat etme özgürlüğüne bir darbe vurmayı da ifade etmektedir. AfD lideri Alice Weidel göç politikası için geri göç terimini kullanmaktadır. Bu terim ise göçmenlerin toplu olarak geri dönüşünü ve sınır dışı edilmeleri anlamına gelmektedir.[535] AfD seçim beyannamesinde Almanya'nın büyük bir tehlikede olduğunu ve uluslararası alanda güç kaybettiğine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle özü Alman olan değerler ve ahlaka yönelinmelidir. Başka bir ifadeyle, AfD, Alman kültürünü tehlikede görerek toplumu daha çok Almanlaştırmaya ve geleneksel değerleri güçlendirmeye çalışmaktadır.[536]

Almanya Federal Meclis Seçimleri sonucunda AfD oy oranını geçen seçime göre ikiye katlayarak %20,8 ile ikinci parti olarak konumlanmıştır. Her ne kadar koalisyona giremeseler de aldıkları oy oranı büyük bir sıçramayı ifade etmektedir. Buna ilaveten AfD Saksonya'da %52 oy almış[537] ve Almanya'nın doğusunda bütün bölgelerde çoğunluğu sağlamıştır. 18-24 yaş arası gençlerin ise %21'inin AfD lehine oy kullandığı görülmektedir.[538]

[535] "AfD Embraces Mass Deportation of Migrants as German Election Nears", https://www.bbc.com/news/articles/c62q937y029o, Erişim Tarihi: 05.05.2025.
[536] "German Elections: What Does The AfD Say About Migration?", https://www.infomigrants.net/en/post/62349/german-elections-what-does-the-afd-say-about-migration, Erişim Tarihi: 05.05.2025.
[537] https://x.com/visegrad24/status/1893791530583793864, Erişim Tarihi: 05.05.2025
[538] "Almanya'da Kim Kime Oy Verdi?", https://amp.dw.com/tr/almanyada-kim-kime-oy-verdi/a-71729851 Erişim Tarihi: 05.05.2025

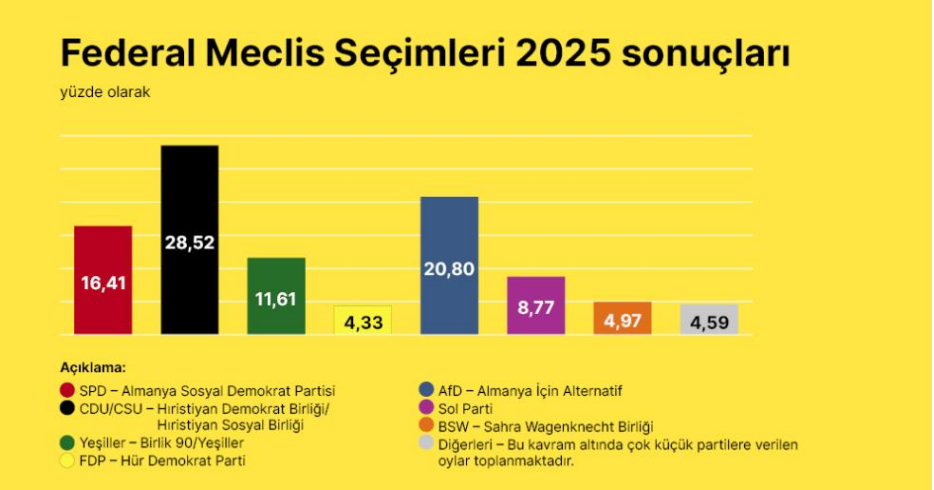

Şekil 3.1. Almanya Federal Meclis Seçimleri Sonuçları[539]

2025 yılının 2-5 Mayıs tarihleri arasında AfD'ye 1 000 kişi üye olmak için başvurduğu düşünüldüğünde partinin göçmen karşıtlığı ve güçlü Almanya vurgusunun ilgi çektiği görülmektedir. Başkan Alice Weidel'e göre bu AfD'nin ne kadar popüler olduğunu göstermektedir.[540]

AfD gibi Macaristan'da da Macaristan Başbakanı Viktor Orban göçmen karşıtı bir konumda yer almaktadır. Orban'a göre göçmenler hem Avrupa hem de Macaristan için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Orban göç tartışmalarını kan banyosu olarak nitelendirmektedir. Orban Avrupa ve Macaristan kültürünü saf haliyle korumayı amaçlamaktadır.[541] Bu arzusunu "Aramızda farklı kültürel özelliklere ve geçmişe sahip önemli bir azınlık görmek istemiyoruz. Macaristan'ı Macaristan olarak tutmak istiyoruz"[542] sözlerinden de anlamak mümkündür. Orban, Müslüman göçmenleri Avrupa'nın homojen yapısına bir tehdit olarak görmektedir.[543] Bu bize tamamıyla kapalı bir ulus görünümü ifade etmektedir.

---

[539] "Birlik Federal Meclis Seçimlerini Kazandı", https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/federal-meclis-secimleri-2025-secim-sonucu-almanya-secim-hukumet, Erişim Tarihi: 05.05.2025.
[540] https://x.com/Alice_Weidel/status/1919318954662572507, Erişim Tarihi: 05.05.2025
[541] "Viktor Orban: Migration Debate in Europe is a 'Bloodbath', https://www.politico.eu/article/viktor-orban-migration-european-parliament-increased-anti-semitism-homophobia-europe/, Erişim Tarihi: 05.05.2025.
[542] "Orban's Immigration Manifesto: Sweeping Away Democracy", https://www.iir.cz/orban-s-anti-immigration-manifesto-sweeping-away-the-hungarian-democracy, Erişim Tarihi: 05.05.2025.
[543] Eszter Farkas, The Contradictions in Hungary's Immigration Policy and Communication, https://migrationpolicycentre.eu/the-contradictions-in-hungarys-immigration-policy-and-communication/, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

Bir diğer göçmen karşıtı söylem örneği Birleşik Krallık'ta görülmektedir. Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'nin lideri Lord Pearson, Müslüman doğum oranlarına vurgu yaparak yakında Birleşik Krallık'ın yerli halkının kendi kaderini tayin edemeyecek hale geleceğini iddia etmektedir. Niall Ferguson ise Müslümanların gizli bir yöntem ile Avrupa şehirlerini sömürgeleştirdiğini belirtmektedir. Bu iddialar özellikle siyasal yelpazenin sağ kanadından Müslümanlara yönelik düşmanlığı yansıtmaktadır. Avrupa devletlerinin bu tür otoriter politikaları, yürüttükleri medya propagandası, kitlelerine karşı geliştirdikleri söylemler ve aşırı sağın ırkçı yaklaşımındaki bu tema yabancı düşmanlığının yükselmesine ve faşist oluşumların kuvvetlenmesine yol açmaktadır.[544]

Genel anlamda Avrupa ülkeleri ve ABD başta olmak üzere Avrupa normlarını yeterince benimsemeyen ve beyaz olmayan etnik azınlıkları birer tehlike olarak görmektedirler. Bu anlamda hükümetler vatandaşlığa erişimi kısıtlamakta ve asimilasyon uygulamaktadırlar. Etnik olarak azınlık halde olan göçmenlerin Avrupa ve ABD toplumunu yozlaştırdığı korkusu, yabancı düşmanı olan aşırı sağ siyasal partilerin de seçmen tabanlarını genişletmesine yaramaktadır.[545]

Howard Winant'a göre 21. Yüzyılda demokrasinin geleceği ırk problemine bakışta ve ırka dair atfedilen anlamda yatmaktadır. Bu bağlamda faşizmin yeniden hortlaması, yükselen yoksullaşma, kitlesel-toplumsal kutuplaşma gibi toplumsal refaha yönelik çağdaş tehditler, ırk kavramına daha özenli yaklaşmadan yönetilemeyecektir.[546] Bugün Avrupa biyolojik ırkçılık yerine daha çok kültürel ırkçılığa yönelmektedir. Başka bir ifadeyle, ırksal problemlerin ötesinde politik inançları, kültürel gelenekleri ve ekonomik statü gibi çeşitli kıstasları belirteç olarka sunmaktadırlar.[547] Bu husus aynı zamanda beyaz olmayan göçmenleri *doğası gereği* aşağı olarak tanımlamak yerine *gelişmemiş* olarak tanımlamaya itmektedir.

Avrupa ülkelerine baktığımzıda göç nüfusunun daha çok kozmopolit kentlere yöneldiğini görmekteyiz. Örneğin AfD Almanya'nın doğusundan oy almasına ve bu bölgede göçmen

[544] Richard Seymour, The Changing Face of Racism, International Socialism, 126(2), 2010.
[545] Terri E. Givens, Introduction: Structural Racism is the Problem of the 21st Century. In: The Roots of Racism: The Politics of White Supremacy in thr US and Europe, Bristol University Press, 2022, p. 3.
[546] Howard Winant'tan Aktaran; Givens, a.g.e., s. 4.
[547] Givens, a.g.e., s. 8.

karşıtlığı yüksek seviyelerde seyretmesine karşılık göçmenler daha çok Almanya'nın batısında yaşamaktadırlar. Bundan dolayı göçmenlerle olan ilişkiler onlarla etkileşimde olmaktan öte kültürel geçmişle ilgili olduğu görülmektedir.[548]

3.1.4. Kimliğin Bunalımı: Kadın, Erkek ve Cinsiyet

21. yüzyılın en büyük krizlerinden bir tanesi de cinsiyet ve cinsellik üzerine yapılan tartışmalardır. Günümüzde evlilik, boşanma, kürtaj ve cinsellik gibi cinsiyet rollerine yönelik problemler[549] hem sağın hem de sol ideolojik kutbun merkezi politikaları arasında yer almaktadır. Esasen cinsiyet ve kadın üzerine yapılan tartışmalar yüzyıllara dayansa da kadın hareketlerinin modern anlamda ortaya çıkışı on dokuzuncu yüzyılın ortalarına dayanmaktadır.[550] Bu dönemde kadınların oy hakkına sahip olabilme mücadelelerini görmekteyiz. Kadın hareketlerinde ikinci dalga ise toplumsal cinsiyet üzerine geliştirilen eleştirilerdir. Özellikle 1950 ve sonrası dönemde kadınların iş hayatlarına özgürce dahil olmaya başlamaları bu tartışmaları hareketlendirmiştir. Bugün ise üçüncü-dördüncü dalga olarak adlandırabileceğimiz biyolojik cinsiyetten daha öte olarak çeşitli cinsel kimlikleri üzerine tartışmalar yapılmaktadır. Aynı zamanda bu dönemde LGBT+ hareket son derece etkili olarak Avrupa ve ABD merkezli olmak üzere güçlü bir mücadele yürütmektedir.

Faşist ideoloji cinsiyet ve cinsel kimlik noktasında geleneksel ataerkil aileyi merkezine yerleştirmektedir. Bu nedenle tarihsel faşizm tamamıyla ataerkil bir yapıda ve geleneksel aileyi güçlendiren bir propaganda izlemiştir. Faşist siyaset feminizm, eşcinseller, trans bireyler ve geleneksel erkek rollerine ilişkin kaygı duymaktadır çünkü faşizm ataerkil yapıyı ve erkekleri ailelerin koruyucusu olarak tanımlamaktadır.[551]

Passmore'a göre (2014) faşistler ulusu eril terimlerle tasavvur etmişlerdir. Bu anlamda faşizm esasen bir erkek ideolojisi olarak karşımıza çıkmaktadır.[552] Başka bir ifadeyle faşizm, erkeklerin birer kahramana dönüştüğü ve kadınların da bu kahramanları yetiştiren

[548] Ismail Siddiqui, The Dialectic of Globalization: Far-Right Populism in Western Europe, SSRN, 2021, p. 9.
[549] Passmore, a.g.e., s. 173.
[550] Kadın hareketleri ve feminizm.
[551] Stanley, a.g.e.
[552] Passmore, a.g.e., s.161

anne figürleri olarak görüldüğü bir biçimi ifade etmektedir. Bu nedenle kadınların yeri kamusal alandan öte özel alanla sınırlı kalmaktadır.

Tarihsel faşist dönemde cinsiyet ilişkilerindeki gelişmeler[553] bir toplumsal çürümeyi ifade etmiştir. Muhafazakarların çoğu kadınların geleneksel rolleri reddetmesinin toplumu bozacağını düşünmektelerdi. Bu endişeler sonucunda Birinci Dünya Savaşı sonrası düşen doğum oranlarını yükseltmeye yönelik politikalar geliştirilmiştir. Bu politikalar kadının temel olarak *anne* olduğu ve başka rolleri üstlenmelerinin kısıtlanmasına ilişkin bir tasavvuru ifade etmektedir. Faşistler toplumu erkek değerleriyle yeniden düzenlemeyi amaçlamışlardır. Ancak faşistler muhafazakarlardan daha farklı olarak radikal politikalara yönelmişler ve muhafazakarları kadınsı özelliklerle eleştirmişlerdir. Faşistlerin muhafazakarlara yönelik eleştirileri temelde onların daha yumuşak ve radikal olmamalarından kaynaklanmalarıdır. Bu bağlamda faşizm, savaşı ve kahraman olmayı merkeze yerleştirmekte ve erkekleri kahramanlıkla özdeşleştirmektedir. Bu nedenle faşist tahayyülde ulustaki her erkek birer kahramana dönüşmek zorundadır.[554]

Faşistler kadınları kamusal alandan özele alana taşımaya çalışsalar da Passmore'un deyimiyle özel alanı-eve ait olan işleri siyasallaştırmışlardır. Örneğin üreme, eğitim ve tüketim ulusal görevler olarak ele alınmışlardır. Aynı dönemde muhafazakârlar partilerine kadın üye kabul etmezlerken faşistler bu dönemde sıkça kadın üyeleri kabul etmişlerdir. Başka bir ifadeyle, "faşizm kadınları eve döndürmek için onları evden çıkarmıştır."[555] 1921 yılında İtalya'da 2 000 faşist kadın bulunmaktadır. Benzer şekilde iktidara geldiğinde Nazi Partisi'nin üyelerinin %8'i kadındır. Ayrıca partinin kadın kolları da bulunmakta ve eylem göstermektedir. 1938 tarihinde Nazi Partisi'nin kadın kollarının yaklaşık olarak kâğıt üzerinde iki milyondan fazla üyesi bulunmaktadır.[556]

Faşizm hem anti-feminist hem de kadın hareketlerine tümüyle karşıdır. Buna karşılık kurdukları kadın örgütlerinde kadınları rejimin çıkarları doğrultusunda çalışmada çeşitli

[553] Birinci Dünya Savaşı ile kadın hareketleri neticesinde oy hakkının elde edilmesi ve kadınların iş hayatına dahil olmaları. Başka bir ifadeyle, kadınların, erkeklerin yapabileceği olarak görülen uğraşları yapmaya başlamaları.
[554] Passmore, a.g.e., s. 162.
[555] Passmore, a.g.e., s. 165.
[556] Passmore, a.g.e., s. 165.

rollerle donatmışlardır. Bu bağlamda kadınlar, toplumu kaynaştıran bir unsur olarak görülmüşlerdir.[557] Faşizm her ne kadar feminizm karşıtı olsa da taraftar olarak kendisine feministleri çekmeyi başarmıştır. Örneğin aile feministi olarak görülen kadınlar siyasal haklardan öte kadınları kadın olarak korumayı amaçlamışlardır. Bu anlamda erkek alkolizmine karşı tedbirler almayı, boşanma yasalarında reformu ve kadının hem anne hem de işçi olarak var olabilmesini savunmuşlardır. Buna ilaveten faşizm, anti-feminist olan, sağ kutupta yer alan ve kadının yerinin evi olduğunu düşünen kadınların da desteğini kazanmışlardır. Özetle faşizm, feminist ve feminist olmayan, liberal, muhafazakâr veya sosyalist kesimlerden kadınları kendi mücadelesine katmayı başarmıştır. Passmore'a göre bunun sebebi kadınların mevcut politikaların onları gerektiği şekilde temsil etmedikleri düşüncesidir.[558]

Stanley'e göre ise faşizmde kadının rolünün biçimlenmesi erkeğin cinsel kaygılarından dolayıdır. Örneğin Stanley ekonomik krizin, geçim kaynağı rolünde olan erkek için kaygı verici olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle geçim kaygısına düşen erkek faşist propaganda sonucunda suçu ekonomik krizden ziyade bozulan toplumsal normlarda aramaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğinden kaynaklanan statü kaybı bu noktada önem arz etmektedir çünkü erkekler kendilerini tehlikede hissetmekte ve bu durum sonucunda otoriter değerlerden daha fazla etkilenmeye açık hale gelmektedirler.[559] Ataerkil yapıyı sahiplenen faşizm, geleneksel aile yapısını reddedenlerin varoluşsal bir tehdit altında olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda faşizmde öfke cinsel azınlıklara yönelik demagojiyle yoğrulmaktadır. Nitekim faşizme göre cinsel azınlıklar, eşcinseller ve geleneksel aileyi ortadan kaldıranlar millete karşı cinsel saldırı gerçekleştirmektedirler.[560]

Faşizm eşcinselleri ve trans bireyleri kadınlar, çocuklar ve toplumsal normlar için birer tehdit olarak görmektedir. Bu anlamda liberal özgürlük fikrine de karşı çıkmaktadır. Bunun yanında faşist politika kürtajı da bir tehdit olarak görmektedir. Ancak bir kadının kürtaj hakkı aynı zamanda liberal özgürlüğü ifade etmektedir. Fakat faşizm, kürtajı hem

[557] Passmore, a.g.e, s. 167.
[558] Passmore, a.g.e., s. 168-169.
[559] Niels Spierings and Andrej Zaslove, Gendering the Vote for Populist Radical-Right Parties, Patterns of Prejudice, Vol. 49, No. 1-2, 2015, p. 139-140.
[560] Stanley, a.g.e.

çocuklar hem de erkeklerin aileleri üzerindeki kontrolüne ilişkin bir tehdit olarak tanımlamaktadır. Stanley'e göre faşizm, özgürlük ve eşitliği açık olarak reddetmemekte ancak özgürlük ve eşitlik ideallerine yönelik hakları tehdit olarak sunmaktadır. Bu nedenle faşizmin cinsel kaygısı siyaseti, liberal demokrasinin aşınmasının en somut örneklerinden biri olarak görülmektedir.[561]

Faşizm doğrudan eşcinsellik karşıtıdır. Nitekim faşizmin tahayyülündeki cinsellik üremeyle doğrudan ilintili ve ulusun çıkarı uğruna yapılan bir eylemdir. Bu nedenle faşizm Passmore'un deyimiyle *heteroseksüellik* anlamına gelmektedir. Her ne kadar faşizmdeki homofobinin gizli eşcinsellik olduğu iddiaları bulunsa da böyle bir gözlem sosyal bilim boyutunun ötesinde yer almaktadır. Faşizmde eşcinsellik küçümseyici bir durum olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak Nazi döneminde eşcinseller toplama kamplarında öldürülmüş veya Nazi doktorlarınca tıbbi işlemlerle heteroseksüel hale getirilmeye çalışılmıştır.[562]

Bugün milliyetçi popülist olarak tanımlanan siyasal oluşumlarda kadınların konumu tarihsel faşizmle benzerlik göstermektedir. Örneğin Fransa'da Jean-Marie Le Pen kadınları ilahi bir konuma yerleştirerek onlara çocukların ve ergenlerin akıl, yürek ve duyarlılıklarını eğitme misyonunu yüklemektedir. Buna ilaveten düşük doğum oranlarını eleştirmekte ve kadınların çocuk sahibi olmaları için teşvik politikaları geliştirmektedir.[563]

Faşist hareketler ve milliyetçi popülistler milleti kuvvetlendirmek için düşen doğum oranlarını arttırmaya çalışmakta ve ailesine kendisini adayan ev hanımları tarafından büyütülen geniş aileler kurmayı öğütlemektedir. Macaristan'ın politikası bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Macaristan evlilik kurumunun ve ulusun temelini ailede görmektedir. Bu yaklaşım neticesinde ailelerin korunmasına yönelik kanun düzenlenmiştir. Bu kanunda Macaristan kürtajı yasaklamıştır.[564] Ayrıca faşizmde geleneksel ailenin dışına çıkılan mekân her zaman kozmopolit kentlerdir. Bu nedenle

[561] Stanley, a.g.e.
[562] Passmore, a.g.e., s. 163-164.
[563] Passmore, a.g.e., s. 173-174.
[564] Stanley, a.g.e.

taşra ve kırsal temizliği ifade ederken, kentler kadın-erkek ilişkileri bağlamında yozlaşmış ve kirlenmiş yerler olarak görülmektedirler.[565]

Günümüzde popülist aşırı sağ partiler aile değerlerine ve aile yaşamını geleneksel değerlerle övmektedirler. Bu anlamda geleneksel cinsiyet rollerini ve cinsiyete dayalı iş bölümlerini kabul etmektedirler. Onlara göre ulusun güçlenmesi üremeyle doğrudan ilintilidir. Bu nedenle kürtaj ve eşcinsel beraberlikler geleneksel aile ve ulusun üremesi önünde birer engel olarak görülmektedirler.[566]

Bugün aşırı sağ popülistlerin, dini köktencilerin, Roma Katolik Kilisesi'nin ve muhafazakarların[567] başlıca düşmanı LGBT+ bireyler olarak görülmektedir. LGBT+, toplumsal cinsiyet eşitliği ve cinsel eşitlik savunucuları aşırı sağ muhafazakârlar tarafından koyun postuna bürünmüş kurtları ifade etmektedir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet ideoloji kavramı yerine sıklıkla LGBT+ ideoloji terimi kullanılmaktadır.

Aşırı sağ toplumsal cinsiyet ideolojisini geleneksel aileyi, ulusu ve Avrupa merkezli olarak Hristiyan topluluğunu parçalamayı hedefleyen tehlikeli bir düşünce yapısı olarak görülmektedir. Bu bağlamda LGBT+ toplulukları pedofili, Hristiyanfobi ve Kilise karşıtı olarak tanımlanmaktadır. Özellikle Polonya örneğinde eşcinsellerin pedofiliye yatkın olduğu, okullarda verilen cinsel eğitimin esasen çocukların cinselleştirilmesi için bir araç olduğu ve bu durumun da onları cinsel saldırganlar için kolay av haline getireceğine ilişkin söylemler görmek mümkündür.[568]

LGBT+ hareketine karşı geliştirilen aşırı sağ popülist söylemler genel olarak emperyalizm suçlaması çerçevesinde toplanmaktadır. Bu gibi cinsiyet hareketleri ülkenin ve milletin geleneklerini ortadan kaldırmak ve onları güçsüzleştirmek için yabancı güçlerin bir dayatması olarak görülmektedir. Bunun yanında bir diğer figür ise *tehlikedeki*

[565] Stanley, a.g.e.
[566] Niels Spierings ve Andrej Zaslove, a.g.e., s. 143.
[567] Eszter Kováts, The Emergence of Powerfull Anti-Gender Movements in Europe and the Crisis of Liberal Demcoracy, Eds. Michaela Köttig, Renate Bitzan and Andrea Petö, Gender and Far Right Politics in Europe, Palgrave Macmillan, 2017, p. 175.
[568] Elżbieta Korolczuk, The Fight Against 'Gender' and 'LGBT+ Ideology': New Developments in Poland, European Journal of Politics and Gender, Vol. 3, No. 1, 2020, p. 166.

çocuktur.[569] Buna ilaveten LGBT+ ideolojisinin dine karşı bir konum aldığı ve Polonya ulusunu ortadan kaldırmaya yönelik politika izlediği de öne sürülmektedir. Buna dair en somut örnek Polonya devlet kanalı olan TVP.Info'da yayınlayan İstila isimli belgesel gösterilebilir. Belgeselde LGBT+ ideolojisinin tehlikeli ve güçlü bir ağdan beslendiği ifade edilmekte ve Katolikler ile Polonyalı vatanseverlere karşı bir mücadele verdiği öne sürülmektedir. Bu anlamda şiddet bir çeşit meşru müdafaa olarak meşrulaştırılmaktadır.[570]

Polonya'da sağcı partilerin iktidara gelişi, aşırı sağ muhafazakârlar için çeşitli fırsatlar yaratmış, şiddet söyleminin yoğunlaşmasına ve cinsiyet karşıtı girişimlerin yükselişine neden olmuştur. Başka bir ifadeyle, aşırı sağ muhafazakâr örgütler ve sağ partilerin yakınlaşması, devlet politikaları içerisinde cinsiyet karşıtı ideoloji hareketinin kurumsallaşmasına yol açmaktadır.[571] Benzer biçimde 2018-2019 yılları arası İtalya'da Lega'nın Aile Bakanı olarak görev yapan Lorenzo Fontana kürtaj hakkını, lezbiyen, gay, biseksüel ve transseksüel kişilerin Avrupa Birliği'ni ve İtalyan Katolik kimliğini tehdit ettiğini öne sürmüştür. Bu anlamda Lega heteroseksüel ve yerli aileyi savunmakta ve teşvik etmektedir[572]. Fransa'da Le Pen cinsiyetler arasındaki *normal* görev dağılımına müdahale etmek erkeklerin kendilerini kadınların yerine koymalarına, kadınların da kendilerini erkeklerin yerine koymasına yol açtığını ifade etmektedir.[573]

ABD'de ise Avrupa'daki dağılıma benzer biçimde Trump yönetimi eşcinsellik ve LGBT+ hareketine karşı politikalar üretmektedir. Trump her ne kadar bazı söylemlerinde LGBT+ taraftarlarını da kucaklayacağını belirtse de yürüttüğü kampanyalar ve politikalar LGBT+ karşıtı eylemlere dayanmaktadır. Trump 2015 yılında CNN'e verdiği röportajda geleneksel evlilikten yana olduğunu ve bir evliliğin erkek ve kadından oluşması gerektiğini ifade etmiştir.[574]

---

[569] Kováts, a.g.e., s. 177.
[570] Korolczuk, a.g.e., s. 166.
[571] Korolczuk, a.g.e., s. 167.
[572] Alessia Donà, The Populist Italian Lega from Ethno-Regionalism to Radical Right-Wing Nationalism: Backsliding Gender-Equality Policies with a Little Help from The Anti-Gender Movement, European Journal of Politics and Gender, Vol. 3, No. 1, 2020, p. 162.
[573] Passmore, a.g.e., s. 173.
[574] Donald Trump, Interview with Jake Tapper, CNN, June 28th 2015, Donald Trump on CNN's State of the Union: "I'm in it to win it… I will make our country great again",

Trump'ın eşcinsellik karşıtı politikalarından birisi 2017'de ABD ordusunda hiçbir şekilde trans bireylere yer verilmeyeceğini açıklamasıdır. Bir diğer örnek ise cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ilişkin ayrımcılığa karşı korumalar geliştiren Eşitlik Yasası'na karşı çıkmasıdır. Trump bunun yanında dini grupların ve dindar bireylerin dini inançlarıyla çelişmesi halinde LGBT+ bireylere hizmet vermeyi reddetmelerine imkân sunan politikaları desteklemektedir. Obama döneminde okullardaki transgender öğrencilere yönelik uygulanan sağlık korumaları Trump döneminde zayıflatılmıştır. Ayrıca Trump kürtaja karşı değişen bir konum almaktadır. 1999 yılında kürtajdan nefret ettiğini ancak yasaklamayacağını ifade ederken, 2000 yılında ise kürtaj hususunda doktorlardan bilgi aldığını ve kesinlikle kürtajı yasaklayacağını ifade etmiştir.[575]

Avrupa ve ABD'deki otoriter sağ popülist milliyetçiliğin eşcinselliğe olan yaklaşımları tipik bir *düşman yaratma* sürecini ifade etmektedir. Faşizmle benzer noktalarında ise bu düşmanın aynı zamanda *biz ve onlar*ı ifade etmesidir. Otoriter sağ popülist milliyetçiler LGBT+ bireyleri dini, kültürel ve muhafazakarlık çerçevesinde ötekileştirmektedirler. Bunun yanında bireylerin bedeni ve cinsiyet kimlikleri üzerinde devletin ve sağ ideolojik kutbun kontrolünün arttığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle bedenin disipline edilmesi durumu karşımıza çıkmaktadır. Benzer biçimde faşist sistemlerde de bedenin disipline edilmesi toplum açısından önem taşımaktadır.

Faşizm ve otoriter sağ popülist milliyetçiler arasındaki bir diğer benzerlik güçlü erkeklik ve geleneksel aile reisi gibi imgelerin öne çıkarılmasında görülmektedir. Faşist rejimler sıklıkla eril milliyetçiliği vurgulamış ve ideolojik yapılanmasını buna göre oluşturmuşlardır. Bugün otoriter sağ popülist milliyetçiler faşizme benzer biçimde hareketlerini eril milliyetçilik bağlamında yürütmektedirler. Bu anlamda LGBT+ bireyler anormallikte konumlandırılmakta ve *onlar* kutbuna yerleştirilerek ulusun yaşamına karşı birer tehdit olarak görülmektedirler.

https://cnnpressroom.blogs.cnn.com/2015/06/28/donald-trump-on-cnns-state-of-the-union-im-in-it-to-win-it-i-will-make-our-country-great-again/, Erişim Tarihi: 13.05.2025.

[575] Says Donald Trump has "change his mind" on abortion, https://www.politifact.com/factchecks/2015/aug/11/carly-fiorina/fiorina-trumps-abortion-flip-flop/, Erişim Tarihi: 13.05.2025.

Otoriter sağ popülist milliyetçiler LGBT+ haklarını kısıtlarken *milli kimlik, ahlak ve düzen* kavramlarını öne çıkarmaktadırlar. Bu bağlamda bugün otoriter sağ popülist milliyetçilerin *düşman yaratma, ulusun hayati tehlikesi ve yabancı güçlerin toplum üzerinde oyun oynadığı* iddiası çerçevesinde faşizmin söylemlerine benzer bir söylem ürettiği görülmektedir.

3.2. Tarihsel Faşizmden 21. Yüzyıla Faşist Siyasetin İlkeleri

Faşizm bir ideoloji olmanın ötesinde aynı zamanda bir söylem ve dildir. Bu bağlamda onun merkezi çekirdeğini kavramak son derece önemlidir. Diğer ilkeler ise bu merkez çekirdeğin etrafında biçimlenmektedir. Bu bağlamda faşizmin çekirdek ilkesi aşırı milliyetçilik olarak belirlenmiştir. Çekirdek ilkeye eşlik eden temel ilkeler ise mitsel geçmiş ve palingenetik söylem ile saldırgan lider kültüdür. Faşizme ait diğer ilkesel özellikler bu temel ilkeler etrafında biçimlenmektedirler.

3.2.1. Çekirdek İlke Olarak Aşırı Milliyetçilik

Milliyetçilik her veçhesi ile başka bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada milliyetçiliğin biçimlerinden öte onu iki şekliyle ele alacağız. Bu iki biçim Stanley'in faşizm teorisinden hareketle eşitlik için milliyetçilik ile tahakküm için milliyetçiliktir. *Eşitlik için milliyetçilik* var olan ulusun-milletin hayatını devam ettirmesi için verdiği mücadele olarak tanımlanabilir. *Tahakküm içim milliyetçilik* ise eşitlik için milliyetçilikten farklı olarak saldırgan bir tutum sergilemeyi ifade etmektedir. Faşizm ise eşitlik için milliyetçilikten öte tahakküm için milliyetçilikle ilintilidir.

Stanley sömürgecilik karşıtı mücadelelerde olduğu gibi kullanılan eşitlik için milliyetçiliğin bir varoluş mücadelesi olarak yorumlamaktadır. Örneğin Mamatha Gandhi'nin İngilizlere karşı milliyetçiliği kullanması bu durumu ifade etmektedir. Bu tür bir milliyetçilik baskıdan doğmaktadır. Bu nedenle kökeni itibarıyla faşist değildir.[576] Benzer bir örnek de Mustafa Kemal Atatürk'ün emperyalizme karşı Türk milliyetçiliğini

[576] Stanley, a.g.e.

kullanması olarak gösterilebilir. Bu tür bir milliyetçilik milletin örgütlenmesi ve hayatını sürdürmesi için gereken motivasyonu sağlaması açısından işlevseldir.

Eşitlik için milliyetçiliğin tepkisel hareketi onu ortadan kaldırmaya ya da sömürgeleştirmeye çalışan güce karşı mücadele etmektir. Bu nedenle eşitliğe karşı çıkmamakta ve kendisinin varoluşunu sağlamaya çalışmaktadır. Örneğin ABD'de meydana gelen Black Lives Matter hareketi siyahilerin yaşamlarının da değerli olduğunu ifade etmektedir. Slogan değerli olanın yalnızca siyahiler değil, siyahilerin de beyazlar kadar değerli olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle illiberal milliyetçi bir iddia olarak görülmemektedir. Hareketin amacı yalnızca beyazların hayatının değerli olduğu savına karşı çıkmaktır. Bu anlamda beyazlarla olan bir eşitlik mücadelesini ifade etmektedir. *Faşist-tahakküm için milliyetçilik* ise liberal demokrasinin reddini ifade etmekte ve güç-statü hiyerarşisinin en tepe noktasında yer almayı ve bu konumu korumayı amaçlamaktadır[577]. Stanley'in ele aldığı iki milliyetçilik biçiminde temel ayrım onların eşitliğe karşı yaklaşımında yatmaktadır.

Faşizm doğası gereği milliyetçidir. Faşizm, liberal demokrasiye ve onun yarattığı kozmopolit ahlaka ve bireyciliğe karşı çıkmaktadır. Kozmopolit ahlak ve bireyciliğin karşısına ise millet kimliğine dayanan kolektifliği yerleştirmektedir. Millet ten rengine, dine, geleneklere ve etnik kökene göre biçimlenmektedir. Faşist liderin çizdiği millet tablosunun tam karşısında ise düşman olarak görülen öteki durmaktadır. Millet, ötekiye-düşmana karşı bir savaş vermektedir. Stanley'e göre bu mücadelede faşist milliyetçilik her zaman mağduriyet etrafında örgütlenmektedir. Nitekim millete karşı düşman her zaman bir komplo çabasındadır. Bugün Macaristan başbakanı Viktor Orban Macaristan'ı Hristiyan Avrupa'nın savunucusu olarak görmektedir ve ona göre Avrupa'nın her yerinde Hristiyanlara karşı bir zulüm vardır.

Orban'a göre Avrupa'nın Hristiyan kimliği göç karşısında tehlike altındadır. Bu nedenle Avrupa bu tehlikeye karşı kayıtsız kalmamalıdır. Orban'ın yaklaşımı faşist siyasete gösterilebilecek örnekleri yansıtmaktadır. Orban söyleminde Hristiyan tarihinin yüceliğine, gücüne ve sonsuzluğuna vurgu yapmakta ve düşman olarak Hristiyan ve

[577] Stanley, a.g.e.

Avrupalı olmayanları göstermektedir. Kendisini ise bu mücadelede bir savaşçı-kahraman olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım göçmenlere karşı oluşacak tepkilerin ve irrasyonel hareketin önünü açmaktadır.[578] Bu durum da milletin üzerinde bir korkunun doğmasına yol açmaktadır. Korkuya düşen insanlar ise kendilerini bu problemden kurtaracak olan aşırı lidere yönelmektedir. Bugün Orban seçmenlerinden insan haklarını ve ona göre modası geçmiş modern dünyanın kavramlarını reddetmelerini istemektedir. Takipçilerine sunduğu vizyon ise topraklarını işgal edecek olan kalabalıklar ve barbarlarla mücadele ederek şanlı geçmişlerini yeniden yaratmaktır.[579]

Orban göçmenlerden dolayı bozulacak milli kimliği yalnızca söylemleriyle pekiştirmemekte eğitimi de ulusu güçlendirmek adına bilimsel bir noktadan milliyetçi bir noktaya taşımaktadır. Orban iktidara gelir gelmez okulları liberal beyin yıkama yerleri olarak adlandırmıştır. Buna ilaveten tüm öğretmenleri ulusun çıkarları doğrultusunda hizmet vermekle yükümlü kılmıştır. Bu anlamda yeni müfredat Yahudi karşıtı olan Macar yazarların eserleri çerçevesinde oluşmaktadır. Şanlı tarihi geri getirmek için okullarda at binme eğitimleri verilmekte, böylece ulusal geçmişi çağrıştıran etkinlikler teşvik edilmektedir.[580]

Orban'ın endişelerine benzer bir milliyetçi yaklaşım Almanya'da AfD'de görülmektedir. Aşırı sağ bir parti olan AfD Avrupa borç krizine yanıt olarak 2013 yılında kurulmuştur. Parti yapıyı itibarıyla milliyetçi-sağcı bir perspektifi izlemektedir. Almanya'ya göç akını başlamasıyla beraber parti açık bir milliyetçi, göçmen karşıtı bir profil izlemeye başlamıştır. Parti aynı zamanda yabancı ve İslam düşmanı olan Patriotische Europaer gegen die Islamisierung des Abendlandes (PEGIDA) hareketiyle de iş birliği içerisindedir.[581]

Günümüzde Almanya sosyal devlet kapsamında oldukça güçlü bir ülkedir. Buna bağlı olarak AfD'nin politikası ülkelerine gelen göçmenlerin bu sosyal devlet anlayışını suistimal ettiği yönündedir. Faşizm, biz olanın çalışkan, onların ise tembel olduklarını

[578] Stanley, a.g.e.
[579] Stanley, a.g.e.
[580] Stanley, a.g.e.
[581] Paul Marx and Elias Naumann, Do Right-Wing Parties Foster Welfare Chuauvinistic Attitudes? A Longitudinal Study of the 2015 'Refugee Crissis' in Germany, Electoral Studies, Cilt 52, 2018, p. 6.

savunmaktadır. AfD bugün göçmenleri tembel olarak görmekte ve onları Almanya'nın refahını kullanmaya gelen istilacılar olarak görmektedir. Ayrıca yerleşme ve aile kurma hakkının verilmesiyle birlikte AfD'ye göre bu istilacılar hiçbir zaman ülkelerini terk etmeyecekler ve böylece Alman ulusunun refahını istismar ederek bozacaklardır. Bu anlamda AfD'nni refah şovenizmi uyguladığını söylemek mümkündür.[582]

AfD, tarihsel faşizmin dost-düşman ayrımını kullanmaktadır. Örneğin AfD üyelerinin %64'ü Alman olmayanların uyuşturucu sattığını ve suçu doğurduklarını düşünmektedir. %87'si ise suçların göçmenlerden kaynaklandığını düşünmektedir. %96'sı Müslümanlardan dolayı kendilerini kendi ülkelerinde garip hissettiklerini düşünmektedir. %87'si ise cinsiyet çılgınlığı olarak adlandırılan LGBT+ hareketini durulması gerektiğini düşünmekte ve eşcinselliğin doğaya aykırı olan bir iğrençlik olduğuna inanmaktadır.[583]

Bugün AfD neo-Nazi gruplarıyla bağlantılı haldedir. Örneğin AfD'nin önde gelen isimlerinden Björn Höcke neo-Nazi mitinglerine katılmakta ve neo-Nazi fikirleri savunmaktadır. AfD ve neo-Naziler sıklıkla birlikte yürüyüşler gerçekleştirmektedirler. Bu yürüyüşlerde ve mitinglerde eski Nazi marşları söylenmektedir. Bu mitingler sırasında Alman olmayanlar ve Yahudi dükkanları saldırılara uğramışlardır. Parti için bir diğer önemli isim olan Alexander Gauland Nazi askerlerini övmektedir. AfD üyelerinin %78'i geçmişlerinden dolayı artık özür dilemeyi bırakmalarını savunmaktadır. Bu anlamda AfD sağcı aşırılığın bir örneği olarak görülmektedir.[584] Thomas Klikauer'e göre (2019) AfD şunları içermektedir:[585]

- Yarı faşist kimlik hareketi,
- Sokak savaşçıları,
- Sağcı öğrenci kardeşlikleri,
- Reichsbürger veya Egemen Vatandaşlar Örgütü,
- Neo-Nazi olan NPD.

[582] Marx and Naumann, a.g.e., s. 7.
[583] Thomas Klikauer, Germany's AfD – Members, Leaders and Ideologies, Asian Journal of German and European Studies, 4(4), 2019, p. 2.
[584] Klikauer, a.g.e., s. 2-3.
[585] Thomas Klikauer, German Neo-Nazis and a New Party, Jewish Political Studies Review, Vol. 30, 2019, p. 244

Bu bağlamda AfD bugün ırkçı, milliyetçi, Müslüman ve Yahudi düşmanı bir parti olarak tanımlanmaktadır. En önde gelen sağcısı ise Björn Höcke'dir. AfD'nin sağcı popülizmi Almanya'nın doğusunda daha güçlü bir konumdadır.[586] Parti genellikle Nazi hareketini yeniden canlandırmakla ilgilenmektedir. Höcke Nazizmden uzaklaşmanın korkunç bir felaket olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda Höcke savaşı ve orduyu yüceltmektedir. Orduda görev almanın bir erkeği geliştireceğine inanmaktadır. Başka bir ifadeyle, Höcke askerliği erdemle özdeşleştirmektedir. Ona göre Holokost anlamaları kaldırılmalıdır çünkü bu anmalar ulusa zarar vermektedir. Bu bakımdan AfD'nin Nazi tarihine sahip çıktığını ve onu aklamaya çalıştığını söylemek mümkündür.[587] Nazi tarihinden bugüne baktığımızda AfD ve diğer neo-Nazi grupların halen Nazizmi devam ettirmeye çalıştığını görmekteyiz. AfD şu an her ne kadar demokratik rejimi yıkmaya çalışıyor gibi görünmese de liberal demokrasinin sınırlarını zorlamakta ve paramiliter yapıları cesaretlendirmektedir.

Höcke'nin ve AfD'nin nihai hedefi Aryan Volsgemeinschaft'tır. Buna bağlı olarak AfD Nazizmle birlikte anılan völkish kelimesini Alman siyasetine yeniden dahil etmiştir. Vöklish, otoriter bir lider olan Führer tarafından yönetilen Germen ve anti-demokratik Volksgemeinschaft'ı kurmak için Anti-Semitik bir Ari Volk anlamına gelmektedir.[588] Bu anlamda Volksgemeinschafta giden yolda engel olan her unsur ortadan kaldırılmalıdır. Höcke ise ortadan kaldırılması gereken şeyler olarak cinsiyet hareketlerini, göçmenlerin entegrasyonunu ve Almanya'nın AB politikasıdır. Höcke'ye göre Almanya'nın sınırlarını açması Volksgemeinschaftı bozmaktadır. Ona göre göçmenler Almanların vergileriyle lüks bir hayat yaşamakta ve Almanya'yı giderek İslamlaştırmaktadırlar. Höcke'nin Alman milletini saf tutmaya çalışması ve yabancıları düşman olarak nitelemesi tipik bir faşist politikayı ifade etmektedir. Ona göre faşizm iyi sokakları, zamanında giden trenleri ve sağduyulu bir netliği ifade etmektedir. Anti-faşizm ise çirkin, kötü ve aptal olandır.[589]

AfD'nin parti manifestosu bugün seçmenlerine "İslam Almanya'ya ait değildir" demekte ve parti, devletten İslam ülkelerinden gelen göçü durdurmasını talep ederek

[586] Klikauer, a.g.e., s. 244.
[587] Klikauer, a.g.e., s. 3.
[588] Thomas Klikauer, Alternative for Germany: Germany's New Rightwing Extremists, Journal of Labor and Society, 2018.
[589] Klikauer, a.g.e., s. 4.

İslamlaştırmaya karşı önlemler alınmasını istemektedir. Bu vurgularda aynı zamanda faşist bir okuma da bulunmaktadır. Tarihsel faşizm döneminde anti-semitizmin ilk aşamalarında olduğu gibi Müslüman topluluklara karşı ayrımcılığı, şiddeti ve zulüm eylemlerini meşrulaştırmaktadır. Bu bağlamda AfD'nin parti manifestosu faşist bir alt metin içermektedir.[590]

AfD lideri Alice Weidel 15 Mayıs 2025 tarihinde yaptığı açıklama Almanya'da yer alan göçmenleri sınır dışı etme ve göç kabul etmeme sebeplerini ekonomik sebeplere dayandırmaktadır. Weidel'in yaptığı açıklama şu şekildedir:

> "2024'te uzun zamandır göçmen ödeneğine dönüşen vatandaş ödeneği neredeyse 47 milyar avroyu yuttu. Neredeyse her iki alıcıdan biri yabancı bir vatandaş. Sadece Suriyelilere yaklaşık 4 milyar avro gitti. Bu Federal Polis'in tüm bütçesine eşdeğer![591] (…) Sınır kontrolleri ve reddetmeler kapsamlı ve kalıcı olmalı, sadece geçici bir sakinleştirme önlemi olarak değil. Almanya'ya ve Alman sosyal sistemlerine yasadışı göç sıfıra indirilmelidir."[592]

Aynı zamanda Weidel resmi X hesabında sığınma talebi reddedilen birinin patronunu öldürdüğü haberi alıntılayarak sınır dışı etme politikaları üzerine SPD'nin hiçbir şey söylemediğini vurgulayarak[593] onlar üzerinde de bir baskı yaratmaktadır. Son seçimlerde aldığı oy oranına ve son iki seçim kıyaslandığında Weidel'in göçmen karşıtı söyleminin işe yaradığı görülmektedir. Weidel sığınma talebi reddedilen bir kişi üzerinden gösterdiği örnekle üstü kapalı bir şekilde bütün göçmenleri tehlike olarak tanımlamaktadır. Weidel'in izlediği bu söylem Trump'ın tehlikeli yabancı söylemiyle benzerlik göstermektedir. Trump daha saldırgan bir söylemi 11 Mayıs tarihinde Truth Social platformundaki resmi hesabında yaptığı paylaşımla ortaya koymaktadır.

> *"Ülkemiz 21 000 000 Yasadışı Göçmen tarafından İŞGAL EDİLDİ, bunların çoğu Katil ve En Yüksek Düzeydeki Suçlular ve radikalize olmuş ve*

[590] Griffin, a.g.e., s. 83.
[591] Alice Weidel, https://x.com/Alice_Weidel/status/1922936474158121295, Erişim Tarihi: 16.05.2025.
[592] Alice Weidel, https://x.com/Alice_Weidel/status/1922663091826720829, Erişim Tarihi: 16.05.2025.
[593] Alice Weidel, https://x.com/Alice_Weidel/status/1921126713532051964, Erişim Tarihi: 16.05.2025.

beceriksiz bir Mahkeme Sistemi nedeniyle onları ortadan kaldırmamıza izin verilmezse ABD hızla ve şiddetle SUÇLA DOLU ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKESİ olacak ve BİR DAHA ASLA BÜYÜKLÜK GÖRMEYECEK. (...) Ben ezici bir çoğunlukla seçildim, YEDİ DEĞİŞKEN EYALETİN TAMAMINI kazandım, 312 Seçmen Koleji Oyu aldım, 2750'ye 525 Bölge kazandım ve Halk Oyu'nu kolayca kazandım. Seçildiğim işi yapmama izin verilmeli. Aksi takdirde, artık bir Ülkemiz olmayacak. AMERİKA'YI TEKRAR BÜYÜK YAPIN!!!!"[594][595]

Trump açıkça yaşadıkları yerde yaşamlarını devam ettiremeyen göçmenleri işgalci ve suçlu olarak suçlamaktadır. ABD mahkemelerini beceriksiz olarak tanımlaması esasen hem liberal demokrasiye hem de hukuka yönelik bir eleştiridir. Faşistler kanun ve düzeni Führer'in ağzından çıkanlarla inşa etmişlerdir. Bu anlamda sabit bir kanundan bahsedilemez. Schmittçi bir perspektifle söyleyecek olursak yasalar zamanın şartlarına ve ihtiyaca göre biçimlenmektedir. Yasalar muhakkak ki zaman ve şartlara göre biçimlenmekte ancak bunu bir Führer eşliğinde yaptığınızda orada hukuk biliminden öte Führer'in propaganda sistemi kanun halini almaktadır. Trump'ın hukuk sistemine saldırısı bize faşist tınılar sunmaktadır. Sağcı popülist bir lider olarak Trump, kendi beyaz Amerika ideali için liberal hukuk sistemini de ortadan kaldırarak Trumpizm kapsamında bir hukuk modeli ortaya koymaktadır.

Trump ırkçı ve aşağılayıcı söylemini tüm popülist ve faşist liderler gibi aldığı oylarla meşrulaştırmaya çalışmakta ve kendisini halkın arzusu olarak ortaya koymaktadır. Aynı zamanda kendi arzu ve isteklerini, Amerikan halkının varoluşuyla eş anlamlı görmektedir. Kendisini bir kurtarıcı olarak gören Trump, Amerikan halkına kendisini takip etmelerini söylemleriyle vurgulamaktadır. Benzer bir biçimde Hitler de gerçekleştirdiği miting konuşmalarında Alman halkının kurtuluşunun ve geleceğinin onda olduğunu söylemekteydi.

Trump'ın Amerikalı insan figürü beyaz ve Hristiyan olarak tasarlanmaktadır. Bu anlamda Trump'ın X ve sosyal platformlar özelinde kullanıldığı söyleme bakılacak olursa

[594] Donald Trump, https://x.com/TrumpDailyPosts/status/1921616608411193817, Erişim Tarihi: 16.05.2025.
[595] Vurgular Donald Trump'a aittir.

Müslümanların beyaz ırkın düşmanı olduğuna dair bir kanı bulunmaktadır. Trump ve taraftarlarına göre yabancılar, göçmenler, Latinler, siyahlar, Müslümanlar ve LGBT+ kitleleri liberal elitler tarafından teşvik edilmektedir. Bu durum ise Trump'ın beyaz ve Hristiyan Amerikalılar üzerinde endişeyi yükselterek kitlesini birleştirmeye çalıştığını göstermektedir.[596] Brian Ott Trump'ı "seri yalancı, yabancı düşmanı, ırkçı, kadın düşmanı ve doğum yeri belirleyici"[597] olarak tanımlamaktadır. Trump Amerika'da doğan çocuklara vatandaşlık verilmesini reddetmektedir. Bu hak Amerikan yasasının 14. Ek maddesinde yer alsa da Trump yürütmeyi kaldıracağını ifade etmiştir.[598]

Bugün ABD, Meksika sınırına koca bir duvar örmektedir. Bu duvar *yabancı istilasına* karşı bir önlem olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, Trump Amerikan nüfusunu sabit ve saf tutmaya çalışmaktadır. Oysa tarihsel olarak ABD her zaman göç alan ve birçok topluluktan meydana gelen bir devleti ifade etmektedir. Buna karşılık Trump'ın beyaz Amerikalı vurgusu aynı zamanda tarihsel gerçekliği ve devletin yapısıyla da ironik bir biçimde ters düşmektedir. Meksika sınırına duvar ören Trump, Meksikalı göçmenler için suçlu ve tecavüzcü gibi ifadeler kullanmaktadır. Meksika duvarının yaklaşık olarak 114 milyar dolara mal olacağı tahmin edilmekte ve Trump yabancı düşmanı olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık Trump planlarının hem ulaşılabilir hem de insancıl olduğunu belirtmektedir.[599]

Trump İngiltere'de faaliyet gösteren Britain First adlı aşırı sağcı grubun İslam karşıtı videolarını kendi X hesabından paylaşarak onlara destek vermektedir. Videolarının genel teması ise Müslüman göçmenlerin Avrupalı insanlara saldırması ve karakteristiklerinin yabani ve saldırgan olmasına yöneliktir.[600] Diğer yandan Trump Black Lives Matter

[596] Spracklen, a.g.e., s. 30.
[597] Brian Ott'dan Aktaran; Spracklen, a.g.e., s. 31.
[598] Spracklen, a.g.e., s. 30-31.
[599] "Donald Trump'ın İnandığı 20 şey", https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36973704, Erişim Tarihi: 16.05.2025.
[600] "Trump'tan Twitter'da Aşırı Sağcı Paylaşım", https://www.dw.com/tr/trumptan-twitterda-a%C5%9F%C4%B1r%C4%B1-sa%C4%9Fc%C4%B1-payla%C5%9F%C4%B1m/a-41584869, Erişim Tarihi: 16.05.2025.

hareketini kınamış ve Antifa'yı terörist grup olarak nitelendirmiştir. Benzer biçimde ABD'deki kadın örgütleriyle de çatışma halinde olduğu görülmektedir.[601]

Donald Trump ikinci başkanlık döneminde daha önce göçmen karşıtı kullandığı söylemi eyleme dökmeye başlamıştır. Örneğin 10 Mayıs 2025 tarihinde kaçak göçmenleri sınır dışı edilmelerine yönelik bir Yürütme Emri imzaladığını resmi X hesabından paylaştığı bir video ile duyurmuştur. Bu videoda Trump şunları söylemektedir:

> *"Bugün, ilk kendi kendine sınır dışı etme programını başlatan bir Yürütme Emri imzaladım. Amerika'da kalan yasadışı yabancılar, ani sınır dışı dahil cezalarla karşılaşacak. TÜM YASA DIŞI YABANCILARA: ÜCRETSİZ UÇUŞUNUZU ŞİMDİ AYIRT EDİN!"*[602][603]

Trump'ın kullandığı söylem hem alaycı hem de saldırgan bir formdadır. Göçmenlere *ücretsiz uçuş* sağlayarak aynı zamanda ironik bir şekilde onlarla dalga geçmektedir. Bu yaklaşımla Trump, beyaz Amerikalı olarak konsolide ettiği kitlesini yabancılardan korumayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım liberal demokratik değerlere de bir karşı çıkışı ifade etmektedir. Liberal demokrasiyi açıkça eleştiren Trump bugün demokrasinin ortadan kaldırılması gereken bir şey olduğunu söylemese de liberal demokrasiye açıkça nefretini belirtmekte ve eylemlerinde de bunu göstermektedir. Trump'ın yabancı düşmanlığı, tarihsel faşizmdeki ötekiyi ifade etmektedir. Her ne kadar Trump kendisini faşist olarak tanımlamasa da yürüttüğü uygulamalar faşist siyasetin unsurlarını taşımaktadır.

Trump 17 Temmuz 2019 tarihinde paylaştığı bir tweette ise Müslümanlara yönelik bir politikadan bahsetmektedir: "Seçilirsem tüm 'radikal İslamcı teröristleri" ülkeden atacağım. Amerikan tarihinin en büyük sınır dışı etme operasyonunu

---

[601] "Donald Trump Sağcı mı Solcu mu? Donald Trump Sağcı bir Lider mi? Cumhuriyetçi mi Demokrat mı?", https://www.gazetebirlik.com/dunya/donald-trump-sagci-mi-solcu-mu-donald-trump-sagci-bir-lider-mi-cumhuriyetci-mi-demokrat-mi/254370, Erişim Tarihi: 16.05.2025.
[602] Donald Trump, https://x.com/realDonaldTrump/status/1921008311492624867, Erişim Tarihi: 16.05.2025.
[603] Vurgular Donald Trump'a aittir.

gerçekleştireceğim."[604] El Kaide'nin yürüttüğü terörist eylemleri düşünüldüğünde İslami terörizm bir gerçekliktir. Fakat Trump'ın radikal İslamcı teröristleri ülkeden atacağına yönelik ifadesi çeşitli problemleri beraberinde getirmektedir. Gerçekten terör örgütüyle bağı olan kişileri nasıl tespit edecektir? Bu durum bize yükselen bir polis devletini, gözetim toplumunu ve Müslümanlara yönelik artacak baskıyı ifade etmektedir. Bu sayede Trump hem beyaz Amerikalı olmayan nüfus üzerinde sıkı bir kontrole sahip olacak hem de bundan fayda sağlayarak tamamen kişisel arzularına göre Müslümanları ülkeden sınır dışı edebilecektir. Yine bu durum bize faşizmde olan saf bir ayıklamayı ve *saf ulus*a karşı yaratılan *düşman* algısını ifade etmektedir.

Orban, Weidel, Trump ve diğer aşırı sağcı popülist milliyetçi liderler gibi Fransa'da Rassemblement National'in lideri olan Marine Le Pen de göçmenler, İslam ve ulusal kimlik üzerine aşırı söylemlerde bulunmaktadır. Örneğin Le Pen 2010 yılında Lyon'da yaptığı bir konuşmada sokakta namaz kılan Müslümanları Nazilere benzetmiştir: "Sokakta namaz kılmak, Nazi işgali gibidir."[605] Le Pen bu açıklamasından dolayı ırkçı nefreti kışkırtma suçlamasından yargılanmış 2015 yılında ise beraat etmiştir. Benzer bir açıklamayı ise 2015 yılında yapmıştır: "Mülteci krizi, organize bir istiladır."[606] Le Pen'in bu tür açıklamaları onun göçmen ve İslam karşıtlığını ifade etmektedir.

Gelen Müslüman göçüne karşı Le Pen bu durumu ulusu adına bir işgal ve sınırlarının dışında yabancı güçler tarafından organize edilen bir suikast olarak tanımlamakta ve Fransa vatandaşlarını milliyetçi söylemlerle etkilemeye çalışmaktadır. Le Pen 2015 yılında resmi X hesabından IŞİD tarafından gerçekleştirilen infaz görüntülerini paylaşmış ve bu paylaşım nedeniyle hakkında yasal işlem başlatılmıştır.[607] Le Pen bu paylaşımıyla örtük ya da açık bir biçimde İslam ve Müslümanlığa dair bütün unsurları IŞİD

[604] Donald Trump, https://x.com/realDonaldTrump/status/1151451061670088704, Erişim Tarihi: 16.05.2025.
[605] "France: Marine Le Pen goes on Trial over Muslim Remarks", https://www.bbc.com/news/world-europe-34580169, Erişim Tarihi: 17.05.2025.
[606] "Far-Right Stoking Fears of 'Invasion' by Migrants", https://www.thelocal.fr/20150926/far-right-making-hay, Erişim Tarihi: 17.05.2025.
[607] "Marine Le Pen Charged for Posting Violent Isis Images on Twitter", https://www.theguardian.com/world/2018/mar/01/marine-le-pen-charged-for-posting-violent-isis-images-on-twitter, Erişim Tarihi: 17.05.2025.

çerçevesinde göstermekte ve Müslüman nüfuzu terörist ilan ederek ayrımcı ve ırkçı bir politika izlemektedir.

Faşizme göre düşman her zaman acımasız ve bizin tamamıyla yok olmasını arzulayan gözü dönmüş saldırganı ifade etmektedir. Düşman her ne kadar gözü dönmüş haldeyse de ironik bir biçimde bizi yıkmaya çalışırken sinsi planlar yapacak kadar da serinkanlıdır. Le Pen'in söylemleri faşizmdeki düşman ve sinsi planlarla örtüşmektedir. Müslümanların Fransa'yı işgal etmeyi amaçladığını ve bunu gizli-sinsi planlar yoluyla yaptığını ifade etmektedir. Bu bağlamda Le Pen'in söylemleri faşist söylemlerle benzerlikler göstermektedir.

Bugün aşırı sağ ve saldırgan söylemlerin bir diğer örneğini İsrail'in Başbakanı olan Benjamin Netanyahu'nun söylemlerinde görmekteyiz. Netanyahu'nun Gazze'ye olan saldırılarının aşırılığı dünya basınında yer almakta ve dünyanın pek çok farklı bölgesinde protestolara uğramaktadır. Netanyahu eşitlik için milliyetçilikten öte tahakküm için milliyetçiliğin en uygun örneklerinden birini teşkil etmektedir. Söylemlerinde sıklıkla Yahudi halkını öne çıkarmakta ve ülkesinde-ülkenin çevresindeki Arap azınlığı ve nüfusu tehdit olarak tanımlamaktadır. Netanyahu İsrail'i tamamıyla Yahudilerden oluşan bir ulus devlet olarak görmekte ve diğer unsurları dışlayarak ötekileştirmektedir. Örneğin 10 Mart 2019 tarihinde Instagram platformunda Rotem Sela'ya verdiği bir yanıtta şunları söylemiştir: "İsrail, tüm vatandaşlarının devleti değildir. İsrail Yahudi halkın ve yalnız onların ulus devletidir."[608] Netanyahu'nun söyleminden de anlaşılacağı üzere bu tasvir tamamıyla sınırları dış etkenlere ve insanlara kapalı, Yahudi milliyetçiliği ve ırkçılığı üzerinde bir oluşumu yansıtmaktadır. Ayrıca bu söylem İsrail'de azınlıkta yaşayan Arap nüfusu için de bir dışlamayı ifade etmektedir. Nitekim Netanyahu'nun Gazze'ye yönelik yürüttüğü soykırım ve sivil binaları bombalaması da bu saldırgan söylemin eyleme geçmiş hali olarak görülmektedir. Diğer yandan Arap göçmenleri de şeytanlaştırmaktadır. Örneğin Ürdün sınırında yer alan tel örgüleri incelerken "Vahşi hayvanlardan[609]

[608] "Netanyahu Says Israel Is 'Nation-State of The Jewish People and Them Alone'", https://www.npr.org/2019/03/11/702264118/netanyahu-says-israel-is-nation-state-of-the-jewish-people-and-them-alone, Erişim Tarihi: 17.05.2025.
[609] Araplardan ve Ürdünlü Arap nüfustan.

korunmamız gerekiyor. İsrail Devleti'nin tamamını bir çitle çevreleyeceğiz"[610] demiştir. Netanyahu'nun Araplar için kullandığı *vahşi hayvanlar* tanımı-benzetmesi, onun ırkçı söyleminin bir örneğini yansıtmaktadır. Bu anlamda Netanyahu ironik bir biçimde faşizmden olabildiğince kötü bir biçimde etkilenen mağdur Yahudi kimliğini, bugün faşist tınılarla yeniden yaratmakta ve Yahudi milliyetçiliğinin aşırı boyutunu simgelemektedir. Çalışmamızda daha önce de belirttiğimiz gibi Hitler'in Yahudilere olan saldırısını Arap düşmanlığını beslemek amacıyla temize çıkaracak biçimde Nazilerin Yahudi düşmanlığının Gazzeli bir imamdan geldiğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda Netanyahu hem tarihi yeniden yazmakta hem de faşist bir kimliğe bürünerek faşizmi temize çekmekte ve düşman olarak Müslümanları seçmektedir. Genel anlamda Netanyahu etnik ve dini bir ulus kimliği anlayışa sahiptir. Onun aşırı milliyetçiliği, Yahudi ırkı ve Müslüman düşmanlığı bağlamında bir kapsama sahiptir.

3.2.2. Mitsel Geçmiş ve Palingenetik Söylem

Faşizm efsaneleşmiş mitsel bir geçmiş tasavvuruna ve yeniden doğuş hareketine dayanmaktadır. Öyle ki faşistler, ulusun geçmiş tarihinde kahraman generallerin ve liderlerin önderlik ettiği fetih savaşlarını, ulusu ifade eden şanlı ordularını, eşler ve annelerin evde ulusun yaşaması için güçlü, sadık ve kahraman savaşçıları yetiştirdiği ihtişamlı bir geçmişe inanmakta ve bu geçmişten güç almaktadırlar. Bu efsaneleşmiş mitsel geçmiş dinsel, ırksal ve kültürel olarak saf bir yapıyı ifade etmektedir.[611] Faşistler şanlı geçmişlerini bulundukları zamanda ve bulundukları ana uygun olarak yeniden kurmaya çalışmakta ve Griffin'in de belirttiği üzere palingenetik[612] bir form izlemektedirler. Palingenetik form düşmanlarını ortadan kaldıran milliyetçi bir tasfiye fikrini ve ulusal mitlerin yaygın kullanımını ifade etmektedir. Bu nedenle çoğulculuğa, hoşgörüye, parlamentarizme ve diğer ideolojilere karşı çıkarak Aydınlanma karşıtı geleneğin bir uzantısıdır. Bu bağlamda palingenetik form, Aydınlanma karşıtı fikirlerin

[610] "Netanyahu Plans Fence Around Israel to Protect It from 'Wild Beasts', https://www.theguardian.com/world/2016/feb/10/netanyahu-plans-fence-around-israel-to-protect-it-from-wild-beasts, Erişim Tarihi: 17.05.2025.
[611] Stanley, a.g.e.
[612] Griffin, 2014.

tamamen yeni bir sisteme radikal bir biçimde yeniden enjekte edilmesi olarak tanımlanabilir.[613]

Griffin'e göre faşizmin ideal tipinde onu sosyalizmden farklılaştıran unsur ulusal topluluğun yeniden canlandırılmasıdır. Faşizm bunu yaparken de palingenetiği kullanmaktadır[614]. Aşırı milliyetçiliğin palingenetik yapısı ulusun bir süreç içerisinde olduğunu ve çöküşün durdurulduğu iddiasını sunmaktadır. Böylece faşistler yeni bir dönemin eşiğinde olduklarını ve liderin yeni ya da canlandırılmış bir imparatorluğun ulusu, ırkı ve gelenekleri tamamıyla canlandıracak yeni bir düzen kuracağını ve yeni bir şafağa tanıklık ettikleri düşünmektedirler. Palingenetik mite örnek verecek olursak Almanya'nın kasaba ve köylerinin her yerlerinde dağıtılan güneş yerine gamalı haçın yer aldığı kartpostallar ele alınabilir. Bu kartpostallar basit bir propagandadan öte Üçüncü Reich'ın kuruluşunda yalnızca Almanya için değil aynı zamanda Avrupa ve dünyada yeni bir dönemin başladığını ifade eden popülist deneyimi temsil etmektedir[615]. Benzer bir söylem Le Pen'in 2017 Lyon mitinginde kendisini tarihsel bir dönüşümün lideri olarak tanımladığı konuşmada görülmektedir: "Tarihin rüzgârı dönmüştür, bizi zirveye taşıyacaktır!"[616]

Stanley'e göre bütün faşist mitsel geçmişlerde ulus kendisini fetihler sonucunda şanlı bir ulusal tarihe dayandırmakta, ataerkil, geleneksel ve toplumsal cinsiyet rollerini içeren bir yapıyı benimsemektedir. Bu faşist mitler genel olarak *liberal değerlerle yozlaşmış şehirlerde* değil, daha çok *kasaba ve kırsal kesimlerde* varlığını sürdürmektedir. Aşırı milliyetçilere göre bu şanlı geçmiş, bugün küreselleşmeyle, liberal kozmopolitlikle ve eşitlik gibi evrensel değerler sebebiyle yitirilmiştir.[617] Nidesh Lawtoo'ya göre (2017) Faşist mit, kolektif bir pathos yaratmakta ve kitlesel özdeşleşmeleri tetiklemekte

[613] Tamar Dezso Ziegler, The Anti-Enlightenment Tradition as a Common Framework of Fascism and the Contemporary Far Right, Journal of Comparative Fascist Studies, 2021. p. 31.
[614] Katrin Stoll, Beyond Conceptions of Fascism and Fascist Conceptions: On the Category of Fascization, Studia Litteraria et Historica, 2021, p. 11.
[615] Pam Nilan, Ultra-Nationalism: Imagining the Future. In: Young People and the Far Right. Alternatives and Futures: Cultures, Activism and Utopias. Palgrave Macmillan, 2021. p. 17.
[616] Marine Le Pen, https://www.telegraph.co.uk/news/2017/02/05/marine-le-pen-promises-revolution-france-tells-rally-lyon-wind/, Erişim Tarihi: 23.05.2025.
[617] Stanley, a.g.e.

kullanılmaktadır. Aynı zamanda faşist mit, gerçeği yalanlardan ve kurguları siyasetten ayıran ince çizgiyi kademeli olarak ortadan kaldırmaktadır.[618]

Palingenetik anlatılar alıcılarına hareket geçme ihtiyacı hissettirmekte ve onlara güç kazandırmaya yaramaktadır. Palingenetik anlatılar aynı zamanda var olan sorunlara geçmişten esinlenerek çözümler de sunmaktadırlar. Çözümler ortaya konurken de kullanılacak eylem biçimleri açıklanmaktadır. Bunlardan bazıları gösterilere katılım, bağış toplanması, dilekçe imzalama, eğitim çalışmaları ve benzerleridir. Diğer yandan ise palingenetik söylem "ülkeni savun!" gibi sorumluluk yükleyen emirler vermektedirler. Bu anlatılar alıcılara kimlerin tehdit oluşturduğunu ve kimlerin de iş birliği yapacakları ortakları olduğu üzerine bilgiler sunmaktadırlar.[619]

Bugün popülist ve post-faşist ya da proto-faşist olarak nitelendirebileceğimiz liderler efsanevi mitleri sıklıkla kullanmaktadırlar. Ancak bu efsanevi mitler gerçeklikten öte kurgusal ifadelerle doludur. Örneğin Trump geçmiş tarihte ABD'nin dünya devletleri tarafından hayranlık duyulduğunu, bugün yeniden bu hayranlık durumunu kurmaları gerektiğini *Great Again* sloganıyla ifade etmektedir. Trump'ın tasvir ettiği geçmiş tarihteki Amerika en üst noktada parlayan bir şehir imgesini çağrıştırmaktadır. Bu efsanevi mit-imge aynı zamanda Amerikan rüyasını ifade etmektedir. Bu bağlamda Trump seçmenlerine Amerika'yı bugünde yeniden büyük yapmayı hayal ettiren bir strateji kullanmaktadır. Trump'ın bu retoriği ve politik stratejisi aynı zamanda kimlik yaratma amacını da simgelemektedir.[620]

Mitler ve kahramanlar inşa etmek Nazi tarihinde sıklıkla karşılaşılan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmiş tarihten bahsetmek bugün için kitlelere dersler sunmaktadır. Faşist ideoloji böylece rasyonellikten irrasyonelliğe geçiş yapmaktadır. Nitekim faşizm, gerçek dışılığın çevresinde dolaşmaktadır. Hitler ve Trump'ın söylemleri arasında benzerlikler bulunmaktadır. Bu bağlamda faşist mitin ve kimliğin hem teorik

[618] Nidesh Lawtoo, The Power of Myth (Reloaded): From Nazism to New Fascism, L'Esprit Créateur, Vol. 57, No. 4, 2017, p. 71.
[619] Holger Marcks and Janina Pawelz, From Myths of Victimhood to Fantasies of Violence: How Far-Right Narratives of Imperilment Work, Terrorism and Political Violence, 34(7), 2020, p. 1428
[620] Lawtoo, a.g.e., s. 69.

hem de politik eylem olarak yeniden canlandığı görülmektedir.[621] Örneğin Trump 2025 yılında ikinci başkanlık yemin töreninde ABD'nin altın çağının şimdi başladığını belirterek geçmişteki ihtişamına yeniden kavuşacaklarını ifade etti.[622] 20 Ocak 2025 açılış konuşmasında ise şunları söylemiştir:

> "Başkan Yardımcısı Vance, Başkan Johnson, Senatör Thune, Baş Yargıç Roberts, Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi yargıçları, Başkan Clinton, Başkan Bush, Başkan Obama, Başkan Biden, Başkan yardımcısı Harris ve vatandaşlarım, Amerika'nın altın çağı tam şimdi başlıyor. Bugünden itibaren ülkemiz yeniden gelişecek ve tüm dünyada saygı görecek. Her milletin kıskançlığı olacağız ve artık kendimizin sömürülmesine izin vermeyeceğiz. Trump yönetiminin her gününde, çok basit bir şekilde, Amerika'yı ilk sıraya koyacağım."[623]

Palingenetik anlatılar komplo, eşitsizlik ve tehlike anlatılarının birleşmesiyle oluşmaktadır. Bütün bu unsurlar olağanüstü tedbirler ve faşist gücün yeniden canlanmasını ifade eden öz savunma durumu yaratmak için kullanılan anlatılardır. Bu bağlamda aşırı sağ söylemin ve faşist siyasetin diyalektiği karşımıza çıkmaktadır. Aşırı sağ ve faşist siyaset, ulusu kurban gibi göstererek kahraman bireyler yaratmaya çalışmaktadır. Ulus tehdit altında ve güçsüz olduğunda cesur olan kahramanlar yeni bir güç bulmalı ve savaş vermekle yükümlüdürler. Bu diyalektik, palingenetik aşırı milliyetçiliğin temel çekirdeğidir.[624]

Günümüz aşırı sağ popülist milliyetçi liderlerine baktığımızda Orban, Trump, Meloni, Le Pen, Weidel, Netanyahu ve benzerleri gibi politikacılar göç karşısında kendi uluslarını tehlike altında olarak tanımlamaktadırlar. Söylemleri göçmenlerin birer suçlu, saldırgan ve ülkelerini yıkmak için yabancı güçler ya da İslam tarafından organize edilen işgalciler

---

[621] Lawtoo, a.g.e., s. 70.
[622] "Trump Returns to Presidency Declaring 'The Golden Age of America Begins Right Now'", https://apnews.com/article/trump-transcript-inauguration-inaugural-address-3d911cbb2ffc9b903d9fff2088948318, Erişim Tarihi: 17.05.2025.
[623] Donald Trump, https://www.whitehouse.gov/remarks/2025/01/the-inaugural-address/, Erişim Tarihi: 21.05.2025.
[624] Marcks ve Pawelz, a.g.e., s. 1429.

olduğu iddialarıyla şekillenmektedir. Bu göstergeler bugün aşırı sağcı popülist milliyetçi liderlerin komplo teorilerini, ulusun mağdurluğunu, palingenetik mitleri, kurban-kahraman ve ulus-birey anlatılarını kullandıklarını ve faşist siyasete dair unsurlar taşıdıklarını ortaya koymaktadır.

Aşırı sağ liderlerin göçmen karşıtı söylemleri bugün göçmenleri günah keçisi olarak tanımlamak anlamına gelmektedir. Bu nedenle göçmenlere karşı geliştirilecek olan sözlü ve fiziksel şiddet meşrulaştırılmış olmaktadır. Kitle muhakkak göçmenlere karşı fiziksel saldırıda bulunmasa da şeytanlaştırıcı söylemler nedeniyle göçmenlere karşı cephe alması kuvvetle muhtemeldir[625]. Örneğin Alice Weidel 16 Mayıs 2015 tarihinde resmi X hesabından paylaştığı haberde Filistin yanlısı gösteride göstericilerin polis memurlarını ağır yaraladığını ve şiddet içeren gösterilere katılan yabancıların ülkelerinde yeri olmadığını belirtmiştir.[626] Oysa haberle ilgili kayıt altına alınan görüntülere bakıldığında polisin çoğu mülteciye orantısız şiddet uyguladığı görülmektedir. Buna karşılık Weidel kendi kitlesini sağlamlaştırmak ve göçmen karşıtı söylemini daha geniş alanlara yaymak için göstericileri şiddet yanlısı-saldırgan kişiler olarak göstermektedir.

Benzer yaklaşımları Macaristan'da görmekteyiz. Örneğin 2010 yılında Macaristan'da Anayasa, ceza kanunu, medeni kanun, seçim yasaları, belediyeler ve yargı sistemi değişikliğe uğramıştır. Ülkenin adı Macaristan Cumhuriyeti'nden Macaristan olarak değiştirilmiştir. Bu değişikler ile denge ve denetim mekanizmaları değişikliğe uğramıştır. Tamas Dezso Ziegler'e göre (2021) bu değişimler palingenetik bir formu göstermektedir[627]. Çünkü bu değişimler yenilikten ziyade eski güçlü Macaristan'ı kurmayı ifade eden bir devrim hareketini yansıtmaktadır. Nitekim Macaristan Ulusal İş birliği Bildirgesi şunları ifade etmektedir:

> "2010 baharında Macar milleti bir kez daha canlılığını topladı ve oy verme kabinlerinde başka bir devrim gerçekleştirdi. Ulusal Meclis, Anayasa

[625] Marcks ve Pawelz, a.g.e., s. 1429-1430.
[626] Alice Weidel, https://x.com/Alice_Weidel/status/1923293593109737892, Erişim Tarihi: 17.05.2025.
[627] Ziegler, a.g.e., s. 30

çerçevesinde yürütülen bu devrimi tanıdığını ve saygı duyduğunu beyan eder."[628]

Palingenetik söylemde faşist unsurları taşıyan lider ulusun yeni bir şafağın eşiğinde durduğunu ifade etmektedir. Ulus bu uğurda canından dahi vazgeçen bir savaş verdiğinde bu altın çağa erişebileceği vaaz edilmektedir. Benzer bir söylem Trump'ta görülmektedir:

"Heyecan verici yeni bir ulusal başarı döneminin başlangıcında olduğumuza dair güvenle ve iyimserlikle başkanlığa dönüyorum. Değişim dalgası ülkeyi kasıp kavuruyor, güneş ışığı tüm dünyaya vuruyor ve Amerika bu fırsatı daha önce hiç olmadığı kadar değerlendirme şansına sahip."[629]

Bugün popülist liderlerin kullandıkları göçmen karşıtı, ırkçı ve aşırı milliyetçi söylemler kendi taraftarlarını güçlendirmeye ve daha geniş bir seçmen kitlesine ulaşmalarını sağlamaktadır. Bunun yanında bu söylemler ve retorik muhalefet üzerinde bir baskı da yaratmaktadır. Muhalefet, popülist liderlerin tanımladığı gibi ya *yabancı istilasına* sessiz kalacak ve oy kaybedecek-faydasız olarak görülecek ya da popülist söylemlerden etkilenerek katı bir tutum almak zorunda kalacaktır. Böylece hem partiler hem de toplum giderek otoriterleşecek ve aşırılaşacaktır. Göçmen karşıtı milliyetçi söylemler her anlamda popülist liderlerin ve siyasal partilerin işine yaramaktadırlar. Bu etki popülist liderlerin ve siyasal partilerin oy oranlarının giderek yükselişinde izlenebilmektedir.

3.2.3. Lider Kültü ve Tarihin Otobiyografikleşmesi

Faşizmin lideri bir kurtarıcı olarak konumlanmaktadır. Bu kurtarıcı Max Weber'in karizmatik otorite olarak tanımladığı mesihvari bir yücelik konumuna yerleştirilmektedir. Karizmatik lider her insanda bulunmayan özellikleri taşıyan insanüstü bir kişi ve yaratılıştan ötürü olağanüstü güçlere sahip kişidir.[630] Öyle ki bu kişi, ulusu ulusun hiç bilmediği bir noktaya taşıyan kişidir. Ulus, faşist liderin tarihsel serüven içerisinde

[628] Ziegler, a.g.e., s. 30.
[629] Donald, Trump, https://www.whitehouse.gov/remarks/2025/01/the-inaugural-address/, Erişim Tarihi: 21.05.2025.
[630] Max Weber, Ekonomi ve Toplum, Çev. L. Boyacı, C.1, Yarın Yayınları, 2012, s. 362.

sürüklediği harekete gözleri kapalı bir şekilde inanarak gitmektedir. Çünkü kurtarıcı ulus için kurtuluşu müjdelemektedir. Faşizmi modern dünyanın siyasal dini yapan da bu unsurdur. Lider ve liderin ağzından dökülen her cümle kitle için yasa anlamı taşımakta ve kesinlikle sorgulamasız bir şekilde kabul edilmektedir. Faşizmde lidere muhalefet aynı zamanda ulusa ve davaya edilmiş ihanet olarak görülmektedir. İhanetin bedeli ise ya ölüm ya da apolis bırakmaktır. Başka bir ifadeyle, ihaneti gerçekleştiren kişi bunun bedelini ya canıyla ya da kimliksiz bırakılarak ödemektedir. Aristotelesçi bağlamda yurttaşın polis dışında anlam bulamayacağı düşünüldüğünde bu kişinin de yaşamın bırakıldığı görülmektedir.

Faşizmde lider ulusun önderi ve her zaman hatırlanacak bir kişidir. Tarihte faşizm dışında da birçok liderin ulusun önderi olduğu ve daima hatırlandığı görülmektedir. Bu anlamda faşizmin liderini, diğer liderlerden ayıran unsurları tespit etmek gerekmektedir. Öncelikle faşist lider sert ve saldırgan bir üslup kullanmaktadır. Ona göre bütün dünya ulusu bitirmek adına savaşmakta ve hem içeride hem dışarıda birçok düşman yer almaktadır. Bu nedenle faşist lider savaş çığlıkları atmaktadır. Ona göre ulusun yaşamda kalmaya devam etmesi savaşmaya devam etmesiyle eş değerdir. Bu nedenle faşizm ve faşist liderde savaş sonsuz bir şekilde devam etmektedir. Başka bir anlatımla faşizm tarihi, savaş tarihidir. Bu hususu Hitler'in söyleminde de görmek mümkündür:

> "Bugün, Alman adamının artık bira içen ve sertleşen genç adam değil, rüzgâr ve hava koşullarına dayanıklı sert genç adam olduğunu belirtmekten mutluluk duyuyoruz. Asıl mesele, kaç bardak bira içebileceği değil, kaç darbeye dayanabileceği"[631]

Faşizmde lider, hareket başarıya ulaştıkça insan varlığından uzaklaşan bir peygamber olarak görülmeye başlamaktadır. Liderin doktrinden daha güçlü olma durumu ise Maurice Duvarger'in belirttiği gibi "doktriner fakirleşme"[632]ye neden olmaktadır. Bu nedenle faşizm Passmore'un dediği üzere hem A hem de A olmayabilir[633]. Buna bağlı olarak

[631] Adolf Hitler, Collection of Speeches 1922-1945, http://www.nommeraadio.ee/meedia/pdf/RRS/Adolf%20Hitler%20%20Collection%20of%20Speeches%20-%201922-1945.pdf, Erişim Tarihi: 21.05.2025, s. 268.
[632] Maurice Duverger, Siyasi Partiler, Çev. Ergun Özbudun, 4. Baskı, Bilgi Yayınevi, 1986 s. 239.
[633] Passmore, a.g.e., 2014.

Mussolini de eylemin her şeyden önce geldiğini belirtmektedir: "Faşizm her şeyden önce eylemdir."[634]

Faşizmde liderin ağzından dökülen her cümle bir emir ve gerçek olarak algılanır. Başka bir ifadeyle lider yasanın kaynağı olarak konumlanmaktadır. Ancak yasanın hem kaynağı hem de ona boyun eğen kişisi değildir. Başka bir ifadeyle, lider yasayı belirlerken yasaya boyun eğmemektedir. Meseleyi politik teolojik bir biçimde ele alacak olursak, lider dünyaya dair ifadelerini dini bir mahiyete büründürmektedir. Örneğin Hitler arkasında Kavgam adlı eserini bırakacak Nazilere bir dini kitap dahi hediye etmiştir.

Faşist lider dindar bir kişilik olmasa dahi dinden ve Tanrı'dan güç aldığını iddia etmektedir. Örneğin Hitler, Tanrı'nın emirlerine uyarak ve kendisini Tanrı tarafından görevlendirilen bir güç olarak ifade ederken şu cümleleri kurmuştur: "Bugün, kudretli yaratıcının iradesine uygun hareket ettiğime inanıyorum. Yahudi'ye karşı koymakla Tanrı'nın işini yerine getiriyorum."[635] Bu bağlamda faşist lider Tanrı'nın emirlerini ve onun işlerini yerine getirdiğini ifade ederek hem kendisini inançlı kitle tarafından meşru hale getirmekte hem de yarı Tanrı ve peygamber olarak tanımlamaktadır. Hitler günün her saatini Kilisede geçiren bir Hristiyan değildi ancak söylemlerini haklı kılmak ve güçlendirmek için Hristiyanlığı kullanmıştır.

Bugün kendisini ulusun tek kurtuluş yolu, Tanrı'nın yolunda olan ve söylediklerine dini ve tarihsel meşruluk kazandırmaya çalışan birçok proto-faşist sağ popülist milliyetçi lider bulunmaktadır. Bunlardan birisi Donald Trump'tır. Trump henüz çok yakın bir tarihte Hristiyanlığı yeniden Amerika'ya getireceğini ifade etmiştir. 2 Mayıs 2025 tarihinde Truth Social platformundan kendisini yapay zekâ ile Papa olarak tasvir etmiş ve bu paylaşımı X platformunda Beyaz Saray'ın resmi hesabı da paylaşmıştır.[636] Paylaşım kısa sürede Katolikler tarafından ciddiyetsiz bulunarak eleştirilse de Trump bunun yalnızca mizah amaçlı bir paylaşım olduğunu ifade etmiştir: "Papa olmak isterdim. Bu benim bir numaralı tercihim olurdu."[637]

---

[634] Mussolini'den Aktaran; Duverger, a.g.e., s. 240.
[635] Adolf Hitler, https://en.wikiquote.org/wiki/Religious_views_of_Adolf_Hitler, 21.05.2025.
[636] Donald Trump, https://x.com/WhiteHouse/status/1918502592335724809, Erişim Tarihi: 21.05.2025.
[637] Donald Trump, https://www.aa.com.tr/en/americas/trump-jokes-he-would-like-to-be-next-pope-as-catholic-church-prepares-to-select-leader/3552494, Erişim Tarihi: 21.05.2025.

Resim 3.1. Yapay zekâ ile kendisini Papa olarak tasvir eden Trump
https://x.com/TrumpDailyPosts/status/19185298255

Trump'ın paylaşımı her ne kadar mizah amacı taşısa da inancı geri getirmek üzerine söyledikleri dikkate değerdir: "Dini her zamankinden daha güçlü, daha büyük ve daha iyi bir şekilde geri getirmek istiyoruz. Din, son birkaç yılda büyük zarar gördü ama güçlü bir şekilde geri geliyor." 20 Ocak 2025 tarihinde Beyaz Saray'daki açılış konuşmasında ise şu sözleri sarf etmiştir:

> "Amerika, din, inanç ve iyi niyet insanları da dahil olmak üzere tekrar saygı görecek ve tekrar hayranlık duyulacak. Refah içinde olacağız, gururlu olacağız, güçlü olacağız ve daha önce hiç olmadığı kadar kazanacağız."[638]

Trump uğradığı suikast saldırısından sonra kendisini Tanrı'nın koruduğu yönünde bir söylem geliştirmektedir:

> "Sadece birkaç ay önce, güzel bir Pensilvanya tarlasında, bir suikastçının kurşunu kulağımı deldi. Ama o zaman ve şimdi daha çok hissettim ki hayatım bir sebepten dolayı kurtarıldı. Tanrı beni Amerika'yı tekrar harika yapmak için kurtardı."[639]

[638] Donald Trump, https://www.whitehouse.gov/remarks/2025/01/the-inaugural-address/, 21.05.2025.
[639] Donald Trump, https://www.whitehouse.gov/remarks/2025/01/the-inaugural-address/, Erişim Tarihi: 21.05.2025.

Bu bağlamda Trump, Tanrı'nın Amerika'yı kurtarması için onu görevlendirdiğini düşünmektedir. Aynı zamanda Trump'ın din ve Hristiyanlık vurgusu dini tutumların yükseleceğini işaret etmektedir. Bu durum ise hem liberal gelenek hem de laiklik ile çelişkiyi ifade etmektedir. Trump Amerika'da güçsüz düşürüldüğünü ifade ettiği Hristiyanlığı yeniden güçlü hale getirerek Amerikan ulusunu tek bir kimlik altında toplamayı ve bu kimliğin dışında kalan hem Yahudileri hem de Müslümanları apolis ilan etmektedir. Başka bir ifadeyle, Trump'ın Amerikası Hristiyan, dindar, beyaz, heteroseksüel, gelenekçi ve milliyetçidir.

Amerika on sekizinci yüzyıla kadar Avrupalılar tarafından fethedilmesinden sonra bir işgale maruz kalmamıştır. Ancak buna karşılık Trump Amerika'nın istilaya uğradığını ve bağımsız olmadığını iddia etmektedir. Onun görevi ise Amerika'yı tekrar bağımsız, güçlü ve tek bir ulus içerisinde birleşen bir devlet yapmaktır.

> "Egemenliğimiz geri kazanılacak. Güvenliğimiz yeniden sağlanacak. Adalet terazisi yeniden dengelenecek. Adalet Bakanlığı'nın ve hükümetimizin vahşi, şiddetli ve adaletsiz silahlandırılması sona erecek (…) fethedilmeyeceğiz, korkutulmayacağız, kırılmayacağız ve başarısız olmayacağız. Bugünden itibaren Amerika Birleşik Devletleri özgür, egemen ve bağımsız bir ulus olacak."[640]

Trump'ın vurguları korkak, bağımsızlığını ve egemenliğini kaybeden fethedilmiş bir Amerika çizmektedir. Oysa bugün Amerika dünya genelinde en önde gelen güçlü ekonomiye sahip, işgale uğramamış ve bağımsız bir ülkedir. Buna karşılık Trump bu gerçeği tam tersine çevirerek bir yanılsama doğurmaktadır. Bu nedenle korku içerisinde tanımladığı işgale uğramış ülkesini ve Amerikalıları kurtarmakla Tanrı tarafından görevlendirilmiş mesihvari bir lider olarak konumlanmaktadır. Diğer yandan Trump, kendisine karşı yürütülen muhalif hareketleri ulusun kaderiyle eş değer tutmaktadır. Esasen Trump'ın Amerika'nın geleceğine duyduğu kaygı kendisinin politik kariyeriyle

[640] Donald Trump, https://www.whitehouse.gov/remarks/2025/01/the-inaugural-address/, Erişim Tarihi: 21.05.2025.

aynı düzlemde yürümektedir. Bu bağlamda da faşist siyasetteki liderin kendi kaderini ulusun kaderiyle birleştirmesinin bir benzerini görmekteyiz.

Trump söylemleriyle taraftarlarını kışkırtmaktadır. Örneğin 2020 yılında gerçekleşen seçimler sonucunda seçimde hile yapıldığı iddiasını öne sürmüş ve taraftarlarına ülkeyi geri almak için savaşmaları gerektiğini vurgulamıştır. Bu çağrı sonucunda 6 Ocak 2021 tarihinde Trump destekçileri Kongre binasını işgal etmişlerdir. İşgal sırasında dört protestocu ve bir polis memuru yaşamını kaybetmiş, yüz kırk polis yaralanmıştır.[641] Yaşanan olaylardan sonra Kongre baskını bir çeşit darbeye benzetilmiş ve soruşturma açılmıştır. Trump ise soruşturmayı düzmece olarak nitelemiştir.[642]

Resim 3.1 Kongre'nin işgali

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61794902?

Trump'a benzer eğilimleri Viktor Orban'da görmekteyiz. Orban, kendisini Macaristan'ın kurtarıcı gücü olarak görmektedir. Ona göre Macaristan ve Avrupa'nın kaderi iç içe geçmiş durumdadır. Bu anlamda Macaristan'ı kurtarmak aynı zamanda Avrupa'yı kurtarmayı ifade etmektedir. Bu ise Hristiyan ve beyaz ulusla mümkündür. Bunun başarılması için ise savaş meşru bir durumdur.

Orban 1848-49 Macar Devrimi ve Bağımsızlık Savaşı'nın 177. Yıldönümünde yaptığı konuşmasında kendilerini Avrupa'nın koruyucu gücü olarak tanımlamaktadır: "Batı dünyasının ruhu için verilen savaşta bugün zafer kazandık. Çünkü biz öncülerdik, biz

[641] https://www.istegundem.com/haber/abd-de-kaos-trump-taraftarlari-kongre-binasini-4-saat-boyunca-isgal-etti-4-kisi-oldu/245226?, Erişim Tarihi: 22.05.2025
[642] https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61794902?, Erişim Tarihi: 22.05.2025.

başlattık ve yolu biz açtık."[643] 2019 yılında ise Macaristan ve Hristiyanlığın beraber olduğunu ve ulusal kimliğin bu çatı altında kurulması gerektiğini belirtmiştir: "Hristiyan kültür olmadan Macar özgürlüğü olmaz. Bu, Tanrı'ya inansın ya da inanmasın herkes için geçerlidir."[644]

Bugün Macaristan'da Orban imgesi onun halkın adamı olduğu yönündedir. Bu imge, Orban'ın yaşlı kadınlara, sıradan ailelere ve anaokullarına ziyaretlerde bulunduğu ve sokakta yaşayan insanlarla iletişim kurduğu videolarla desteklenmektedir. Bu anlamda Orban, halkın gözünde ulaşılabilir ve bizden olan lider olarak görülmektedir. Orban'ın bu kimliğinin yanında onun uluslararası üne sahip bir devlet adamı olduğu ve onun Avrupa'nın savunuculuğunu yaptığı imajı pekiştirilmektedir. Örneğin bugün gençler Orban'ın etkinliklerinde "Orban Avrupa'yı Yeniden Harika Yapıyor (OMEGA) yazılı tişörtler giymektedirler. Orban'ın bu güçlü karakterizasyonu aynı zamanda onun bir savaş adamı olduğu kanısını da oluşturmaktadır. Orban taraftarlarına göre ulusal seçimler, AB ve IMF ile siyasi çatışmalar birer savaş olarak kabul edilmektedir. Orban'ın savaşçı ruhu onun sosyal medyadaki paylaşımlarına da yansımaktadır. Örneğin 2018 tarihinde kişisel Facebook hesabında kendisini bir sokak dövüşçüsü olarak tanımlamıştır.[645]

Trump'ın ve Orban'ın sıklıkla kullandığı "Amerika'yı Yeniden Harika Yap! Ve Avrupa'yı Yeniden Harika Yap! Sloganları" Hitler'in "Almanya'yı Yeniden Harika Yap!" Sloganıyla benzerlik göstermektedir. Her iki liderin de doğrudan bir Hitler olmasalar da Hitler'in söylem, politik tahayyül ve propaganda tekniklerinden ödünç aldıkları birçok teknik bulunmaktadır. Bu nedenle faşist siyaset olarak tanımladığımız politik stratejiler bu noktada anlam kazanmaktadır. Bir lider doğrudan faşist olmasa dahi faşizme özgü stratejileri siyasette sıklıkla kullanabilmektedir. Bu durum ise bir ideoloji olarak faşizmin organizasyon ve teknik açısından yaşam belirtileri verdiğini gözler önüne sermektedir.

---

[643] Viktor Orban, Speech by Prime Minister Viktor Orban on the 177th Anniversary of The Hungarian Revolution and War of Independence of 1848-49, https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-on-the-177th-anniversary-of-the-hungarian-revolution-and-war-of-independence-of-1848-49/?, Erişim Tarihi: 22.05.2025

[644] Viktor Orban, https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/orban-viktor-s-ceremonial-speech-on-the-171st-anniversary-of-the-hungarian-revolution-and-freedom-fight-of-1848-49?, Erişim Tarihi: 22.05.2025.

[645] Balázs Apor, From Heroic Lion to Streetfighter: Historical Legacies and The Leader Cult in Twentieth-Century Hungary, Eds. Susan Grant and James Ryan, in Revisioning Stalin and Stalinism, Bloomsbury Publishing, 2020, p. 107.

Günümüzde Orban'ın göçmenlere karşı uyguladığı güvenlik politikaları taraftarları açısından onun bir kurtarıcı olarak tanımlanmasını sağlamaktadır. Bu nedenle Orban'ın taraftarları onu Avrupa'da yasadışı göçe hayır diyen ve yasadışı göçmenlerin *istilasını* durduran ilk kişi olarak görmektedirler. Bu bağlamda da Orban ve Macaristan "Hristiyan Avrupa'nın Kalesi" olarak tanımlanmaktadır.[646]

Orban'ın politikaları ve söylemleri onun gibi popülist aşırı sağcı liderler ve politikacılar tarafından da desteklenmektedir. Örneğin İtalya Başbakanı Giorgia Meloni, Orban'ı "Halkın çıkarlarının en iyi savunucusu" olarak tanımlamaktadır. Benzer biçimde Flaman sağcı popülist Tom van Grieken Orban'ın muhafazakâr bir rönesansın temelini attığını ifade etmektedir. Bu söylemler Orban'ın Macaristanı'nı liberalizme karşı bir mücadelede rol model olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Martijn Mos ve Igor Macedo Piovezan'a göre (2024) Orban'ın uluslararası alanda sağcı popülistlerle olan bu dayanışması onun ulusuna yönelik daha geniş bir hareketin lideri olduğunu ve ulusun da bu hareketin ana aktörleri olduğuna yönelik bir ikna çabasıdır.[647]

Trump ve Orban'ın liderliğine benzer bir durum Almanya'da AfD'nin lideri olan Alice Weidel'de görülmektedir. Weidel, yabancı düşmanı, aşırı milliyetçi ve neo-Nazi nüfusa hitap eden bir politikacıdır. Weidel'in söylemlerinin genel çerçevesi Alman ulusunun tehlikede ve istila içerisinde olduğu bağlamından göçmen karşıtlığı vurgusu etrafındadır. Weidel'in göçmen karşıtı söylemleri ve Alman nüfusunun tehlikede olduğunu iddiası seçmenlerince kabul edilmektedir. Öyle ki son seçimlerde AfD'nin ikinci parti olmasına rağmen koalisyon hükümetinde yer alamaması X platformunda seçmenleri tarafından yoğun protestolara tabi tutulmuş ve bu durumun Almanya'nın sonu olduğu üzerine ortak bir konsensus sağlanmıştır. Bu nedenle Almanya'nın kurtuluşu Weidel ve partisinin iktidara gelmesine bağlı olarak görülmektedir.

Weidel özellikle Almanya'nın doğusunda kendisine sıkı sıkıya bağlı taraftarlar bulmuştur. Onun halkın gözünde Almanların savunucusu durumuna gelmesi aynı zamanda onu bir

[646] Martijn Mos and Igor Macedo Piovezan, Leadership in International Populism: How Viktor Orban's Hungary Shows the Way, New Perspectives, 32(4), p. 329-346, 2024.
[647] Mos ve Piovezan, a.g.e.

kurtarıcı pozisyonuna yerleştirmektedir. Trump ve Orban'da olduğu gibi Almanya'da da ulusun yaşaması AfD ve Weidel'e bağlı olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle Almanya'da AfD ve onun lideri Weidel taraftarlarınca bir tür Mesih olarak görülmektedir.

Bugün aşırı milliyetçi liderlerden birisi de Giorgia Meloni'dir. Meloni'nin politik kariyeri İtalya'da hayranlık uyandırmaktadır. Onun en öne çıkan becerileri siyasi fikirlerinin ve pozisyonunun tutarlı kalması, değişen dinamiklere karşın istikrarlı bir yol izlemesi, hitabetinin kuvveti ve karizmasıdır. Meloni yalnızca kendi bünyesinde bir yönetim oluşturmamış aynı zamanda onunla iş birliği yapanlarla güçlü bir ekip oluşturmuştur. Bu durum ise bir lider için olmazsa olmaz olarak görülmektedir. Meloni'nin seçmenlerle kurduğu ilişki son derece etkilidir ve bu husus onu ulaşılabilir yapmaktadır. Bu bağlamda Meloni bugün İtalyan politikasında en etkili diyalektiklerden birini sahiptir.[648]

Meloni kendi karizmatik lider yapısıyla partisine oy toplayabilmektedir. Seçmenlerinin partiyi doğrudan ideolojik olarak tercih ettiği görülse de Meloni'nin liderlik vasfı bu tercihin ötesine geçerek daha geniş bir seçmen kitlesine hitap etmektedir. Bu bağlamda Meloni, parti ile özdeşmiş durumdadır. Bu özdeşliğin ve bağlılığın temeli ise Casa Pound'daki neo-faşist geçmişinden gelen ideolojik bir boyutu ifade etmektedir.[649]

Bugün Fraletti d'Italia İtalya'daki faşist mirasın mirasçısı olarak görülmektedir. Meloni ise çoğu zaman neo-faşist etiketi altına yerleştirilmektedir. Örneğin 2021 yılında University of Bologna'da profesörlük yapan Andrea Morrone, Meloni ve onun liderliğindeki Fratelli d'Italia'yı faşist ve neo-faşist olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama Fratelli d'Italia milletvekilleri arasında ve parlamentoda büyük tartışmalara yol açmıştır. Buradan hareketle bir İtalyan gazetesi olan Fanpage, partinin üst düzeylerine yönelik bir soruşturma yapmıştır. Bu soruşturma sonucunda partinin Avrupa Parlamentosu üyesi olan Carlo Fidanza gibi isimlerin faşizmle bağlantıları kurulmuştur. Aynı zamanda Fidanza ünlü Roma selamıyla kamuoyunun gündemine düşmüştür. Fidanza'nın faşist eylemleri sebebiyle Meloni onu partiden uzaklaştırmıştır. Ancak gelişen olayların kendisinin seçimde güç kaybetmesini sağlamak amacıyla gizli güçler tarafından yapılan bir komplo

[648] Alessandro Paini, Resurfacing Shadows: Giorgia Meloni's Rise to Power -The Emergence of Post-fascist Populism in İtalian Politics and Fratelli d'Italia's Youth Appeal-, Ghent University, p. 60.
[649] Paini, a.g.e., s. 61.

olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık Meloni faşist mirası taşımaya sürdürmektedir. Örneğin parti logosunda 2017'den beri kullanılan Movimento Sociale Italiano'nun simgesi olan üç renkli alevi seçmiştir.[650]

Resim 3.2. Fratelli d'Italiano (solda) ve Movimento Sociale Italian (sağda)

https://culturico.com/2021/11/12/post-fascism-in-italy-so-why-this-flame-mrs-giorgia-meloni/

Meloni otobiyografisini yazdığı kitabında kendisini açıkça Movimento Sociale Italian'ın tarihi liderleriyle karşılaştırmakta ve omuzlarında bir halkın hayalleri ve umutları olduğunu söyleyerek görevin kendisine geldiğini ifade etmektedir.[651]

Joseph Galbo'ya göre (2024) Meloni'nin seçim başarısının en önde gelen nedenlerinden biri popülist korku söylemini ustaca kullanmasıdır. Meloni politik varlığını İtalyan kimliği, güvenliği ve savunucusu temaları üzerine kurmaktadır. Bu bağlamda kendisine göre onun görevi İtalyan kültürünü, değerlerini ve ulusal çıkarlarını zedelemeye çalışan *düşmanlara* karşı *kültür savaşı* vermektir. Bu bağlamda Meloni'nin politik retoriğinin biz-onlar ayrımına dayandığını söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle, Meloni'nin politik retoriği iyi ve kötü arasındaki bir ikilik çerçevesini ifade etmektedir. Meloni, doğal olarak gördüğü geleneksel aileyi desteklemekte ve Macaristan'da Orban'ın kullandığı bir tanımlama olan *LGBTQ+ lobisine* karşı çıkmaktadır. Buna karşılık ise *Hristiyan değerlerini* desteklemekte ve Avrupa'nın İslamlaşmasına karşı ulusunu savunduğunu iddia etmektedir. Buna bağlı olarak göçe karşı çıkan bir yaklaşım sergilemekte ve tipik

[650] Valerio Alfonso Bruno, James F. Downes and Alessio Scopelliti, Post-Fascism in Italy: "So Why Whis Flame Mrs Giorgia Meloni?", 2021, https://culturico.com/2021/11/12/post-fascism-in-italy-so-why-this-flame-mrs-giorgia-meloni/, Erişim Tarihi: 23.05.2025.
[651] Joseph Galbo, Giorgia Meloni and Gray Neofascism: A Conservative Party of the Right in Power, Alternate Routes: A Journal of Critical Social Research, 34, 2024, p. 38-39.

bir faşist imge olarak küresel ve içerdeki elitlerin ulusun kötülüğünü istediklerini öne sürmektedir. Bu nedenle bu elitlerin ulusal kimliklerinin iptal edilmesi gerekmektedir. Bu anlamda Meloni yarattığı *biz* ile *onlar* olarak adlandırdığı yurttaşları *apolis* bırakma arzusunu dile getirmektedir.[652]

Meloni'nin San Giovanni mitinginde yaptığı ateşli ve etkileyici konuşmada onun politik karakterizasyonunun bir özetini görmekteyiz. Öncelikle Stanley'in *biz-onlar* olarak tanımladığı *faşist siyaset* retoriğinin öne çıkan unsuru olarak *onlar* olarak adlandırdığı kitleyi kötüleyerek bir retorik üretmektedir. Meloni'ye göre *onlar,* küresel güçleri ifade etmekte ve İtalyanlara kimliklerini kaybettirmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda Meloni şöyle söylemektedir: "Biz Tanrı, vatan ve aileyi savunacağız."[653] Meloni bunu vurgunun ötesine geçerek kendisini ve politik kimliğini şu şekilde ifade etmektedir: "Ben Giorgia'yım! Bir kadınım! Bir anneyim! İtalyanım! Hristiyanım!"[654] Benzer bir biçimde otobiyografisinde bölüm başlıkları şu şekilde oluşmaktadır: "Bir kadınım", "Anneyim", "Sağcıyım", "Hristiyanım" ve "İtalyanım".[655]

Bugün faşist siyaset tekniklerini kullanan bir diğer karizmatik lider Marine Le Pen'dir. Le Pen kendi liderliğini ulusun kaderiyle doğrudan ilişkilendirmektedir. Ona göre Le Pen'in kazanması aynı zamanda Fransa'nın kazanmasıdır ve bu durum doğrudan Fransa'nın özgürlüğüyle ilintilidir. Le Pen'in iktidarda olmadığı bir Fransa kölelik durumuna düşecektir. Le Pen'in şu sözlerinden bu retoriği görmek mümkündür: "Bu seçimde söz konusu olan, Fransa'nın hala özgür bir ulus olarak kalıp kalamayacağıdır."[656] Görüleceği üzere Le Pen, iktidarını doğrudan Fransa'nın özgürlüğüyle bir tutmaktadır. Bu husus ise aynı zamanda onun kitlelere korku ve endişe yaymasını sağlamaktadır. Bu anlamda klasik faşist liderlerin ve bugün Trump'ın, Orban'ın, Weidel'in, Meloni'nin ve benzeri liderlerin kullandığı politik söylemi Le Pen'de de görmekteyiz. Le Pen'in özgürlük vurgusunu bir başka konuşmasında da görmek mümkündür:

---

[652] Galbo, a.g.e., s. 33.
[653] Övgü Pınar, Giorgia Meloni: İtalya'nın İlk Kadın Başbakanı Olmaya Giden Aşırı Sağcı Siyasetçi, 2022, https://www.bbc.com/turkce/articles/cgx01wq52l7o, Erişim Tarihi: 23.05.2025.
[654] Pınar, a.g.e., 2022.
[655] Pınar, a.g.e., 2022.
[656] Marine Le Pen, https://edition.cnn.com/2017/02/05/europe/france-marine-le-pen-presidency/index.html, Erişim Tarihi: 23.05.2025.

> "Fransızların en azından kendileri ve çocukları için oy kullanma cesaretine sahip olmaları gerektiğini düşünüyorum. Fransa'nın ruhu ölmedi. Fransa başarı ve ihtişam yoluna geri dönebilir; halk gurur, onur ve özgürlük yoluna geri dönebilir."[657]

Le Pen'in bu cümlelerinde birçok tema görülmektedir. Örneğin bu temalardan birisi gerçekleşecek olan seçimlerin Fransızlar için hayati bir öneme sahip olduğu iddiasıdır. Bu nedenle Fransız seçmenler kendi ve çocuklarının kaderlerini Le Pen'in doğru olarak algıladığı bir biçimde belirlemeleri için sandığa gitmek zorundadırlar. Bu durum seçmene bir vicdan misyonuyla yüklenmeyi ve onları bir ölüm-kalım savaşına dahil etmeyi ifade etmektedir. Le Pen'e göre kendisi iktidarda olmadığı için Fransa'nın durumu başarısız, gururuz, onursuz ve köle olmayı ifade etmektedir. Ancak Le Pen Fransa'nın ruhunun hala yaşadığını söyleyerek Fransızlara umut vermektedir. Bu noktada ise onun palingenetik retorikten faydalandığını söylemek mümkündür. Ayrıca kurtuluşu ve umudu da kendisine bağlamaktadır. Le Pen'in söylemlerindeki özgür olamama ve özgürlük arasındaki bağlantının benzerini çalışmamızda daha önce yer verdiğimiz üzere Trump'ın söylemlerinde görmekteyiz.

[657] Fabienne H. Baider and Maria Constantinou, How to Make People Feel Good When Wishing Hell: Golden Dawn and National Front Discourse, Emotions and Argumentation, Ed. Jesus Romero-Trillo, in Yearbook of Corpus Linguistics and Pragmatics 2014 -New Empirical and Theoretical Paradigms, Springer, pp. 179-210, 2014, p. 201

SONUÇ

Bugün ABD'de Donald Trump, Almanya'da neo-Nazi oluşumlardan beslenen Alice Weidel ve AfD, İtalya'da neo-faşist gelenekten gelen Giorgia Meloni, Fransa'da Marine Le Pen, Macaristan'da Viktor Orban ve benzeri liderler ya iktidara gelmiş ya da ülkelerinde güçlü bir pozisyona yerleşmişlerdir. Örneğin Almanya'da AfD henüz iktidarı ele geçiremese de 2025 yılı seçimlerinde ikinci parti olarak konumlanmış ve Almanya'nın doğusunun tamamında en yüksek oyu alan parti olmuştur. Bu liderler ve oluşumlar bugün göçmenler bağlamında etnisiteye dayanan saldırgan bir politika izlemektedirler. Bunun yanında söylemlerinde sıklıkla faşizme ait unsurlar olan palingenesisi, Mesihvari liderliği, aileyi, gelenekleri kullanmakta ve kitlelere ulusun-geleneklerinin tehlike altında olduğu uyarısıyla korku ve endişe aşılamaktadırlar.

Bugün aşırı söylemlerde bulunanların yanında çeşitli krizler de toplumların giderek aşırılaşmasının önünü açmaktadır. Örneğin neoliberalizmin krizi çeşitli eşitsizlikler yaratmakta ve hem liberal demokrasinin hem de cumhuriyetçiliğin zeminini tahrip etmektedir. Bu gibi unsurlar kitlelerde var olan durumdan hoşnutsuzluk yaratmakta ve onları krize sokmaktadır. Liberal demokrasinin krizi ise hem neoliberalizmden hem de liberal demokrasinin sınırlarını zorlayan sağ popülist liderlerden kaynaklanmaktadır. Bir diğer unsur göç dalgalarıdır. Bugün Avrupa ve ABD yoğun göçe *maruz* kalmaktadır. Göçmenlerin büyük çoğunluğunu ise Müslüman nüfus oluşturmaktadır. Bu anlamda Hristiyan ve Müslüman dünyanın doğrudan yüz yüze karşılaştığı-yaşamak zorunda kaldığı bir yüzyılda bulunduğumuzu söylemek mümkündür. Böyle bir birlikte yaşama zorunluluğu da beraberinde pek çok krizi doğurmaktadır. Buna ilaveten bugün cinsiyet hareketleri tarihte hiç olmadığı kadar etkin bir biçimde mobilize olmaktadırlar. Bu durum ise gelenekler bağlamında bir krizi ortaya çıkarmaktadır. Tüm bu krizler sonucunda kitleler kendilerine bir reçete aramaktadırlar. Bu reçetelerden bugün en kuvvetli ve öne çıkanı da aşırı sağ söylemler ve onları üreten oluşumlar-liderlerdir.

Faşizmin temel çekirdek ilkesinin aşırı milliyetçilik olduğu düşünüldüğünde çeşitli kriz dönemlerinde, örneğin, göçün yoğun yaşandığı bir dönemde tetikleneceği ortadadır. Örneğin bugün göç yüksek seviyelerde yaşanmaktadır. Göç, bir ötekinin gelip bizimle

beraber yaşamasını ifade etmektedir. Bu karşılaşma bir kriz doğurmaktadır çünkü bize benzemeyen ve bizden olmayan biriyle yemeğimizi, mekanları ve hayatı paylaşmayı ifade etmektedir. Ekonomik kriz durumlarında ilk suçlanacak kişiler de göçmenler olacaktır/olmaktadır. Çünkü onlara yönelik harcamalar tepki uyandıracaktır. Böyle bir durumda bireyler hem geleneklerinden-kimliklerinden endişe edecekler hem de maddi zorluğa karşı kaynakları paylaşmak istemeyeceklerdir. Bu durumda da faşizm bir şikâyetten var olmaktadır. Faşist siyaset tekniğini kullanan politikacılar ve örgütler ise bu kaygıyı giderek şiddetlendireceklerdir. Böyle bir şikâyet ortamında faşistler kitleyi giderek sertleştirmekte ve saldırganlaştırmaktadırlar. Bu durumda ırkçı söylemler, saldırgan eylemler, sınır dışı etmeler ve göçmenleri kabul eden liberal demokratik ve diğer yaklaşımlar eleştiriye tabi tutulacaklardır. Nitekim günümüzde Trump başta olmak üzere Orban, Meloni, Weidel, Le Pen ve benzeri sağ popülist milliyetçilerde bu unsurlar görülmektedir. Bu isimler doğrudan kendilerini faşist olarak tanımlamasa ve faşist olmasalar dahi politikalarında faşizme ait birçok unsuru işletmektedirler. Başka bir ifadeyle, yürüttükleri politikalar faşist politikalarla iç içe geçmiş haldedir.

Bugün faşist söylemin aşırı milliyetçilik unsuru göçmenler-yabancılar etrafında kendisini göstermektedir. Buna bağlı olarak faşist politik arzular göçmenler temel alınarak haklılaştırılmaya ve meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Bahsettiğimiz liderlerin ortak kaygısı şudur: Hristiyanlık ve ulusal kimliğin korunması. Göçmenler ise bu iki kimliğe zarar veren ve vermek için dış güçler tarafından planlanan istilacılar/işgalciler olarak görülmektedirler. Trump, Avrupa ülkelerinden farklı olarak Meksika'dan gelen göçmenleri de söylemine dahil etse de bahsettiğimiz bütün liderlerin ortak düşmanı İslam ve Müslümanlar olarak görülmektedir. Buna ek olarak Orban yönetimindeki Macaristan'da Yahudi karşıtı yazarların okullardaki eğitim müfredatını oluşturduğu göze çarpmaktadır. Ancak buna karşılık Yahudi karşıtlığı, İslam karşıtlığı kadar yüksek seviye değildir. Faşizmin anti-Semitizmden öte bir yabancı düşmanlığı olduğu düşünüldüğünde bugünün yabancıları Müslümanlar, Yahudiler ve Beyaz olmayan insanlardır. Tarihsel faşizm ve 21. Yüzyıldaki faşist söylemler bağlamında yabancı düşmanlığı mukayesesi yapacak olursak açıkça görülmektedir ki tarihsel faşizmde Yahudiler günah keçisiyken, bugün ise Müslümanlar günah geçişi olarak konumlanmaktadır. Buna ilaveten tarihsel faşizm, sosyalizme karşı konumlanırken bugün işçi sınıfı tehdidi olmadığı için faşist hınç

sosyalizme karşı mevcut durumunu korusa da daha yoğun bir biçimde göçmenlere yönelmektedir.

Trump, Weidel, Le Pen, Meloni ve Orban başta olmak üzere sağ popülist milliyetçilerin/proto-faşistlerin tümü İslam'ı ve Müslümanları Avrupa ve ABD ulusal kimliği ve Hristiyanlık için birer tehdit olarak görmektedirler. Müslüman göçmenler istilacılar olarak tanımlanmakta ve aşağılayıcı-ırkçı söylemlere maruz kalmaktadırlar. Bu bağlamda ırkçılık tarihsel faşizmde fizyolojik iken 21. Yüzyılda daha çok kültüreldir. Başka bir ifadeyle, bugün faşist siyaset tekniklerini kullan sağ popülist milliyetçi liderler göçmenleri alt kültür olarak görmektedirler. Onlara göre göçmenler henüz gelişmemiş kabilesel düzenden gelen suçlulardır. Bu nedenle ABD ve Avrupa toplumuyla uyum sağlamaları mümkün değildir. İlaveten göçmen nüfusunun yoğunluğu Müslüman olduğu için Hristiyan toplumun kimliğini zedeleyecek ve onları İslamlaşmak zorunda bırakacaktır. Hristiyanlık ve Müslümanlık çatışmasına ilave olarak aynı zamanda burada sınıfsal bir kaygı da görmek mümkündür. Nitekim hem Avrupa hem de ABD, Ortadoğu ülkelerine kıyasla sınıfsal anlamda daha kuvvetli bir sermayeyi ifade etmektedir. Bu bağlamda göçmenler sınıfsal olarak daha aşağı bir sınıfı ifade etmektedir. Bu gibi endişeler bugün faşist siyasetin kültürel ırkçı yaklaşımına birer örnektirler. Bu anlamda çalışmamızda da belirttiğimiz üzere faşist teknikleri kullanan liderler tarafından göçmenlere ve Müslümanlara yönelik pek çok yaptırım uygulanmaktadır. Örneğin bunlardan birisi Meloni'nin göçmenleri Arnavutluk'a göndermesi ve göçmen kamplarında toplamasıdır. Bugün Nazilerin toplama ve imha kampları yoktur ancak 21. Yüzyıla uygun göçmen toplama kampları ve üçüncü güvenli ülke olarak adlandırılan ülkeler bulunmaktadır. Bu husus aynı zamanda insan hakları ve liberal demokrasiyle bir çelişki halindedir. Giorgio Agamben'in *çıplak hayat*[658] kavramı bağlamı düşünüldüğünde bugün göçmenler ne hukukun içinde ne de dışındadırlar. Tam sınırda yer almakta ve kendi kaderlerine kendileri karar verememektedirler. Bu anlamda güvencesiz bir konumda yer almaktadırlar.

[658] Giorgio Agamben, Kutsal İnsan -Egemen İktidar ve Çıplak Hayat-, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, 2020.

Popülist liderler açıkça insan haklarını ortadan kaldırmayı hedeflemekte ve liberalizmin hoşgörü kavramına savaş açmaktadırlar. Kendilerinden olmayan rakip siyasal partileri ise uluslarını ve dinlerini tehlikeye atan ve düşmanla iş birliği yapan hainler ya da ahmaklar olarak görmektedirler. Buna bağlı olarak taraftarlarına ve seçmenlere ülkelerinin bir hayatta kalma savaşı verdiğini vaaz etmektedirler. Çünkü onlara göre bu istila sonucunda bağımsızlıklarını ve egemenliklerini kaybedeceklerdir. Örneğin Trump ve Le Pen ülkelerinin yeniden bağımsız olabileceğini ifade ederlerken esasen şu an bir kölelik durumunda olduklarını ifade etmekte ve kitlelerinin kaygı seviyelerini yükseltmektedirler. Oysa bugün ne Fransa'nın ne de ABD'nin özgür olmama durumları yoktur.

Bu bağlamda Trump, Weidel, Le Pen, Meloni ve Orban'ın aşırı milliyetçi söylemleri ve politikalarında tarihsel faşizme özgü liberal demokrasi ve insan hakları karşıtlığı görülmektedir. Buna ilaveten yine tarihsel faşizme benzer bir biçimde ancak çeşitli değişikler de göstererek ırkçı yaklaşımlar ve yabancı düşmanlığı görülmektedir. Sartre'ın Gizli Oturumu'nda dediği gibi esasen "cehennem başkalarıdır"[659] ve bir ötekinin gelişi her zaman endişe uyandıracaktır. Ancak faşist siyaset tekniğinde yabancı, ulusun kimliğini, değerlerini, geleneklerini ve yapısını ortadan kaldırmasından korkulan bir unsur olarak görülmekte ve ona karşı saldırgan bir söylem üretilmektedir. Bu anlamda tarihsel faşizmin hassasiyetleri ve hınç politikasını bugün sağ popülist milliyetçi veya proto-faşist liderlerde görmek mümkündür.

Faşizmin yabancı düşmanlığından hariç bir diğer unsuru ötekidir. Tarihsel faşizmde ötekiler eşcinsellerdir. Buna bağlı olarak özellikle de Nazi Almanyası'nda eşcinseller bilimsel deneylere tabi tutulmuş, sosyal yaşamları kısıtlanmış ve toplama kamplarına kapatılmışlardır. Faşizmin bu eylemsel hususu onun aile, biyolojik cinsiyet ve gelenek hassasiyetinden kaynaklanmaktadır. Faşizmde aile babanın lider olduğu, annenin de ulus için güçlü ve çalışkan çocuklar yetiştirdiği bir formu temsil etmektedir. Bugün benzer eğilimleri proto-faşist liderlerde de görmek mümkündür. Bugün LGBT+ hareketi tarih boyunca hiç meydana gelmemiş bir biçimde örgütlenmekte ve yüksek seviyede eylem göstermektedir. Bu yükseliş faşist ve elbette muhafazakâr hassasiyetleri tedirgin

[659] Sartre, a.g.e.

etmektedir. Buna bağlı olarak Trump, Weidel, Meloni, Orban ve Le Pen'in söylemlerinde eşcinsellik ve toplumsal cinsiyete ilişkin saldırgan ve aşağılayıcı ifadeler görmek mümkündür. Bu liderlere göre bugün LGBT+ hareketi ulusun ve Hristiyanlığın ailesini ve geleneklerini ortadan kaldırmaktadırlar. Bu nedenle ulus bir yaşam tehlikesi içerisine düşmüştür. Bu kaygı aynı zamanda onları eşcinsellerin haklarını kısıtlamaya da itmektedir. Eşcinselliğe ek olarak kadınların kürtaj haklarının da kaldırılmasının amaçlandığı görülmektedir. Nitekim bu liderlere göre kürtaj yine aynı biçimde aile formunu bozmaktadır. Bu noktada faşistlerin cinsel kaygı da geliştirdiği görülmektedir. Çünkü faşizm yapısı itibarıyla ataerkildir. Kadının kürtaj hakkı bu yapıyı da zedeliyor olarak görülmektedir.

Faşist siyasetin tüm bu yaklaşımları kitlelerde yüksek bir endişe ve korkunun doğmasına yol açmakta ve doğrudan bu duygu durumunun yaratımı amaçlanmaktadır. Çünkü popülist liderler kendi iktidarlarını sağlamlaştırmak, devam ettirmek ya da iktidara gelmek için bütün bu unsurlardan faydalanmaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda bu durum onların var olan yasal sistemi ve liberal demokrasiyi tahrip etme ya da ortadan kaldırmaya itmektedir. Başka bir ifadeyle, bugün faşist söylemleri kullanan liderler kendi olağanüstü hallerini yaratmaya çalışmakta ve mahkemelere müdahale ederek liberal değerleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Buna yönelik çalışmamızda da belirttiğimiz gibi bu liderler mahkemeleri liberal değerlere uyan ahmak yapılar olarak görmektedirler. Mahkemelerin ve liberal demokrasinin onlarla olan karşıtlığı aynı zamanda ulusa yönelik gerçekleştirilen birer komplo girişimleri olarak tanımlanmaktadır.

Benzer biçimde tarihsel faşizm ve bugünkü faşist söylemlerin bir diğer benzerliği irrasyonelliktir. Hem tarihsel faşist liderler hem de bugün popülist sağ milliyetçi söylemler kendilerine ve ulusa yönelik gizli güçler tarafından organize eden komplo teorilerinden bahsetmektedirler. Bu söylemler ile de kitleleri mobilize etmeye çalışmaktadırlar. Buna bağlı olarak örneğin Trump sondan bir önceki seçimi kaybettiğinde taraftarları Kongre binasını basmışlar ve ülke genelinde saldırgan eylemler göstermişlerdir. Trump'a göre onun seçimi kaybetmesi hileyle ve komplolarla olmuştur. Benzer bir biçimde komplo teorileri yine göçmenler etrafında dönmektedir. Faşist siyaset tekniğini kullanan liderlere göre göçmenler ulusu bozmayı hedefleyen suç unsurlarıdır.

Benzer yaklaşım tarihsel faşizmde de bulunmaktadır. Buna bağlı olarak Trump hiç yaşanmamış vakalar üzerinden göçmenleri tecavüzcülükle suçlamıştır. Vaka yaşanmış olsa dahi bu unsur bütün göçmenlerin tecavüzcü olacağını kanıtlamamakla birlikte ABD'de tecavüz suçu yalnızca göçmenler tarafından gerçekleştirilmemektedir. Bu husus ise bizi tarihsel faşizmdeki biz ve onlar ayrımına götürmektedir. Faşizme göre biz ahlaklı, çalışkan ve dürüst insanlarızdır. Onlar ise suçlu, tembel ve sinsilerdir. Bu anlamda Trump'ın ve Avrupalı liderlerin göçmenleri onlar kategorisinde suçlu, tembel ve sinsi olarak tanımladıkları göze çarpmaktadır.

Faşist ve sağ popülist liderler yurttaşlarında yarattıkları korku ve endişe neticesinde kendilerini kurtarıcı olarak sunmaktadırlar. Bu bağlamda tarihi de otobiyografikleştirmektedirler. Faşist ve popülist liderlerin kendilerini kurtarıcı olarak sunmaları onların hem ulusun bir kahramanı hem de Tanrı tarafından gönderilen bir peygamber-Mesih olarak kutsallaştırılmasını ifade etmektedir. Örneğin hem faşist liderler hem de 21. Yüzyılda popülist liderler sıklıkla kendilerinin Tanrı tarafından seçilen ve ulusu kurtarmak için yaratılan kişiler olarak tanımlamaktadırlar. Bu anlamda siyaseti ilahi kutsallaştırarak politik-teoloji de yapmaktadırlar. Faşizmin yaşama savaşı aynı zamanda yeni bir başlangıcı da ifade etmektedir. Bu noktada faşistler palingenesisten yararlanmaktadırlar. Uluslarına yeni bir şafağın başlangıcında olduklarını vaaz etmektedirler.

Bugün sağ popülist liderlerin palingenesisi sıklıkla kullandıklarını çalışmamızda da örnekleriyle belirttiğimiz gibi aynı zamanda kendilerini ulusun iradesi olarak ortaya koymaktadırlar. Bu gelişim ve tanımlamalar yalnızca lider bünyesinde de kalmamaktadır. Aynı zamanda yeni bir insan da yaratılmaktadır. Bu yeni insan ulusu ve dini değerleri için canını feda edebilecek, savaşçı, milliyetçi ve çalışkan insan tipidir. Başka bir ifadeyle, Hoffer'ın tanımladığı gibi kesin inançlı insandır. Buna ilaveten faşist söylem palingenetik unsurları kullanarak tarihin sonunu da ortadan kaldırmaktadırlar. Bugün tarihin sonuna vardığımız iddiası faşist politika için geçerlilik göstermemektedir çünkü faşizm ulusun diğer uluslar üzerinde hakimiyet kurabileceği bir yeni düzen arzusunu taşımaktadır. Bu nedenle geçmişteki altın çağı, bugün ve gelecekte yeniden inşa etmeyi amaçlamaktadır. Faşizmin palingenetik bağlamındaki liderlik kültü aynı zamanda atomlaşmış toplumu

birleştirmeyi de ifade etmektedir. Tarihsel faşizmde modernizmin bireyciliğinden duyulan kaygı dolayısıyla birey yerine toplum/topluluk yerleştirilirken bugün sağ popülist milliyetçiler neoliberalizmin atomlaşmış birey ve toplumunu birleştirmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla bugün neoliberalizmin demosu çözmesi ve atomlaşmış bireyi yaratmasıyla faşizm bir çare olarak var olabilmektedir.

Tüm bu unsurlar ışığında şunu söylemek mümkündür: Tarihsel faşizmin düşmanı en yüksek seviyede Yahudiler[660] ve ötekisi eşcinseller iken 21. Yüzyılda faşist söylemlerin düşmanı Müslümanlar[661], ötekisi ise LGBT+ etrafında örgütlenen eşcinsellerdir. Her iki söylemde de ırkçı yaklaşımlar bulunmaktadır. Tarihsel faşizm fizyolojik ırkçılığı kullanırken 21. Yüzyıl faşist siyasi söylemleri kültürel ırkçılığı daha yoğun kullanmaktadır. Her iki dönemde de irrasyonellik, yabancı düşmanlığı, öteki mevcudiyeti, aşırı milliyetçi söylemler, biz ve onlar ayrımı, liberal demokrasi ve insan hakları karşıtlığı, kara propaganda, lider kültü ve ataerkil yapı benzer şekilde seyretmektedir.

Bugün faşist söylemin güçlenmesine ve şikâyet oluşturmasına neden olan krizleri ise liberal demokrasinin-kapitalizmin krizi, neoliberalizmin yarattığı eşitsizlik ve yurttaşlığın altını boşaltarak demokrasiyi de zedelemesi, yoğun göç hareketi, cinsiyet hareketleri, yükselen post-truth, küreselleşme ve geç modernizm olarak tanımlayabiliriz. Bu nedenler esasen tarihsel faşizmin yükselişindeki şikayetler ve nedenlerle benzerdir. Tarihsel faşizm de tıpkı 21. Yüzyıl faşist söylemlerindeki gibi liberal demokrasiden, kapitalizmden, cinsel yönelimlerden ve aydınlanma-modernizmden şikayetçidir. Başka bir ifadeyle, bu unsurlara duyulan şikayetlerden doğmuştur. Bu bağlamda faşizmi doğuran sebeplerin benzerleri bugün de görülmektedir. Buna bağlı olarak Avrupa ve ABD siyasetinde sağ popülist liderler faşist siyaset tekniklerinden faydalanarak hem kendilerinin iktidara gelmelerini sağlamaya çalışmakta hem de kitleleri mobilize etmektedirler. Bu mobilize etme ve iktidar olma çabası ise genel olarak ulus kimliğinin yüceltilmesi, beyaz olmak[662] ve Hristiyanlık çerçevesinde bir karakter eğilimi göstermektedir. Bu bağlamda tarihsel faşizmdeki ulus kimliğinin yüceltilmesi ve Hristiyanlığın yoğun olarak vurgulanmasıyla benzerlik görülmektedir.

[660] Yahudilere göre daha düşük seviyede Çingeneler.
[661] Müslümanlara göre daha düşük seviyede Yahudiler ve beyaz olmayanlar.
[662] Amerikalı ya da Avrupalı -Fransız, İtalyan vb.- olmak.

Bu açıklamalar ışığında bugün 21. Yüzyıl siyasetinde faşizme ait ilkelerin ve söylemlerin sağ popülist milliyetçi liderler tarafından sıklıkla kullanıldığı ve benimsendiği söylenebilir. Ancak bu liderler tarihsel faşizmdeki liderler gibi doğrudan faşist ya da Nazi olduklarını belirtmemekte ve daha çok demokratik düzene uyum sağlama gayretiyle onun sınırlarını zorlamakta ve bu noktada da faşist teknikleri kullanmaktadırlar. Bu anlamda doğrudan faşist olmasalar dahi bir ideoloji olarak faşizm bugün etkin bir biçimde Avrupa ve ABD siyasetinde kendisine ait doneleri bize göstermektedir. Başka bir ifadeyle, proto-faşizme ait ögeler mevcuttur. Aynı zamanda bu unsur bize bir melezlenmeyi göstermektedir. Tarihsel faşist dönemde popülizm faşizmin içerisine eklemlenirken bugün faşizm, popülizmin içerisine eklemlenerek politik yaşama dahil olmaktadır. Bu anlamda da popülizm ve faşizm özelinde bir melezlenme görmek mümkündür. Tarihsel anlamda farklılıklar bulunsa da tarihsel faşizm ve bugünkü aşırı milliyetçi sağ söylemler arasındaki bir aile benzerliği bulunmaktadır. Bahsettiğimiz hususlar liberalizm ya da sosyalizm ailesine değil, faşizm ailesine ait unsurları ifade etmektedirler. Faşizm ideoloji olmanın yanında söylemsel bir mevcudiyettir. Bu durum ise onun bir dili olduğunu göstermektedir. Bu anlamda faşizmin dilinin bugün etkin bir biçimde işlediği görülmektedir.

Faşizme ait nüvelerin 21. Yüzyıl siyasetinde etkin bir biçimde işletilmesi çeşitli sonuçları da beraberinde getirecektir. Bu sonuçlar salt tek bir olgu olmaktan öte birbirini besleyen bir dizi kurumsal, toplumsal ve uluslararası dönüşümleri de doğuracaktır. Bu dönüşümler birbirlerini güçlendirerek liberal demokratik normların ve çoğulculuğun aşınmasına yol açmakla birlikte aynı zamanda millet/biz ve öteki ayrımlarını siyasal düzlemde meşrulaştırılmasına neden olacaktır. Faşist söylemler demokratik kurumların erozyonuna yol açtığı gibi bugün sağ popülist liderler liberal demokratik yasalar üzerinde de bir reddetme siyaseti izlemektedirler. Bu husus ise aynı zamanda yasanın askıya alınmasına ya da yasaların zaman içerisinde giderek faşist bağlamda yeniden düzenlenmesine yol açması kaçınılmazdır. Başka bir ifadeyle, hukukun üstünlüğü ilkesi yerine faşist söylemin hukuk üzerindeki üstünlüğü formuna geçiş tehlikelerden biri olarak görülebilir. Buna bağlı olarak da hukuk dışı uygulamalar giderek çoğalacaktır.

Bir diğer muhtemel sonuç dışlama, suçlama ve biz/öteki siyasetinin giderek yükselmesi durumudur. Özellikle etnik, dini, cinsel ve benzeri azınlık gruplarının politik ve toplumsal alandan dışlanması tehdidiyle karşı karşıya kalmak mümkündür. Buna bağlı olarak nefret politikaları ve aşağılayıcı dil giderek normalleştirilmektedir. Trump'ın ilk adaylığı ve bugün geldiği noktada söylemlerinin aldığı tepki seviyesine bakarak da bunu anlamak mümkündür. Söylemlerin güvenlik tehdidiyle meşrulaştırıldığı noktada yurttaşlar güvenliği göz önüne alan rejim yanlısı aktörler ve milletin güvenliğini istemeyen iç hainler olarak kategorize edilmeye başlanacaktır. Bu durum ise kutuplaşmayı giderek arttıracaktır. Kutuplaşma ise giderek otoriterleşmeye evrilecektir.

Faşist söylemin normalleştirilmesi ya da basite indirgenmesi büyük bir hata olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu söylemler zaman içerisinde normalleşerek günlük hayatı ele geçirmektedirler. Yalnızda radikaller ya da sağ popülist taraftarlar bu söylemleri benimsemekle kalmamakta, aynı zamanda tam zıttı konumda yer alan kitle de zaman içerisinde bu söylemleri farkında olmadan içselleştirmekte ya da bu söylemlere göre kendisini dizginlemektedir. Bu durum ise toplumun yavaş yavaş faşist söylemi içselleştirmesine neden olmaktadır.

Tüm bu gelişmelere bağlı olarak bilim ve eğitim de anti-enteleküellik ve millet tasavvuru bağlamında yeniden inşa edilmeye çalışılmaktadır. Başka bir anlatımla, bilimsel eğitimin yerini ideolojik hedeflere göre düzenlenen bir eğitim modeli almaktadır. Örneğin Macaristan'da Orban'ın eğitim politikaları faşist ve sağ popülist bir bağlamda uygulanmaktadır. Müfredat giderek ataerkil ve milliyetçi bir forma bürünmektedir. Eğitimin ve bilimin tarafsız alandan çıkarak giderek sertleşmesi ve saldırganlaşması aynı zamanda hem entelektüellik seviyesini aşağı çekecek hem de farklı bir millet doğuracaktır.

Ele aldığımız ülkelere baktığımızda ise Macaristan'da Orban'ın diğer ülke ve liderle kıyasla daha otoriter ve güçlü olduğu görülmektedir. Orban eğitim politikalarından göç politikalarına kadar uzanan eylemlerini hayata geçirmede daha başarılıdır. Bunun en temel sebebi Macaristan'ın, Almanya, Fransa, İtalya ve ABD'ye kıyasla denge-kontrol mekanizmasının ve liberal demokrasinin zayıf olmasıdır. Ayrıca diğer ülkelerde popülist

aşırı sağcıların iktidar mücadeleleri sıklıkla kesintiye uğramakta ya da sürmektedir. Bir başka noktada ise ekonomik etkiler de doğacak ve uluslararası iş birliğinde azalmalar görülecektir. Nitekim ekonomik kararlar da kimlik politikası kapsamında alınması piyasanın güvenini zedelemeye neden olmaktadır. Bu anlamda uluslararası kurumlarla çatışma, yaptırımlar ve ticari gerilemeler meydana gelmesi muhtemeldir. Bu durum ise uzun vadede sosyal eşitsizlikleri ve yoksulluğu derinleştirebilir.

Sağ popülist ve faşist söylemi kullanan iktidar ve partiler arasında bugün bir ittifaklar birliği kurulmaya başlanmıştır. Trump ve Elon Musk'ın Almanya'da Weidel'e olan desteği oldukça görünürdür. Musk, AfD'nin iktidar olmadığı bir Almanya'yı yıkılmaya mahkûm olarak nitelemektedir.[663] Sağ popülist liderler birbirlerini desteklemekle birlikte bu ittifaklar zaman içerisinde sağlamlaşacaklardır. Benzer bir durum tarihsel faşizmde de görülmektedir. Tarihsel faşizm ulusaşırı bir forma bürünmesi faşist iktidar ve liderlerin birbiriyle ittifak kurmalarıyla olmuştur.

Çalışmada faşizm 21. Yüzyıl sınırlılığında ele alınmış ve 21. Yüzyıl siyasetindeki faşist söylemlere-dile odaklanılmıştır. Ancak buna ilaveten toplumlardaki faşist eğilimler de araştırılmaya muhtaçtır. Nitekim faşizm lider kültünde örgütlense de onun diğer ögesi kitlenin kendisidir. Bu nedenle kitleler üzerinde faşizm eğilimlerini ölçebilecek ölçekleri kullanmak mantıklı olacaktır. Bu bağlamda nicel bir yöntemle Adorno'nun F Ölçeği, Altemeyer'in Sağ Kanat Yetkecilik Ölçeği ve Bogardus'un Sosyal Mesafe Ölçeği toplumdaki faşizm eğilimini ölçmek için kullanılabilecek ölçeklerdir. Faşist siyasetin etkin biçimde kullanıldığı ülkeler ve siyasal oluşumlar özelinde bu biçimde araştırmalar yapmak bize aynı zamanda toplumdaki eğilimi verecektir. Nitekim X ve diğer platformlara göz atıldığında faşist söylemlerin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu unsurları en azından verili hale dökmek ve siyaset ile birleştirmek ya da ayrı olarak belirtmek 21. Yüzyılda faşizm üzerine bize görünür ve geniş bir bilgi ağını sunmuş olacaktır.

[663] Elon Musk, https://x.com/elonmusk/status/1961947101035675798?t=1lkv8KaWslk_OMdt-cC1pA&s=19, Erişim Tarihi: 12.09.2025.

KAYNAKÇA

Abendroth, Wolfgang. The Problem of the Social Function and Social Preconditions of Fascism. *International Journal of Politics*, Winter 1972: 104-113.

Adorno, Theodor W. *Negatif Diyalektik.* Çeviren Şeyda Öztürk. Metis Yayınları, 2016.

Agamben, Giorgio. Kutsal İnsan -Egemen İktidar ve Çıplak Hayat-, Çev. İsmail Türkmen. Ayrıntı Yayınları, 2020.

Apor, Balázs. From Heroic Lion to Streetfighter: Historical Legacies and The Leader Cult in Twentieth-Century Hungary.» *Revisioning Stalin and Stalinism* içinde, yazan Susan Grant, & James Ryan, 93-109. Bloomsbury Publishing, 2020.

Arendt, Hannah. Totalitarizmin Kaynakları 3. Baskı, Çev. İsmail Serin, İletişim Yayınları, 2014, s. 39.

Arendt, Hannah. *Kötülüğün Sıradanlığı.* Çev. Özge Çelik. Metis Yayınları, 2022.

Aron, Raymond. *Demokrasi ve Totalitarizm.* Çev. Vahdi Hatay. Kültür Bakanlığı, 1976.

Babich, Babette. Heidegger's will to Power. *Journal of the British Society for Phenomenology* 38, no. 1 (2007): 37-60.

Baudrillard, Jean. Sessiz Yığınların Gölgesinde, Çev. Oğuz Adanır, Ayrıntı Yayınları, 2002.

Baudrillard, Jean. Tüketim Toplumu: Söylenceler ve Yapılar, Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2017.

Baudrillard, Jean. Simülakrlar ve Simülasyon, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, 2003.

Baider, Fabienne H., ve Maria Constantinou. How to Make People Feel Good When Wishing Hell: Golden Dawn and National Front Discourse, Emotions and Argumentation. *Yearbook of Corpus Linguistics and Pragmatics 2014 -New Empirical and Theoretical Paradigms* içinde, yazan Jesus Romero, 179-210. Springer, 2014.

Bauer, Otto. «Faşizm.» *Faşizm ve Kapitalizm*. (Eds.) August Thalheimer, Otto Bauer, & Angelo Tasca, 89-118. Sarmal Yayınları, 1999.

Bauman, Zygmunt. *Siyaset Arayışı.* Çev. Tuncay Birkan. Metis Yayınları, 2000.

Berktay, Fatmagül. *Tarihin Cinsiyeti.* Metis Yayınları, 2022.

Bernard, Philippe . *In the US as in France, Immigration has Become a Powerful Vehicle for Expressing Social Malaise and Challenging Elites.* https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2024/11/12/in-the-us-as-in-france-immigration-has-become-a-powerful-vehicle-for-expressing-social-malaise-and-challenging-elites_6732507_23.html, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

Bertolini, Joseph. Invidious Political Tactics. *The European Legacy*, 2021: 642-650.

Blee, Kathleen. Similarities/Differences in Gender and Far-Right Politics in Europe and the USA. *Gender and Far Right Politics in Europe* içinde, (Eds.) Michaela Kötting, Renate Bitzan , & Andrea Petö, 191-204. Palgrave Macmillan, 2017.

Bora, Tanıl. Sunuş: Kavgam Nedir? - Bazı Notlar. *Hitler'in Kavgam'ı Üzerine Bir Analiz -Nasyonal Sosyalizmin Poetikası-* içinde, Albrecht Koschorke, Çev. Ayşe Kurultay, 7-16. İletişim Yayınları, 2016.

Bourdieu, Pierre. *Le Mythe de la "Mondialisation" et I'Êtat Social Europêen.* Le Magazine del'homme Moderne, http://www.homme-moderne.org/societe/socio/bourdieu/contrefe/mythe.html, Erişim Tarihi: 27.04.2025

Bölükbaşı, Mustafa. Faşizm Kuramlarında Soğuk Savaş Sonrası Yaklaşımlar: Jenerik Faşizm Tartışmaları ve Roger Griffin. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 2024: 357-381.

Brecht, Bertolt. Faşizm Üstüne Yazılar. *Faşizm Yazıları* içinde, (Ed.) Sibel Özbudun, 55-128. Ütopya Yayınevi, 2001.

Brennan, Corey T. *The Fasces: Ancient Rome's Most Dangerous Political Symbol.* 2023. https://antigonejournal.com/2023/07/roman-fasces/, Erişim Tarihi:08.04.2023.

Britannica. *Fasces.* 2023. https://www.britannica.com/topic/fasces, Erişim Tarihi: 08.04.2023.

Britannica. *Fascist Party.* 2023. https://www.britannica.com/topic/Fascist-Party, Erişim Tarihi: 08.04.2023.

Britannica. *Paleoconservatism.* Erişim Tarihi: 01.05.2025.

Bronner, Stephen Eric. Martin Heidegger: The Consequences of Political Mystification. *Salmagundi*, Summer-Fall 1977: 153-174.

Brown, Wendy. *Halkın Çözülüşü -Neoliberalizmin Sinsi Devrimi-.* Çev. Barış Engin Aksoy. Metis Yayınları, 2018.

Bruno, Valerio Alfonso, James F. Downes, ve Alessio Scopelliti. *Post-Fascism in Italy: "So Why Whis Flame Mrs Giorgia Meloni?",.* 12 November 2021.

Bures, Eliah. Don't Call Donald Trump a Fascist. *Foreign Policy*, 2020: 63-69.

Campani, Giovanna. The Blurred Borders of Racism, Neo-Fascism and National Populism. *Casopis za Kritiko Znanosti*, 2015: 19-27.

Canetti, Elias. *Kitle ve İktidar.* Çeviren Gülşat Aygen. Ayrıntı Yayınları, 2022.

Cento Bull, Anna. Neo-fascism. *The Oxford Handbook of Fascism* içinde, (Ed.) R. J. B. Bosworth. Oxford University Press, 2012.

Court, Bundesverfassungsgericht -Federal Constitutional. *The party Die Heimat (previously NPD) is excluded from state funding for six years.* Erişim Tarihi: 13.02.2025

Derrida, Jacques. İnanç ve Bilim. *Din* içinde, (Eds.) Gianni Vattimo, çeviren Durdu Kundakçı, & Mehmet Emin Özcan. Dost Kitabevi, 2011.

Dictionary, Online Etymology. *Fasces.* https://www.etymonline.com/search?q=fasces, Erişim Tarihi: 08.04.2023.

Donà, Alessia. The Populist Italian Lega from Ethno-Regionalism to Radical Right-Wing Nationalism: Backsliding Gender-Equality Policies with a Little Help from The Anti-Gender Movement. *European Journal of Politics and Gender*, 2020: 161-163.

Dutt, Palme. *Fascism and Social Revolution: A Study of the Economis and Politics of the Extreme Stages of Capitalism in Decay.* Third Printing. Chicago: Proletarian Publishers, 1978.

Duverger, Maurice. *Siyasi Partiler.* Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, 1986.

Eco, Umberto. *Beş Ahlak Yazısı.* Çev. Kemal Atakay. Can Yayınları, 2019.

Eco, Umberto. *Düşman Yaratmak.* Çev. Leyla Tonguç Basmacı. Doğan Kitap, 2017.

Eco, Umberto. Ur-Faşizm ya da Sonsuz Faşizm. *Faşizm Yazıları* içinde, (Ed.) Bertolt Brecht , Umberto Eco, & İlya Ehrenburg, çeviren Gülnev Boysan, 37-54. Ütopya Yayınevi, 2001.

Eley, Geoff. What is Fascism and Where does it Come From? *History Workshop Journal*, 2021: 1-28.

Evans, Brad, ve Henry A. Giroux. Fourteen Deadly Principles of Contemporary Politics. *Symplokē*, 2020: 181-205.

Farkas, Eszter. *The Contradictions in Hungary's Immigration Policy and Communication.* https://migrationpolicycentre.eu/the-contradictions-in-hungarys-immigration-policy-and-communication/, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

Federico, Finchelstein. On Fascist Ideology. *Constellations*, 2008: 320-331.

Feldman, Matthew. Between Geist and Zeitgeist: Martin Heidegger as Ideologue of 'Metapolitical Fascism'. *Totalitarian Movements and Political Religions* 6, no. 2 (2005): 175-198.

Finchelstein, Federico. The Holocaust as Ideology: Borges and the Meaning of Transnational Fascism. *Dapim: Studies on the Holocaust*, 2011: 273-300.

Finchelstein, Federico. *Faşist Yalanların Kısa Tarihi.* Çeviren Zeynep Şarlak. İletişim Yayınları, 2021.

Finchelstein, Federico. *Faşizmden Popülizme.* Çeviren Ali Karatay. İletişim Yayınları, 2021.

Fromm, Erich. Özgürlükten Kaçış -Faşizm, Demokrasi ve Özgürlük Üzerine-, Çev. Şemsa Yeğin, 8. Baskı, Say Yayınları, 2025.

Garcia Olascoaga, Omar. Presence of Neo-fascism in Contemporary European Democracies. *Revista Espanola de Investigaciones Sociologicas*, 2018: 3-20.

Gasset, Jose Ortega Y. *Kitlelerin Ayaklanması.* Çev. Neyyire Gül Işık. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Gentile, Emilio. *Faşist Kimdir?* Çev. Betül Parlak. İletişim Yayınları, 2021.

Gentile, Giovanni. The Philosophic Basis of Fascism. *Foreign Affairs 6*, January 1928: 290-304.

Givens, Terri E. *Introduction: Structural Racism is the Problem of the 21st Century. In: The Roots of Racism: The Politics of White Supremacy in thr US and Europe.* Bristol University Press, 2022.

Griffin, Roger. Faşizm, Genel Giriş. *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları* içinde, (Ed.) Constantin Iordachi, çeviren İsmail Ilgar, 187-208. İletişim Yayınları, 2019.

Griffin, Roger. *Faşizmin Doğası.* Çev. Ali Selman. İletişim Yayınları, 2014.

Griffin, Roger. Decentering Comparative Fascist Studies. *Journal of Comparative Fascist Studies*, 2015: 103-118.

Griffin, Roger. Ghostbusting Fascism? *Journal of Comparative Fascist Studies -The Spectral Aspects of the Era of Fascism and Its Shape-Shifting Relationship to the Radical Right-*, 2022: 59-86.

Griffin, Roger. Fixing Solutions: Fascist Temporalities as Remedies. *Journal of Modern European History,*, 2015: 5-23.

Gülener, M. E. Küresel Siyaset Penceresinden Diasporaları Anlamak: Bir Analiz Çerçevesi Denemesi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 23, Sayı 3, 2023: 899-920.

Han, Byung-Chul. *Psikopolitika -Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri.* Çeviren Haluk Barışcan. Metis Yayınları, 2020.

Harootunian, Harry. The Future of Fascism. *Radical Philosophy*, Mar/Apr 2006: 23-33.

Harvey, David. *Neoliberalizmin Kısa Tarihi.* 2. Baskı, Çev. Aylin Onacak. Sel Yayıncılık, 2015.

Hayek, Friedrich von. *The Road to Serfdom: Text and Documents.* University of Chicago Press, 2007.

Hekimoğlu Örs, H. Birsen. Faşizm. *Modern Siyasal İdeolojiler* içinde, (Ed.) H. Birsen Hekimoğlu Örs, 477-514. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

Hekimoğlu, Birsen Örs. Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü. *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde, (Ed.) Birsen Örs Hekimoğlu, 477-514. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

Heywood, Andrew. *Siyasi İdeolojiler.* 5. Baskı, Çev. Ahmet Kemal Bayram. Adres Yayınları, 2013.

Hitler, Adolf. *Collection of Speeches 1922-1945,* http://www.nommeraadio.ee/meedia/pdf/RRS/Adolf%20Hitler%20%20Collection%20of%20Speeches%20-%201922-1945.pdf, Erişim Tarihi: 21.05.2025, s. 268.

Hitler. *Sämtliche Aufzeichnungen 1905-1924.* Düzenleyen: E. Jäckel, & A. Kuhn. Deutsche Verlags-Anstalt, 1980.

Hoffer, Eric. *Kesin İnançlılar.* 3. Baskı, Çev. Erkil Günur. Tur Yayınları, 2017.

Horkheimer, M. The Jews and Europe. *Critical Theory and Society: A Reader* içinde, (Eds.) S. Bronner, & D. Kellner. Routledge, 1989.

Iordachi, Constantin. Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları: Giriş,.» *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları* içinde, (Ed.) Constantin Iordachi, 17-94. İletişim Yayınları, 2019.

Iordachi, Constantin. Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmalarına: Giriş. *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları* içinde, (Ed.) Constantin Iordachi, düzenleyen: Constantin Iordachi, çeviren İsmail Ilgar, 17-95. İstanbul: İletişim Yayıncılık A.Ş., 2019.

John Mancini. *Our Symbolic Heritage.* 26 Mar 2023. https://italic.org/our-symbolic-heritage/ Erişim Tarihi: 08.04.2025.

Karaduman, Kaan. *"Kahraman" Trump - Finans Kapitalin Uzantısı Olan Faşist Propagandanın Politik Tekniği Üzerine.* https://politoloji.com/gundem/kahraman-trump-finans-kapitalin-uzantisi-olan-fasist-propagandanin-politik-teknigi-uzerine/, Erişim Tarihi: 01.05.2025.

Karaduman, Kaan. *Toplumsal Hareketler ve İdeoloji: Kitleleri İknada İdeolojinin Gücü.* Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Karasoy, Murad. Effects of German Romanticism on National Socialist Education Policies: "Steely Romanticism". *Journal of Education and Learning* (Canadian Center of Science and Education), no. 9 (2020): 69-78.

Klikauer, Thomas. Germany's AfD- Members, Leaders and Ideologies. *Asian Journal of German and European Studies*, 2019.

Korolzcuk, Elżbieta. The Fight Against 'Gender' and 'LGBT Ideology': New Developments in Poland. *European Journal of Politics and Gender*, 2020: 165-167.

Kováts, Eszter. The Emergence of Powerfull Anti-Gender Movements in Europe and the Crisis of Liberal Demcoracy. *Gender and Far Right Politics in Europe* içinde, yazan Michaela Köttig, Renate Bitzan, & Andrea Petö, 175-190. Palgrave Macmillan, 2017.

Küçükalp, Derda. Egemenliğin Mantığı, Faşizm ve Şiddet. *Muhafazakar Düşünce - Dergisi*, 2018: 85-95.

Küçükalp, Derda. Nietzsche'nin Ahlak ve Politika Felsefesi, Dora Yayıncılık, 2017.

Lawtoo, Nidesh. «The Power of Myth (Reloaded): From Nazism to New Fascism.» *L'Esprit Créateur*, no. 57 (2017): 64-82.

Le Bon, Gustave. *Kitleler Psikolojisi.* Hayat Yayınları, 1997.

Le Pen, Marine. Marine Le Pen, https://www.telegraph.co.uk/news/2017/02/05/marine-le-pen-promises-revolution-france-tells-rally-lyon-wind/, Erişim Tarihi: 23.05.2025.

Mammone, Andrea. The Eternal Return? Faux Populism and Contemporarization of Neo-Fascism across Britain, France and Italy. *Journal of Contemporary European Studies*, 2009: 171-192.

Marcks, Holger, ve Janina Pawelz. From Myths of Victimhood to Fantasies of Violence: How Far-Right Narratives of Imperilment Work. *Terrorism and Political Violence* 34, no. 7 (2020): 1415-1432.

Marx, Paul, ve Elias Naumann. Do Right-Wing Parties Foster Welfare Chuauvinistic Attitudes? A Longitudinal Study of the 2015 'Refugee Crissis' in Germany. *Electoral Studies*, 2018: 1-46.

Michel, Henri. *Faşizmler.* 2. Baskı, Çev. Füsun Üstel . İletişim Yayınları, 2017.

Mitrović, Ljubiša. Bourdieu's Criticism of the Neoliberal Philosophy of Development, the Myth of Mondialization and the New Europe -An Appeal for the Renewal of Critical Sociology-. *Facta Universitatis Series: Philosophy, Sociology and Psychology*, 2005: 37-49.

Mos, Martijn, ve Igor Macedo Piovezan. Leadership in International Populism: How Viktor Orban's Hungary Shows the Way. *New Perspectives*, 2024: 329-346.

Musk, E. https://x.com/elonmusk/status/1961947101035675798?t=1lkv8KaWslk_OMdt-cC1pA&s=19, Erişim Tarihi: 12.09.2025.

United States Holocaust Memorial Museum. *Üçüncü Reich Döneminde Eşcinsellere Yapaılan Zulüm.* https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/gay-men-under-the-nazi-regime Erişim Tarihi: 10.01.2025

Neaman, Elliot. Mutiny on Board Modernity: Heidegger, Sorel and Other Fascist Intelectuals. *Critical Review: A Journal of Politics and Society* 9, no. 3 (1995): 371-401.

Nilan, Pam. Ultra-Nationalism: Imagining the Future. *Young People and the Far Right. Alternatives and Futures: Cultures, Activism and Utopias* içinde. Palgrave Macmillan, 2021.

Nociar, Tomas. Right-Wing Extremism in Slovakia. *Friedrich-Ebert-Stiftung International Policy Analysis*, December 2012.

Ohana, David. Carl Schmitt's Legal Fascism. *Politics, Religion & Ideology*, no. 20 (Aug 2019): 273-300.

Online Etymology Dictionary. *Fasces.* 2023. https://www.etymonline.com/search?q=fasces, Erişim Tarihi: 08.04.2025.

Orban, Victor. *Speech by Prime Minister Viktor Orbán on the 177th anniversary of the Hungarian Revolution and War of Independence of 1848–49,* https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-on-the-177th-anniversary-of-the-hungarian-revolution-and-war-of-independence-of-1848-49/?, Erişim Tarihi: 22.05.2025

Paini, Alessandro. *Resurfacing Shadows: Giorgia Meloni's Rise to Power -The Emergence of Post-fascist Populism in İtalian Politics and Fratelli d'Italia's Youth Appeal-.* Ghent University, 2024.

Passmore, Kevin. *Faşizm.* Çev. Sinem Gül. Dost Yayınevi, 2014.

Paxton, Robert O. *Faşizmin Anatomisi.* 2. Baskı, Çev. Hakan Atay, & Hivren Demir Atay. İletişim Yayınları, 2020.

Payne, G. Stanley. Faşizm Taslak Bir Tanım. *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları* içinde, (Ed.). Constantin Iordachi, düzenleyen: Constantin Iordachi, çeviren İsmail Ilgar, 161-187. İletişim Yayıncılık A.Ş., 2019.

Payne, Stanley G. Historic Fascism and Neofascism. *European History Quarterly*, 1993: 69-75.

Pınar, Övgü. *Giorgia Meloni: İtalya'nın İlk Kadın Başbakanı Olmaya Giden Aşırı Sağcı Siyasetçi.* 2022. https://www.bbc.com/turkce/articles/cgx01wq52l7o, Erişim Tarihi: 23.05.2025.

Robinson, William I. Global Capitalist Crisis and Twenty-First Century Fascism: Beyond the Trump Hype. *Science & Society*, 2019: 155-183.

Robinson, William I., ve Mario Barrera. Global Capitalism and Twenty-First Century Fascism: a Us Case Study. *Race & Class*, 2012: 4-29.

Röhrich, Wilfried. Georges Sorel and the Myth of Violence: From Syndicalism to Fascism. *Sociel Protest, Violence and Terror in Nineteenth- and Twentieth-century Europe* içinde, (Ed.) Wolfgang J. Mommsen, 246-256. Palgrave Macmillan, 1982.

Sartori, Giovanni. *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş.* Çev. Tunçer Karamustafaoğlu, & Mehmet Turhan. Yetkin Yayınları, 1996.

Schmitt, Carl. *Parlamenter Demokrasinin Krizi.* Çev. A. Emre Zeybekoğlu. Dost Kitabevi Yayınları, 2014.

Schmitt, Carl. *Siyasal Kavramı.* 2. Baskı, Çev. Ece Göztepe. Metis Yayınları, 2012.

Schmitt, Carl. *Siyasi İlahiyat -Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm-*. Çev. Emre Zeybekoğlu. Dost Kitabevi Yayınları, 2005.

Seton-Watson, H. «Fascism, Right and Left.» *Journal of Contemporary History*, 1966: 183-197.

Seymour, Richard. The Changing Face of Racism. *International Socialism*, 2010.

Siddiqui, Ismail. The Dialectic of Globalization: Far-Right Populism in Western Europe. *SSRN*, 2021: 1-18.

Spierings, Niels, ve Andrej Zaslove. Gendering the Vote for Populist Radical-Right Parties. *Patterns of Prejudice*, 2015: 135-162.

Spracklen, Karl. Populism, Nationalism and Masculinity Today: A Review. *Metal Music and the Re-imagining of Masculinity, Place, Race* içinde, (Ed.) Karl Spracklen, 29-42. Emerald Publishing Limited , 2020.

Stanley, Jason. *How Fascism Works -The Politics of Us and Them.* Random House LLC, 2018.

Stanley, Jason, ve John B. Min. Propaganda's Role in Liberal Democratic Societies. *Democratic Theory*, 2018: 81-91.

Sternhell, Zeev. How to Think about Fascism and its Ideology. *Constellations*, 2008: 280-290.

Sternhell, Zeev. Faşizm. *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları* içinde, (Ed.) Constantin Iordachi, düzenleyen: Constantin Iordachi, Çev. İsmail Ilgar, 95-105. İletişim Yayıncılık A.Ş., 2019.

Stoll, Katrin. Beyond Conceptions of Fascism and Fascist Conceptions: On the Category of Fascization. *Studia Litteraria et Historica*, 2021: 1-32.

Suuronen, Ville. Carl Schmitt as a Theorist of the 1933 Nazi Revolution: "The Difficult Task of Rethinking and Recultivating Traditional Concepts. *Contemporary Political Theory*, no. 20 (2020): 341-363.

Tamas, Gaspar Miklos. *Post-fascism.* https://autonomies.org/2018/11/gaspar-miklos-tamas-post-fascism/, Erişildiği Tarih: 13.03.2025.

Tasca, Angelo. Faşizmin Oluşum ve Gelişiminin Genel Şartları. *Faşizm ve Kapitalizm* içinde, (Eds.) August Thalheimer, Otto Bauer, & Angelo Tasca, çeviren Rona Serozan, 119-141. Sarmal Yayınevi, 1999.

Tasca, Angelo. Faşizmin Oluşum ve Gelişiminin Genel Şartları. *Faşizm ve Kapitalizm* içinde, (Eds.) August Thalheimer, Otto Bauer, & Angelo Tasca, Çev. Rona Serozan, 119-141. Sarmal Yayınevi, 1999.

Tizhoosh, Naser. The Identity of Man in a Fascist State in the Doctrine of Giovanni Gentile. *Colombia University*, Spring 2022.

Togliatti, Palmiro. *Faşizm Üzerine Dersler.* Çev. Hüseyin Aykol. Ser Yayınevi, 1978.

Togliatti, Palmiro. *Faşizm Üzerine Dersler.* 3. Baskı, Çev. Şiar Yalçın, & Yüksel Demirekler. Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1989.

Traverso, Enzo. *Enzo Traverso ile Faşizmin Yeni Çehreleri -Post-faşizm sarkacı-.* Çev. Yiğit Atılgan. https://birartibir.org/post-fasizm-sarkaci/, Erişim Tarihi: 13.03.2025

Trump, Donald. https://www.whitehouse.gov/remarks/2025/01/the-inaugural-address/, 21.05.2025.

Trump, Donald. https://x.com/TrumpDailyPosts/status/1921616608411193817, Erişim Tarihi: 16.05.2025.

Trump, Donald. https://x.com/realDonaldTrump/status/1921008311492624867, Erişim Tarihi: 16.05.2025.

Trump, Donald. https://www.aa.com.tr/en/americas/trump-jokes-he-would-like-to-be-next-pope-as-catholic-church-prepares-to-select-leader/3552494, Erişim Tarihi: 21.05.2025.

Trump, Donald. https://x.com/realDonaldTrump/status/1151451061670088704, Erişim Tarihi: 16.05.2025.

Trump, Donald. https://www.whitehouse.gov/remarks/2025/01/the-inaugural-address/, Erişim Tarihi: 21.05.2025.

Trump, Donald. https://x.com/WhiteHouse/status/1918502592335724809, Erişim Tarihi: 21.05.2025.

Trump, Donald, röportaj yapan: Jake Tapper. *Donald Trump on CNN's State of the Union: "I'm in it to win it… I will make our country great again",* CNN, (28th June 2015), https://cnnpressroom.blogs.cnn.com/2015/06/28/donald-trump-on-cnns-state-of-the-union-im-in-it-to-win-it-i-will-make-our-country-great-again/, Erişim Tarihi: 13.05.2025.

Tuçel, Ahu. *Siyaset Felsefesi Açısından "Cumhuriyetçi Özgürlük".* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü Doktora Tezi, 2008.

Viktor Orban: Migration Debate in Europe is a 'Bloodbath'. https://www.politico.eu/article/viktor-orban-migration-european-parliament-increased-anti-semitism-homophobia-europe/, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

Vincent, Andrew. *Modern Politik İdeolojiler.* 1. Baskı, Çev. Arzu Tüfekçi. Paradigma Yayıncılık, 2006.

Virchow, Fabian. *The History of Social Movements in Global Perspective* içinde, (Eds.) Stefan Berger, & Holger Nehring, 619-646. Macmillan Publishers, 2017.

Weber, Max. *Ekonomi ve Toplum.* Çev. L. Boyacı. Cilt 1. Yarın Yayınları, 2012.

Weidel, Alice. https://x.com/Alice_Weidel/status/1922936474158121295, Erişim Tarihi: 16.05.2025.

Weidel, Alice. https://x.com/Alice_Weidel/status/1922663091826720829, Erişim Tarihi: 16.05.2025.

Weidel, Alice. https://x.com/Alice_Weidel/status/1921126713532051964, Erişim Tarihi: 16.05.2025.

Weidel, Alice. https://x.com/Alice_Weidel/status/1923293593109737892, Erişim Tarihi: 17.05.2025.

Wells, Bronte. Nightmarish Romanticism: The Third Reich and the Appropriation of Romanticism. *Constellations,* 9, no. 1 (2018): 1-10.

Wilde, Lawrence. Sorel and the French Right. *History of Political Thought* 7, no. 2 (Summer 1986): 361-374.

Wolin, Richard. Heidegger and Race. *Patterns of Prejudice* 56, no. 1 (2022): 7-39.

World History. *Fasces.* 2023. https://www.worldhistory.org/Fasces/, Erişim Tarihi: 04.08.2023.

Ziegler, Tamas Dezso. The Anti-Enlightenment Tradition as a Common Framework of Fascism and the Contemporary Far Right. *Journal of Comparative Fascist Studies*, 2021: 16-51.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Donald Trump Sağcı mı Solcu mu? Donald Trump Sağcı Bir Lider Mi? Cumhuriyetçi mi Demokrat mı?, https://www.gazetebirlik.com/dunya/donald-trump-sagci-mi-solcu-mu-donald-trump-sagci-bir-lider-mi-cumhuriyetci-mi-demokrat-mi/254370, Erişim Tarihi: 16.05.2025.

"Europe's Radical Migration Ideas are Becoming Reality", https://foreignpolicy.com/2024/12/05/meloni-italy-albania-migration-refugees-europe/, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

"Fransa Ayakta: İslamofobik Saldırgan, Müslüman Bir Genci Camide Bıçaklayarak Öldürdü", https://serbestiyet.com/featured/fransa-ayakta-islamofobik-saldirgan-

musluman-bir-genci-camide-bicaklayarak-olduruldu-205632/, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

German Elections: What Does The AfD Say About Migration?, https://www.infomigrants.net/en/post/62349/german-elections-what-does-the-afd-say-about-migration, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

German Far-Right AfD in Disarray After Nazi Remark", https://www.bbc.com/news/articles/cx88nwy934go, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

"Giorgia Meloni: Italy a 'Model to Follow' on Migration", https://www.politico.eu/article/giorgia-meloni-italy-model-illegal-migration-policy/, Erişim Tarihi: 02.05.2025.

"Giorgia Meloni and Marine Le Pen Have Different Immigration Strategies", https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2024/09/07/giorgia-meloni-marine-le-pen-two-discourses-two-strategies-on-immigration_6725177_23.html, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

Marine Le Pen Charged for Posting Violent Isis Images on Twitter. https://www.theguardian.com/world/2018/mar/01/marine-le-pen-charged-for-posting-violent-isis-images-on-twitter, Erişim Tarihi: 17.05.2025.

Netanyahu Plans Fence Around Israel to Protect It from 'Wild Beasts', https://www.theguardian.com/world/2016/feb/10/netanyahu-plans-fence-around-israel-to-protect-it-from-wild-beasts, Erişim Tarihi: 17.05.2025.

Orban, Viktor. https://www.politico.eu/article/viktor-orban-migration-european-parliament-increased-anti-semitism-homophobia-europe/, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

Orban's Immigration Manifesto: Sweeping Away Democracy. https://www.iir.cz/orban-s-anti-immigration-manifesto-sweeping-away-the-hungarian-democracy, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

Says Donald Trump has "changed his mind" on abortion. https://www.politifact.com/factchecks/2015/aug/11/carly-fiorina/fiorina-trumps-abortion-flip-flop/, Erişim Tarihi: 13.05.2025.

Trump'tan Twitter'da Aşırı Sağcı Paylaşım. https://www.dw.com/tr/trumptan-twitterda-a%C5%9F%C4%B1r%C4%B1-sa%C4%9Fc%C4%B1-payla%C5%9F%C4%B1m/a-41584869, Erişim Tarihi: 16.05.2025.

Two Years of Anti-Immigrant Policy in Giorgia Meloni's Italy. https://www.infomigrants.net/en/post/60758/two-years-of-antiimmigrant-policy-in-giorgia-melonis-italy, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

"Far-Right Stoking Fears of 'Invasion' by Migrants". https://www.thelocal.fr/20150926/far-right-making-hay, Erişim Tarihi: 17.05.2025.

"France: Marine Le Pen goes on Trial over Muslim Remarks". https://www.bbc.com/news/world-europe-34580169, Erişim Tarihi: 17.05.2025.

"Netanyahu Says Israel Is 'Nation-State of The Jewish People and Them Alone'", https://www.npr.org/2019/03/11/702264118/netanyahu-says-israel-is-nation-state-of-the-jewish-people-and-them-alone, Erişim Tarihi: 17.05.2025.

"AfD Embraces Mass Deportation of Migrants as German Election Nears", https://www.bbc.com/news/articles/c62q937y029o, Erişim Tarihi: 05.05.2025.

"Almanya'da Kim Kime Oy Verdi?", https://amp.dw.com/tr/almanyada-kim-kime-oy-verdi/a-71729851 Erişim Tarihi: 05.05.2025